

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**KUMYAZI ÇAYI HAVZASININ (ELAZIĞ) BEŞERİ
VE İKTİSADİ COĞRAFYASI**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Prof. Dr. Zeki BOYRAZ

Zeynep KARAGÖZOĞLU

Elazığ-2020

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****KUMYAZI ÇAYI HAVZASININ (ELAZIĞ) BEŞERİ VE İKTİSADİ
COĞRAFYASI****Zeynep KARAGÖZOĞLU****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Coğrafya Anabilim Dalı****Elazığ-2020, Sayfa: XVII +255**

Kumyazı Çayı havzasındaki yerleşmeler Elazığ ilinin güneydoğusunda kuzeydoğu güneybatı doğrultulu bir uzanış göstermektedir. Havzanın tamamı Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Elazığ ili içerisinde yer almaktadır. Havzanın kuzeyinde; Keban baraj gölü, doğusunda; Elazığ'ın Merkez ilçesine bağlı Kuşhane köyü, kuzeydoğusunda; Palu ilçesine bağlı Baltaş köyü, güneyinde ve güneydoğusunda; Maden'e bağlı köyler, batısında ve güneybatısında; Elazığ Merkez ilçesine bağlı köyler bulunur.

Araştırma sahasının ve yakın çevresinin fiziki coğrafya özelliklerine baktığımızda, Havzanın batısında Çelemlik-Mastar sıra dağları ile güney kesimde Hazar-Yaylın sıra dağları, olmak üzere iki dağlık alan ve bunlar arasına sıkışmış, Hazar Gölü depresyonu ile Behrimaz-Çitli depresyonları yer almaktadır (Erinç, 1953). Havzaya adını veren Kumyazı Çayı Murat Nehri'nin bir kolu olup Keban Baraj gölüne dökülmektedir. Yaklaşık olarak araştırma sahasının ortasından geçen Kumyazı Çayı'nın önemli kolları olan Baltalık Deresi, Medi Deresi ve Kartal Deresi de havza içerisinde yer almaktadır. İklim özellikleri bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nin kontinental iklimine benzerlik göstermekle beraber yer yer karasal iklim ile bozulmuş Akdeniz ikliminin geçiş özelliğini bir arada yansıtmaktadır.

Çalışma alanında nüfusun gelişimi Cumhuriyet Tarihi boyunca 3 ayrı dönemde incelenmiştir. Bu dönemler; 1935-1965 yılları arasında dinamik nüfus artış dönemi,

1965-1990 değişken nüfus dönemi ve 1990-2019 yılları arasındaki nüfus azalma dönemidir. 1990 yılından itibaren başlayan nüfus kaybı tüm ülkede görülen bir durumdur ve bu kayıp üzerinde kırdan kente göç süreci etkili olmuştur. Ancak 2013, 2018 ve 2019 yıllarında Kumyazı Çayı havzasında sanal bir nüfus artışı yaşanmıştır. Bu sanal artışın temel nedeni yerel seçimler dolayısıyla nüfusun kaydını köylere aldırması, il merkezinde ağır hasarlar oluşturan depremin köylerde bu denli hasar oluşturmaması ve mart ayından itibaren ülkemizi etkileyen COVID-19 salgınıdır. Çalışma alanının nüfus bakımından en önemli özelliği genç nüfusun saha dışına göç vermesi ve göçlerin mevsimsel olarak değişmesidir.

Araştırma sahasında yerleşme tarihi ilk çağlara kadar dayanmaktadır. Sarıkamış köyündeki Sarıkamış Höyüğü ile Örencik köyündeki Haraba Tepe sahada yerleşme tarihinin ilkçağa uzandığını kanıtlamaktadır. Çalışma sahasındaki yerleşmelerin çoğunluğu daimi yerleşmeler oluşturur. Daimi yerleşmelere örnek olarak köyler ve mezralar gösterilebilir. Araştırma sahasındaki geçici yerleşmelerin örneğini ise bağ-bahçe evleridir.

Sahadaki nüfusun temel geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturur. Sınırlı bir şekilde hizmete dayalı faaliyetlerde görülür. Yetiştirilen başlıca tarım ürününü tahıl grubundan olan buğday ve arpa oluşturur. Hayvancılık bakımından sahada yükseltinin ve engebenin azaldığı dağların etek kısımlarında ve alçak sahalarda genelde büyükbaş hayvancılık ile kümes hayvancılığı yürütülürken, engebenin ve yükseltinin arttığı kesimlerde ise genel olarak küçükbaş hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir.

Anahtar kelimeler: Elazığ, Kumyazı Çayı, Nüfus, Yerleşme, Tarım, Hayvancılık

ABSTRACT**Master Thesis****HUMAN AND ECONOMIC GEOGRAPHY OF THE KUMYAZI RİVER BASİN
(ELAZIĞ)****Zeynep KARAGÖZOĞLU****Firat University Of Fırat****The Institute Of Social Sciences****The Department of Geography****Elazığ-2020, Page: XVII +255**

The settlements in the Kumyazı Çayı basin show a northeast-southwest direction extending southeast of Elazığ. The whole basin is located in the city of Elazığ in the Upper Fırat Section of the Eastern Anatolia Region. North of the basin there is the Keban dam lake; to the east of the basin there is the village of Kuşhane in the central district of Elazığ; to the northeast of the basin there is the Baltaş village of Palu district; to the south and southeast of the basin villages of Maden; to the west and southwest of the basin there is the village of Elazığ.

When we look at the physical geography of the research area and its close surroundings, There are two mountainous area in the basin, to the west of the basin, there are Çelemlik-Mastar mountain range and the Hazar-Yaylın mountain range in the South, and there are Hazar Lake depression and Behrimaz-Çitli depressions stuck between them. (Erinç, 1953). The Kumyazı Stream, which gives the basin its name, is a tributary of the Murat River and pours into the Keban Dam lake. Baltalık Stream, Medi Stream and Kartal Stream, which are the important tributaries of Kumyazi Stream, which passes through the middle of the research area, are also located in the basin. The climate characteristics are similar to the continental climate of the Eastern Anatolia Region, however, it reflects the transition characteristic of the continental climate and the disrupted Mediterranean climate.

The development of the population in the research area has been examined in three different periods throughout the Republican History. Dynamic population growth

period was experienced between 1935-1965, variable population period was experienced 1960-1990 and population decline period 1990-2019. The population loss that started in 1990 is a situation in the entire country and the migration process that happened from rural to urban was effective in this population loss. However, in 2013 and 2018, there was a virtual population increase in Kumyazı Stream basin. The main reason for this virtual increase is the registration of the population in the villages due to local elections. The most important feature of the research area in terms of population is that the young population migrates out of the field and the migration changes seasonally.

It is believed that the settlement in the research area dates back to ancient times. In addition, Sarıkamış Mound in the village of Sarıkamış and Haraba Tepe in Örencik village proves that the settlement date in the field dates back to the first era. Except the mentioned mounds and possibilities, there is no clear information about the basin before the Republic. The majority of settlements in the study area are permanent settlements. Villages and hamlets are examples of permanent settlements. Examples of temporary settlements in the research area are vineyard-garden houses.

Agriculture and animal husbandry constitute the main livelihood of the population in the field. Limited service-based activities are also seen. The main agricultural products grown are wheat and barley, which belong to the grain group. Ovine breeding is carried out in areas where elevation and unevenness increase, and bovine breeding and poultry are carried out in areas where unevenness is decreasing. In addition, the goose farm in the basin is an important source of income in terms of animal husbandry.

Key Words: Elazığ, Kumyazı Stream, Population, Settlement, Agriculture, Farming,

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLolar LİSTESİ	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XIII
HARİTALAR LİSTESİ	XV
ÖNSÖZ	XVI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Başlıca Doğal Ortam Özellikleri	1
1.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Metodolojisi.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUMYAZI ÇAYI HAVZASININ NÜFUS COĞRAFYASI.....	14
2.1. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Gelişimi	14
2.2. Hane Halkı Büyüklüğü.....	25
2.3. Göçler.....	32
2.3.1. Kumyazı Çayı Havzasından Dışarıya Gerçekleşen Göçler	33
2.3.2. Kumyazı Çayı Havzasından Yurtdışına Gerçekleşen Göçler.....	34
2.3.3. Kumyazı Çayı Havzasında Mevsimlik Hareketler	36
2.4. Kumyazı Çayı Havzası'nda Nüfusun Sosyal Ve İktisadi Yapısı	38
2.5. Nüfusun Dağılışı	53
2.6. Nüfus Yoğunlukları.....	63
2.6.1. Aritmetik Nüfus Yoğunluğu.....	63
2.6.2. Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu	69
2.7. Nüfusun Ekonomik Faaliyet Gruplarına Bölünüşü.....	75
2.8. Nüfusun Eğitim Yapısı.....	77
2.9. Nüfusun Sağlık Yapısı	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUMYAZI ÇAYI HAVZASININ YERLEŞME COĞRAFYASI	85
3.1. Yerleşmelerin Tarihçesi	85
3.2. Yerleşmeler Üzerinde Etkili Olan Faktörler	99
3.3. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşme Tipleri.....	107
3.3.1. Geçici Yerleşmeler	108
3.3.2. Devamlı Yerleşmeler.....	111
3.3.2.1. Mezralar	111
3.3.2.2. Köyler	115
3.3.2.2.1. Köylerin Şekil Bakımından Sınıflandırılması.....	116
3.3.2.2.2. Köylerin Yerleşme Dokusu Özellikleri.....	119
3.3.2.2.3. Köylerin İdari Yapısı ve Adlarına Göre Sınıflandırılması.....	124
3.3.2.2.4. Kuruluş Yeri Bakımından Yerleşmeler.....	128
3.3.2.2.5. Geçim Kaynaklarına Göre Köylerin Özellikleri	131
3.3.2.2.6. Alan Büyüklüklerine Göre Köyler	133
3.4. Meskenler.....	135
3.4.1. Meskenleri Etkileyen Doğal ve Beşeri Faktörler	136
3.4.2. Meskenlerin Özellikleri	142

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KUMYAZI ÇAYI HAVZASININ İKTİSADİ COĞRAFYASI	165
4.1. Ekonomik Faaliyetleri Etkileyen Faktörler	165
4.1.1. Doğal Faktörler.....	165
4.1.2. Beşeri Faktörler	187
4.2. Ekonomik Faaliyetler	203
4.2.1. Tarımsal Faaliyetler.....	203
4.2.1.1. Tarım Ürünleri	204
4.2.2. Hayvancılık.....	216
4.2.2.1. Büyükbaş Hayvancılık.....	218
4.2.2.2. Küçükbaş Hayvancılık.....	220
4.2.2.3. Kumes Hayvancılığı	223
4.2.2.4. Arıcılık	224

4.3. Ulaşım	225
3.4. Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi (MNHRP)	231

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER	235
KAYNAKÇA.....	242
EKLER	250
Ek 1: Orjinallik raporu	250
EK 2: Köy Bilirkişi Anketi	251
ÖZGEÇMİŞ	260

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.	Kumyazı Çayı Havzasında 1518-1566 Yılları Arasında Nüfusun Durumu	15
Tablo 2.	Kumyazı Çayı Havzasının Nüfusu (1935-2019).....	16
Tablo 3.	Kumyazı Çayı Havzasında Sayım Yıllarına Göre Nüfus Artış Miktarı Nüfus Artış Hızı, Nüfus Artış Oranı, Yıllık Ortalama Artış Miktarı ve Aritmetik Artış Hızı.....	18
Tablo 4.	Kumyazı Çayı Havzasında 1980 ve 2019 Yıllarında Ortalama Hane Büyüklüğü.....	27
Tablo 5.	Kumyazı Çayı Havzasının 1935-2019 Yılları Arası Nüfus Miktarları	31
Tablo 6.	Kumyazı Çayı Havzasından Elazığ ve Diğer İllere Gerçekleşen Göçler	34
Tablo 7.	Kumyazı Çayı Havzasından Yurt Dışına Gerçekleşen Göçler	35
Tablo 8.	Kumyazı Çayı Havzasının 2019 Yılı Yaz ve Kış Mevsimi Nüfusları ile Fizyolojik Nüfus Yoğunlukları	38
Tablo 9.	Kumyazı Çayı Havzasının Türkiye Kırsal ve Elazığ Kırsal Nüfusu İle Karşılaştırmalı Cinsiyet Oranı (1935-2019)	42
Tablo 10.	Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyet Yapısına Göre Dağılımı (2010,2019).....	52
Tablo 11.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (1935).....	62
Tablo 12.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (1980).....	62
Tablo 13.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (2019).....	63
Tablo 14.	Kumyazı Çayı Havzasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1935, 1980, 2019)	66
Tablo 15.	Kumyazı Çayı Havzasının Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (1935, 1980, 2019)	72
Tablo 16.	Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Durumu (2008).....	79
Tablo 17.	Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Durumu (2019).....	79
Tablo 18.	Öğretim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayıları	82
Tablo 19.	Araştırma Sahasında Eğitim Amaçlı Taşımacılık Sistemi (2019)	82
Tablo 20.	Kumyazı Çayı Havzasındaki Yerleşmelerin Yükselti Değerleri	102

Tablo 21.	Kumyazı Çayı Havzasındaki Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı	103
Tablo 22.	Kumyazı Çayı Havzasında Bağlı Oldukları Yerleşmelere Göre Mezralar	114
Tablo 23.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Şekil Yönünden Ayrımı.....	118
Tablo 24.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Doku Bakımından Sınıflandırılması.....	120
Tablo 25.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin İdari Yapı Bakımından Sınıflandırılması.....	125
Tablo 26.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Eski İsimleri	128
Tablo 27.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Geçim Kaynaklarına Göre Durumu	133
Tablo 28.	Kumyazı Çayı Havzasında Toplam Arazi Miktarı	135
Tablo 29.	Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu (2019).....	148
Tablo 30.	Türkiye Geneli, Elazığ Geneli ve Kumyazı Çayı Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Oranları	184
Tablo 31.	Kumyazı Çayı Havzasında Arazinin Türü ve Kullanım Şekli.....	189
Tablo 32.	Kumyazı Çayı Havzasında Tarımsal Arazilerin Varlığı	191
Tablo 33.	Türkiye Geneli, Elazığ Geneli ve Kumyazı Çayı Havzasındaki Arazilerin Varlığı ve Oranları	193
Tablo 34.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Ortalama Parsel Büyüklüğü....	196
Tablo 35.	Kumyazı Çayı Havzasındaki Yerleşmelerde Kullanılan Tarım Aletleri ...	199
Tablo 36.	Kumyazı Çayı Havzasındaki Köylerde Ön Sırada Gelen Yem Bitkileri ...	213
Tablo 37.	Kumyazı Çayı Havzasında Önde Gelen Tarım Ürünleri	214
Tablo 38.	Kumyazı Çayı Havzasında Tarım Alanları, Kullanım Türü ve Oranları...	214
Tablo 39.	Kumyazı Çayı Havzasının ÇKS Kayıtları	216
Tablo 40.	Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşim Yerlerine Göre Hayvan Sayısı.....	218
Tablo 41.	Kumyazı Çayı Havzasındaki Hayvan Varlığı ve Oranları.....	223
Tablo 42.	Kumyazı Çayı Havzasındaki Taşıt Sayısı (1980)	228
Tablo 43.	Kumyazı Çayı Havzasındaki Taşıt Sayısı (2019)	229

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.	Palu- Hazar Gölü Segmenti	5
Şekil 2.	Kumyazı Çayı Havzasının Sayım Yıllarına Göre Nüfus Değişimi	17
Şekil 3.	Kumyazı Çayı Havzasının Yıllara Göre Nüfus Artış Hızı Değişimi	19
Şekil 4.	Kumyazı Çayı Havzasında 1980 ve 2019 Yıllarında Ortalama Hane Büyükülüğü.....	28
Şekil 5.	Türkiye ve Elazığ Kırsal Nüfusu ile Kumyazı Çayı Havzasının Cinsiyet Oranlarının Değişimi (1935-2019)	43
Şekil 6.	Türkiye Kırsal Nüfusu Kadın ve Erkek Nüfuslarının Seyri (1935- 2019)	44
Şekil 7.	Elazığ Kırsal Nüfusunun Kadın ve Erkek Nüfuslarının Seyri (1935- 2019)	45
Şekil 8.	Kumyazı Çayı Havzasında Kadın ve Erkek Nüfuslarının Seyri (1935-2019).....	45
Şekil 9.	Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü (1990).....	47
Şekil 10.	Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü (2010).....	48
Şekil 11.	Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü (2019).....	49
Şekil 12.	Kumyazı Çayı Havzasının Nüfus Piramidi (2010,2019)	52
Şekil 13.	Kumyazı Çayı Havzasında Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Gruplarına Göre Oranı (2019)	76
Şekil 14.	Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Durumu (2008-2019)	80
Şekil 15.	Kumyazı Çayı Havzasında Köyler Arasındaki Temel Ulaşım Durumu	105
Şekil 16.	Kumyazı Çayı Havzasında Farklı Şekillere Sahip Köyler.....	118
Şekil 17.	Kumyazı Çayı Havzasında Farklı Dokuya Sahip Köyler (Kumla ve Gümüşkaynak Köyleri)	121
Şekil 18.	Toplu Dokuya Örnek Sarıkamış Köyü ve Bağlı Mezraları	122
Şekil 19.	Dağınık Dokuya Sahip Kartaldere Köyü	122

Şekil 20.	Toplu Dokuya Sahip Sarıkamış ve Kumla Köyleri	123
Şekil 21.	Dağınık Dokuya Sahip Kumyazı Köyü	123
Şekil 22.	Kumyazı Çayı Havzasındaki Yerleşmelerin Jeomorfolojik Birimlere Göre Dağılışı.....	130
Şekil 23.	Köy Yüzölçümlerinin Havzada Kapladıkları Oranlar	135
Şekil 24.	Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu (1981).....	147
Şekil 25.	Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu (2019).....	149
Şekil 26.	Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu (1981-2019)	149
Şekil 27.	Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Kat Sayısına Göre Durumu ...	152
Şekil 28.	Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Oda Sayısına Göre Durumu	155
Şekil 29.	Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Çatı Şekillerine Göre Durumu	158
Şekil 30.	Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Çatı Örtü Malzemeleri	160
Şekil 31.	Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Hâlihazır Durumu	162
Şekil 32.	Kumyazı Çayı Havzasında Ağıl ve Ahırın Meskenlerdeki Yeri	163
Şekil 33.	Kumyazı Çayı Boyunca Uzanan Tarım Alanları	169
Şekil 34.	Kumyazı Çayı Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Oranları.....	184
Şekil 35.	Türkiye Geneli, Elazığ Geneli ve Kumyazı Çayı Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Oranları	185
Şekil 36.	Kumyazı Çayı Havzasında Arazinin Türü ve Kullanım Şekli.....	190
Şekil 37.	Kumyazı Çayı Havzasında Tarımsal Arazilerin Varlığı	192
Şekil 38.	Türkiye Geneli, Elazığ Geneli ve Kumyazı Çayı Havzasındaki Arazilerin Varlığı ve Oranları	193
Şekil 39.	Kumyazı Çayı Havzasında İşletme Büyüklüğü Gruplarına Göre Parsel Sayısı Oranları.....	195
Şekil 40.	Kumyazı Çayı Havzasında Tarım Alanları, Kullanım Türü ve Oranları	215
Şekil 41.	Kumyazı Çayı Havzasındaki Hayvan Varlığı ve Oranları.....	223

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1.	Güneybatı Kuzeydoğu Doğrultulu Uzanan Kumyazı Çayı'nın Aşağı Çıgırı	13
Fotoğraf 2.	Sarıkamış köyündeki Metin Doğan İlkokul ve Ortaokulu (Günümüzde 76 öğrenci ilkokulda, 72 öğrenci ortaokulda okumaktadır).	83
Fotoğraf 3.	Sarıkamış Höyüğünün Batıdan Genel Görünümü.....	92
Fotoğraf 4.	Sarıkamış Höyüğünün Güneyden Genel Görünümü.....	92
Fotoğraf 5.	Sarıkamış Höyüğünün Güneydoğudan Genel Görünümü.....	93
Fotoğraf 6.	Höyük Yüzeyinden Toplanan Seramikler	93
Fotoğraf 7.	Haraba Tepe'nin Kuzeyden Görünümü	97
Fotoğraf 8.	Haraba Tepe'nin Doğudan Görünümü	98
Fotoğraf 9.	Sarıkamış Köyü Yakınlarında Mevsimlik Olarak Kullanılan Bahçe Evi ve Tarımsal Aletlerin Muhafaza Edildiği Eklenti Olarak Kurulan Depo	110
Fotoğraf 10.	Kumyazı Köyü Yakınlarında Mevsimlik Olarak Kullanılan Bahçe Evi.....	111
Fotoğraf 11.	Sarıkamış Köyü'ne Bağlı Kaşıkçılar Mezrası	115
Fotoğraf 12.	Çalışma Sahasında Toplu Dokudaki Yerleşme Örneği: Kumla Köyü..	121
Fotoğraf 13.	Vadi Yamacında Yer Alan Kartaldere Köyü	131
Fotoğraf 14.	Örencik Köyünde Vadiye Yakın Oluşturulan Tarım Arazileri	138
Fotoğraf 15.	Havzada Yeni Mesken Örneği (Örencik Köyü).....	139
Fotoğraf 16.	Kumyazı Köyünde Deprem Sonrası Yapılan Betonarme Konutlar	140
Fotoğraf 17.	Kumla Köyünde Tarım Arazisine Yakın İnşa Edilen Mesken Örneği .	141
Fotoğraf 18.	Kumyazı Köyünde Taş Konuta Betonarme Eklenti Örneği.....	144
Fotoğraf 19.	Taş Ve Briket Karışımı Olan Mesken Türüne Bir Örnek (Kartaldere Köyü)	150
Fotoğraf 20.	Kerpiç Mesken Türüne Bir Örnek (Tepecik Köyü)	150
Fotoğraf 21.	Havzada Eski ve Yeni Mesken Tipine Örnek (Tepecik Köyü).....	151
Fotoğraf 22.	İki Katlı Mesken Örneği (Örencik Köyü)	153
Fotoğraf 23.	Havzada Yalnızca Depo Görevi Gören Tek Odalı Mesken Örneği (Tepecik Köyü)	154
Fotoğraf 24.	Çadır Çatı Örtüsüne Bir Örnek (Kartaldere Köyü)	157
Fotoğraf 25.	Beşik Çatı Örtüsüne Bir Örnek (Örencik Köyü).....	158

Fotoğraf 26.	Kırma Çatı Örnekleri (Kumyazı Köyü)	159
Fotoğraf 27.	Sac Örtü Malzemesine Bir Örnek (Kartaldere/ Ziyaret Evleri)	161
Fotoğraf 28.	Gümüşkaynak Köyünde Eklenti Ahır Örneği	164
Fotoğraf 29.	Kumyazı Köyünde Eğimi Azaltmak Adına Yapılan Taraçalama Örneği.....	173
Fotoğraf 30.	Tepecik Köyünde Uygun Olmayan Bir Alanda Bulunan Tarım Arazisi Örneği.....	174
Fotoğraf 31.	Örencik Köyünden Kışlık Buğday Tarlaları	206
Fotoğraf 32.	Kumyazı Köyündeki Sebze Seralarından Bir Örnek	207
Fotoğraf 33.	Kartaldere Köyünde Kurutulmak Üzere Toplanan Fasulyeler.....	209
Fotoğraf 34.	Kumyazı İle Kartaldere Köyleri Arasında Bulunan Ürün Satma Alanı	210
Fotoğraf 35.	Gümüşkaynak Köyü Girişindeki Ürün Satma Alanı.....	210
Fotoğraf 36.	Sarıkamış Köyündeki Bağ Alanı.....	211
Fotoğraf 37.	Kumla Köyündeki Bağ Alanları.....	211
Fotoğraf 38.	Kumla Köyündeki Meyve Ağaçlarından Görünüm	213
Fotoğraf 39.	MNHRP Kapsamında Havzaya Yapılan Bazı Yatırımlar (Orman Alanı, Fırın, Sera, Ges, Meyve Ağaçları, Besi Çiftliği, Soba Yardımı)	234

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Kumyazı Çayı Havzasının Lokasyon Haritası	2
Harita 2. Kumyazı Çayı Havzasının Fiziki Haritası	3
Harita 3. Kumyazı Çayı Havzasının Topoğrafya Haritası.....	7
Harita 4. Kumyazı Çayı Havzasında Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (1980).....	29
Harita 5. Kumyazı Çayı Havzasında Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2019).....	30
Harita 6. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Dağılışı (1935)	59
Harita 7. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Dağılışı (1980)	60
Harita 8. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Dağılışı (2019)	61
Harita 9. Kumyazı Çayı Havzasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1980)	67
Harita 10. Kumyazı Çayı Havzasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (2019)	68
Harita 11. Kumyazı Çayı Havzasının Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1980) ...	73
Harita 12. Kumyazı Çayı Havzasının Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (2019) ...	74
Harita 13. Sarıkamış Höyüğü Haritası.....	90
Harita 14. Sarıkamış Höyüğü Sit Haritası	91
Harita 15. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Dağılışı Haritası	106
Harita 16. Kumyazı Çayı Havzasının Arazi Kullanım Haritası	175
Harita 17. Kumyazı Çayı Havzasının Toprak Haritası.....	179
Harita 18. Kumyazı Çayı Havzasının Toprak Haritası.....	186
Harita 19. Sarıkamış Köyü Arazi Kullanım Haritası.....	202
Harita 20. Kumyazı Çayı Havzasının Ulaşım Ağı Haritası.....	230

ÖNSÖZ

Araştırma sahasının bulunduğu Elazığ, Yukarı Fırat Bölümü'nde tarihi doğal yolların kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Aynı zamanda Elazığ, Türkiye için önem taşıyan Fırat nehri ve onun en önemli kolu olan Murat nehrinin kavşağında bulunur. Tarımsal faaliyetler için önemli ölçüde değerli olan bu nehirlerin kavşağında bulunması sahada hem tarımsal faaliyetlerin varlığını ortaya koymakta hemde yerleşme geçmişinin çok eskiye kadar uzandığı düşüncesini uyandırmaktadır.

Kumyazı Çayı Havzasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası isimli bu tez çalışması Elazığ il merkezinin doğusunda üç ayrı ilçe sınırları içerisinde yer alan Kumyazı Çayı Havzasındaki kırsal yerleşmelerin nüfus, yerleşme ve ekonomik özelliklerinin incelenmesinden oluşmaktadır. Araştırma sahası; Merkez ilçesi, Palu ilçesi ve Maden ilçesinin bir bölümünü kapsamaktadır. Bu çalışmada sahanın nüfus, yerleşme ve ekonomik özellikleri coğrafyanın dualist yaklaşımı gereğince fiziki ortam şartları ile bir arada ele alınmaya ve coğrafi bakış açısıyla yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışma alanının fiziki coğrafya özellikleri ise farklı düzeydeki akademik çalışmalardan derlenip yorumlanarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma sahasındaki yerleşmelerin üç ayrı ilçenin sınırları içerisinde bulunması bakımından saha kavşak özelliği göstermekte ve münhasır bir karakter taşımaktadır Dolayısıyla kendine has aynı zamanda kısa mesafelerde bile farklı özellikler sunan bu sahanın nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyet özellikleri bakımından ortaya konulması, tez çalışması olarak seçilmesinde temel etken olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde araştırma sahasının konumu ve doğal ortam özellikleri ve çalışmanın metodolojisi açıklanmıştır. İkinci bölümde havzanın nüfus özellikleri incelenerek coğrafi açıdan fiziki ortam şartları ile harmanlanarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde havzadaki yerleşmelerin tarihçesi, dağılışı, özellikleri ve bunlar üzerinde etkili faktörler üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde havzadaki hakim ekonomik faaliyet kolları incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın başından itibaren araştırılıp yorumlanan nüfus, yerleşme ve ekonomik özellikler ile ilgili elde edilen bulgulara yer verilmiştir

Kolaylaştırıcı katkıları ve desteğiyle araştırmamın tamamlanmasına yardımcı olan değerli danışmanım **Prof. Dr. Zeki BOYRAZ’a**, kıymetli tavsiyeleri ve yardımları için **Doç. Dr. Selçuk HAYLİ’ye**, bu süreçte desteğini esirgemeyen **Yusuf ÇAPAN’a**, arazi çalışmalarında bana eşlik edip emeğini esirgemeyen ve işlerimi hızlandıran abim **M.Muhsin KARAGÖZOĞLU** ile yeğenlerim **Esra MEYDANOĞLU** ve **Nisa KAYA’ya**, çalışmam boyunca maddi-manevi desteğiyle en büyük yardımcım olan anneme, araştırma yaptığım köylerin yüreği güzel insanlarına ve tezimi bir proje olarak destekleyip değerli katkılarda bulunan **Fırat Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri** (Fübag) birimine teşekkürü borç bilirim.

Zeynep KARAGÖZOĞLU

2020

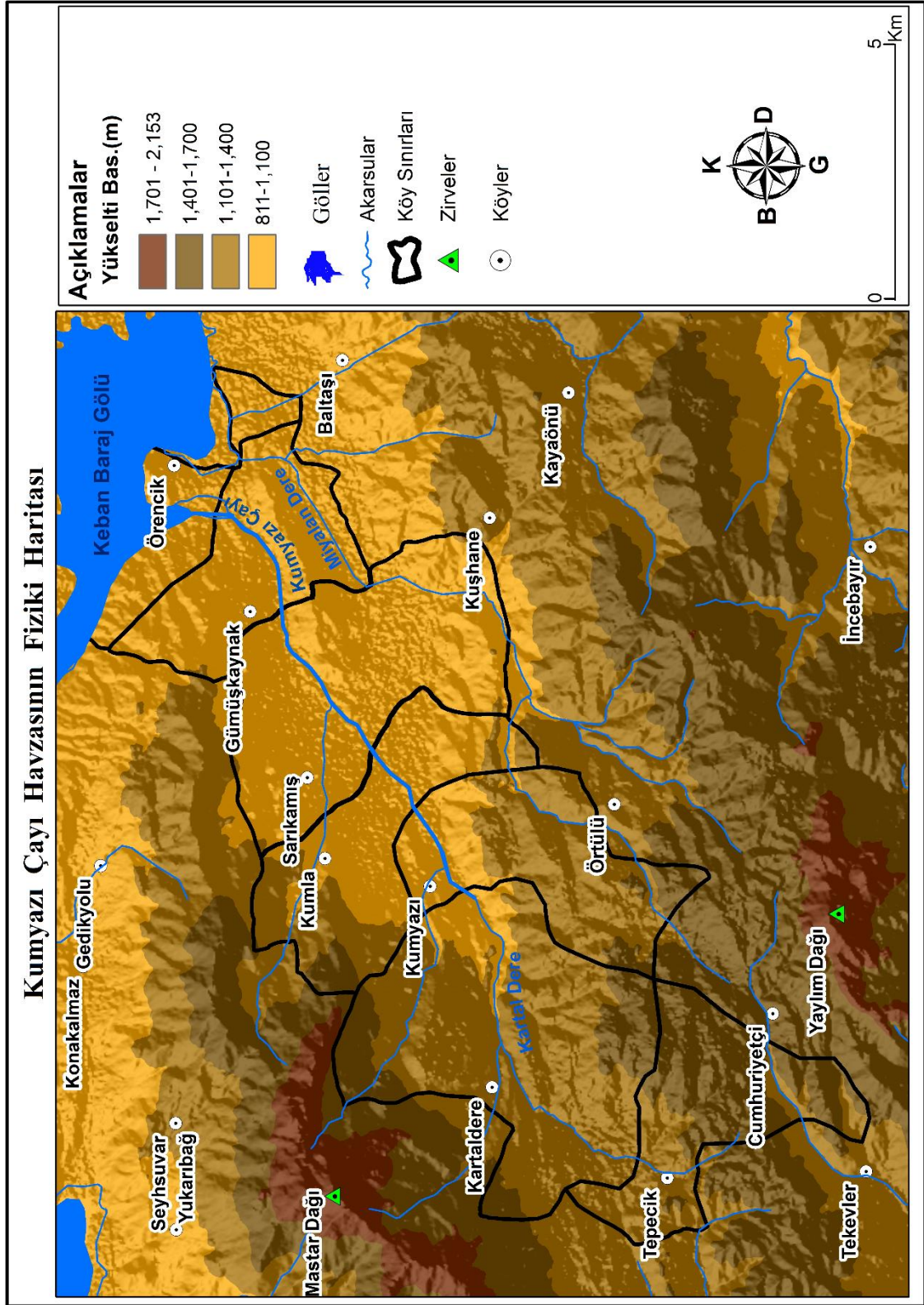
BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1 Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Başlıca Doğal Ortam Özellikleri

Kumyazı Çayı havzasındaki yerleşmeler Elazığ ilinin güneydoğusunda kuzeydoğu güneybatı doğrultulu bir uzanış göstermektedir. Havzanın tamamı Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Elazığ ilinde yer almakta olup toplam yüzölçümü 115 km²'dir. Bununla beraber Kumyazı Çayı havzası bir kavşak noktası özelliği gösterip havzada yer alan köyler üç ayrı ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu bakımdan araştırma sahası; Palu ilçesi, Maden ilçesi ve Elazığ Merkez ilçesinin bir bölümünü kapsamaktadır.

Havzanın kuzeyinde; Keban baraj gölü, doğusunda; Elazığ'ın Merkez ilçesine bağlı Kuşhane köyü, kuzeydoğusunda; Palu ilçesine bağlı Baltaş köyü, güneydoğusunda; Maden'e bağlı Örtülü ve Cumhuriyetçi köyleri, güneyinde; Maden ilçesine bağlı Tekevler, Yeşilova ve Gezin köyleri, güneybatısında; Elazığ Merkez ilçesine bağlı Değirmenönü köyü, batısında; Mastar Dağı ve Elazığ Merkez ilçesine bağlı Şahsuvar ile Yukarıbağ köyleri, kuzeybatısında; Elazığ Merkez ilçesine bağlı Konakalmaz, Gedikyolu ve Yolüstü köyleri bulunur.

Harita 2. Kumyazı Çayı Havzasının Fiziki Haritası

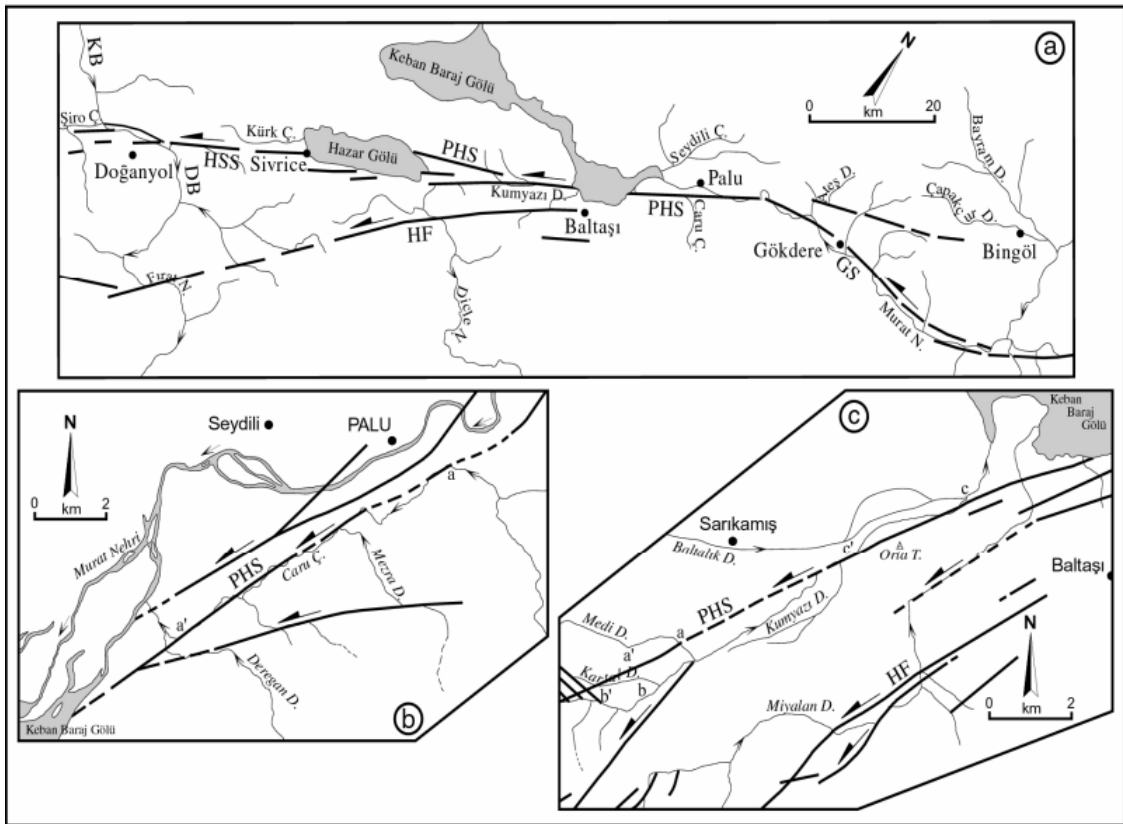
Araştırma sahasının ve yakın çevresinin tektonik özelliklerine baktığımızda:

Palu ilçe merkezinin doğusundan başlayarak K600D doğrultusunda uzanan ve yaklaşık 50 km uzunluğunda olan Palu- Hazar Gölü segmenti, Baltaşı Ovası'nı katettikten sonra Hazar Gölü'ne ulaşır. Bu kesim Herece ve Akay (1992) tarafından Palu-Aydın fayı olarak isimlendirilmiştir. Palu güneybatısında Murat nehrinin kuzeye doğru aktığı bölge üzerinde DAF zonuna bağlı havzada tabanda Pliyo-Kuvaterner, bununda üzerinde Kuvaterner yaşlı akarsu çökellerinden oluşan genç bir havza mevcuttur. Aynı zamanda bir ovaya karşılık gelen bu alana, tarafımızdan buradaki en büyük yerleşmeye atfen Baltaşı ovası adı verilmiştir. Baltaşı güneyindeki Pliyosen ve Kuvaterner yaşlı traverten oluşumları fay kaynaklarının eseridir (Özdemir, İnceöz 2003). Kuzey ve batısındaki dağlık alanlardan kaynaklanan akarsularla ve ovanın en büyük akarsuyu olan Kumyazı Çayı GB'dan KD'ya doğru fay zonunu izleyerek Keban baraj gölüne dökülür. Fay zonuna yerleşen subsekant Kumyazı çayının büyük bir taşkın yatağı vardır. Bu çukurluktaki Pliyo-Kuvaterner çökellerini gençleşen Doğu anadolu fayı sıkıştırmış böylece GB-KD doğrultusunda Orta Tepe sırtı meydana gelmiştir. Bu alanda Doğu Anadolu Fayının neden olduğu yapısal şekillerden en bariz olanı Orta Tepe sırtıdır. Pliyo-Kuvaterner dolgularından ibaret olan bu sırt GB-KD uzanışlı birbirine paralel doğrultu atımlı faylar arasında sıkışmayla gelişmiş "fay sırtıdır". Sırtın üzerindeki eski vadisi "asimetrik asılı vadi" şeklinde kalmıştır ki buraya Gevleri Boğazı da denilmektedir. 500 m uzunluğunda 70-100 m derinliğinde minyatür bir antedasant boğazdır (Tonbul ve Özdemir 1994).

Kumyazı Çayı havzası jeolojik birimler bakımından oldukça çeşitli bir görünüm arz etmektedir. İnceleme alanında daha çok Mesozoik, Tersiyer ve Kuvaterner yaşlı araziler bulunur.

Havzanın kuzey kesimi ile kuzeybatısında Yüksekova Karmaşığı, Kumyazı çayının geniş vadi tabanı boyunca kuvaternere ait güncel alüvyonlar, havzaya sepiştirilmiş bir biçimde Maden formasyonu ile Hazar formasyonu ve Guleman ofiyolitleri'ne ait birimler bulunur. Sahadaki formasyon birimleri, yaşlıdan gence doğru; Jura-Alt Kretase yaşlı Guleman Ofiyolitleri, Üst Kretase yaşlı Yüksekova Karmaşığı, Alt Eosen yaşlı Maden Formasyonu ve geneli alüvyon yelpazelerinden oluşan Kuvaterner alüvyonlarıdır.

Araştırma sahasındaki en temel kayaç türlerini sahanın kuzeyinde bulunan Tersiyere ait Sedimanter kayaçlar ile havzanın orta ve güney kesiminde görülen Üst Kretase'ye ait Sedimanter kayaçlar ve Ofiyolitik kayaçlar oluşturur. Havzanın kuzeydoğu kenarında çok sınırlı bir şekilde Üst Kretase'ye ait volkanik kayaçlar da görülmektedir. Kayaç türlerine daha detaylı bir şekilde baktığımızda; sahaya serpiştirilmiş bir biçimde; çamurtaşı, kıltaşı, siltaşı, fliş, kumtaşı (gre), gabro-diyabaz kayaç grubu, serpantin, gabro ve diyorit kayaç türleri bulunur. Bunlar içerisinde en hakim olanları Guleman Ofiyolitleri birimine bağlı olarak serpantin, gabro ve diyorit ile, Hazar Formasyonu kapsamında kıltaşı, siltaşı, çamurtaşı ve rodyolarit oluşturur.

Şekil 1. Palu- Hazar Gölü Segmenti

(Kaynak: Mehmet Ali Özdemir, Murat İnceöz (2003))

Araştırma alanının jeomorfolojik özellikleri kapsamında en bariz şekillerini havzanın batısında bulunan Çelemlik-Mastar sıra dağları ile güneydoğu kesiminde bulunan Hazar-Yaylın sıra dağları oluşturmaktadır. Bu dağlık alanlar arasına sıkışmış durumda Hazar Gölü depresyonu ile Behrimaz-Çitli depresyonları yer almaktadır

(Erinç, 1953). Havzanın batısında Master dağı (2171 m) gibi yüksek birimler yer alsada havza içerisinde 1500 m'den alçak sahalarda daha geniş bir alan kaplar. Bununla beraber çalışma alanında birikinti yelpazeleri de bulunmaktadır. Bu birikinti yelpazeleri Master Dağı'ndan kaynaklanan ve Kumyazı Çayı'nın en önemli kolları olan Baltalık, Medi ve Kartal derelerinin Kumyazı Çayı'na kavuşmadan önce eğimin azalmasına bağlı olarak taşıdıkları alüvyonları biriktirmesi sonucu oluşmuştur. Bunlardan Baltaş çevresindeki, Kumyazı Çayının doğusu Sasi, Dudan ve Baltaş Derelerinin taşıdığı alüvyonların birikmesi ile meydana gelmiş 23 km² alan kaplayan ve birikinti yelpazelerinin birleşmesinden oluşmuş bir piedmont bulunur. Buna Sarıkamış piedmontu denilmektedir. Piedmont doğuda Keban Baraj Gölü ve güneyde Orta Tepe Sırtı, batısında Master Dağı'nın dik yamaçları ile sınırlıdır. Piedmont tabanı teşkil eden Kumyazı Çayının taşkın yatağı çökelleri ile bunları örten, Kartal Medi ve Baltalık dereleri birikinti yelpazelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Sarıkamış Ovasını teşkil eden birikinti yelpazeleri üzerinde Kumla ve Sarıkamış köyleri ile Gümüşkaynak köyünün bir kısmı bulunmaktadır.

Havzanın tamamına baktığımızda yer şekilleri açısından yükselti ve eğimin güney ve batı kesimlerde arttığı gözlemlenmektedir. Bu eğim ve yükseltinin fazlalığının sebebi havzanın batısında bulunan Master Dağı, güney kesiminde bulunan Yaylın Dağı ve Kumyazı çayı ile yan kollarının açmış olduğu alanların varlığıdır. Yerleşme bakımından bu alanlar çalışma sahasının güneyindeki Kartaldere, Tepecik ve Kumyazı köyleridir. Çalışma sahasındaki düzlük alanlar ise havzanın kuzey yarısında veya Kumyazı çayının ağız kısmında yer almaktadır. Bu alanlar araştırma alanının kuzeyine karşılık gelmektedir. Kumla, Sarıkamış, Gümüşkaynak ve Örencik yerleşmeleri genel olarak düz sahalarda kurulan yerleşmelerdir. Sahanın en yüksek noktasını Master Dağı'nın zirvesi (2000 m) oluştururken en alçak noktasını 830 m ile Kumyazı çayının Keban baraj gölüne döküldüğü alan oluşturmaktadır. Havza'nın oluşturduğu bu alanın yükselti farkı ise 1165 m'dir (Harita 3).

Harita 3. Kumyazı Çayı Havzasının Topoğrafya Haritası

Çalışma alanı için önem taşıyan hidrografik özelliklere baktığımızda; Kuzey ve batısındaki dağlık alanlardan kaynaklanan akarsularla, ovanın en büyük akarsuyu olup

havzaya adını veren ve Murat Nehri'nin bir kolu olan Kumyazı Çayı GB'dan KD'ya doğru fay zonunu izleyerek Keban baraj gölüne dökülür. Yaklaşık olarak araştırma sahasının ortasından geçen Kumyazı Çayı'nın önemli kolları olan Baltalık Deresi, Medi Deresi ve Kartal Deresi de havza içerisinde yer almaktadır. Bu derelerden Kartal ve Medi dereleri 1.5, Baltalık deresi ise 4 km Doğu Anadolu Fayı tarafından sol yanal ötelenmiştir. Havzada yer alan yerleşmeler için önem taşıyan, taban kısmında ve yakın çevresinde bulunan alüvyonlar ile ekonomik faaliyetleri etkileyen bir diğer hidrografik birim de Miyalan Deredir. Söz konusu bu dere kaynağını havzanın doğusu ile güneydoğusunda bulunan dağlık alanlardan alarak Keban baraj gölüne dökülmektedir. Miyalan dere Kumyazı çayının bir kolu durumunda olmayıp ayrı bir akarsu kaynağını teşkil etmektedir ve havzası içerisinde çalışma alanına dahil olmayan Örtülü ile Kuşhane köyleri bulunmaktadır. Fakat söz konusu akarsuyun büyük bir kısmı Kumyazı çayı havzası içerisinde bulunan yerleşmelerin içinden geçmekte ve havza yerleşmelerinden özellikle Örencik, Gümüşkaynak ve Sarıkamış köyleri için önem taşımaktadır.

Kumyazı çayı havzası iklim özellikleri açısından; bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nin kontinental iklimine benzerlik göstermekle beraber yer yer karasal iklim ile bozulmuş akdeniz ikliminin geçiş özelliğini bir arada yansıtmaktadır. Çünkü çalışma alanı Doğu Anadolu bölgesinin diğer kesimlerine oranla daha az karasal olan, Yukarı Fırat bölümünün batı yarısında hüküm süren iklim ile Akdeniz ve Doğu Anadolu karasal iklimleri arasında bir geçiş sahasında yer almaktadır. İnceleme alanının coğrafi konumu ve yer şekillerine bağlı olarak yöresel iklimi, yazları çevresine göre daha serin ve daha az kurak, kışları ise daha yağışlı ve biraz daha soğuktur. Diğer taraftan yağışın yıl içerisindeki dağılışına bakıldığında, en yağışlı mevsimin kış ve ilkbaharlara rastlaması, en kurak mevsimin ise yaz mevsimi olması özelliğinden dolayı Akdeniz yağış rejimine benzer bir özellik arz etmektedir (Günek ve Duran, 1995:34). Kumyazı Çayı Havzası üç ayrı ilçenin sınırları içerisinde yer aldığı için (Palu, Maden, Merkez) en yüksek ve en düşük yıllık ortalama sıcaklık değerleri ile yağış değerleri hesaplanırken söz konusu bu üç ilçenin ortalama değeri alınmıştır. Buna göre; Elazığ-Merkez ilçesi yıllık ortalama sıcaklık değeri 12,9 °C ve yıllık ortalama yağış miktarı 415,7 mm; Palu ilçesi yıllık ortalama sıcaklık değeri 13,7 °C ve yıllık ortalama yağış miktarı 377,4 mm; Maden ilçesi yıllık ortalama sıcaklık değeri 14,1 °C ve yıllık ortalama yağış miktarı

903,5 mm iken havzanın yıllık ortalama sıcaklık değeri 13,5 °C ve yıllık ortalama yağış miktarı 565,5 mm'dir (Meteoroloji 13. Bölge Müdürlüğü).

Kumyazı çayı havzasının ve yakın çevresinin doğal bitki örtüsünü, sahanın çeşitli yerlerinde rastlanan tek ve küçük topluluklar halindeki ağaçlar ile bunların dışında ağaç topluluklarının insan etkisiyle tahribi sonucu gelişen antropojen stepler oluşturmaktadır. Bunların yanısıra Master dağının yüksek kesimlerine doğru soğuğa karşı dayanaklı meşe ormanları ve kuraklığı yansıtan ardıçlar gözlenir (Sürmelihiindi, 2009). Havzada, münferit meşe toplulukları dışında doğal orman örtüsü bulunmamaktadır. 1964-1966 ve 1980-1981 yıllarında tesis edilmiş olan iğne yapraklı ağaçlandırma sahalarında, 6-10 m boy, 12-18 cm çapları arasında değişen Sedir, Karaçam ve Sarıçam alanları ile 1.5-2.0 m boy, 10-16 cm çap aralığında değişen meşelik alanlar bulunmaktadır. Bunun yanında dağınık halde bulunan 1.5-2.5 m boylarında Alıç ve Akasya ağaçları ile bitki örtüsü içerisinde azda olsa Dişbudak, Akçağaç, Çınar, Ardıç ve Böğürtlen türleri ile otlak alanlara geçiş formunda bulunan bodur çalılık alanlar bulunmaktadır (Günek ve Duran, 1995:35).

Araştırma sahasında büyük toprak gruplarının hepsi (zonal, intrazonal ve azonal) bulunmaktadır. Özellikle step ikliminin karakteristik toprakları olan kırmızımsı kahverengi topraklar, kahverengi topraklar ve kahverengi orman toprakları yaygındır. Bununla beraber daha alçak kesimlerdeki birikinti konileri ve deltalar üzerinde ise, yüksek sahalardan aşındırılıp taşınmayla oluşan azonal özellikteki kolüvyal topraklar ve alüvyal topraklar görülmektedir. Özellikle havzanın batısında bulunan Master Dağı'ndan kaynaklanan kolüvyal topraklar geniş alan kaplamaktadır. Sahada ki belirli köylerde yaygın olarak sürdürülen tarımsal faaliyetlerde bu toprakların ve sağladıkları verimin göstergesidir. Havzanın batı kenarında yer alan Master dağının doruklarında intrazonal topraklardan yüksek dağ çayır toprakları ile dik olan yamaçlarında erozyon şiddetinin de yüksek olması nedeniyle, genç ve toprak içeriği %75'ten fazla taş olan litosolik topraklar yer almaktadır (Erinç, 1953).

Kumyazı Çayı sahip olduğu bu doğal ortam şartlarıyla yakınında bulunan ve hızlı bir gelişim gösteren Elazığ şehrinin etki sahasında yer almaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Metodolojisi

Coğrafya bilimindeki nihai amaç insan ile çevre arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Bir mekân bilimi olan coğrafya öteden beri, insanın deneyimleri ve varlığı ile zenginleştirdiği yere önem vermiş konu alanı olarak yeri incelemek birincil amaç olmuştur. Coğrafi çalışmalarda bu amaç geçerliliğini daima korumuş, değişen ise amaç değil yöntem ya da yaklaşım olmuştur. Böylece bilimsel coğrafyada, belirli düşünce akımlarının daha çok hissedildiği metodolojik çalışmalar yapılmıştır (Özgüç, Tümertekin, 2006).

Nüfus coğrafyası çalışmalarında beşeri coğrafyanın en önemli konu alanını oluşturan insan nicel olarak ele alınmakta ve nüfus ile kaynaklar arasındaki ilişki, zamana ve mekana göre sürekli değişiklik gösteren insan sayısının tespiti, bu değişikliklerin nedenleri, niçin sayım yapılması gerektiği ve nüfusun temel öğeleri olan doğumlar, ölümler ve göçler gibi nüfus değişiminde rol oynayan faktörler üzerinde durulmaktadır.

“Kumyazı Çayı Havzası’nın Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası“ adlı çalışmada araştırma metodu olarak; coğrafi sorgulama, karşılaştırma yöntemi ve veri analizi kullanılmış olup konu bölgesel coğrafya yaklaşımı ile ele alınmıştır. Diğer taraftan bu çalışmada coğrafi araştırmaların temel ilkeleri olan dağılışı, karşılaştırma ve nedensellik ilkelerine bağlı kalınarak fiziki coğrafyanın gözlem ve tasvir yöntemleri de kullanılmıştır.

Bu çalışma konu itibarıyla nüfus, yerleşme ve ekonomiyi kapsar bu nedenle çalışmadaki temel amaç sahanın nüfus özelliklerinin, yerleşme özelliklerinin ve ekonomik faaliyetlerin mekanla olan ilişkisini ortaya koymak ve tüm bu faktörleri coğrafi bakış açısıyla değerlendirmektir.

Araştırma 3 safha halinde yapılmıştır;

-Hazırlık safhası

-Arazi çalışmaları safhası

-Masa başı çalışmaları safhası

Araştırmamızın hazırlık safhasında;

1. İlgili literatürler taranmış daha önce yapılmış benzer çalışmalar incelenmiştir.
2. Araştırma sahasının geçmişten günümüze nüfus bilgilerinin elde edilebilmesi için yerleşim birimlerinin isim değişiklikleri araştırılmış ve gerekli bilgiler elde edilmiştir.
3. Cumhuriyet Dönemi nüfus verileri TÜİK'in resmi internet adresinde iki ayrı bölümden derlenerek bir araya getirilmiştir. İlk bölüm sitenin veritabanları kısmındaki genel nüfus sayımları içerisinde yer almaktadır bu bölümde araştırma sahasında yer alan köylerle ilgili 1935'ten 2000 yılına kadarki nüfus verileri temin edilmiştir. İkinci bölüm yine veritabanları içerisindeki adrese dayalı nüfus kayıt sistemi içerisinde yer almaktadır. Bu kısımdan ise söz konusu havza ile ilgili 2007'den 2019'e kadarki nüfus verileri temin edilmiştir.
4. Güncel yaş ve cins yapısı, hane halkı sayıları köy nüfusları, il geneli göç bilgileri, ise TÜİK'ten talep ederek ulaşılabilmektedir.
5. Cumhuriyet öncesi dönemle ilgili havzada yer alan köylerle ilgili bilgilere Fırat Üniversitesi Coğrafya Bölümü kütüphanesindeki Tahrir Defterlerinden ulaşılmıştır.
6. Havzada yerleşme tarihçesi açısından önem taşıyan yerleşim birimleri için Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi ile Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden gerekli bilgiler temin edilmiştir.
7. Arazide yapılacak işler planlanmış, ortaya çıkabilecek sorunlar saptanmaya çalışılmıştır.

Arazi çalışması safhasında;

Çeşitli aralıklar ile araziye gidilmiştir. Havzadaki tüm köylere gidilerek; nüfus bilgileri ,göç olgusu konut özellikleri, ekonomik özellikler gibi konularda ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Köylerdeki muhtarlar ve köy hakkında bilgiye sahip kişilerle görüşmeler yapıp, anketler uygulanmış ve gerekli notlar alınmıştır.

Masa başı çalışması safhasında;

Bütün arazi gözlemleri ve literatür yeniden gözden geçirilmiş, ortaya çıkan sorunların araştırılması, nedenlerin tespiti ve yapılan haritalar ile tabloların kontrolü için gerektiğinde tekrar araziye gidilmiştir. Haritalar oluşturulurken ArcMap, Global Mapper, Google Earth ve Photoshop programları kullanılmıştır.

Fotoğraf 1.Güneybatı Kuzeydoğu Doğrultulu Uzanan Kumyazı Çayı'nın Aşağı Çıgırı
(Yaz Mevsiminde Sulamaya Bağlı Olarak Suları Azalmıştır.)

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUMYAZI ÇAYI HAVZASININ NÜFUS COĞRAFYASI

2.1. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Gelişimi

Bir yerleşme bölgesinin en önemli potansiyel gücünü o bölgede yaşayan insanlar oluşturmaktadır. Çünkü doğadaki her türlü zenginlik veya var olan imkan, insan eliyle ortaya konulacak ve yine orada yaşayanların hizmetine sunulacaktır. Dolayısıyla insan faktörü gizli kalmış bir potansiyeli değerlendirebilen veya açığa çıkarabilen en önemli kuvvettir (Tunçdilek,1978).

Elazığ, Yukarı Fırat Bölümü'nde tarihi doğal yolların kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Aynı zamanda Elazığ, Türkiye için önem taşıyan Fırat nehri ve onun en önemli kolu olan Murat nehrinin kavşağında bulunur. Tarımsal faaliyetler için önemli ölçüde değerli olan bu nehirlerin kavşağında bulunması sahada hem tarımsal faaliyetlerin varlığını ortaya koymakta hemde yerleşme geçmişinin çok eskiye kadar uzandığı düşüncesini uyandırmaktadır. Keban Baraj Gölü'nün yapımı sırasında, göl sahası içinde kalan kesimlerde yapılan arkeolojik kazılarda M.Ö. 6000'li yıllara kadar uzanan bir dönemde yerleşim izlerine rastlanmıştır. Hurriler, Saburlar, Romalılar, Araplar, Artuklular, Selçuklular ve Osmanlılar olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar sayısız medeniyetler Elazığ ili sınırları içine kalıntılarını bırakmıştır.

Önceki medeniyetlere ait yerleşim bulguları ortaya çıkarılırken nüfus ile ilgili kesin veriler yoktur. Havza içerisinde tarihsel açıdan öneme sahip ve yerleşmeye söz konusu olmuş Sarıkamış ve Örencik köyleri de dahil olmak üzere köyler ile ilgili herhangi bir nüfus bilgisine rastlanamamıştır. Ancak Osmanlı imparatorluğu döneminde özellikle 16. yy da tutulan tahrir ve şeriyye sicilleri gibi kayıtlarda nüfus ile ilgili bazı bilgilere rastlanılmaktadır. Fakat söz konusu bu bilgilerden çok net sonuçlar çıkarmak mümkün değildir (Tablo 1).

Tablo 1. Kumyazı Çayı Havzasında 1518-1566 Yılları Arasında Nüfusun Durumu

Köyler	Müslim/ Gayrimüslim	1518		1523		1566	
		Hane	Ferd	Hane	Ferd	Hane	Ferd
Tavilidepecik (Tepecik)	Müslim	Viran	–	18	4	40	19
İğiki (Kumla)	Gayrimüslim	24	6	21	10	–	–
Genepi (Kumyazı)	Müslim	Viran	–	1	2	17	3
Şeyhkatil (Kartaldere)	Müslim	Viran	–	16	6	42	7

Kaynak: XVI. Yy’da Harput Sancağı (Ünal, 1989)

Araştırmaya konu olan Kumyazı Çayı havzasında Cumhuriyet öncesi döneme ait nüfus ile ilgili sağlıklı veriler bulunmamaktadır. Ancak incelenen “ 16. Yüzyılda Harput Sancağı“ adlı Tahrir Defterinde sahadaki birkaç yerleşmeyle ilgili bir takım; tarımsal faaliyet ve bu faaliyetlere bağlı alınan vergilerle ilgili bilgilere rastlanılmıştır. Bu durum araştırma sahasındaki nüfus ve yerleşme tarihinin cumhuriyet öncesine dayandığını kanıtlamaktadır.

Harput sancağına ait Tahrir defteri’ne göre Kumyazı Çayı havzasında günümüzde köy yerleşmesi olan Sarıkamış köyü 16. yüzyılda" Nahiye" statüsünde olup bu yerleşme ile ilgili "*Sarıkamış Nahiyesi 1523 tahririnde ihdas edilmiştir. Uluabad (Sarıyakup) Nahiyesi'nin batısında, Palu Nahiyesi'nin doğusunda yer almaktadır. 1566 tahririnde de 1523'teki gibi kalmıştır. Her iki Tahrirde de nahiyeye tabi köy sayısı 6-7 civarındadır.*" İfadesi yer almaktadır. Bu dönemde Kumla (İğiki/iyikisüfla) ve Kumyazı (Genepi) köyleride Sarıkamış’a bağlıdır.

Yine 1566 yılındaki Tahrir Defteri’nde geçen "*Sarıkamış Nahiyesinde bulunan bir Bezirahane'den (bulgur değirmeni) 30 akçelik, İğiki'de (Kumla) bulunan 4 Bezirhane'dan 240 akçelik Resm-i Asiyab (un değirmenlerinden alınan vergi) alınmıştır.*" İfadeleri araştırma sahasında temel geçim türünün tarıma dayandığını ve tarımsal faaliyetlerin yoğun biçimde sürdürüldüğünü göstermesinin yanı sıra havzada yer alan belirli yerleşmelerin 16.yy da yerleşme yeri olarak kullanıldığını dolayısıyla belirli bir nüfusa sahip olduğunu kanıtlar. Tahrir Defterlerine göre araştırma sahasında

16. yy da veya daha öncesinde kesin olarak kurulduğu belirlenen köyler: Sarıkamış, Kumla (İğiki), Tavididepecik (Tepecik), Kumyazı (Genepi) ve Kartaldere'dir (Şeyhkatil) (Tablo 1). Kumyazı Çayı havzasındaki yerleşmeler 16. yy dan daha önceki bir tarihte kurulmuş olsalar bile bununla ilgili verilere rastlanılamadığı için sağlıklı bir yorum yapılamamaktadır.

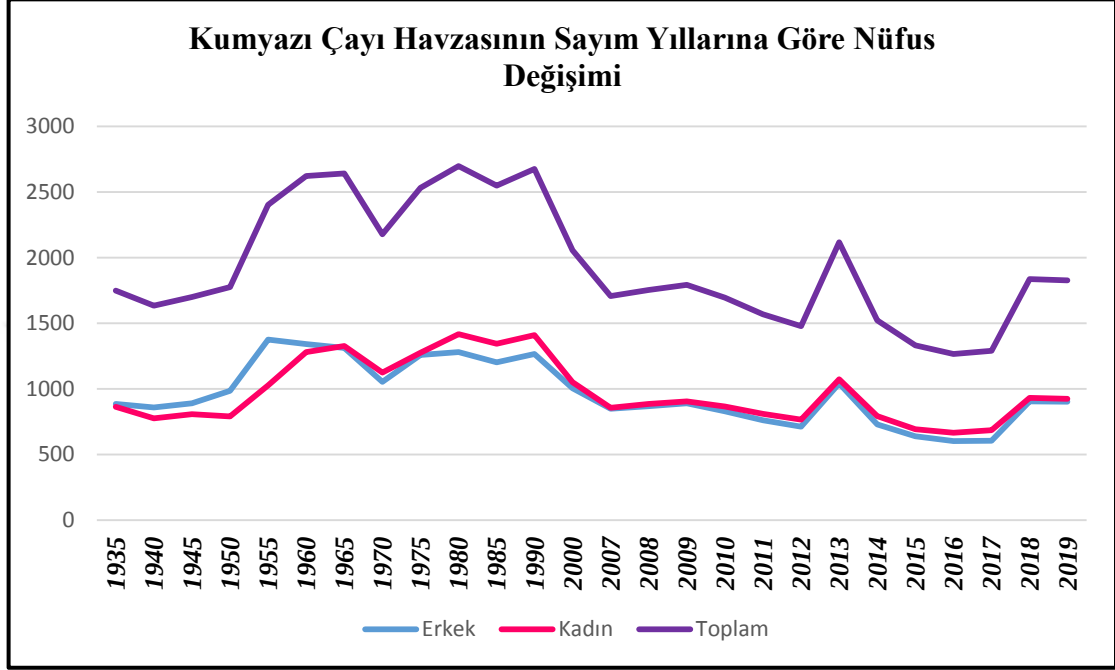
Tablo 2. Kumyazı Çayı Havzasının Nüfusu (1935-2019)

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1935	886	863	1749
1940	858	776	1634
1945	891	808	1699
1950	985	789	1774
1955	1375	1026	2401
1960	1342	1279	2621
1965	1313	1327	2640
1970	1054	1123	2177
1975	1257	1274	2531
1980	1281	1416	2697
1985	1203	1344	2547
1990	1266	1410	2676
2000	1004	1052	2056
2007	849	857	1706
2008	868	885	1753
2009	889	904	1793
2010	828	866	1694
2011	760	809	1569
2012	712	766	1478
2013	1042	1074	2116
2014	729	793	1522
2015	639	693	1332
2016	601	665	1266
2017	605	685	1290
2018	905	931	1836
2019	903	924	1827

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları, TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Arazi Anketleri

Türkiye’de ilk nüfus sayımları 1927 yılında yapılmasına rağmen, bu yılda kırsal sahalarda yaşayan nüfus sayılmadığından Kumyazı Çayı havzası ile ilgili nüfus miktarı 1935’ten itibaren verilmiştir (Tablo 2).

Şekil 2. Kumyazı Çayı Havzasının Sayım Yıllarına Göre Nüfus Değişimi

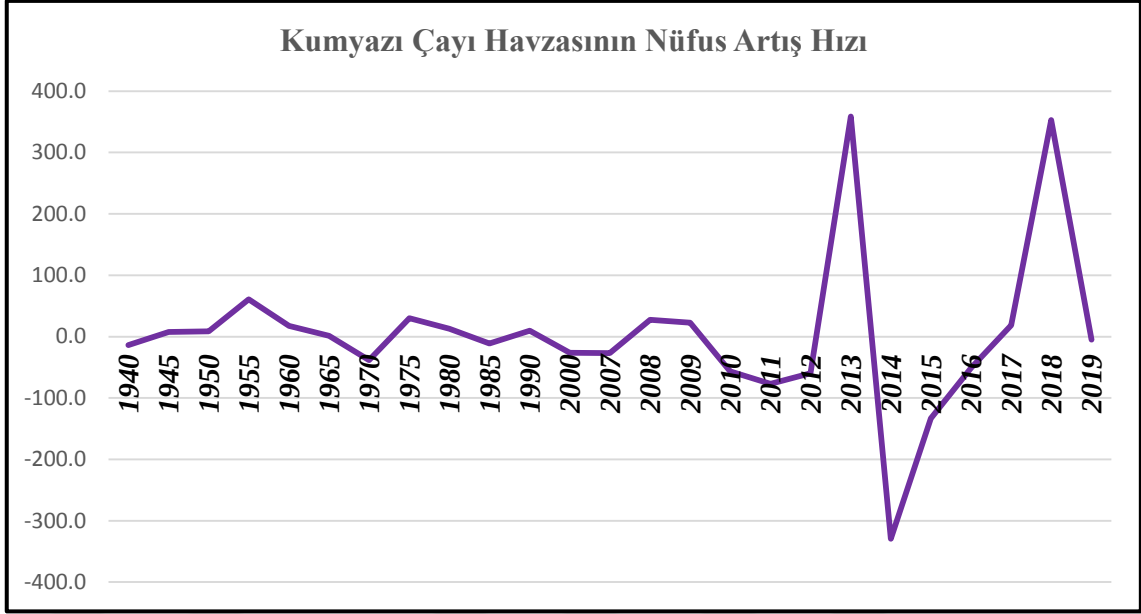

(Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları), Arazi Anketleri

Tablo 3. Kumyazı Çayı Havzasında Sayım Yıllarına Göre Nüfus Artış Miktarı Nüfus Artış Hızı, Nüfus Artış Oranı, Yıllık Ortalama Artış Miktarı ve Aritmetik Artış Hızı

Yıllar	Nüfus Miktarı (Kişi)	Nüfus Artışı (Kişi)	Dönemler	Nüfus Artış Hızı (%)	Nüfus Artış Oranı (%)	Yıllık Ortalama Artış Miktarı	Aritmetik Artış Hızı
1935	1749	...	...	...			
1940	1634	-115		-13,6	-6,6	-23	-1,32
1945	1699	65	1940-1945	7,8	4,0	13	0,80
1950	1774	75	1945-1950	8,6	4,4	15	0,88
1955	2401	627	1950-1955	60,5	35,3	125,4	7,07
1960	2621	220	1955-1960	17,5	9,2	44	1,83
1965	2640	19	1960-1965	1,4	0,7	3,8	0,14
1970	2177	-463	1965-1970	-38,6	-17,5	-92,6	-3,51
1975	2531	354	1970-1975	30,1	16,3	70,8	3,25
1980	2697	166	1975-1980	12,7	6,6	33,2	1,31
1985	2547	-150	1980-1985	-11,4	-5,6	-30	-1,11
1990	2676	129	1985-1990	9,9	5,1	25,8	1,01
2000	2056	-620	1990-2000	-26,4	-23,2	-62	-2,32
2007	1706	-350	2000-2007	-26,7	-17,0	-50	-2,43
2008	1753	47	2007-2008	27,2	2,8	47	2,75
2009	1793	40	2008-2009	22,6	2,3	40	2,28
2010	1694	-99	2009-2010	-56,8	-5,5	-99	-5,52
2011	1569	-125	2010-2011	-76,7	-7,4	-125	-7,38
2012	1478	-91	2011-2012	-59,7	-5,8	-91	-5,80
2013	2116	638	2012-2013	358,8	43,2	638	43,17
2014	1522	-594	2013-2014	-329,5	-28,1	-594	-28,07
2015	1332	-190	2014-2015	-133,3	-12,5	-190	-12,48
2016	1266	-66	2015-2016	-50,8	-5,0	-66	-4,95
2017	1290	24	2016-2017	18,8	1,9	24	1,90
2018	1836	546	2017-2018	352,9	42,3	546	42,33
2019	1827	-9	2018-2019	-4,9	-0,5	-9	-0,49

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Arazi Anketleri

(Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları), Arazi Anketleri

Şekil 3. Kumyazı Çayı Havzasının Yıllara Göre Nüfus Artış Hızı Değişimi

Çalışma alanında nüfusun gelişimi Cumhuriyet Tarihi boyunca 3 ayrı dönemde incelenebilir, dönemler;

- 1-) 1935-1965 Dinamik Nüfus Artış Dönemi
- 2-) 1965-1990 Değişken Nüfus Dönemi
- 3-) 1990-2019 Nüfus Azalma Dönemi

1935-1965 Dinamik Nüfus Artış Dönemi

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır, fakat bu dönemdeki sayımlar içerisinde kırsal alanlara özgü nüfus verileri bulunmamaktadır. Araştırma sahasındaki yerleşmelerin kırsal nitelik taşıması nedeniyle de 1927 yılı nüfuslarına ulaşılamamıştır. Bu nedenle havzanın nüfus ile ilgili özelliklerine 1935 yılı itibarıyla değinilmiştir. Kumyazı Çayı Havzası'nda 1935 yılında nüfus miktarı 1749 kişidir ve nüfus artış hızı %13,6'dır bu durum üzerinde yüksek doğum ve yüksek ölüm oranlarının etkili olduğu sayılabilir. Bu devrede II. Dünya Savaşı tehlikesi nedeniyle meydana gelen nüfus miktarındaki düşüş göz ardı edilecek olursa dinamik bir nüfus

artışı yaşanmıştır ve 1945 yılından başlayarak 1965 yılına kadar düzenli bir şekilde nüfus miktarı artmıştır. Bu dönem aralığında havzadaki nüfus gelişimini değerlendirecek olursak; 1940 yılında başlayan II. Dünya Savaşı tehlikesi nedeniyle erkek nüfus silah altına alınmış, nüfus artış oranı %-6.6 olarak gerçekleşmiş ve nüfus miktarı da 1935 yılına oranla 115 kişi azalarak 1634 kişiye düşmüştür. Ancak 1945-1950 yılları arasında bu tehlikenin ortadan kalkmasının etkileri 1955 yılı nüfusu üzerinde doğrudan görülmektedir. Bu yılda nüfus artış hızı %60,5 nüfus artış oranı %35,3 olarak yüksek değerlerde gerçekleşerek nüfus miktarı artmıştır. Bu durum üzerinde savaşın bitmiş olması, erkeklerin tekrar topraklarına ve ailelerin yanına dönmesi ve evliliklerin artması, sayılabilir. Ayrıca havzadaki yerleşmelerin kırsal karakter göstermesi nedeniyle doğum oranlarının yüksek olması da bu artış üzerinde etkili olmuştur. 1935 yılında nüfus miktarı 1749 kişi iken 1965 yılına gelindiğinde 891 kişi artarak 2640 kişiye ulaşmıştır. Bu dönem aralığında araştırma sahasında yüksek doğumlar ve dalgalı ölüm oranları görülmektedir (Şekil 2,3).

1965-1990 Değişken Nüfus Dönemi

Çalışma alanında 1970 yılı itibariyle %-38,6'lık bir nüfus artış hızı görülmekte olup nüfus miktarı bir önceki sayım dönemine (2640) göre 463 kişi azalarak 2177 kişi olarak gerçekleşmiştir.(Şekil 2 ve 3, Tablo 3). Bu durum üzerinde ülkemiz genelinde 1960'lar ve 1970'lerde yaşanan Avrupa'ya işçi göçü sürecinin sahada kendini hissettirmesi etkili olmuştur. Kumyazı Çayı Havzası'nda da ülke geneline paralel olarak hem ülke içi büyük kentlere, hem de Avrupa'ya bir göç süreci yaşanmıştır. Bu göçlere bağlı olarak sahadaki nüfus artışında, belirgin bir azalma göze çarpmaktadır. Aynı zamanda 1975 yılında nüfus artış oranı pozitif olarak gerçekleşmesine rağmen artış oranlarında dalgalanmalar görülmektedir. Bu dalgalanmalar nüfus artışının önceki dönemler kadar artmaması ile ilgilidir (Tablo 3).

Yurt dışına ve ülke içi büyük kentlere işçi göçü sürecinden sonra nüfus miktarı yeniden toparlanma eğilimine girerek artışlar yaşanmaya başlamıştır.1980 yılına gelindiğinde nüfus miktarı 1970 yılına oranla (2177) 520 kişi artmış ve nüfus artış hızı da %12,7 olarak gerçekleşerek sayım yılları içerisinde Kumyazı Çayı Havzası 2697 kişi ile en yüksek nüfus miktarına ulaşmıştır. Aynı zamanda 1980 yılı Türkiye kırsal nüfusunun 25.091.950 kişi ile Elazığ kırsal nüfusunun 253.783 kişi ile kırsal nüfus

miktarının en fazla olduğu yıla tekabül eder, dolayısıyla Kumyazı Çayı Havzası da gerek Türkiye kırsal nüfusuna gerekse de Elazığ kırsal nüfusuna paralel bir artış göstermiştir. Her ne kadar kırdan kente gerçekleşen göç süreci bu devreye tekabül etsede nüfus miktarlarındaki artış doğum oranlarının yüksekliği ve hayat standartının önceki dönemlere oranla nispeten yükselmesinin sonucudur. Havzadaki yerleşmelerin nüfusu ilk sayım dönemi olan 1935 yılı ile karşılaştırıldığında genel olarak artma eğilimi göstermiştir. Yalnızca Gümüşkaynak köyünün nüfusu 1935 yılı nüfusundan 21 kişi azalarak 102 kişiden 81 kişiye gerilemiştir. Bu bakımdan Gümüşkaynak köyü havzada göç olgusundan ilk etkilenen köy olarak karşımıza çıkmaktadır ve göçün büyük çoğunluğunun Elazığ ile yakın şehirlere ekonomik amaçlı yapılmış olması olasıdır.

1980'den 1985 yılına kadar geçen sürede çalışma sahasında durağan bir nüfus artış dönemi yaşanmıştır. Sahada doğum oranları yüksek olmasına rağmen durağan nüfus artışı saha dışına gerçekleşen göçler ile açıklanabilir. 1990 yılında ise % 5,1 nüfus artış oranı ile cılız bir nüfus artışı yaşanmıştır. Zaman zaman nüfus miktarındaki küçük yükselmeler sahanın kırsal karakter taşımasına bağlı olarak doğum oranlarıyla açıklanabilir.

1990-2019 Nüfus Azalma Dönemi

Çalışma sahası 1990 ve 2000 yılındaki cılız nüfus artışının dışında genel olarak bu süreçte nüfus kaybetmiştir. Bu durum üzerinde Türkiye genelinde görülen kırdan kente göç süreci etkili olmuş ve ülke genelindeki kırsal alanlara paralel olarak, kırsal özellik gösteren Kumyazı Çayı Havzası da nüfus kaybetmiştir. Türkiyede kırdan kente göç ve bunun nüfus üzerindeki etkilerine kabaca değinecek olursak; kırsal nüfus 1927 yılında nüfusun yaklaşık %76'sını oluşturmaktadır ve bu durum oranını 1950 yılına kadar korumuştur. 1950 yılından sonra ise kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı sürekli azalmıştır. İlk defa 1985 yılında kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı %50'nin altına inmiş ve belirtilen tarihten sonra da kırsal nüfusun payı azalmaya devam etmiştir. 2012 yılına gelindiğinde ise oranlar 1927 yılındaki durumun tersi olmuştur. Hatta kentsel nüfus 1927 yılında toplam nüfusun %25'ini oluştururken 2012 yılında kırsal nüfusun oranı %23'ün altına inmiştir (Yılmaz, 2015:33). Ülke genelinde görülen bu süreç çalışma alanına da aynen yansımıştır. 1980 yılında 2697 kişi olan havza nüfusu bu yoğun göç sürecinin sonunda 1219 kişi azalarak 2012 yılında %59,7'lik nüfus artış

hızı ile 1478 kişi olarak gerçekleşmiştir.1985-2012 yılları arasında sahada meydana gelen nüfus kaybı elbette ki sadece göçlerle açıklanamaz. Bu durum üzerinde kentleşme ve kentlileşme sürecinin etkileri de açıkça görülür. Eğitim düzeyinin artması, insanların bilinçlenerek daha az çocuğa daha iyi yaşam şartları sunulabileceğine dair düşüncelerin ortaya çıkması, çekirdek aileye olan özentinin artması bu etkiler içerisinde sayılabilir. Aynı zamanda Elazığ kırsalında terör olayları yani güvenlik kaynaklı problemlerin de 1990'lı yıllarda baş göstermesi de nüfus kaybının nedenleri arasındadır.

Bu dönem içerisinde dikkat çekici bir diğer husus ise 2000-2007 yılı arasındaki yedi yıllık periyotta nüfus artış hızının %26,7 gibi bir değer gösterirken 2007-2008 yılları arasında bu değer %27,2 olarak değişip pozitif olarak gerçekleşmesi ve nüfus miktarının da bir önceki sayım dönemine oranla 47 kişi artarak 1753 kişiye çıkmasıdır. Temel nedeni ise yeni sisteme (ADNK) geçilmesiyle açıklanabilir.

2013 yılına gelindiğinde araştırma sahasındaki nüfus son 12 yıl içindeki en yüksek nüfus artış hızına, en yüksek nüfus artış oranına, en yüksek yıllık ortalama artış miktarına sahiptir. Aynı zamanda nüfusun 43,17 yıl bazında ikiye katlanma hızını ifade eden aritmetik artış hızı, bu dönemde %43,17 ile en fazla olduğu dönemdir. Nüfus miktarı bir önceki sayım dönemine oranla (1478) 638 kişi artarak toplamda 2116 kişiye ulaşmıştır. Bu durumun temel sebebi ise 2014 yılı Ekim ayında yapılacak olan mahalli seçimler için nüfusun ikametgâhını köylere taşımış olmasıdır. 2014 yılına gelindiğinde seçimlerin sona ermiş olması nedeniyle 2013 yılında havzaya gelen 638 kişinin 594'ü yeniden sahadan ayrılmıştır. Buna bağlı olarak %329,5 ile en düşük nüfus artış hızı, %28,1 ile en düşük artış oranı, yıllık ikiye katlanma süresini gösteren -28,07 ile aritmetik artış hızı 1935 yılından 2019'a kadar olan süreçte en düşük değerlerle gerçekleşerek nüfus miktarı yeniden 2012 (1478) yılına yakın bir değerle 2116 kişi olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3). Dolayısıyla bu artış daimi olmayıp bir nedene bağlı olarak gerçekleştiği ve neden ortadan kalkınca yine eski durumuna dönüştüğü için nüfus açısından gerçeği yansıtmaz. Bu nedenle sanal artış olarak kabul edilebilir.

2014 yılından 2016 yılına kadar nüfus göstergeleri olan artış hızı artış oranı, yıllık ortalama artış miktarı...vb gibi değişkenler eksili değerler göstermeye ve nüfus miktarı azalmaya devam etmiştir. Hatta 2016 yılında çalışma sahasında 1935'ten günümüze en düşük nüfus miktarı, % -50,8 artış hızı ile 1266 kişi olarak

gerçekleşmiştir. 2016 yılından itibaren havzada nüfus özellikleri pozitif değerlerle gerçekleşmiştir. Bu durum hem Türkiye kırsal nüfusu ile (2017 yılında 6.049.393 kişi iken 2018 yılında 6.337.385 kişiye yükselmiştir.) hemde Elazığ kırsal nüfusu ile (2017 yılında 131.056 kişi iken 2018 yılında 166.971 kişiye yükselmiştir.) paralellik göstermektedir. Bu durumun temel nedeni şehirlerin artık eskisi kadar insanlara cazip gelmemesi, şehirleri üstün kılan isale hatları, elektrik hatları, ulaşım ağları ve teknolojik ürünlerin köylerde de benzer şekillerde görülmesi, kır yaşamının doğallığına duyulan özlem, aile arazilerine sahip çıkma, doğal beslenebilmek adına kendi arazisini ekip-biçme, emekli nüfusun doğup büyüdüğü alanlara dönme isteği...vb gibi nedenlerle nüfusun kırsal alanlara yönelmesidir. Araştırma sahasında 2016 yılından itibaren meydana gelen nüfus artışının yukarıda sayılan nedenler dışında 2019 yılının mart ayı mahalli seçimlerine bağlı olarak nüfusun ikametgâhını köylere taşımış olması da etkili olmuştur. 4 Şubat 2020 tarihinde açıklanan adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarında 2019 yılında havza nüfusunun 1447 kişi olarak tespit edilmesi, dolayısıyla mahalli seçimler nedeniyle ikametgahını köylere aldırان 546 kişiden 389'unun yeniden kayıtlarını il merkezine aldırmiş olması bu artışında daimi olmayıp tıpkı 2013 yılındaki artış gibi sanal olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak 2020 yılında havzayı da etkileyen bir takım ekstrem durumların yaşanması nedeniyle, bu durumların havza nüfusuna nasıl yansıtacağını anlamak adına ve yapılan çalışmanın daha güncel olması adına Tük verileri değil 2020 yılının Haziran ayında yapılan arazi gözlemleri neticesinde tespit edilen nüfus verileri kullanılmıştır. Şöyle ki; 24 Ocak 2020 tarihinde merkez üssü Elazığ'a bağlı Sivrice ilçesi olan ve bir çok şehir ile beraber Arap yarımadasında da hissedilen 6.8 magnitudünde bir deprem meydana gelmiş ve büyük hasarlar ortaya çıkmıştır. Bu depremde çok miktarda can ve mal kaybı yaşanmıştır. Ancak deprem, Sivrice ilçesinden itibaren daha ziyade şehrin batı ve güneyinde hasarlar oluşturmuştur. Daha doğu da bulunan Maden, Palu, Kovancılar, Karakoçan, Arıcak ve Alacakaya gibi ilçelerde depremin yıkıcı etkileri fazla olmamıştır. Havzanın, depremin merkez üssüne göre doğuda bulunduğu düşünülürse benzer durum burası için de geçerli olmuştur. Ayrıca daha önceki dönemlerde havzada meydana gelen depremler konutlarda büyük hasarlar oluşturmuştur ve bu depremlerden sonra sahadaki birçok köyde konutlar yıkılarak yerine deprem konutları yapılmıştır. Havzada bu son depremin şehrin batı kesimi kadar yıkıcı etki

oluşturmamasının bir nedeni de bu deprem konutlarıdır. Elazığ şehir merkezi ile Malatya da büyük kayıplar oluşturan 6.8 magnitündeki bu depremin havzada bu denli hissedilmemesinin ardından şehir merkezindeki nüfusun bir kısmı köylerine geri dönmüştür. Bu geri dönüş yalnızca kadın ve çocuk bazında değil erkekler bazında da yaşanmıştır. Çünkü erkek nüfusun çalıştığı iş alanları hasar görmüş veya yıkılmıştır. Depremin yıkıcı etkilerinin unutulması ve nüfusun yalnızca ekonomik olarak değil psikolojik olarak da toparlanması ve yeniden şehire dönüş sürecine girmesi şubat sonuna kadar devam etmiştir.

Mart ayına gelindiğinde tüm dünyada etkili olan COVID-19 salgını ülkemizi de etkisi altına almıştır. Tedavinin bulunamaması, virüsün çok hızlı bir yayılma hızına sahip olması yüksek sayılarda can kayıplarına neden olmuştur. Ancak köylerde sosyal faaliyetlerin sürdürüleceği ve bu nedenle insanların toplu olarak bir arada bulunabileceği alanların (avm, büyük market, cafe...) yokluğu veya azlığı nedeniyle bir çok köyde vaka görülmemiştir. Çalışma alanı olan Kumyazı Çayı havzasında da dünyayı etkileyen bu salgın görülmemekte ve bu da insanlar üzerinde köylere karşı olumlu hisler ile güven duygusu oluşturmaktadır. Sayılan tüm bu nedenlere bağlı olarak mart ayından itibaren şehir merkezindeki nüfusun köylere dönüş süreci yeniden başlamıştır. Okulların da kapatılması bu dönüşün emekli nüfus haricinde kadın, çocuk ve genç nüfus bazında gerçekleşmesini sağlamıştır. Sonraki süreçlerde iş alanları ile bareber neredeyse tüm kurum ve kuruluşların kapatılması neticesinde köylere dönüş eylemine erkek nüfusta katılmış ve havza nüfusu nisan ile mayıs ayları arasında 2000’li rakamlara yaklaşmıştır. Haziran başlangıcıyla beraber virüsün yayılma hızının düşmesi, biraz daha kontrol altına alınması ve beraberinde vaka sayısının azalmasıyla bazı iş alanları, kurum ve kuruluşlar yeniden açılmıştır, yasaklamalar kaldırılmaya başlanmıştır. Bu durum beraberinde yeniden köyden kente göç sürecini getirmiştir. Ancak söz konusu bu süreç daha çok erkek nüfus bazında gerçekleşmiş ve 2000’li rakamlara yaklaşan nüfus 1827 kişi olarak gerçekleşmiştir. 1827 kişilik nüfus havzanın son yıllardaki sanal artış yılları göz ardı edilecek olursa nüfus miktarı içinde hiç de azımsanacak kadar değildir.

COVID-19 salgın tehlikesinin giderek ortadan kalkmasıyla şuan köylerde bulunan nüfusun yeniden şehir merkezindeki evlerine dönecek olması elbette ki beklenen bir durumdur. Sonuç olarak, 1990’dan 2019-2020 yıllarına kadar geçen

süreçte havza nüfusu genel olarak azalma seyrindedir. Ancak bahsedilen mahalli seçimler, deprem, salgın gibi nedenlerle havza nüfusu zaman zaman yükselme trendine girmektedir. Fakat bu artışların bir nedene bağlı olarak gerçekleşmesi ve söz konusu nedenler ortadan kalkınca nüfusun hemen azalma eğilimine girmiş olması ve girecek olması bu artışların daimi olmadığını, sanal artışlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle 1990-2019 arası nüfus devresi değişken dönem olarak değil azalma dönemi olarak ele alınmıştır.

2.2. Hane Halkı Büyüklüğü

Türkiye’de hane halkı özellikleri kır-kent arasında önemli bir farklılaşma göstermektedir. 2002 yılında toplam hanelerin %5 61.4’ü kentlerde iken, 2006 yılında bu oranın %64,4’e yükselmesi hızlı bir kentleşmeye işaret etmektedir. Kentleşme hane halkı yapısında da belirleyici olmaktadır. Ortalama hane büyüklüğü gerek kentlerde ve gerekse kırsal alanda küçülmektedir. Ancak bu küçülme kentlerde çok daha belirgindir. 2006 yılı itibariyle ortalama hane büyüklüğü kentlerde 3.98 kişi iken, kırsal bölgelerde bu büyüklük 4,33 kişi olarak hesaplanmaktadır (Yükseler ve Türkan, 2008:26).

Kırsal nüfusta meydana gelen azalmaların göstergelerinden biri de ortalama hane halkı büyüklüğüdür. Ortalama hane halkı büyüklüğünde meydana gelen azalmalar eğitim seviyesinin yükselmesi ve iktisadi yapının iyileşmesine paralel olarak doğum oranlarının düşmesi ve doğal olarak nüfusta meydana gelen azalmanın sonucudur.

Kumyazı çayı havzasındaki hane halkı büyüklükleri incelendiğinde;1980 yılında göre hane halkı büyüklüğü yaklaşık yarısı kadar azalarak 6 kişiden 3 kişiye gerilemiştir günümüzde Türkiye’nin ortalama hane halkı büyüklüğü 3,4 Elazığ’ın ortalama hane halkı büyüklüğü ise 3,5 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Kumyazı Çayı havzasındaki ortalama hane halkı büyüklüğü ülke geneli ve etki alanında olduğu Elazığ şehri ile paralellik göstermektedir. Kırsal karakter taşıyan Kumyazı Çayı havzasında ortalama hane halkı büyüklüğünün Elazığ ve Türkiye genelinden daha yüksek olması gerekirken gerçekleşen bu değerlerin, nüfus artış hızının azalması, nüfus sayım sistemi, şehre yakınlık nedeniyle göç gibi sebeplerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

1980 yılından günümüze kadar geçen süreçte, hane sayısı artan köyler yalnızca Sarıkamış ve Tepecik köyleridir. Ancak her iki köyde de nüfus miktarında azalma buna

karşılık hane sayısında artmaya bağlı olarak ortalama hane büyüklüğü düşüş göstermiştir. Havzadaki Kumla, Kumyazı, Kartaldere, Gümüşkaynak köylerinde yer alan hane sayısında meydana gelen düşüş bazı evlerin uzun yıllarca kullanılmayıp harabe haline gelmesi ve yıkılış sürecine girmesiyle açıklanabilir. Örencik köyünde ise diğer köylerden farklı olarak Keban Baraj seviyesinde dönemlik meydana gelen yükselmeler neticesinde konutların yer değiştirmesi, hane sayısının azalmasında etkili olmuştur.

1980 yılında sahadaki toplam nüfus 2697 kişi iken, toplam hane sayısı 472'dir, buna bağlı olarak ortalama hane büyüklüğü 6 kişi olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bu yüksek değerler Türkiye'nin pek çok kırsal alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun temel nedeni olarak yüksek doğum oranları ve henüz göç olayının çok yüksek değerlere ulaşmamış olması gösterilebilir. Bu yılda en büyük ortalama hane büyüklüğü 871 kişilik nüfus ve 108 hane ile ortalama 8 kişi olarak Sarıkamış köyünde gerçekleşmiştir. Sarıkamış köyünü ortalama 7 kişi ile Kumla ve ortalama 6 kişi ile Kumyazı köyü takip etmektedir. En düşük değer ise ortalama 3 kişi ile Örencik köyünde görülmektedir (Tablo 4, Şekil 4).

2019 yılına gelindiğinde ise 1980 yılına oranla ev sayısı 66 artarak 538'e ulaşmıştır. Toplam 1827 kişilik nüfus ve 538 hane ile ortalama hane halkı büyüklüğü 3,4 kişi olarak gerçekleşmiştir. 38 yıllık bu süreç neticesinde Kartaldere ve Örencik köyleri hariç diğer tüm köylerde hane halkı büyüklüğü düşüş göstermiştir. Kartaldere ve Örencik köylerindeki aile büyüklüğünde meydana gelen artış üzerinde daha önce de belirtilen emekli göçleri, 2019 yerel seçimleri, 24 Ocak 2020 tarihinde meydana gelen deprem ve virüs salgını gibi nedenlerle nüfusun şehir merkezinden köylere dönmüş olması ile ilgilidir. Ayrıca bu durum üzerinde Kartaldere köyünde hane sayısının 1980 yılına oranla 24 azalarak 129'a, Örencik köyünde ise 6 azalarak 24'e gerilemesi de etkili olmuştur. 1980 yılından 2019 yılına gelindiğinde en büyük hane büyüklüğü farkı ise Sarıkamış ve Tepecik köylerinde görülmektedir. 1980 yılında ortalama hane halkı büyüklüğü 8 kişi ile en yüksek değeri gösteren Sarıkamış köyünde bu değer 2019 yılında yaklaşık 5 kişi azalarak 3 kişiye, Tepecik köyünde ise 6 kişiden 2 kişiye gerilemiştir. Çünkü bu yıllar arasında köylerdeki hane sayısı ve nüfus miktarı ters bir orantı sergileyerek, hane sayısı artış göstermiş ancak nüfus miktarları ise 1980 yılına oranla yaklaşık yarısı kadar azalış göstermiştir. Hane sayısının artması ancak nüfus

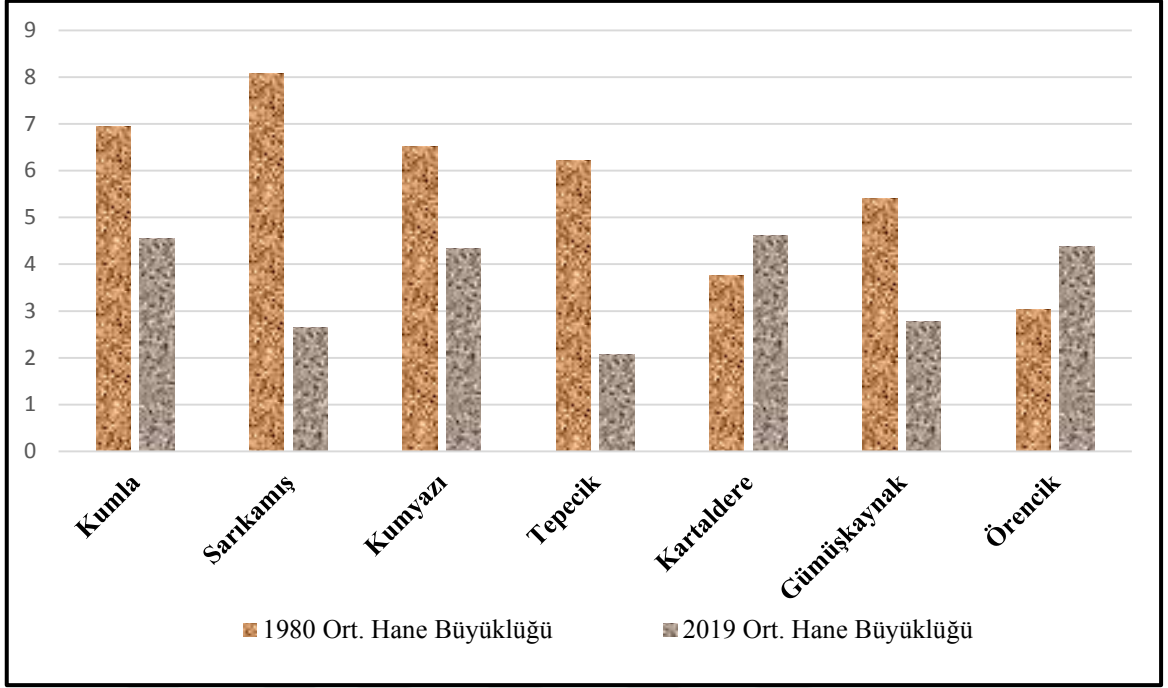
miktarının buna paralel olarak artmayıp aksine azalış göstermesi doğal olarak beraberinde hane başına düşen fert sayısındaki düşüşü de kaçınılmaz kılmaktadır. Günümüzde havzadaki en yüksek ortalama hane büyüklüğü sırasıyla 4,6 ile Kartaldere, 4,5 ile Kumla ve 4,4 ile Örencik köylerinde görülmekte iken en düşük değerler ise 2,1 ile Tepecik, 2,7 ile Sarıkamış ve 2,8 ile Gümüşkaynak köylerinde görülmektedir (Tablo 4, Şekil 4).

Sonuç olarak çalışma alanındaki ortalama hane halkı büyüklüğünde; havza genelinde yaşanan göçler, aile büyüklüklerinin azalması doğum sayısında meydana gelen azalmalar ve buna bağlı yaş ortalamasının artması, ailelerin çocuk sayılarının azalması, konut sayısının artması gibi nedenlerden dolayı büyük bir düşüş meydana gelmiştir.

Tablo 4. Kumyazı Çayı Havzasında 1980 ve 2019 Yıllarında Ortalama Hane Büyüklüğü

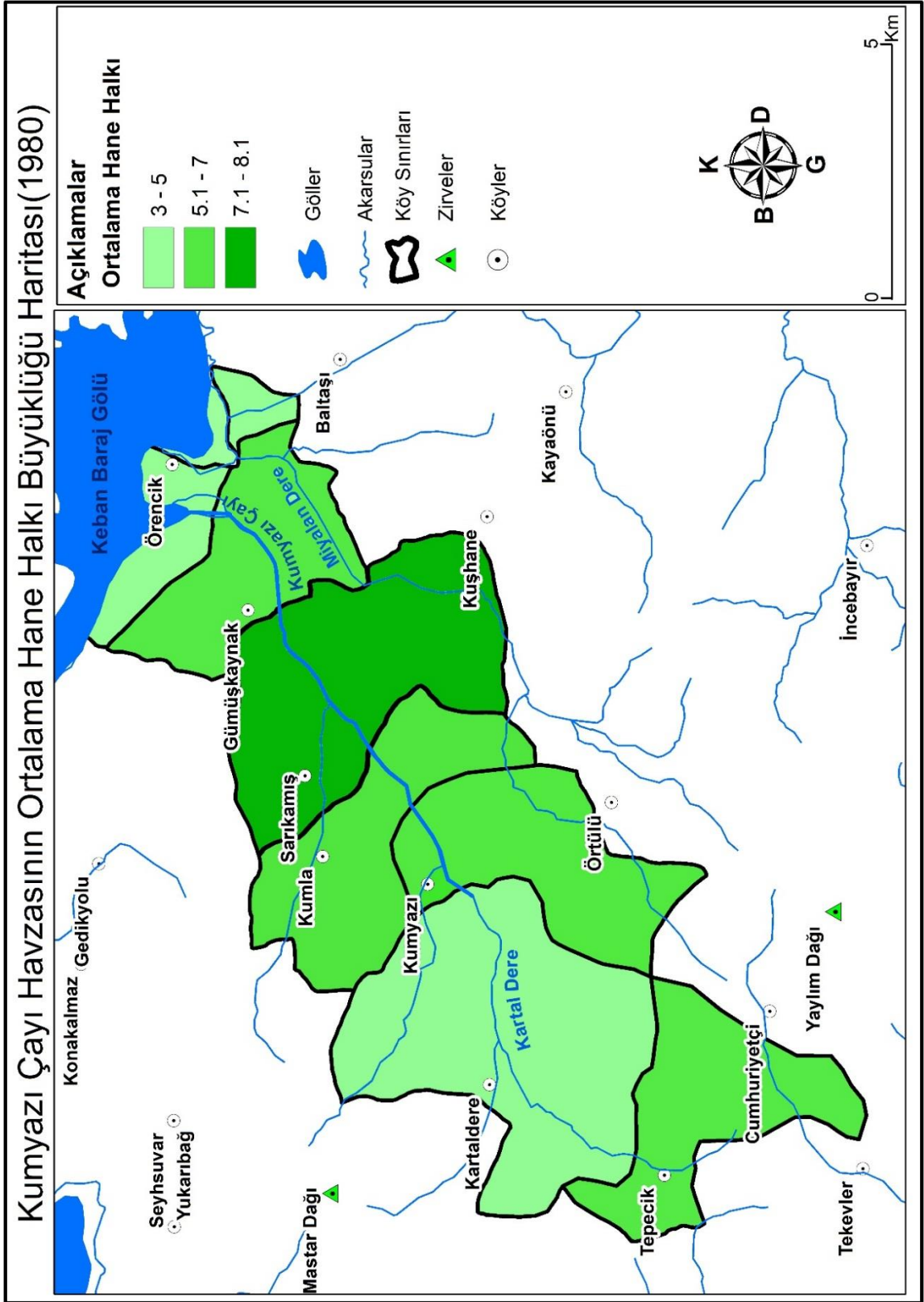
Yerleşim Yerleri	1981 Hane Sayısı	1980 Toplam Nüfusu	Ortalama Hane Büyüklüğü (1980)	2019 Hane Sayısı	2019 Toplam Nüfusu	Ortalama Hane Büyüklüğü (2019)
Kumla	45	312	6,9	44	200	4,5
Sarıkamış	108	871	8,1	175	465	2,7
Kumyazı	49	319	6,5	48	208	4,3
Tepecik	72	447	6,2	105	218	2,1
Kartaldere	153	576	3,8	129	595	4,6
Gümüşkaynak	15	81	5,4	13	36	2,8
Örencik	30	91	3,0	24	105	4,4
Toplam	472	2697	5,7	538	1827	3,4

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Anket Sonuçları, TÜİK; Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

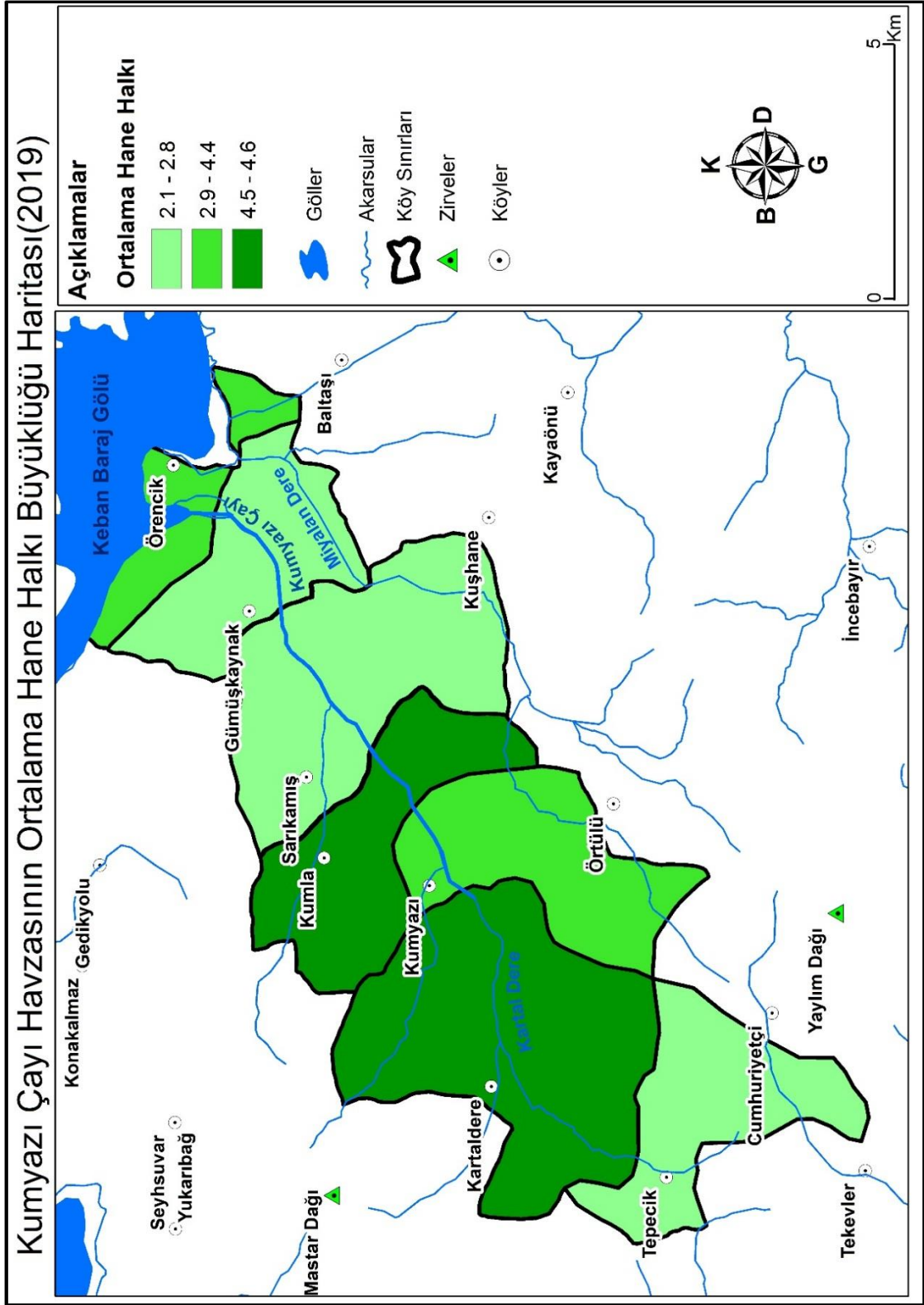

(Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Anket Sonuçları, TÜİK; Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları)

Şekil 4. Kumyazı Çayı Havzasında 1980 ve 2019 Yıllarında Ortalama Hane Büyüklüğü

Harita 4. Kumyazı Çayı Havzasında Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (1980)

Harita 5. Kumyazı Çayı Havzasında Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2019)

Tablo 5. Kumyazı Çayı Havzasının 1935-2019 Yılları Arası Nüfus Miktarları

Yıllar	1935			1940			1945			1950	1955			1960			1965			1970			1975		
Yerleşim Yerleri	E	K	T	E	K	T	E	K	T	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
Kumla	109	93	202	96	88	184	98	92	190	183	123	123	246	142	145	287	156	176	332	119	147	266	160	155	315
Sarıkamış	225	218	443	187	166	353	198	162	360	388	250	247	497	321	286	607	343	338	681	336	330	666	390	392	782
Kumyaz	147	151	298	158	159	317	166	162	328	358	177	174	351	208	204	412	245	241	486	142	131	273	150	141	291
Tepecik	154	167	321	177	169	346	174	168	342	372	374	188	562	195	210	405	208	237	445	148	203	351	193	241	434
Kartaldere	161	149	310	164	141	305	184	166	350	352	358	189	547	202	206	408	230	230	460	195	218	413	281	273	554
Gümüşkaynak	53	49	102	30	21	51	41	35	76	69	34	42	76	29	28	57	27	39	66	24	26	50	21	24	45
Örencik	37	36	73	46	32	78	30	23	53	52	59	63	122	245	200	445	104	66	170	90	68	158	62	48	110
Toplam	886	863	1749	858	776	1634	891	808	1699	1774	1375	1026	2401	1342	1279	2621	1313	1327	2640	1054	1123	2177	1257	1274	2531

Yıllar	1980			1985			1990			2000			2007			2008			2009			2010		
Yerleşim Yerleri	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
Kumla	157	155	312	156	177	333	148	170	318	116	121	237	85	89	174	99	103	202	110	107	217	101	110	211
Sarıkamış	432	439	871	445	469	914	424	447	871	354	403	757	339	341	680	322	327	649	312	317	629	310	322	632
Kumyaz	154	165	319	163	180	343	146	181	327	126	136	262	114	108	222	113	119	232	121	128	249	107	110	217
Tepecik	184	263	447	196	238	434	196	232	428	130	166	296	93	97	190	86	88	174	97	96	193	96	93	189
Kartaldere	267	309	576	168	211	379	260	305	565	199	247	446	165	165	330	191	181	372	191	190	381	158	160	318
Gümüşkaynak	35	46	81	30	35	65	34	32	66	21	20	41	14	16	30	13	21	34	16	18	34	12	19	31
Örencik	52	39	91	45	34	79	58	43	101	58	59	117	39	41	80	44	46	90	42	48	90	44	52	96
Toplam	1281	1416	2697	1203	1344	2547	1266	1410	2676	1004	1152	2156	849	857	1706	868	885	1753	889	904	1793	828	866	1694

Yıllar	2011			2012			2013			2014			2015			2016			2017			2018			2019		
Yerleşim Yerleri	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
Kumla	99	112	211	99	107	206	100	106	206	95	101	196	90	100	190	89	104	193	86	99	185	91	105	196	95	105	200
Sarıkamış	287	305	592	265	279	544	336	359	695	274	293	567	247	251	498	257	256	513	237	273	510	230	238	468	229	236	465
Kumyaz	110	105	215	95	98	193	86	90	176	94	95	189	85	84	169	72	74	146	83	79	162	109	101	210	107	101	208
Tepecik	78	82	160	72	80	152	230	224	454	84	92	176	61	70	131	51	58	109	57	56	113	117	104	221	115	103	218
Kartaldere	137	134	271	120	127	247	232	227	459	121	141	262	102	120	222	86	117	203	94	123	217	294	306	600	290	305	595
Gümüşkaynak	14	18	32	15	20	35	13	17	30	15	19	34	16	19	35	13	18	31	12	16	28	15	19	34	17	19	36
Örencik	35	53	88	46	55	101	45	51	96	46	52	98	38	49	87	33	38	71	36	39	75	49	58	107	50	55	105
Toplam	760	809	1569	712	766	1478	1042	1074	2116	729	793	1522	639	693	1332	601	665	1266	605	685	1290	905	931	1836	903	924	1827

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

2.3. Göçler

En basit tanımıyla göç insanların bir yerden başka bir yere hareket etmesidir. Göç aynı zamanda nüfus ile kaynaklar arasındaki dengeyi ve nüfus dağılımını bozan bir olaydır. Göç, demografik, sosyal ve ekonomik olayları etkileyen bir etmendir. Göç yoluyla sağlık, gıda tüketimi ve endüstriyel verimlilik gibi olaylar arasındaki denge bozulmaktadır. Göç, insanın yaşadığı doğal ortamın değişmesinde hem neden hem de sonuçtur. Doğal şartlardaki değişme, büyük ölçüde göç hareketlerine bağlanabilir. Meydana gelen değişiklikler, doğaya aşırı yüklenmeler, yine göçlere yol açabilmektedir (Özgür, 2011, s.51).

Tümertekin'in "nüfus ile doğal kaynaklar arasında daha iyi bir denge kurulmasını sağlama amacıyla kendiliğinden meydana gelen bir çaba olarak" tanımladığı göç olaylarında doğal, ekonomik, sosyal ve politik faktörler etkili olmaktadır. Bu faktörler göç kararında; insanları göç etmeye zorlayan itici sebepler (push factors) ve göç etmeye cesaret veren çekici sebepler (pull factors) şeklinde kendini göstermektedir. Genel olarak insanlar çekim gücüne sahip, değişik iş imkânları sunan ve en yakında bulunan yerlere yönelme eğilimi içerisindedirler. Daha iyi yaşam koşulları arayan nüfusun öncelikle doğduğu, büyüdüğü ata toprağı civarındaki yerleri göç edilecek merkez olarak seçmeleri, bir ölçüde doğal karşılanmalıdır. En yakındaki merkezlerin kabul edebileceğinin üzerinde bir nüfus söz konusu olduğunda, göç edilen bu merkezlerden de dışarı gidişler artmaktadır (Tümertekin, 1968). Ülkemiz genelinde yapılan bir araştırmanın sonucunda gerçekleşen göç olaylarında ekonomik nedenler kategorisi altında, iş aramak, kazancın yetmemesi, iş olanağı olmaması, birikim yapmak ve daha iyi bir yaşam seviyesine sahip olmak gibi alt-nedenler yer almaktadır. Bireysel nedenler kategorisinde evlilik, eğitim, iş değişikliği/tayin, emeklilik gibi nedenlerle yapılan göçler bulunmaktadır. Ailevi nedenler içinde ise, ebeveynin ve/veya eşinin yanına gitmek, ebeveynin ve/veya eşinin iş değişikliği/tayini, ebeveynin ve/veya eşinin iş araması, ebeveynin göç etmesi gibi nedenler yer almaktadır (Anonim, 2006:55-73'den naklen; Özgür, 2011,:79).

2.3.1. Kumyazı Çayı Havzasından Dışarıya Gerçekleşen Göçler

Araştırma sahasında göçler en genel haliyle ülke içine gerçekleşen göçler, ülke dışına gerçekleşen göçler ve mevsimlik hareketler olarak üçe ayrılmaktadır. Havzada gerçekleşen göçlerin temel nedeni ekonomik faktörlerdir. Havza içerisinde nüfusa yeterli gelebilecek iş imkanlarının olmaması ve halkın gelir düzeyinin düşük olması nüfusu göçe iten en büyük etmendir. Bu etmenin yanı sıra kentsel hayat tarzının cazibeli gelen yönleri de kişileri göçe çekmiştir. Dolayısıyla Tunçdilek'in de belirttiği gibi kırsal alanlardan gerçekleşen göçlerin nedenleri olan kentli olma arzusu ve adeta kır hayatının kişileri göçe zorlaması çalışma alanında da kabul edilebilir nedenlerdendir. Günümüzde havzadaki köylerde en bariz gerçekleşen göçleri ise mevsimlik hareketler oluşturmaktadır. Bu da söz konusu havza içerisinde yer alan köylerin daha ziyade yaz mevsiminde kullanıldığı düşüncesini doğrulamaktadır.

Çalışma alanında ilk nüfus sayım yılı olan 1935 yılından günümüze kadar olan devrede bazı sayım yıllarındaki yükselmeler göz ardı edilecek olursa toplamda 1389 kişi göç etmiştir. Ancak elde edilen verilerin arazi anket verileri olduğu ve insanların çeşitli nedenlerle tam bilgi vermek istemedikleri yani sosyal kabul hatası göz önünde bulundurulduğunda değerlerin tam olarak gerçeği yansıtmadığı, göç eden nüfusun tablodakilerden daha fazla olduğu olasıdır. Kumyazı çayı havzasının nüfus seyrini gösteren grafik de bu durumu doğrulamaktadır (Şekil 2).

Göç edilen alanların başında hızlı gelişen görünümüyle Elazığ şehri gelmektedir. Elazığ'ın hem coğrafi olarak havzaya oldukça yakın bir konumda bulunması hemde eğitim, sağlık ve çalışma imkanlarının Kumyazı çayı havzasına oranla daha iyi bir durumda olması temel belirleyici olmuştur. Bunun dışında havzanın en fazla göç verdiği diğer iller sırasıyla İstanbul, Ankara, Diyarbakır ve İzmir'dir (Tablo 6). Bu şehirler içinde Diyarbakır hariç diğer şehirler aynı zamanda Türkiye'nin en fazla göç alan şehirleridir. Diyarbakır'a gerçekleşen göçler özellikle Kumyazı, Kartaldere ve Tepecik gibi Elazığ'ın Maden ilçesine bağlı köylerden olmaktadır. Maden ilçesinin Cumhuriyet döneminden önce idari olarak Diyarbakır'a bağlı olduğu düşünüldüğünde bu göçlerin temel nedeninin kültürel bağlar olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul, Ankara ve İzmir'e gerçekleşen göçlerin nedeni daha öncede bahsedildiği üzere ekonomiktir. İstanbul ve Ankara'ya göç eden nüfusun sanayi

alanında yani ikincil sektördeki iş imkanlarının nispeten yüksek olması ve bu sektörde iş bulabilme umudu iken İzmir’e gerçekleşen göçlerin nedeni ise daha ziyade turizm alanında iş sahibi olmaktır. En yüksek göç değerleri 238 kişi ile Kartaldere köyünde 237 kişi ile Sarıkamış köyünde görülmektedir (Tablo 6). Her iki köy aynı zamanda Kumyazı çayı havzasında nüfus miktarının yüksek olduğu köylere tekabül eder. Buna bağlı olarak söz konusu bu iki köyde doğum oranlarının diğer köylere oranla nispeten iyi bir durumda olması ve genç nüfus miktarının da buna bağlı yüksek değerler göstermesi göç miktarının fazla olması sonucunu doğurmuştur. Çünkü Türkiye ve Elazığ geneline paralel olarak Kumyazı çayı havzasında da göç edenlerin büyük çoğunluğunu genç nüfus oluşturur. Bu durum Ravenstein’in da belirttiği “ Göçe katılanların büyük çoğunluğu genç nüfus oluşturur ” yargısını doğrulamaktadır.

Tablo 6. Kumyazı Çayı Havzasından Elazığ ve Diğer İllere Gerçekleşen Göçler

Köyler	1980 Öncesi		1980 Sonrası				
	İstanbul	Elazığ	İstanbul	Ankara	Elazığ	Diğer	Toplam
Kumla	1	12	15	3	50	*	81
Sarıkamış	7	20	29	8	170	3	237
Kumyazı	1	19	10	*	35	7	65
Tepecik	2	8	13	5	120	3	151
Kartaldere	2	7	20	*	200	9	238
Gümüşkaynak	2	10	2	2	25	*	41
Örencik	*	10	3	2	20	1	36
Toplam	15	86	92	20	620	23	849

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981) ve Arazi Anket Sonuçları

2.3.2. Kumyazı Çayı Havzasından Yurtdışına Gerçekleşen Göçler

Türkiye genelinde yurt dışına gerçekleşen göçlerin nedeni tıpkı ülke içi göçlerde olduğu gibi ekonomik kaynaklıdır. Ayrıca yurt dışına gerçekleşen göçler birey bazında olmayıp daha ziyade aile bazında gerçekleşmektedir. Ülkemizde 1961 yılında Almanya ile işçi göçü anlaşması yapılmış buna bağlı olarak her ilden miktarı değişmekle beraber çalışma çağında olan erkek nüfus Almanya’ya göç etmiştir. Almanya’ya göç eden bu erkek nüfus ekonomik olarak daha iyi bir duruma geldiğinde ise ailesini de yanına

aldırmıştır. Ancak ülke içindeki büyük kentlere göç eden nüfusun ailelerini yanına aldirmaları çok karşılaşılan bir durum değildir. Bu nedenle ülke içi göçler birey bazında yurt dışı göçleri ise aile bazında değerlendirilmiştir.

Tablo 7. Kumyazı Çayı Havzasından Yurt Dışına Gerçekleşen Göçler

Köyler	1980 Öncesi		1980 Sonrası		Toplam Aile
	Almanya	Fransa	Almanya	Diğer	
Kumla	2	*	2	1	5
Sarıkamış	3	*	4	1	8
Kumyazı	3	*	3	*	6
Tepecik	*	1	*	2	3
Kartaldere	2	*	2	1	5
Gümüşkaynak	1	2	2	1	6
Örencik	1	*	3	2	6
Toplam	12	3	15	8	39

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981) ve Arazi Anket Sonuçları

Havza genelinde yurt dışına göç eden nüfus miktarı, ülke içi göçe katılan nüfus miktarından düşüktür. Yurt dışına göç etmenin daha maliyetli olması, göç ve devamında ikamet işlemlerin daha teferruatlı olması, dilin ve kültürün bilinmemesi bu durum üzerindeki temel belirleyici olmuştur ancak bu faktörlere rağmen havza içerisinde yurt dışı göçleri görülmektedir.

Kumyazı çayı havzasında 1980 yılı öncesinde 15 aile ülke dışına göç etmiştir. Ortalama hane büyüklüğü 5 kişi olarak kabul edildiğinde 75 kişi havzadan göç etmiştir. Göçlerin büyük çoğunluğu Almanya'ya yapılmıştır. Dolayısıyla göçlerin 1961 yılı Almanya ile yapılan işçi göçü anlaşmasıyla yakından ilgisi bulunmaktadır. Almanya'yı 15 kişi ile Fransa takip etmektedir. İş imkanları bakımından Avrupa'nın önde gelen ülkelerinden olması bu durum üzerinde belirleyici olmuştur. 1980 yılından sonra havza içerisinde yurt dışına göç miktarı artarak toplamda 23 aile göç etmiştir (Tablo 7). Bu sayı ise ortalama hane halkı büyüklüğü 4 kişi kabul edilecek olursa 92 kişiye tekabül etmektedir. Ayrıca 1980 yılından sonra Almanya ve Fransa'dan başka Belçika,

Hollanda gibi Benelüks ülkelerine de göçler yaşanmıştır. Arazi anketlerinde bunun nedenleri araştırıldığında; her iki ülkenin de coğrafi olarak Almanya'ya yakın olması ve Almanya'ya göç eden nüfusun bir süre sonra Belçika veya Hollanda'ya geçip ailelerini de yanına aldirmalarıyla ilgili olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca havza içerisinde yurt dışına gitmek isteyen nüfusun akrabalarının bulunduğu ülkeleri tercih etmeleri de göç edilen ülkelerin tercihi üzerinde etkili olmuştur.

Sonuç olarak Kumyazı çayı havzasında kesin değerler bilinmemekle beraber yurtdışına göç eden aile sayısının 39 olduğu tahmin edilmektedir. Ortalama hane büyüklüğü 4 kişi olarak kabul edilirse toplamda 156 kişi ülke dışına göç etmiştir (Tablo 4, Tablo 7).

2.3.3. Kumyazı Çayı Havzasında Mevsimlik Hareketler

Türkiye'nin bazı kırsal kesimlerinde ve kentsel yerleşmelerinde, değişik iş kollarında ve değişik zamanlarda, ek işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Turizm, inşaat, yükleme-boşaltma, orman işçiliği, seyyar satıcılık, ticari tarımsal faaliyetin çeşitli aşamalarında (kazma, sulama, toplama, nakletme vb.) bu ihtiyaç kendini göstermekte ve bir kısım nüfusun genelde yaz mevsimini esas oturdukları yerler dışında bulunmaya teşvik etmektedir (Şen, 1984'den naklen; Özgür 2011:76-77).

Kumyazı çayı havzasında ikamet eden nüfusun büyük çoğunluğun aynı zamanda şehir merkezinde de evleri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak nüfusun büyük bir kısmı kış mevsimini şehir merkezinde geçirmekte yaz mevsiminde ise tarımsal faaliyetlerle uğraşmak adına köye geri dönmektedir. Bu durum da yaz ve kış nüfusu arasında farklılıkları ortaya çıkarmaktadır.

Kış mevsiminde havza içerisindeki köylerin nüfusu yaz mevsimindeki nüfusun yarısından azdır. Özellikle Tepecik, Kartaldere ve Sarıkamış köyünde nüfus miktarı farkı oldukça yüksektir. Ve bu farka bağlı olarak tarım arazileri üzerindeki nüfus baskısı yaz mevsiminde artmakta kış mevsiminde ise azalmaktadır. En düşük tarım arazisine sahip olan Tepecik köyü aynı zamanda yaklaşık 6.5 kat ile yaz ile kış arasında fizyolojik yoğunluk farkının en yüksek olduğu köy yerleşmesidir. Yaz mevsiminde km²'ye 200 kişiye yaklaşan fizyolojik yoğunluk değeri (197,2) kış mevsiminde 30 kişiye gerilemektedir. Bu değerlerin esas nedeni ise kış mevsiminde nüfusun şehir

merkezlerine dönerek kışı orada geçirmeleri ve buna bağlı nüfus miktarının da gerileyerek 55 kişi olarak gerçekleşmesidir. Yaz ve kış mevsimi arasındaki fizyolojik yoğunluk farkının en düşük olduğu yerleşme ise Gümüşkaynak köyüdür. Gümüşkaynak köyünün yaz nüfusu 120 kişi ile sayım dönemleri içerisinde en yüksek değeri taşımasına rağmen tarım arazileri bakımından havzadaki zengin köylerden olması nedeniyle fizyolojik yoğunluk değerleri yüksek değildir ve hem yaz hemde kış mevsiminde mevcut tarım arazileri nüfusu besleyebilecek kapasitededir (Tablo 8).

Dolayısıyla mevsimlere göre fizyolojik yoğunluk değişimin en fazla hissedildiği köyler havzadaki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin en yoğun olarak sürdürüldüğü Sarıkamış, Tepecik ve Kartaldere köyleridir. (Tablo 8). Buna bağlı olarak yaz ve kış nüfusunu ve buna bağlı fizyolojik yoğunluğu etkileyen faktörlerden birinin de sürdürülen ekonomik faaliyetler olduğu söylenebilir. Şöyle ki: Sarıkamış köyünde yaz mevsiminde yoğun olarak sürdürülen sebze ve tahıl tarımına bağlı olarak köy halkı bu mevsimde bahçelerine ve tarım arazilerine dönmekte, kışın ise tarımsal faaliyetler yapılamadığı için şehir merkezindeki evlerine dönmektedirler. Benzer nedenler tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin beraber sürdürüldüğü Kartaldere ve Tepecik köyleri içinde geçerlidir.

Sonuç olarak Kumyazı çayı havzası yaz ve kış mevsimi arasındaki 2193 kişilik nüfus farkıyla mevsimsel nüfus hareketliliğin fazla olduğu bir yerdir. Bu durumun nedenleri arasında; kış mevsiminde emekli ve işsiz nüfusun şehir merkezine dönmesi ve şehirde olan bu nüfusun esas geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olması nedeniyle yaz mevsiminde tarım arazilerine dönmesi, bazı ailelerin çocuklarının şehir merkezinde okuması ve buna bağlı kış mevsimini eğitim amacıyla merkezde geçirip, yaz mevsiminde ise tatille beraber köylerine dönmeleri gibi faktörler sayılabilir.

Ayrıca havza nüfusu 2019 yılının haziran ayında yapılan arazi gözlemlerinde 1827 kişi olarak görülse de yaz mevsiminde havzaya doğru gerçekleşen göç durumu eklenince bu sayı 3035 kişiye yükselmekte ve sayım dönemleri içerisindeki en yüksek değerine ulaşmaktadır. Bununla beraber yapılan arazi anketlerine göre havzadaki köylerin kış nüfusu ile TÜİK'in aralık ayında yaptığı de jure sayımların örtüşmemesinin temel nedeni, her ne kadar havza nüfusunun kışın şehir merkezine dönse bile bu süreç içerisinde ikametgahlarını merkeze taşımadıklarının göstergesidir.

Tablo 8. Kumyazı Çayı Havzasının 2019 Yılı Yaz ve Kış Mevsimi Nüfusları ile Fizyolojik Nüfus Yoğunlukları

Köyler	Tarımsal Arazi	Yaz Nüfusu	Yaz F.N.Y	Kış Nüfusu	Kış F.N.Y
Kumla	2,7	300	111,1	100	37,04
Sarıkamış	5,9	1250	212,6	432	73,47
Kumyazı	2,2	270	122,7	145	65,91
Tepecik	1,8	355	197,2	55	30,56
Kartaldere	3,0	550	183,3	60	20,00
Gümüşkaynak	8,0	120	15,0	15	1,88
Örencik	5,5	190	34,5	35	6,36
Toplam	29,1	3035	104,4	842	28,95

Kaynak: Arazi Anket Sonuçları

2.4. Kumyazı Çayı Havzası'nda Nüfusun Sosyal Ve İktisadi Yapısı

2.4.1. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Herhangi bir yerin, değişken bir nüfus özelliği olarak yaş bileşimin bilinmesinde pek çok faydalar vardır. Karar ve strateji geliştirme, plan yapma ve uygulama çalışmalarında yaş yapısı analizlerinin rolü inkar edilemez. Bir yerdeki insan topluluğunun, belirli yaşlar veya yaş grupları itibariyle sergilediği kompozisyon olarak tanımlanabilecek yaş yapısı, başta ekonomi olmak üzere, askeri, toplumsal ve demografik olaylar bakımından çeşitli anlamlarla yüklüdür. Yaş yapısı, nüfusun iş gücü potansiyeli, toplumun günlük hayat içindeki talep ve istekleri, doğum, ölüm ve göç olaylarının, bugünkü ve gelecekteki durumları hakkında, kıymetli ipuçları verilecek bir özelliktir (Özgür, 2011:104).

Ülke genelinde 100 veya 1000 kadın başına düşen erkek sayısı cinsiyet oranı olarak adlandırılmaktadır. Bir sahadaki cinsiyet yapısı ve oranı yalnızca o alandaki kadın ve erkek miktarı ile bu cinsiyetlerin birbirine oranını göstermekle kalmaz, aynı zamanda sahanın nüfus yapısı ile ilgili birtakım değişkenleri de gösterir. Bu değişkenlerin başında da göç olgusu ve gelişmişlik durumu gelmektedir. Genel bir

bakışla göç veren yerlerde kadın miktarı fazla olup cinsiyet oranının düşük çıkar bu durum daha ziyade geri kalmış ülkeler, şehirler ve kırsal alanlarda görülür. Göç alan yerlerde ise erkek nüfus miktarı fazla olup cinsiyet oranı yüksek gerçekleşmektedir ve bu durum sahanın gelişmiş özellikler sergilediğini gösterir.

Araştırma sahasının cinsiyet oranlarının tarihsel değişim sürecini Elazığ kırsal nüfusu ve Türkiye kırsal nüfusu ile karşılaştırdığımızda dikkat çeken husular şunlardır:

1927 yılı sayımlarında hem kırsal nüfusun sayılmaması hemde bu sayımın yapıldığı dönem ve şartlar göz önünde bulundurulursa cinsiyet oranlarıyla ilgili varsayımlarda bulunulamaz. Ancak 1935 yılı kırsal nüfus ve bu nüfusta 100 kadın başına düşen erkek sayısını ifade eden cinsiyet oranının düşük bir değerle %93 olarak gerçekleşmesi Milli Mücadele sonrasında nüfusun hala toparlanma sürecinde olduğunu göstermektedir. 1940 yıllarında yapılan sayımlarda cinsiyet oranları Türkiye’de ki kırsal nüfusta %94, Elazığ ilinin kırsal nüfusunda %96 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşük cinsiyet oranları II. Dünya savaşı nedeniyle erkek nüfusun silah altına alınması ile açıklanabilir. Çünkü 1950 yılına gelindiğinde savaş tehlikesinin ortadan kalkması nedeniyle Türkiye kırsal nüfusu ve Elazığ kırsal nüfustaki cinsiyet oranlarında yükselmeler meydana gelmiştir ancak bu oran hala 100’ün altındadır. Araştırma sahası olan Kumyazı Çayı Havzasında ise cinsiyet oranı gerek 1935 (102) gerekse de 1940 (110) yıllarında ülke geneli ve Elazığ geneli kırsal nüfustaki cinsiyet oranlarından farklı olarak 100’ün üzerinde gerçekleşmiştir, bu durum sahanın kırsal yönünün ağır basması nedeniyle doğum oranlarının çok yüksek olmasıyla açıklanabilir. Aynı zamanda 1955 yılında araştırma sahasında en yüksek cinsiyet oranı 134 ile gerçekleşmiştir (Tablo 9, Şekil 5). Bunun nedeni hem doğal nüfus artışında erkek miktarının fazla olması hemde II. Dünya savaşı sonrasında sahadaki nüfusun cinsiyet oranı açısından toparlanma süreci ilgilidir. Dolayısıyla erkek nüfusun çoğunlukta olduğu köyler göze çarpmaktadır.

Hem ülke genelindeki kırsal nüfusta hemde Elazığ genelindeki kırsal nüfusta 1945 yılından 1960 yılına kadar geçen süreçte cinsiyet oranları birbirine çok yakın değerlerle yükselme eğilimi göstermekle birlikte 100’ün altında gerçekleşmiştir.

Araştırma sahasında ise 1960 yılına kadar cinsiyet oranı 100’ün üzerinde iken ilk kez 1965 yılında cinsiyet oranı 100’ün altına düşüp 98 olarak gerçekleşmiştir. 1965 yılında Türkiye, Elazığ ve Kumyazı Çayı havzasında görülen cinsiyet oranındaki

düşüşler bu dönemde gerçekleşen Avrupa'ya işçi göçleri nedeniyle erkek nüfus miktarındaki azalma ile ilgilidir.

1970 yılında her üç sahada da cinsiyet oranının daha da azalarak Türkiye ve Elazığ kırsalında %95 Kumyazı Çayı havzasında %93 şeklinde gerçekleşmesi kırdan kente göç sürecinin başlamasıyla ilgilidir (Tablo 9, Şekil 5). Bu dönemden başlayarak Türkiye geneli kırsal alanlarda kadın nüfusun egemen olduğu köyler ortaya çıkmıştır. Araştırma sahasında bu tarz köylerin en bariz örneklerini Tepecik ve Kartaldere köyleri oluşturmaktadır.

2000 yılından sonra Türkiye kırsal nüfustaki cinsiyet oranı toparlanma sürecine girerek 2009 ve 2010 yıllarındaki cılız düşüşler göz ardı edilecek olursa daima artma eğilimi göstermiştir. Bunun temel nedeni göçlerin artık yalnızca erkekler bazında olmayıp kadınlarında bu hareketliliğe katılması ve göçlerin çoğu zaman aile bazında gerçekleşmesidir. Bu süreç içerisinde Elazığ kırsal nüfustaki cinsiyet oranı da Türkiye kırsalına paralel olarak ilerleyip zaman zaman artma eğilimi göstermiş fakat çoğu sayım döneminde durağan bir şekilde gerçekleşmiştir.

2000'li yıllardan itibaren Kumyazı Çayı havzasındaki cinsiyet oranını incelediğimizde 2019 yılına kadar zaman zaman durağan cinsiyet oranlarının yanı sıra temelde cinsiyet oranında düşüşler hakimdir. 2007 ve 2009 yılları arasında cinsiyet oranında durağanlık yaşanmış ve bu oran 100'e yakın gerçekleşmiştir. Bu durumun temel nedeni Türkiye geneli kırsal kesimde 2000'li yıllarda gerçekleşen, kadınlarında katılmış olduğu aileler bazındaki göç sürecinin Kumyazı Çayı havzasında bu dönem aralığında yaşanmasıdır. Bu durağan cinsiyet oranı döneminden itibaren cinsiyet oranındaki düşüşler devam etmiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise araştırma sahasında 1935'ten günümüze kadarki en düşük cinsiyet oranı 88 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 9, Şekil 5). Gerçekleşen bu değerler kadın nüfusun çoğunlukta olduğu köylerin varlığını kanıtlamaktadır. En düşük cinsiyet oranının gerçekleştiği 2017 yılında araştırma sahasında nüfus bakımından kadın nüfusun egemen olduğu köylerin örneğini Kartaldere, Sarıkamış ve Örencik köyleri oluşturur.

2018 yılına gelindiğinde cinsiyet oranı yeniden yükselme trendine girmiştir. Cinsiyet oranındaki bu yükselme sahadaki nüfus miktarı ve artışı ile paraleldir. Dolayısıyla hem erkek nüfusun hemde kadın nüfusun birbirine yakın sayılarda köylere

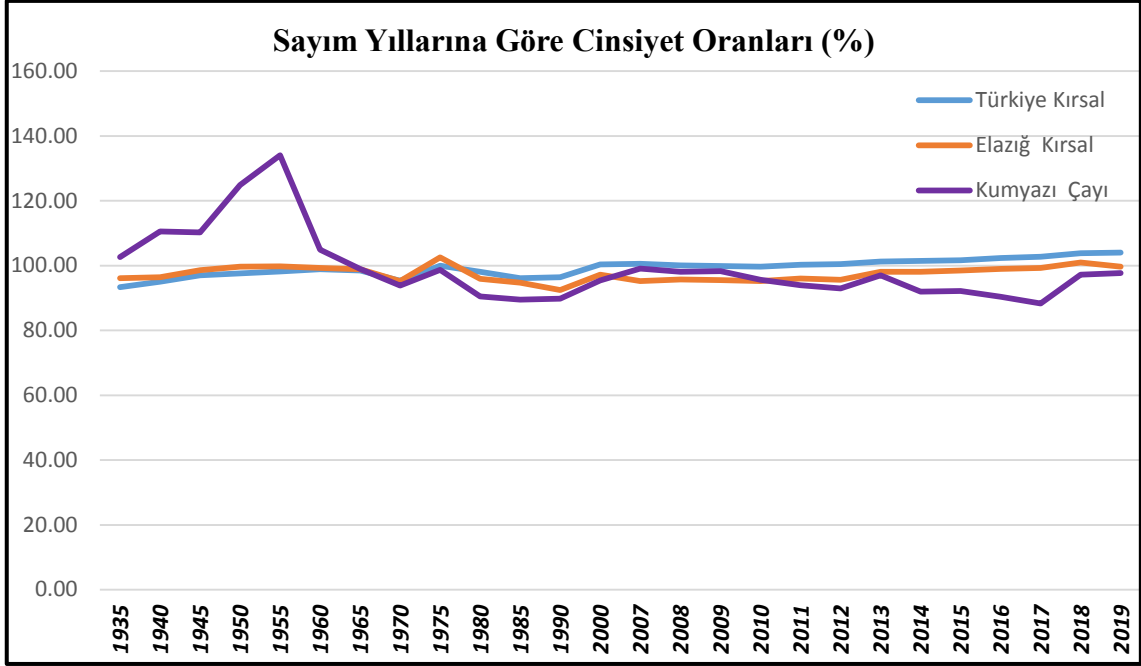
dönüşü cinsiyet oranını uzun bir aradan sonra yeniden yükseltmiştir. Kırsal kesime doğru gerçekleşen göçlerin nedeni ise daha önce de değinildiği gibi şehirlerin artık eskisi kadar insanlara cazip gelmemesi, şehirleri üstün kılan isale hatları, elektrik hatları, ulaşım ağları ve teknolojik ürünlerin köylerde de benzer şekillerde görülmesi, kır yaşamının doğallığına duyulan özlem, aile arazilerine sahip çıkma, doğal beslenebilmek adına kendi arazisini ekip-biçme... vb.dir.

Tablo 9. Kumyazı Çayı Havzasının Türkiye Kırsal ve Elazığ Kırsal Nüfusu İle Karşılaştırmalı Cinsiyet Oranı (1935-2019)

Türkiye Kırsal					Elazığ Kırsal					Kumyazı Çayı				
Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Cins.Oranı	Yıllar	Erkek	Kadın	Cins.Oranı	Toplam	Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Cins.Oranı
1935	5966802	6388574	12355376	93,40	1935	106170	110503	96,08	216673	1935	886	863	1749	102,67
1940	6566354	6908347	13474701	95,05	1940	75637	78418	96,45	154055	1940	858	776	1634	110,57
1945	6943238	7159834	14103072	96,97	1945	79461	80617	98,57	160078	1945	891	808	1699	110,27
1950	7755239	7947612	15702851	97,58	1950	85438	85706	99,69	171144	1950	985	789	1774	124,84
1955	8490362	8647058	17137420	98,19	1955	91289	91524	99,74	182813	1955	1375	1026	2401	134,02
1960	9392455	9502634	18895089	98,84	1960	98184	98925	99,25	197109	1960	1342	1279	2621	104,93
1965	10213151	10372453	20585604	98,46	1965	107688	108859	98,92	216547	1965	1313	1327	2640	98,94
1970	10694272	11219803	21914075	95,32	1970	109943	115417	95,26	225360	1970	1054	1123	2177	93,86
1975	11739888	11738763	23478651	100,01	1975	122624	119625	102,51	242249	1975	1257	1274	2531	98,67
1980	12423232	12668718	25091950	98,06	1980	124265	129518	95,94	253783	1980	1281	1416	2697	90,47
1985	11661313	12137388	23798701	96,08	1985	121687	128407	94,77	250094	1985	1203	1344	2547	89,51
1990	11359494	11787190	23146684	96,37	1990	108315	117120	92,48	225435	1990	1266	1410	2676	89,79
2000	11919194	11878549	23797743	100,34	2000	101233	104109	97,24	205342	2000	1004	1052	2056	95,44
2007	10447548	10390849	20838397	100,55	2007	73901	77583	95,25	151484	2007	849	857	1706	99,07
2008	8954348	8951029	17905377	100,04	2008	79966	83562	95,70	163528	2008	868	885	1753	98,08
2009	8872983	8881110	17754093	99,91	2009	77148	80797	95,48	157945	2009	889	904	1793	98,34
2010	8734326	8766306	17500632	99,64	2010	74134	77837	95,24	151971	2010	828	866	1694	95,61
2011	8679379	8659184	17338563	100,23	2011	72462	75469	96,02	147931	2011	760	809	1569	93,94
2012	8607938	8571015	17178953	100,43	2012	70251	73461	95,63	143712	2012	712	766	1478	92,95
2013	3337565	3295886	6633451	101,26	2013	80267	81841	98,08	162108	2013	1042	1074	2116	97,02
2014	3228312	3181410	6409722	101,47	2014	71205	72554	98,14	143759	2014	729	793	1522	91,93
2015	3134796	3083123	6217919	101,68	2015	67221	68237	98,51	135458	2015	639	693	1332	92,21
2016	3107640	3035483	6143123	102,38	2016	66033	66733	98,95	132766	2016	601	665	1266	90,38
2017	3064942	2984451	6049393	102,70	2017	65298	65758	99,30	131056	2017	605	685	1290	88,32
2018	3227657	3109728	6337385	103,79	2018	83881	83090	100,95	166971	2018	905	931	1836	97,21
2019	3060531	2943186	6003717	103,99	2019	70167	70380	99,70	140547	2019	903	924	1827	97,73

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

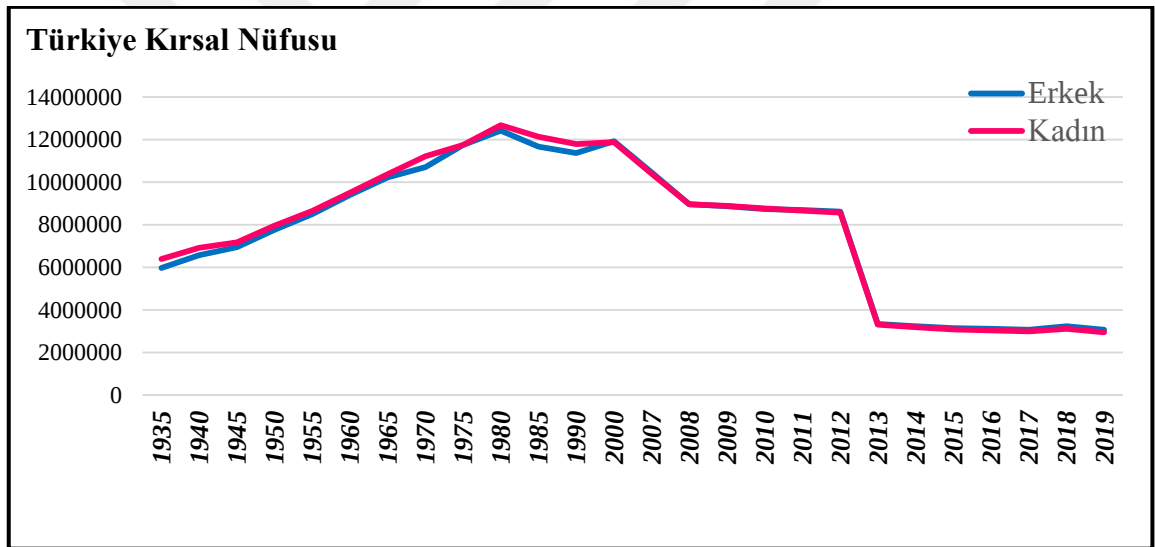
Şekil 5. Türkiye ve Elazığ Kırsal Nüfusu ile Kumyazı Çayı Havzasının Cinsiyet Oranlarının Değişimi (1935-2019)

Türkiye ve Elazığ kırsal nüfusu ile Kumyazı Çayı havzasında erkek ve kadın nüfuslarının gelişimine bakıldığında;

Türkiye kırsalında her iki cinsiyet miktarının da birbirine paralel geliştiği görülmektedir. Elazığ kırsalında kadın ve erkek nüfusunun 1935 yılından 1980 yılına kadar birbirine paralel ilerlediği, 1980 yılından 2000 yılına kadar kadın nüfusunun ön plana geçtiğini ve buna bağlı cinsiyet oranının düştüğü, 2000 yılından itibaren de günümüze kadar kadın ve erkek nüfusunun yeniden birbirine paralel ilerlediği görülmektedir, bu paralellığe bağlı olarak da cinsiyet oranı durağan gerçekleşmiştir (Şekil 6, Şekil 7).

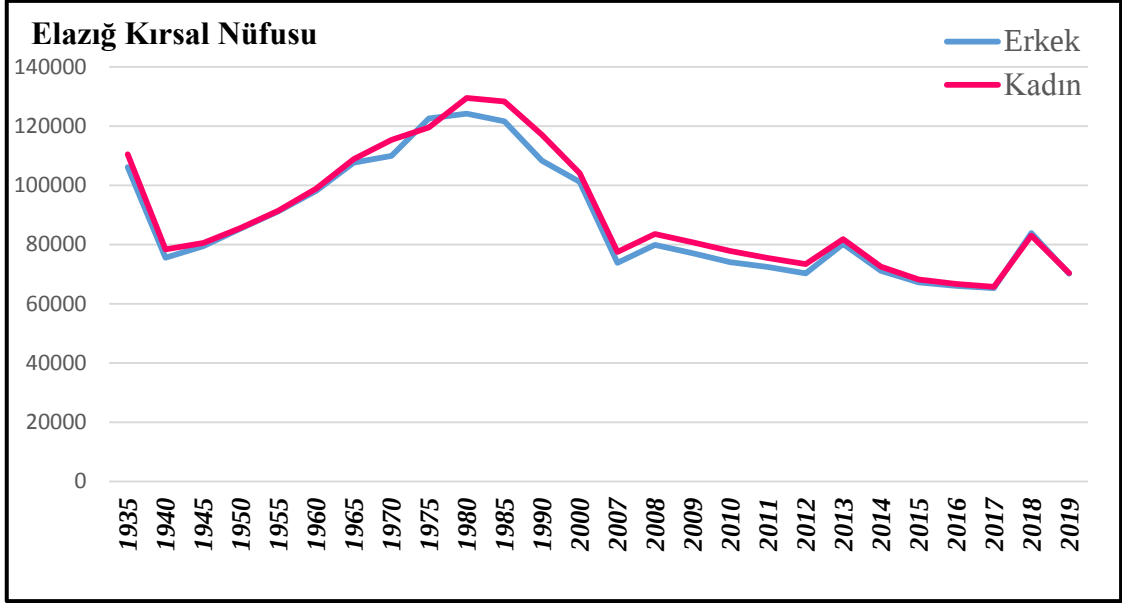
Kumyazı Çayı havzasında kadın ve erkek nüfusun gelişimine baktığımızda oldukça değişken bir seyir görülmektedir. 1935'ten 1965 yılına kadar geçen süreçte erkek nüfus miktarı II. Dünya Savaşı tehlikesi nedeniyle 1940 yılında bir miktar düşmüş olsa da genel olarak kadın nüfusundan fazla olarak gerçekleşmiştir buna bağlı olarak cinsiyet oranı yüksektir. 1965 yılından 2000 yılına kadar geçen zaman aralığı veya

sayım yıllarında kadın nüfus miktarı ön plana geçmiş ve cinsiyet oranı düşmüştür. 2000 yılından itibaren başlayarak 2014 yılına kadar kadın ve erkek nüfus miktarı birbirine paralel ilerlemiştir bu nedenle de cinsiyet oranı toparlanma sürecine girerek yeniden yükselme trendine girmiştir. 2014-2017 yılları arasında erkek nüfusun sahadaki artışı kadın nüfusu kadar olmadığı için cinsiyet oranı yeniden düşmüştür. 2018 yılında kadın ve erkek nüfusun yeniden sahaya göçü nedeniyle hem kadın ve erkek nüfus miktarı hemde cinsiyet oranı 2017 yılına oranla yükselmiştir. 2019 yılında sahadaki cinsiyet oranı 2018 yılına oranla küçük bir artış eğilimi göstererek 97,21'den 97,73'e yükselmiştir. Bu durumun temel sebebi ise bir önceki sayım yılına oranla sahadaki kadın nüfusun 7 kişi, buna karşılık erkek nüfusun ise yalnızca 2 kişi azalması olarak açıklanabilir. Yani erkek nüfusta meydana gelen düşüşün kadın nüfus kadar olmaması cinsiyet oranını yükselten faktör olarak karşımıza çıkar (Şekil 8).

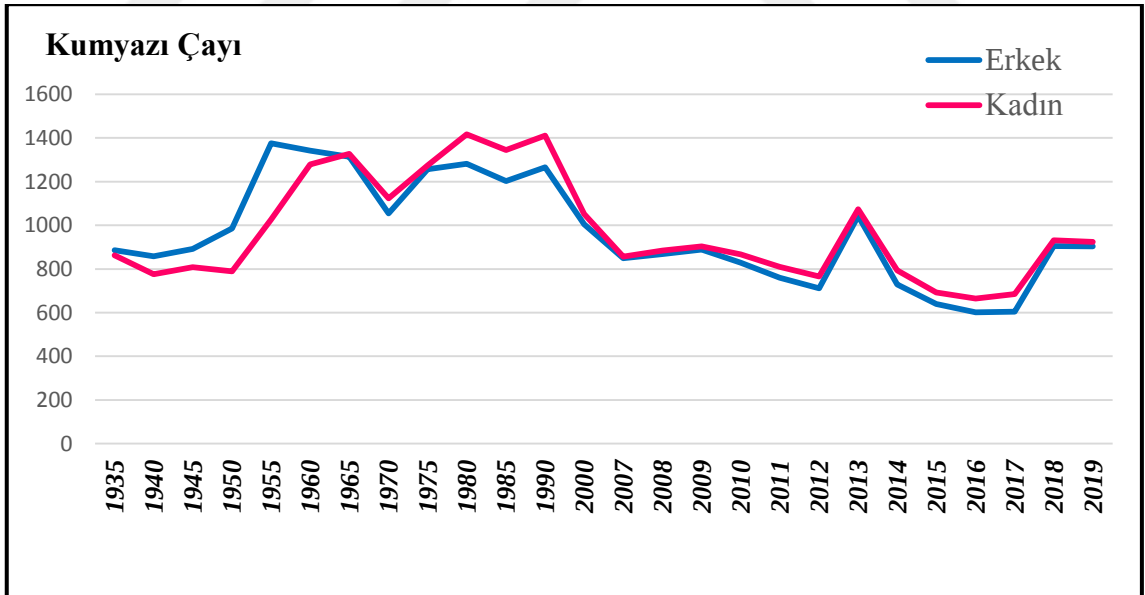
Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 6. Türkiye Kırsal Nüfusu Kadın ve Erkek Nüfuslarının Seyri (1935-2019)

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

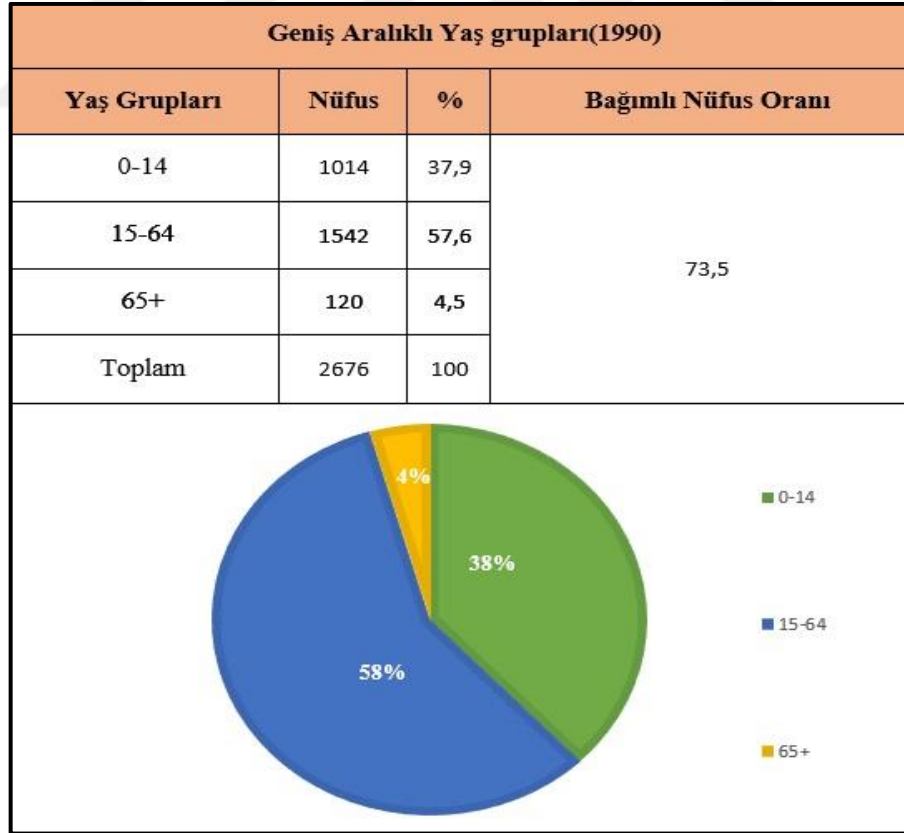
Şekil 7. Elazığ Kırsal Nüfusunun Kadın ve Erkek Nüfuslarının Seyri (1935-2019)

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 8. Kumyazı Çayı Havzasında Kadın ve Erkek Nüfuslarının Seyri (1935-2019)

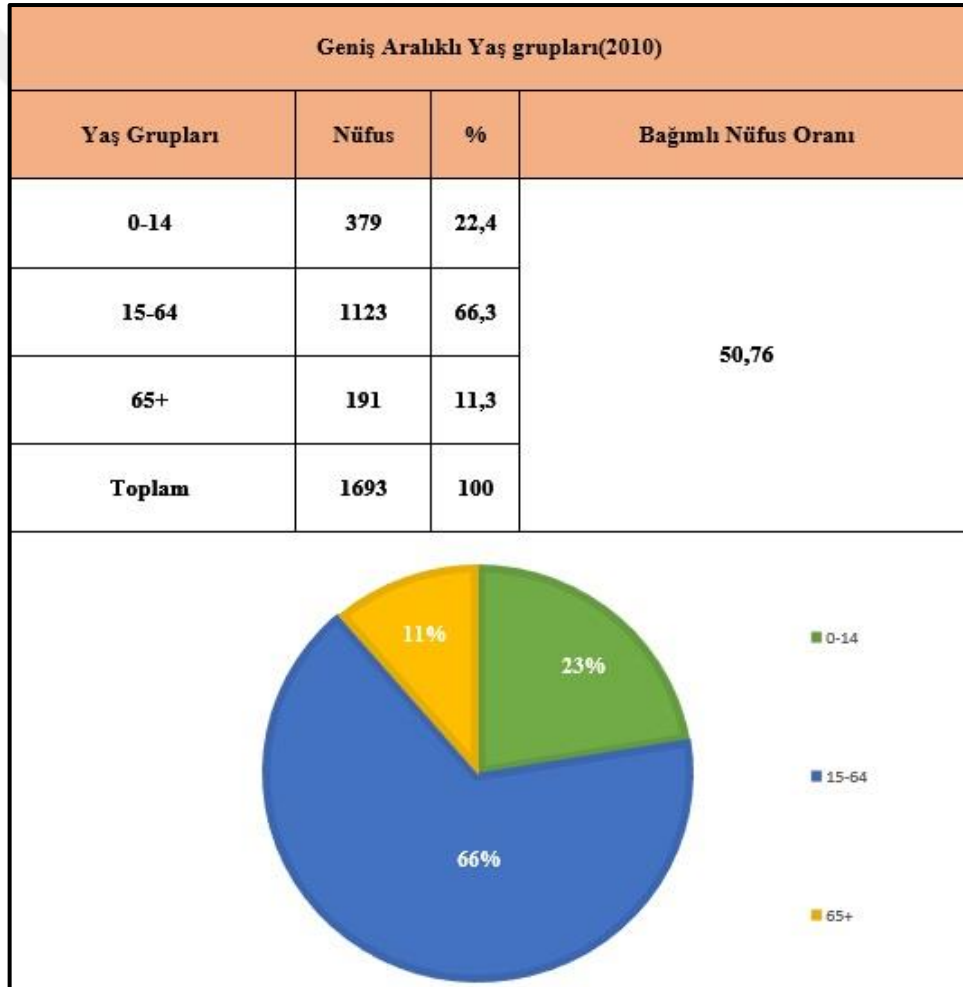
1990 yılında araştırma sahasında nüfusun geniş aralıklı yaş gruplarına bölünüşüne baktığımızda; nüfusun %38'i 0-14 yaş grubundan, %58'i 15-64 yaş grubundan %4'ü 65 ve üzeri yaş grubundan oluşmaktadır. 15-64 yaş grubu nüfus toplamı 1542 kişi olup diğer gruplara oranla daha yüksek bir değer taşımaktadır. Yaşlı nüfusun düşük değerler göstermesi her ne kadar bağımlı nüfus miktarının düşük olabileceği ihtimalini akla getirir de, doğum oranının yüksek olması ve buna bağlı olarak 0-14 yaş grubundaki nüfus fazlalığı (1014) bağımlı nüfus oranının yüksek olmasına yol açmıştır. 0-14 yaş ve 65 üzeri yaş nüfus toplamının 15-64 yaş aralığındaki nüfus toplamına bölünmesiyle elde edilen "bağımlı nüfus oranı" yüksek bir değerle %73 olarak gerçekleşmektedir. Bu değer çalışan aktif nüfus üzerinde yükün fazla olduğunu ve çalışan bir kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısının fazlalığını göstermektedir (Şekil 9).

Kaynak: TÜİK, Genel nüfus sayımları (1990)

Şekil 9. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü (1990)

2010 yılında araştırma sahasında aktif nüfusu gösteren 15-64 yaş aralığında artış olmuş ve 1990 (%58) yılına oranla %8 artarak %66'ya yükselmiştir. Bağımlı nüfus oranı ise 1990 yılına oranla ciddi bir düşüş göstermiş ve % 51 oranında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla çalışan nüfus üzerindeki yük hafiflemiştir. Bu dönemde göze çarpan bir diğer unsur ise 0-14 yaş grubunda azalmanın 65 ve üzeri yaş grubunda ise artışın görülmesidir. Dolayısıyla doğal nüfus artış hızının ve nüfus artış oranının azaldığı, nüfusun yaşlandığı anlaşılmaktadır (Şekil 10).

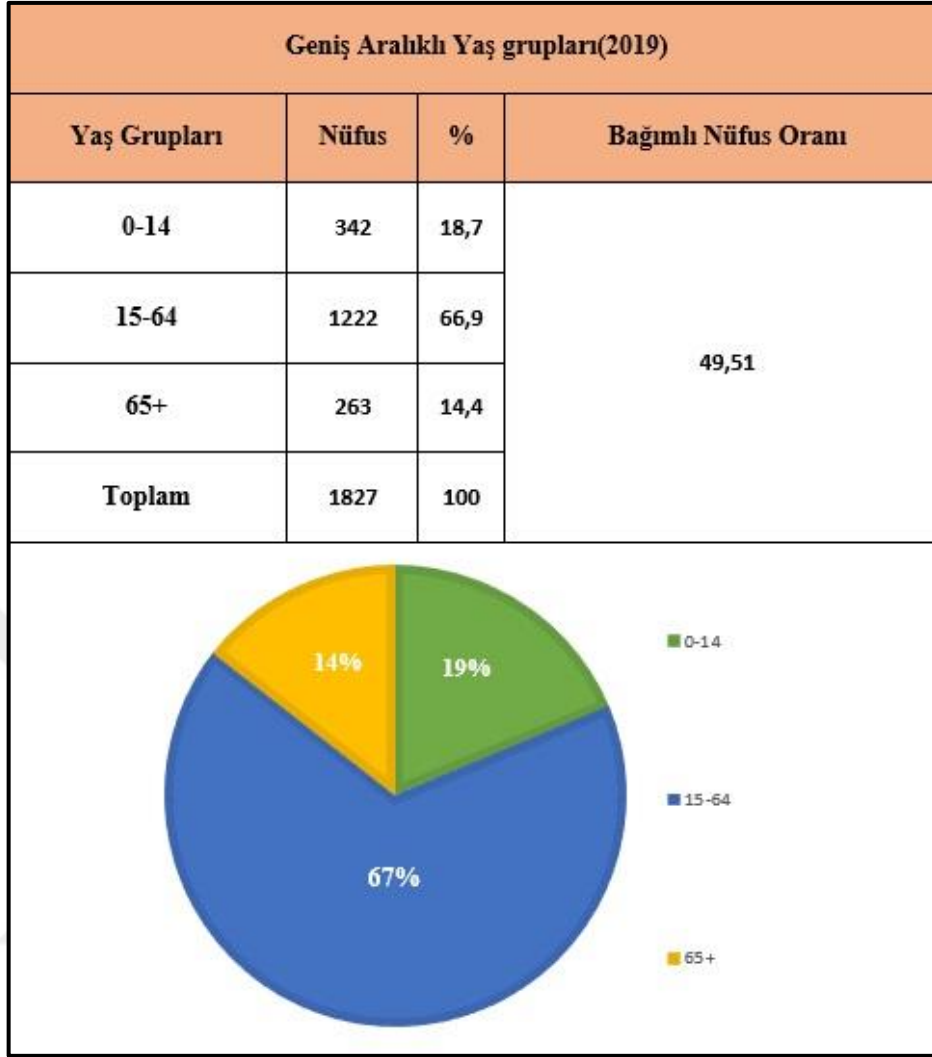

Kaynak: TÜİK, ADNK Sonuçları (2010)

Şekil 10. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü (2010)

Araştırma sahasında 2019 yılında nüfusun geniş aralıklı yaş gruplarına baktığımızda dikkat çeken hususlar şunlardır:

0-14 yaş grubunda toplamda 314 kişi olup bu değer 2010 yılına oranla (379) 65 kişi azalarak toplam nüfusun %19'unu oluşturmaktadır. 1990, 2010 ve 2019 yılları göz önünde bulundurulduğunda bu yaş aralığındaki nüfus miktarının daima azalma eğiliminde olduğu görülmektedir, dolayısıyla doğum oranı düşmekte ve nüfus yaşlanmaktadır. 15-64 yaş aralığındaki nüfus miktarı ise artış eğiliminde olup 2010 yılına oranla 99 kişi artarak 1222 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu durum üzerinde önceki sayım dönemlerinde 0-14 yaş aralığındaki nüfusun yaşının artarak bu gruba dahil olması etkili olmuştur, 0-14 yaş grubundaki azalan nüfus miktarı bunun açık kanıtıdır. Aynı durum 65 ve üzeri yaş grubundaki artış üzerinde de görülmektedir yani 15-64 yaş aralığında olup yaşı ilerleyen ve 65 üzeri yaş grubuna müdahil olanlar nedeniyle yaşlı nüfus miktarı da artmıştır. 2019 yılında bağımlı nüfus oranı %49,51 olarak gerçekleşmiştir, bu değer 2010 yılına oranla (50,7) daha iyi bir durum sergilemektedir (Şekil 11). Fakat bağımlı nüfus oranı tam olarak gerçeği yansıtmada yetersizdir. Çünkü bağımlı nüfus içinde olup çalışan veya aktif nüfus içerisinde olup herhangi bir işle uğraşmayan nüfusun olabileceği ve bunun sayımlara yansımayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynak: TÜİK, ADNK Sonuçları (2019)

Şekil 11. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Bölünüşü (2019)

Nüfusun yaş ve cinsiyet yapısıyla ilgili bir diğer önemli gösterge ise nüfus piramitleridir. 'Nüfus piramidi' bir alandaki nüfusun uzun yıllar içerisindeki yaş ve cinsiyet yapısı ile ilgili gelişim ve değişimini analitik olarak değerlendirme araçlarından biridir. Bu araç göç, yerleşme, toplumsal olaylar ve iktisadi yapı gibi eldeki diğer değişkenlerle birlikte analiz edildiğinde, inceleme sahası hakkında değerli bilgilere ulaştırmaktadır. Bu bilgilerden önemli olanlar şunlardır; yaş gruplarına göre cinsiyet durumları, zaman içindeki yaş ve cinsiyet yapısındaki değişim, nüfus artışıdaki değişim, göçler, ortalama yaşam süresi ve iktisadi gelişmişlik seviyesidir (Canpolat,2017)

Araştırma sahasının 2010 ve 2019 yıllarına ait dar aralıklı yaş grupları ve buna bağlı bitişik nüfus piramidi incelendiğinde dikkati çeken noktalar şunlardır: Sahadaki nüfus piramidinin gelişimi asimetrik bir görünüm sunmaktadır. 2010 yılında 0-4 yaş aralığı yani piramidin taban kısmı geniştir. Dolayısıyla nüfus artış hızının bu yılda nispeten yüksek olduğundan bahsedilebilir. Ancak 5-9 yaş aralığının 0-4 yaş aralığına oranla daha geniş olması nüfus artış hızının düştüğünü göstermektedir. Aynı yaş grubunda 2019 yılında çok ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu 9 yıllık süreçte doğum oranları bir hayli düşmüştür. Nüfus piramidinde göze çarpan unsurlardan biri de 2019 yılında bir üst yaş grubuna doğru gidildikçe nüfus miktarındaki artış, alt yaş gruplarına doğru gidildikçe miktar azalışının olmasıdır. Bu görünüm yıllar geçtikçe nüfus miktarının dolayısıyla doğurganlığın azaldığını göstermektedir (Şekil 12).

2010 ve 2019 yılları arasında nüfus farkının en fazla olduğu 15-19 yaş grubudur. Bu yaş grubundaki kadın miktarı 2019 yılında 2010 yılına oranla azalmış, erkek miktarı ise 2010 yılına oranla artmıştır. Bu durumun temel nedeni olarak, 15-19 yaş grubundaki kadın nüfusun özellikle evlilik yoluyla sahadan ayrıldığı ve eğitim amaçlı gerçekleştirilen göçlere kadınların erkeklere oranla daha fazla katıldığı kabul edilebilir. 15-19 yaş aralığındaki erkek nüfus ise 2010 yılına oranla göçlere daha az katılmıştır. Benzer durum 20-24 yaş grubunda da görülmektedir. Şöyle ki 2010 yılında sahadaki kadın nüfusu erkek nüfusa oranla daha fazladır. Dolayısıyla saha dışına eğitim veya ekonomik kaynaklı göç eden erkek sayısı kadın sayısından daha fazladır. Ancak 2019 yılına gelindiğinde bu yaş aralığındaki erkek nüfusun kadın nüfusuna göre daha fazla gerçekleştiği görülmektedir. Yani genel olarak 2010 yılından 2019 yılına gelindiğinde araştırma sahasındaki kadın nüfus miktarı düşmüştür (Tablo 10). Bu şekil de gelişen bir nüfus piramidinden çıkartılacak en genel sonuçlardan biri; kadınların artık kırsal yaşam tarzını beğenmediği erkeklere oranla kırsal alanlardan daha fazla göç ettiği, dolayısıyla doğurgan kadın nüfusun sahadan ayrılmasıyla doğum oranlarının giderek azaldığıdır.

Bahsedilen bu durum 2010 ve 2019 yıllarında Kumyazı Çayı havzasında 15-19 yaş aralığındaki kadın nüfustan başlayarak 35-39 yaş aralığındaki kadın nüfusa kadar devam etmiştir. Yani verilen bu iki ayrı yaş aralığı arasında genel olarak kadın nüfusu erkek nüfusa göre daha az gerçekleşmiş, kadınlar sahadan ayrılmada erkeklere oranla daha fazla ön planda olmuşlardır. 35-39 yaş aralığından sonra ise kadın nüfusu sahada daha fazla gerçekleşmiştir. Yani bu yaş aralığından başlayıp 65 ve üzeri yaş aralığına

kadar erkek nüfusu daima kadın nüfusundan az gerçekleşmiştir (Tablo 10, Şekil 12). Bu da Kumyazı Çayı havzasında yaklaşık 25 yıl önce erkek nüfusun kadın nüfusa oranla sahadan daha fazla göç ettiğini göstermektedir, bu göçlerin büyük çoğunluğu Ravenstein'in göç modelinde de belirttiği gibi ekonomik kaynaklıdır.

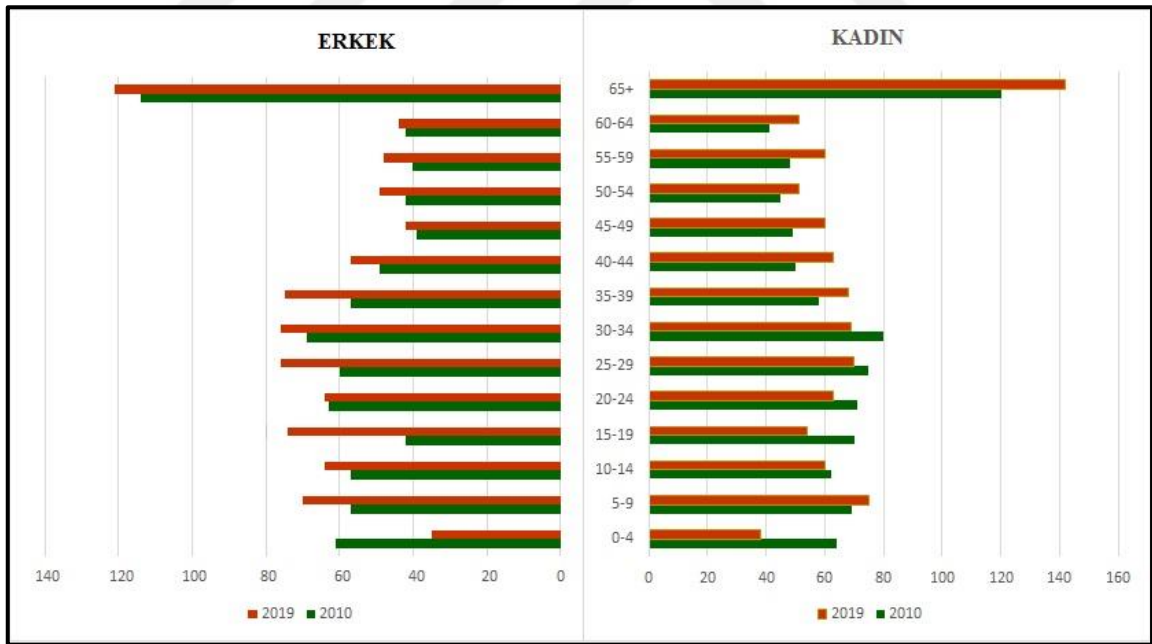
Sahanın bitişik piramidinde görülen bir diğer dikkat çekici husus ise hem 2010 hemde 2019 yılında piramitte en fazla yaş grubunun 65 ve üzeri yaş grubu olmasıdır. Bunun temel nedeni özellikle 50'li yaş grubundaki tarımsal nüfusun göçlere katılmaması, daha önce sahadan göç etmiş ve bugün yaşı ilerlemiş emekli nüfusun sahaya yeniden geri dönüş yapması ve ortalama yaşam süresinin uzamasıdır (Tablo 10, Şekil 12).

Araştırma sahasında bahsedilen tüm bu nüfus gelişim süreçlerinin sonucunda nüfus piramidinin asimetrik bir özellik gösterdiği ancak yakın gelecekte özellikle de doğum oranlarındaki düşüş ve buna bağlı nüfusun yaşlanması gibi nedenlerden dolayı piramidin sütun şekline dönüşmesinin muhtemel olacağı çıkarımı yapılabilmektedir.

Tablo 10. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyet Yapısına Göre Dağılımı (2010,2019)

2010						2019					
Yaş Grubu	Erkek		Kadın		Toplam	Yaş Grubu	Erkek		Kadın		Toplam
	Miktar	%	Miktar	%			Miktar	%	Miktar	%	
0-4	61	7,70	64	7,10	125	0-4	35	3,88	38	4,11	73
5-9	57	7,20	69	7,65	126	5-9	70	7,75	75	8,12	145
10-14	57	7,20	62	6,87	119	10-14	64	7,09	60	6,49	124
15-19	42	5,30	70	7,76	112	15-19	80	8,86	54	5,84	134
20-24	63	7,95	71	7,87	134	20-24	64	7,09	63	6,82	127
25-29	60	7,58	75	8,31	135	25-29	78	8,64	70	7,58	148
30-34	69	8,71	80	8,87	149	30-34	76	8,42	69	7,47	145
35-39	57	7,20	58	6,43	115	35-39	75	8,31	68	7,36	143
40-44	49	6,19	50	5,54	99	40-44	57	6,31	63	6,82	120
45-49	39	4,92	49	5,43	88	45-49	42	4,65	60	6,49	102
50-54	42	5,30	45	4,99	87	50-54	49	5,43	51	5,52	100
55-59	40	5,05	48	5,32	88	55-59	48	5,32	60	6,49	108
60-64	42	5,30	41	4,55	83	60-64	44	4,87	51	5,52	95
65+	114	14,39	120	13,30	234	65+	121	13,40	142	15,37	263
Toplam	792	100	902	100	1694	Toplam	903	100	924	100	1827

Kaynak: Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü Raporları

Kaynak: Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü Raporları

Şekil 12. Kumyazı Çayı Havzasının Nüfus Piramidi (2010-2019)

2.5. Nüfusun Dağılışı

Bir sahada nüfusun dağılışı üzerinde çok çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Bu faktörler en genel haliyle fiziki faktörler ve beşeri faktörler adı altında toplanır. Fiziki faktörlerden kasıt; yerşekilleri, (eğim, yükselti, dağların uzanış doğrultusu...) iklim şartları, bitki örtüsü ve su kaynaklarıdır. Geçmiş dönemlerde teknolojik faaliyetlerin günümüz kadar gelişmediği de göz önünde bulundurulursa eğer, fiziki faktörlerin yerleşmelerin ve dolayısıyla da nüfusun dağılışı üzerinde temel belirleyici olduğu kabul edilebilir.

Yerleşmelerin dağılışı üzerinde etkili olan ikinci grup faktörler ise beşeri faktörlerdir. Beşeri faktörler içerisinde ise tarım ve hayvancılık faaliyetleri, sanayi faaliyetleri, ticari faaliyetler ve ulaşım ağları gelmektedir.

Nüfus dağılışı beraberinde nüfus yoğunluğu kavramını da getirmektedir. Nüfus yoğunluğu esas itibariyle nüfusun hangi alanlarda, hangi yoğunlukta dağıldığı ile ilgilenmektedir. Nüfus dağılışının olmadığı veya çok seyrek olduğu alanlarda ise nüfus yoğunluğundan bahsedilememektedir.

Herhangi bir sahada bir yerleşmenin kurulmasında ve buna bağlı o alanın nüfuslanmasında etkili olan faktörler aynı zamanda o yerleşmenin gelişimi boyunca da etkisini göstermektedir. Örneğin bir yerleşme eğer ulaşım ağına bağlı olarak kurulmuşsa ve zamanla o yerleşme büyüyüp gelişmişse, gelişme üzerinde de etkili olan esas faktör yine ulaşım ağlarıdır.

Bazen bir yerleşmedeki veya bir sahadaki nüfusun doğuşu ve sonrasında nüfusun dağılışı üzerinde yalnızca beşeri bir faktör etkili unsur olabiliyorken, bazen de dağılışı üzerinde esas etili faktör bir doğal çevre özelliği olabilmektedir. Kimi sahalarda ise dağılışı üzerinde her iki faktör birden etkili olabilmektedir.

Bir sahadaki verimli topraklar, insan yaşantısına uygun iklim şartları, etkili ulaşım ağları, eğim değeri az araziler ve birçok yerleşmenin dağılışında azami önem taşıyan su kaynaklarının varlığı genel olarak nüfusun yoğun toplandığı veya dağılışın ana yığılma noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık verimsiz topraklar, engebe ve eğimin insan faaliyetlerini kısıtlayacak kadar ön planda olduğu araziler, sert

iklim koşullarının hüküm sürdüğü sahalar, birinci dereceden erozyona maruz kalan alanlar ise yoğunluğun az, dağılışın çok seyrek olduğu alanlara tekabül etmektedir.

Araştırma sahası olan Kumyazı Çayı havzasında nüfus yukarıda da belirtilen birtakım doğal ve beşeri faktörlerden etkilenerek dağılış göstermiştir. Havzada; alüvyal arazilerin yoğun olduğu düzlükler, birikinti konileri üzerindeki verimli araziler, Master Dağları'nın etek kısımlarında eğimin azaldığı alanlar, Kumyazı Çayı'nın kollarının açmış olduğu vadi tabanları, otlak araziler, şehire ve ana karayoluna yakın sahalar, en yoğun nüfuslu alanlara tekabül eder. Sahada bu özellikler dikkate alınarak kurulan yerleşmelerin örneklerini; Sarıkamış, Kumla, Kumyazı, Örencik ve Gümüşkaynak köyleri oluşturmaktadır. Sahada nüfusun en seyrek olduğu alanları yüksek, engebeli, eğimin fazla olduğu dağlık araziler oluşturmaktadır. Yani nüfusun seyrek olduğu sahaların ortak bir özelliği olarak yükseltiyi belirtebiliriz. Bu bakımdan Karteldere ve Tepecik köyleri ile Kumyazı köyüne bağlı Tuzluca mezrasının dağlık alanları seyrek nüfuslanmıştır. Ancak günümüzde hala bu yerleşim birimlerinde göçebe bir şekilde hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı göz önünde bulundurulursa yaz mevsiminde nüfusun bu alanlarda da kısmen yoğun dağılış gösterdiği kabul edilebilir.

Araştırma sahasında nüfusun dağılışını daha iyi anlayabilmek adına Cumhuriyet Dönemi içerisinde nüfus dağılışı 3 ayrı döneme ayrılarak incelenmiştir. Bunlardan ilki kırsal alanların da nüfus sayımına dahil edildiği 1935 yılı, ikincisi araştırma sahasında nüfus miktarının en yüksek olarak gerçekleştiği yıl olan 1980 yılı, son olarakta nüfus dağılışının günümüzdeki durumunu görebilmek adına 2019 yılına ait haritalar hazırlanıp ilgili yorumlar yapılmıştır.

1935 yılında araştırma sahasında nüfusun dağılışı üzerinde en etkili olan faktörü su kaynakları ve buna bağlı tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak sürdürüldüğü Kumyazı Çayı'nın her iki yanı nüfusun yoğun olarak toplanma alanlarıdır. Aynı zamanda Master dağının eğimin azaldığı etekleri de yoğun nüfuslu alanlara tekabül eder. Çünkü bu alanlarda tarım ve hayvancılık faaliyetleri beraber sürdürülmektedir (Harita 6).

Araştırma sahasında yükseltinin nüfus dağılışı üzerindeki etkisine baktığımızda; nüfusun büyük çoğunluğu 830-1400 m yükselti aralığında toplanmıştır. 1400 metreden sonra nüfusun yoğunluğunda belirgin bir azalma yaşanmaktadır. Bu yükselti değerinden

sonra hem uygun tarım arazilerinin az olması hem de iklimin şartlarının sertleşmesi yoğunluğun azalmasına neden olmuştur. Ancak sahadaki köyaltı yerleşmeleri olan mezralardan bazıları 1500 m'nin üzerinde yükseltiye sahiptir ve bu alanlar çoğunlukla yaz mevsiminde hayvancılık faaliyetleri amacıyla kullanıldıkları için yayla görevi görmektedirler.

Yıllara bağlı olmaksızın sahada nüfusun dağılışı üzerinde en etkili olan beşeri faktörlere bakıldığında tarımsal faaliyetler haricinde ulaşım ağları ve su kaynakları da görülmektedir. Şöyle ki: Her ne kadar havzanın içerisinden büyük bir yol ağı geçmesi de yerleşmelerin güney alt kesiminden D885 Elazığ-Diyarbakır karayolunun, batı ve kısmen de kuzey kesiminden D300 Elazığ-Bingöl karayolunun geçmesi ve bu yol güzergahlarının Kumyazı çayı havzasına yakın bir konumda bulunması sahaya ulaşım bakımından kolay ulaşılabilen bir konum kazandırmış ve bu özellikte yerleşmelerin dağılışı üzerinde etkili olmuştur. Sahanın ulaşım bakımından bu avantajı yalnızca 1935 yılında değil günümüze kadar nüfusun dağılışı üzerinde etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca 1935 yılına ait haritada dikkati çeken bir diğer husus nüfusun diğer iki döneme göre daha toplu bir karakter sergilemesidir. Bu durum dönemin sosyo-ekonomik yapısıyla doğrudan ilgilidir. İnsanlar ihtiyaçlarının neredeyse tamamını köy içerisinden karşıladıklarından dolayı köylerde merkezi toplulaşma ortaya çıkmaktadır

1935 yılında sahanın toplam nüfusu 1749 kişi olup en yoğun nüfuslu alanları Sarıkamış, Tepecik ve Kartaldere köyleri oluşturmaktadır. 1935'ten 2017 yılına kadar geçen sürede sahanın en yoğun nüfuslu yerleşmesini Sarıkamış oluşturur. Bunun temel nedeni Sarıkamış'ın Osmanlı Dönemi'nde nahiye özelliği taşıması ve o dönemden itibaren çevre köylere oranla hem eğitim hem sağlık imkanlarının daha gelişmiş olmasıdır. Bu yılda nüfusun en seyrek dağılışı gösterdiği alanları ise nüfus miktarının da en düşük olduğu Örencik ve Gümüşkaynak köyleri oluşturmaktadır.

1980 yılı araştırma sahasında nüfusun en fazla olduğu döneme tekabül etmektedir. Bu yılda köylerin en üst düzeye ulaşmış nüfuslarına bağlı olarak havzadaki nüfus yoğunluğu da en üst düzeye ulaşmıştır. 1935 yılında havzanın toplam nüfusu 1749 kişi iken 1980 yılına gelindiğinde 948 kişilik bir artışla toplam nüfus 2697 kişiye

ulaşmıştır. Bu nedenle 1980 yılı nüfus dağılışının değerdendirildiğı bir diğerdere dönem olarak ele alınmıştır.

1980 yılında araştırmasahasında nüfusun en fazla toplanma alanlarını yine 1935 yılında olduğı gibi Kумыазы Çayı'nın her iki yanında yer alan düzlükler, Master dağının alt kısımlarındaki verimli birikinti konileri ve hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü platoluk düzlükler oluşturmaktadır. Havzada bu düzlükler üzerinde yer alan yerleşmelerin temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğı düşünöldüğünde bu dağılış son derece tabiidir. 1935 yılına oranla ulaşım ağının daha da gelişip modern bir nitelik kazanması ve şehire ulaşabilme imkanlarının artmasına bağılı olarak, hemen hemen havzadaki tüm köy yerleşmelerinde nüfus daha dağınık bir karakter sunmaktadır. Kartaldere ve Sarıkamış gibi köylerde nüfusun daha dağınık bir karakter sunmasının temel nedeni tarımsal faaliyetlerin artması iken, Kумыазы ve Tepecik gibi köylerde ise dağınıklaşmanın temel nedeni artan hayvancılık faaliyetleridir. Dolayısıyla tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin artarak devam etmesi nedeniyle yüksek kesimlerde de düzlük araziler kadar olmasa da nüfusun dağıldığı söylenebilir (Harita 7).

Nüfus özellikleri köyler bazında incelendiğinde; 1935 yılına oranla en yüksek nüfus artışında ilk sırada 428 kişilik artışla Sarıkamış, ikinci sırada 226 kişilik artışla Kartaldere üçüncü sırada 126 kişilik artışla Tepecik gelmektedir. Her 3 köyün havzadaki en önemli tarım ve hayvancılık merkezleri olduğı düşünöülürse nüfusun tarım ve hayvancılık merkezlerinin etrafında dağılış gösterip bu alanlarda toplandığı çıkarımına ulaşılabilir.

Araştırmasahasındaki nüfusun dağılışı ile ilgili olarak günümüz durumunu değerdendirmek adına 2019 yılına bakacak olursak şu özellikler ile karşılaşmaktayız;

2019 yılı araştırmasahasında uzun bir dönem aralığında sonra nüfusun artış gösterdiği bir sayım yılına tekaböl etmektedir. Şöyle ki; havzada yaşanan yoğun göç olayları neticesinde 2000 yılından itibaren nüfus hiçbir zaman eski değeri olan 2000'li sayılara ulaşmamıştır. Bunun tek istisnası 2013 yılında yapılmış olan yerel seçimlere bağılı olarak nüfusun kaydını havzadaki yerleşmelere aldırmasıdır. Ancak bu nüfus artışı daimi bir artış olmayıp seçimden hemen sonra düşüş göstermiştir. 2019 yılına gelindiğinde daha öncede belirtilmiş olan nedenlerden dolayı özellikle de tekrar mahalli

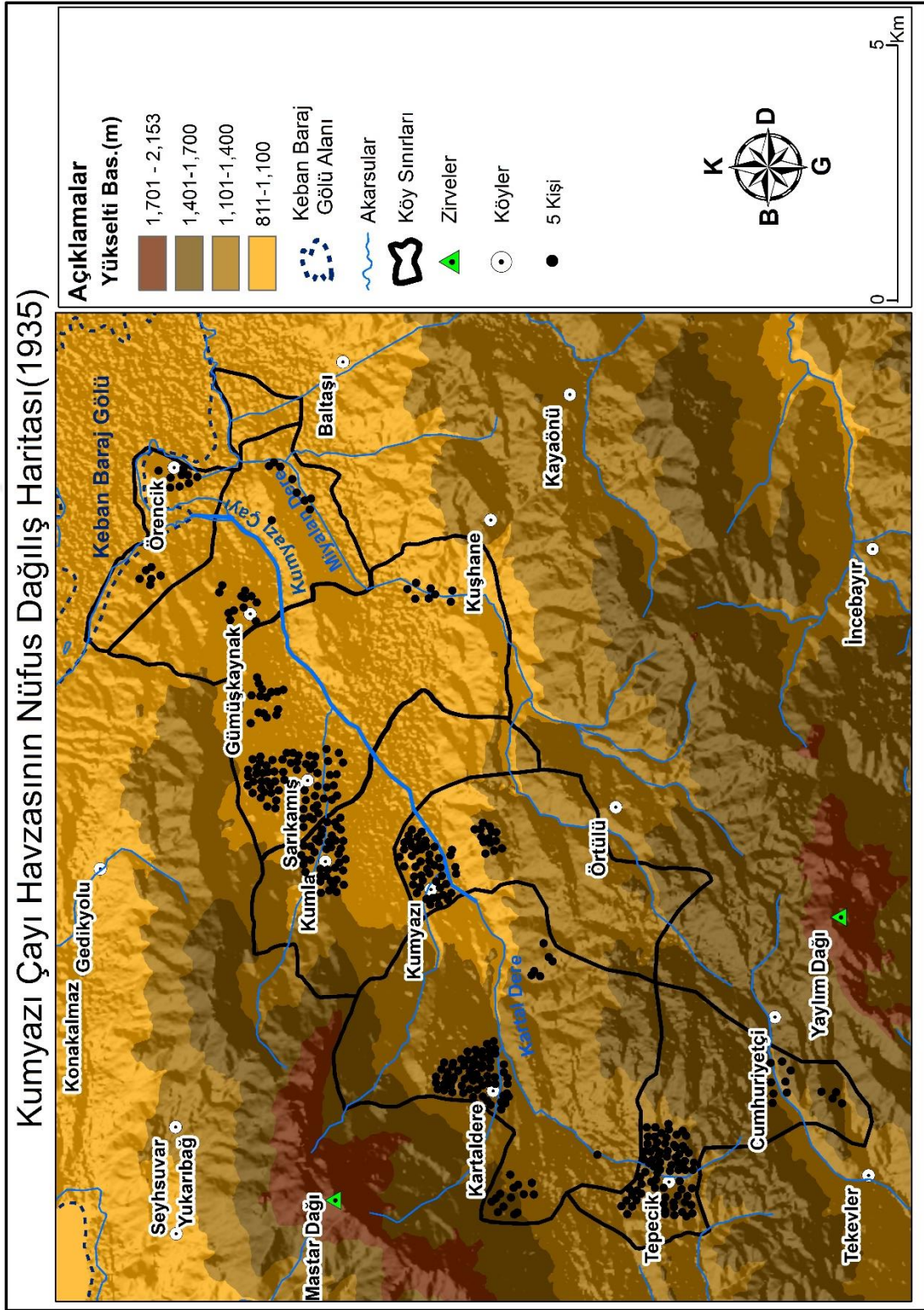
seçimler emekli gleri, deprem ve salgın gibi nedenlerle nüfusun sahaya dönmesi neticesinde nüfus artarak 2000’li rakamlara yaklaşmıştır (1827 kişi). Tıpkı 1935 ve 1980 yıllarında olduğu gibi havzadaki en yoğun nüfuslu alanları Kumyazı ayı ve kollarının açmış olduğu vadi tabanlarının kenarındaki düzlükler, su kaynaklarının yakınları ve birikinti konileri oluşturmakta iken, en seyrek nüfuslu alanları yarılımlık derecesinin fazla olup, engebe ve eğimin fazla olduğu yüksek araziler oluşturmaktadır (Harita 8). Aynı zamanda hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü yüksek düzlükler de nüfusun yoğun dağıldığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan Tepecik köyü ortalama 1450 m ykseltisiyle sahadaki en yüksek yerleşim merkezini oluşturmaktadır. 2019 yılında en yoğun nüfuslu alanları Kartaldere, Sarıkamış ve Tepecik köyleri oluşturmaktadır.

2019 yılında nüfusun dağılışı üzerinde dikkat çekici bir özellik dağılışın tekrar kırsal alanların ilk sayım dönemi olan 1935 yılına benzer karakter sunmasıdır. 1935 yılında nüfusun çok büyük bir kısmı köy merkezlerinde toplanmışken 1980 yılında nüfus köy merkezlerinden çevreye yayılış göstermiş, 2019 yılına gelindiğinde ise Sarıkamış ve Tepecik köyleri hariç diğer köylerdeki nüfus 1935 yılı kadar olmasa da yeniden köy merkezlerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum üzerinde 1980’den 2019 yılına kadar geçen süreçte yeni yapılan konutlar etkili olmuştur. 1980 yılına oranla hane sayısı artan yalnızca Sarıkamış ve Tepecik köyleridir. Bu bakımdan Sarıkamış ve Tepecik köylerindeki nüfus yeni konutların yapıldığı alanlarda dağılış göstermektedir. Yeni yapılan meskenler köy merkezlerinde değil, tarım arazileri üzerinde yapılmıştır. Sahada yoğun olarak sürdürülen tahıl, meyve ve sebzecilik faaliyetlerine bağlı olarak insanlar, kendi arazileri neredeyse orada evlerini yapmaktadırlar. Ancak geriye kalan 5 köy yerleşmesinde konut sayısı 1980 yılına oranla azalış göstermiş ve nüfus yeniden köy merkezlerinde yoğunlaşmıştır. Günümüzde nüfusun, daha öncede değinilen nedenlerden ötürü sahaya geii bir şekilde dönüş yapması nedeniyle 2013 yılı ile benzer sonuçlara ulaşılmaktadır.

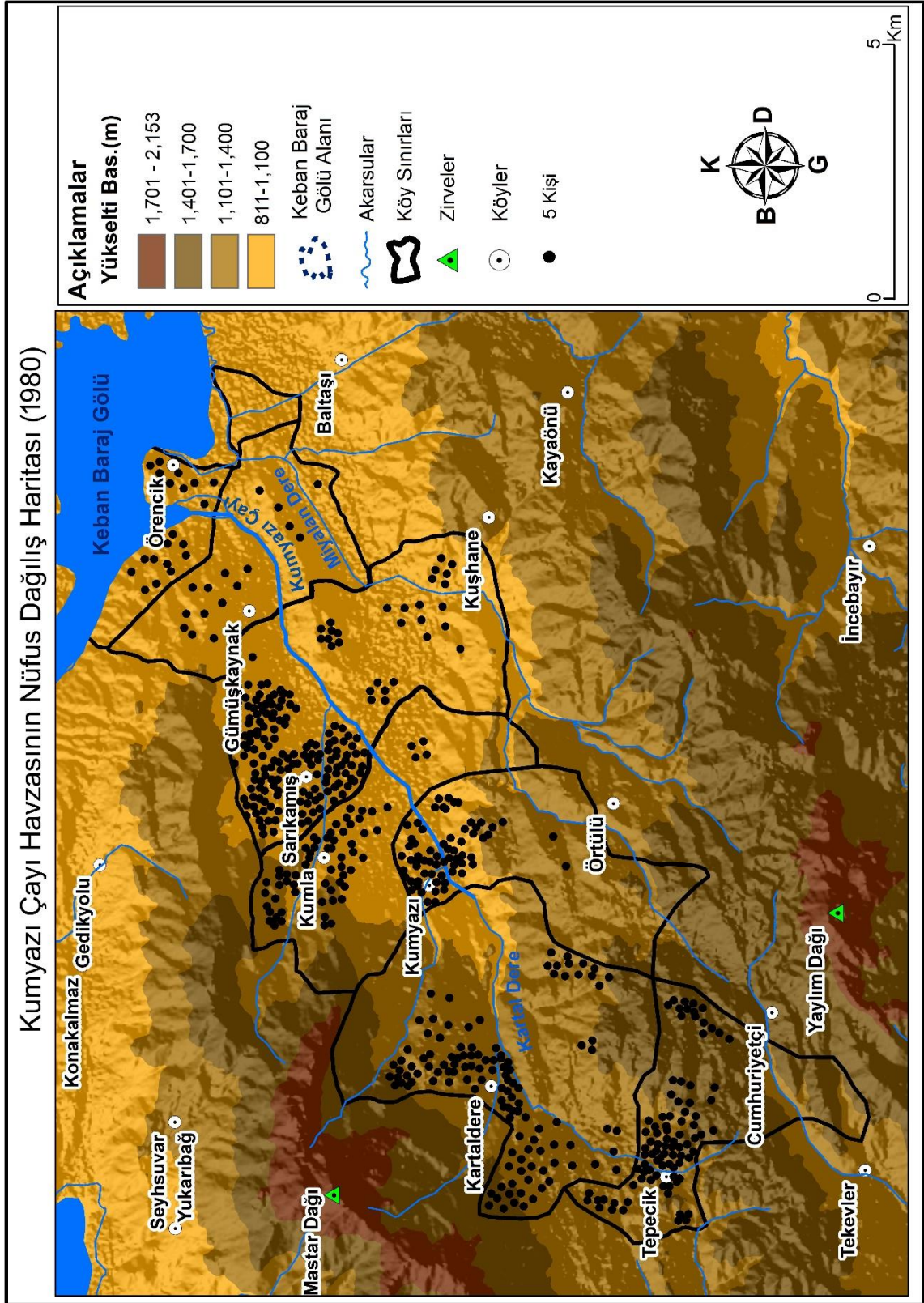
Sahanın bu durumu Elazığ’ın diğer bölgelerindeki köylerine benzer bir durum oluşturmaktadır. Bu durum artık Türkiye genelinde birçok köyde görülmektedir. Köylerde yeni yapılan meskenlerde köy çekirdeğinden uzakta sahip oldukları tarım arazisinin hemen içinde ve tercihen ulaşımın en kolay gerçekleştirilebileceği yerlerde yapılmaktadır. Bu durum üzerinde insanların tarım arazisini daha kolay idare etme

isteği kadar, değişen kırsal sosyal yapı, teknik imkanların daha kolay ve daha ucuz elde edilebilir olması, geniş ailelerden çekirdek ailelere geçiş gibi sosyo sosyo-ekonomik faktörler etkili olmaktadır (Canpolat, 2014).

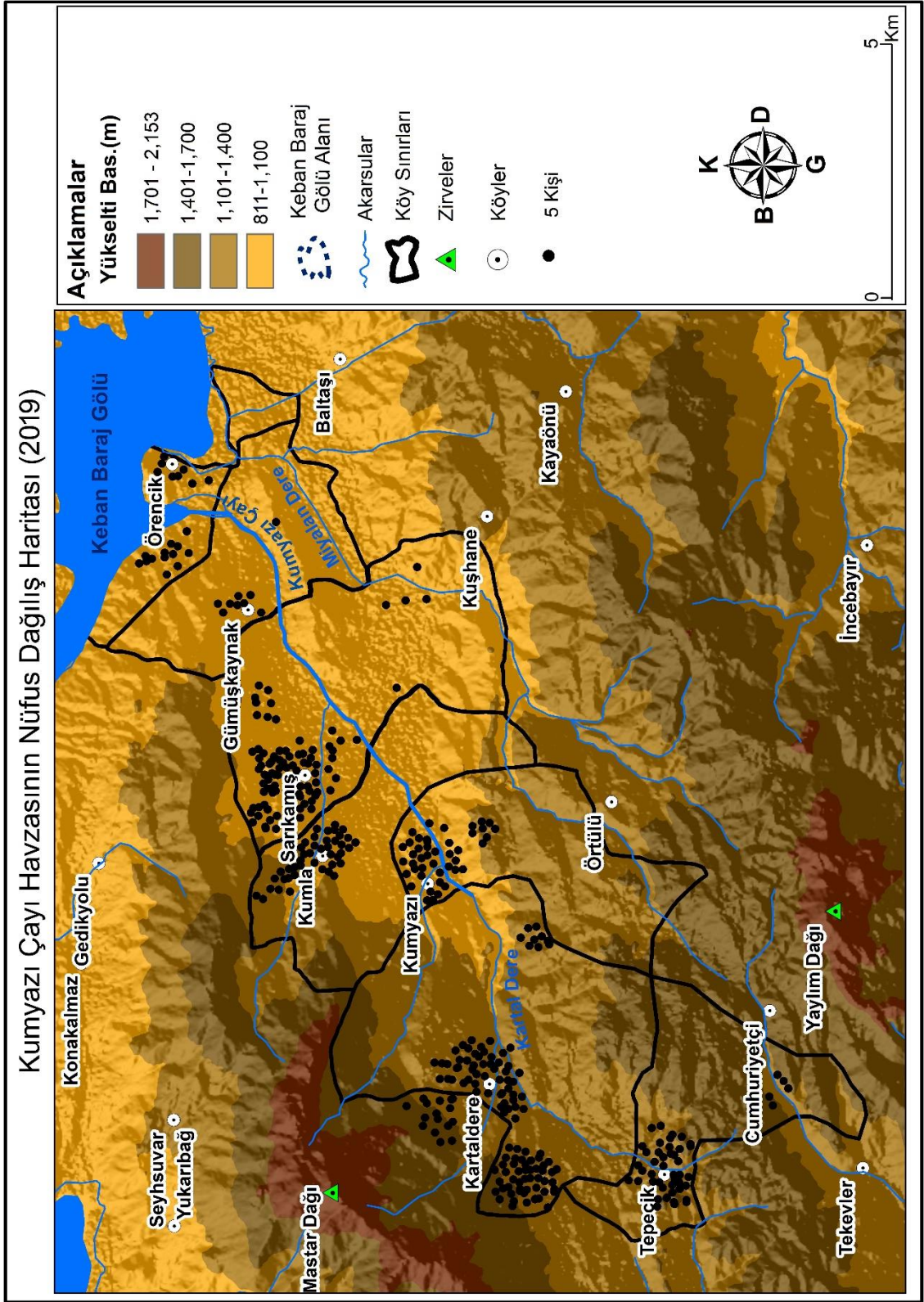
Havzanın diğer yerleşmelerindeki nüfus artışı ve buna bağlı nüfus dağılışı yine aynı nedenlere bağlanmakla beraber bunun yanı sıra öncede belirtilmiş olan şehirlerin artık eskisi kadar insanlara cazip gelmemesi, şehirleri üstün kılan isale hatları, elektrik hatları, ulaşım ağları ve teknolojik ürünlerin köylerde de benzer şekillerde görölmesi, kır yaşamının doğallığına duyulan özlem, aile arazilerine sahip çıkma, doğal beslenebilmek adına kendi arazisini ekip-biçme, emekli nüfusun doğup büyüdüğü alanlara dönme isteği gibi nedenler de gerek nüfusun artışı gerekse de nüfusun dağılışı üzerinde etkili olmuştur.

Harita 6. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Dağılışı (1935)

Harita 7. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Dağılışı (1980)

Harita 8. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Dağılışı (2019)

Araştırma sahasında yerleşmelerin nüfus büyüklüklerinin yıllara göre değişimini anlayabilmek için üç dönem halinde incelenmiştir ve şu sonuçlarla karşılaşılmıştır;

1935 yılında Kumyazı Çayı havzasında 1 köy 1-100 arası nüfusa, 1 köy 101-200 arası nüfusa, 2 köy 201-300 arası nüfusa ve 3 köy 300 üzeri nüfusa sahiptir. Bu yılda en düşük nüfuslu köyü 73 kişilik nüfusla Örencik köyü, en yüksek nüfusu 443 kişi ile Sarıkamış köyü oluşturmaktadır (Tablo 11).

Tablo 11. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (1935)

1935							
1-100	Nüfus	101-200	Nüfus	201-300	Nüfus	300+	Nüfus
Örencik	73	Gümüşkaynak	102	Kumla	202	Sarıkamış	443
				Kumyazı	298	Tepecik	321
						Kartaldere	310

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları

1980 yılına gelindiğinde 1-100 arası nüfusa sahip köy sayısı ikiye yükselmiştir. Bu köyler 91 kişi ile Örencik, 81 kişi ile Gümüşkaynak'tır. Dolayısıyla Gümüşkaynak köyü nüfusu 1935 yılına oranla 101-200 aralığından 1-100 aralığına gerilemiştir. Aynı yılda 101-200 ve 201-300 arası nüfusa sahip köy yerleşmesi bulunmazken 300 üzeri nüfusa sahip yerleşme sayısı 5'e yükselmiştir. Yani yerleşmelerin birçoğunun nüfusu 1935 yılına oranla artış göstermiştir (Tablo 12).

Tablo 12. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (1980)

1980							
1-100	Nüfus	101-200	Nüfus	201-300	Nüfus	300+	Nüfus
Örencik	91					Sarıkamış	871
Gümüşkaynak	81					Tepecik	447
						Kartaldere	576
						Kumla	312
						Kumyazı	319

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları

Günümüz durumunu anlayabilmek için 2019 yılında havzadaki yerleşmelerin büyüklüklerine baktığımızda; 1-100 arası nüfusa sahip köy sayısı yeniden bire gerilemiş olup 36 kişi ile Gümüşkaynak'tır. Geriye kalan 7 köy yerleşmesi ise dengeli bir dağılım göstermiş olup, 2 köy (Örencik ve Kumla) 101-200 arası nüfusa, 2 köy (Kumyazı ve Tepecik) 201-300 nüfusa, 2 köy (Sarıkemiş ve Kartaldere) 300 üzeri nüfusa sahiptir. Dolayısıyla 1980 yılına oranla 300 üzeri nüfus büyüklüğüne sahip yerleşme sayısı 5'ten 2'ye gerilemiştir. Nüfus büyüklüğü 300 ve üzerinden gerileyen köyler Tepecik, Kumla, Kumyazıdır (Tablo 13).

Tablo 13. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (2019)

2019							
1-100	Nüfus	101-200	Nüfus	201-300	Nüfus	300+	Nüfus
Gümüşkaynak	36	Örencik	105	Kumyazı	208	Sarıkemiş	465
		Kumla	200	Tepecik	218	Kartaldere	595

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlar

2.6. Nüfus Yoğunlukları

Nüfus yoğunluğu, insan ile alan ilişkisini yansıtan, nüfusun mekansal dağılımında, doğal ve beşeri pek çok faktörün oynadığı rolü aksettirmeye çalışan bir kavramdır. Basit olarak söylenecek olursa nüfus yoğunluğu, belli bir ünitenin alanı ile oradaki nüfus arasındaki oransal ifadedir. Yoğunluk, nüfusta sıklaşma derecesidir (Özgür 2011, s.87).

2.6.1. Aritmetik Nüfus Yoğunluğu

Nüfusun sahada dağılışını göstermede kullanılan formüllerden biri **aritmmetik nüfus yoğunluğudur**. Aritmetik nüfus yoğunluğu belli bir alanda yaşayan toplam nüfusun, o alanın toplam yüzölçümüne bölünmesiyle elde edilir, birim alana düşen ortalama insan sayısını gösterir ve km² ile ifade edilir. Ancak aritmetik nüfus yoğunluğu sahanın her tarafında nüfusun eşit şekilde dağıldığını varsaydığı için çok doğru bir yoğunluk biçimi değildir çünkü araştırma sahasında çok yarılmış,engebeli, eğim değeri yüksek veya arızalı arazilerde nüfus çok seyrek olup hatta bazı alanlarda da hiç yoktur.

Aynı zamanda yüzölçümü ile yoğunluk ters orantılıdır. Bir alandaki nüfus az olsa bile eğer yüzölçüm küçükse o alan yoğun nüfuslu olarak görülmekte, alan büyük ise yoğunluk az görülmektedir.

Havzadaki aritmetik nüfus yoğunluğu incelendiğinde şu sonuçlar ile karşılaşılmıştır: Doğal ve beşeri faktörlere bağlı olarak nüfusun dağılışında hem zamansal hemde yerleşim birimlerine göre farklılıklar meydana gelmiştir. 1935 yılında havzada km^2 'ye ortalama 15 kişi düşmekte ve 115 km^2 'lik bir alan için 15 kişilik nüfus yoğunluğu düşük bir değer olarak görülmektedir (Tablo 14).

1935 yılında köylerdeki aritmetik nüfus yoğunlukları ile 1980 yılını karşılaştırdığımızda, 6 köyde artmış, 1 köyde ise azalmıştır. Artış gösteren köylerden Kartaldere ve Tepecik köyleri hariç diğer köyler genel olarak doğal ve beşeri koşulların daha iyi olduğu yerleşim birimlerindendir. Azalan köy olan Gümüşkaynak köyü ise doğal ve beşeri koşulların iyi olduğu bir alan olmasına rağmen sahada ilk göç veren köy yerleşmesi olup daima düşük nüfuslu bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yılda en yüksek nüfus yoğunluğu km^2 'ye 24 kişi ile Tepecik, en düşük nüfus yoğunluğu ise km^2 'ye 6 kişi ile Örencik köyüdür (Tablo 14). En yüksek nüfus yoğunluğunun, nüfus miktarı en fazla köy olan Sarıkamış köyü olmamasının temel nedeni Tepecik köyü yüzölçümünün daha küçük olması ile ilgilidir. Örencik ve Gümüşkaynak köylerindeki düşük yoğunluk nüfus azlığından kaynaklı iken Kartaldere köyünün 300 üzeri nüfusa sahip olmasına rağmen düşük yoğunluk göstermesinin nedeni havzadaki en büyük yüzölçümlü köy olması ile ilgilidir. Sarıkamış köyünde km^2 'ye 20'nin üzerindeki yoğunluk ise Kумыазы çayının her iki yanında yer alan tarım arazilerinden kaynaklanırken ve Kумыазы köyündeki yoğunluk köydeki 6 ve 7. Sınıf arazilere bağlı olarak sürdürülen yoğun hayvancılık faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır.

1980 yılına gelindiğinde; köylerde nüfusun en fazla olduğu 1980 yılı aynı zamanda aritmetik nüfus yoğunluklarının da en yüksek gerçekleştiği yıldır. Havza genelinde aritmetik nüfus yoğunluğu km^2 'ye 24 kişiye çıkmıştır. Bu yılda Sarıkamış ve Tepecik köylerinde nüfus yoğunluğu 30'un üzerinde gerçekleşmiştir. Her iki köy aynı zamanda tüm sayım dönemlerinde nüfus miktarının da nispeten yüksek olduğu köylerdir. Bu yılda en yoğun nüfuslu alanı km^2 'ye 41 kişi ile havzada 2018 ve 2019 yılları hariç daima nüfusun en yüksek olduğu Sarıkamış köyü oluşturmaktadır (Tablo

14, Harita 9). Sarıkamış köyündeki yüksek nüfus yoğunluğu köyde yoğun olarak sürdürülen sebze ve meyve tarımı ile, Tepecik köyündeki yüksek nüfus yoğunluk ise köy batısında yoğun bir şekilde sürdürülen tahıl tarımı ve geri kalan alanlarda yapılan hayvancılık faaliyetlerinin yanı sıra köy alanının küçük olması ile ilgilidir. Bu yılda Gümüşkaynak köyü hariç havzada yer alan diğer 6 köy yerleşmesinde de yoğunluk artmıştır, bu durumun temel nedeni daha öncede belirtilen havzanın en yüksek nüfuslu yılı olmasından kaynaklanmaktadır. Gümüşkaynak köyü ise havzada göç olayının ilk yaşandığı yerleşme olmakla beraber en yüksek nüfus miktarlarının görüldüğü 1980 yılında bile göç vermiş buna bağlı aritmetik yoğunluğu düşmüştür.

2019 yılında havzada gerçekleşen nüfus yoğunlukları 1980'den bu yana gerçekleşen göç olayını bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yılda nüfus yoğunlukları 1980 yılına oranla düşerek km^2 'ye 16 kişi olarak gerçekleşmiştir. 1935 ve 1980 yıllarına paralel olarak en yüksek aritmetik nüfus yoğunlukları Kumyazı çayının merkezi ve güneybatı kesimlerinde en düşük yoğunluk ise çayın kuzeydoğu kesiminde gerçekleşmiştir. 2019 yılında en yoğun nüfuslu alanları Kartaldere ve Sarıkamış köyleri oluşturmaktadır. Sarıkamış köyü 1980 yıllarında en yüksek nüfus yoğunluğuna sahipken 2019 yılında Kartaldere köyüde Sarıkamış köyüne yakın bir değerle km^2 'ye 22 kişi olarak gerçekleşmiştir. Havzadaki aritmetik nüfus yoğunluk değerleri sırasıyla km^2 'ye 22,1 kişi ile Sarıkamış köyü, km^2 'ye 22 kişi ile Kartaldere köyü, km^2 'ye 16,8 kişi ile Tepecik köyü, km^2 'ye 16 kişi ile Kumyazı köyü, km^2 'ye 12,5 kişi ile Kumla köyü, km^2 'ye 8,8 kişi ile Örencik köyü ve km^2 'ye ortalama 3 kişi ile Gümüşkaynak köyü şeklinde sıralanmıştır (Tablo 14, Harita 10). Kartaldere'nin yıllar bazında en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olmasının temel nedeni daha öncede belirtilmiş olan 2019 mahalli seçimleri ve bu yılda köye gerçekleşen emekli göçleri ile alakalı olup bunun sonucunda köy yüksek bir nüfus değeri olan 595 kişiye ulaşmıştır. En düşük nüfus yoğunluğu ise km^2 'ye ortalama 3 kişi ile Gümüşkaynak köyünde görülmektedir. Gümüşkaynak köyü aynı zamanda 1980 yılında da en düşük nüfus miktarı ile en düşük nüfus yoğunluğuna sahip köydür. Köydeki düşük nüfus yoğunluğu göçler sonucunda yerleşme nüfusunun çok düşük miktarda gerçekleşmesiyle alakalıdır.

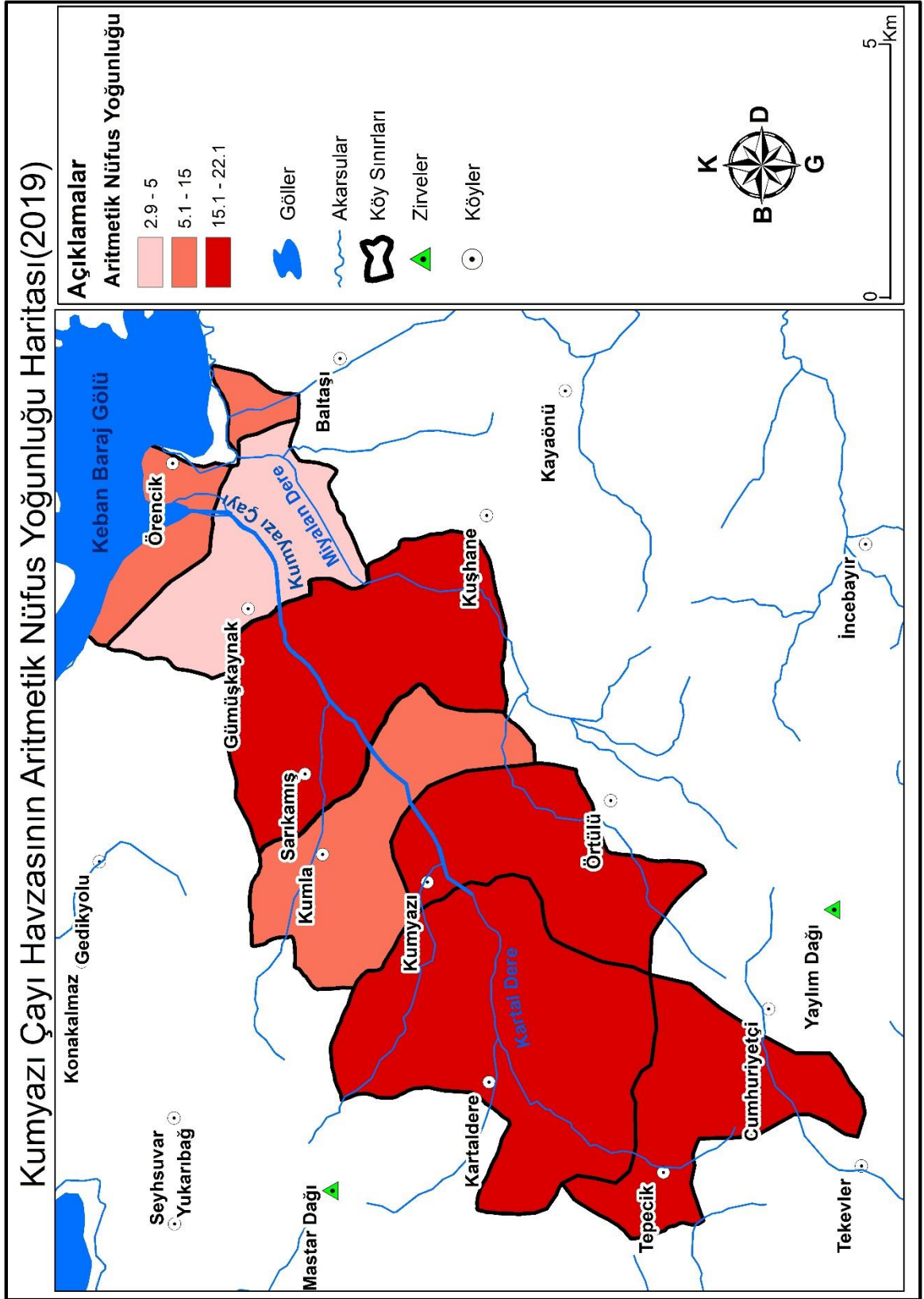
Tablo 14. Kumyazı Çayı Havzasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1935, 1980, 2019)

Köyler	Arazi (km ²)	1935		1980		2019	
		Nüfus	A.N.Y	Nüfus	A.N.Y	Nüfus	A.N.Y
Kumla	16,0	202	12,63	312	19,5	200	12,5
Sarıkamış	21,0	443	21,10	871	41,5	465	22,1
Kumyazı	13,0	298	22,92	319	24,5	208	16,0
Tepecik	13,0	321	24,69	447	34,4	218	16,8
Kartaldere	27,0	310	11,48	576	21,3	595	22,0
Gümüşkaynak	12,3	102	8,29	81	6,6	36	2,9
Örencik	12,0	73	6,08	91	7,6	105	8,8
Toplam	114,3	1749	15,30	2697	23,6	1827	16,0

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları, TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Harita 9. Kumyazı Çayı Havzasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1980)

Harita 10. Kumyazı Çayı Havzasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (2019)

2.6.2. Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu

“Bir alanda yürütülen tüm ekonomik faaliyetlerin besleyebileceği insan sayısı o bölgedeki taşıma kapasitesini ifade eder. Bu kavram, insan nüfusuyla ilgili çalışmalarda özellikle de yoğunluk hesaplamalarında kullanılır. (Özgür, 2011:89).”

Demografik taşıma kapasitesinin en önemli göstergelerinden biri olan fizyolojik nüfus yoğunluğu bir alandaki nüfusun tamamının tarımla uğraştığını varsaymasına rağmen tarım arazileri üzerindeki nüfus baskının miktarını göstermekte ve aynı zamanda o alandaki tarım arazisinin nüfusun ne kadarına yetebildiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma sahasındaki fizyolojik nüfus yoğunluğu incelendiğinde göze çarpan hususlar şunlardır:

1935 yılında havzadaki ortalama fizyolojik yoğunluğu km^2 'ye 60 kişidir. Bu yılda en yüksek fizyolojik nüfus yoğunluğu km^2 'ye 178 kişi ile Tepecik köyünde görülmektedir. Bu durumun temel nedeni köyün yalnızca batı kesiminde dar alanlı olarak tarım arazisinin olması ancak bu küçük tarım arazisinin aksine nüfus miktarının yüksek bir değerle 321 kişi olarak gerçekleşmesidir. Dolayısıyla köydeki tarım arazileri nüfusa az gelmektedir, nüfusu besleyebilecek kapasite değildir. Tepecik köyünü km^2 'ye 135 kişi ile Kumyazı köyü takip etmektedir. Kumyazı köyü de tıpkı Tepecik köyü gibi tarımsal faaliyetlere uygun olmayan arazi verimi düşük olup daha çok hayvancılıkla geçinen bir köydür. Yalnızca köyün merkezi kısmında çok küçük bir alanda kuru tarım yapılmakta ancak bu da nüfusa yeterli gelmemektedir. Km^2 'ye 103 kişi ile yoğunluk bakımından üçüncü sırada Kartaldere köyü gelmektedir. Havzada alan olarak en geniş köy olan Kartaldere köyünde (27 km^2) tarım arazileri toplam alanın %11'ini oluşturmakta ve bu tarım arazileri köy nüfusuna yeterli gelmemektedir. Bu bakımdan köydeki tarım alanlarının nüfusu taşıma kapasitesi aşılmıştır. Araştırma sahasında en yoğun tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü aynı zamanda en yoğun nüfuslu yerleşmesi olan Sarıkamış köyünde ise bu değer km^2 'ye 75 kişi olarak gerçekleşerek en yüksek yoğunluğun görüldüğü dördüncü köy yerleşmesi olmuştur. Ancak Kumyazı çayının her iki yanında bulunan verimli alüvyal topraklara sahip olan bu köyde; ilk sıralarda yer alan Tepecik ve Kumyazı köylerine oranla tarım arazilerinin nispeten nüfusa yettiği ve köyün iyi bir durumda olduğundan bahsedilebilmektedir. Bu yılda en düşük fizyolojik

nüfus yoğunluğu ise km^2 'ye ortalama 13 kişi ile Gümüşkaynak ve Örencik köylerinde görülmektedir. Her iki köyde de düşük yoğunluğun temel nedeni tarım arazilerinin fazlalığı ancak nüfus miktarının az olmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla bu köylerde kişi başına düşen tarım arazisi fazla olup, besleyebileceği nüfus miktarı sahip olduğu nüfustan çok daha fazladır (Tablo 15).

1980 yılına gelindiğinde havza genelinde nüfus miktarının artarak en yüksek düzeye ulaşması durumu fizyolojik nüfus yoğunluğuna da yansımış ve yoğunluk değeri havza bazında ortalama km^2 'ye 92 kişi olarak gerçekleşmiştir. Havza da yer alan 6 köy yerleşmesinde yoğunluk değeri artarken, yalnızca 1 köy yerleşmesinin göç sürecinden daha erken etkilenmesi ve nüfus kaybetmesi nedeniyle yoğunluk değeri zaten düşükken daha da gerilemiştir. Bu yılda havza genelinde tarım toprakları üzerindeki nüfus baskısı artmıştır ve tıpkı 1935 yılında olduğu gibi en yüksek fizyolojik nüfus yoğunluğunun gerçekleştiği köy yerleşmesi km^2 'ye 248 kişi ile Tepecik olmuştur. Bu köyü km^2 'ye 192 kişi ile Kartaldere takip etmektedir. Dolayısıyla Kartaldere köyü fizyolojik yoğunluk bakımından 1935 yılında Kumyazı köyünden sonra üçüncü sıradayken bu yılda ikinci sırada yer almıştır. Çünkü 3 km^2 'lik bir tarım arazisinin 576 kişilik bir nüfusu taşıması, 2,2 km^2 'lik tarım arazisine sahip olan Kumyazı köyünün 319 kişilik bir nüfusu taşımasından daha güçtür. Daha önce de değinildiği gibi Tepecik, Kartaldere ve Kumyazı köylerindeki tarım arazilerinin azlığına birde nüfus artışı eklenince demografik taşıma kapasitesi aşılmıştır.

Sarıkamış köyünün tarım arazi varlığı iyi bir durumda olmasına rağmen nüfusun artarak 1000 kişiye yaklaşması (871) mevcut tarım arazileri üzerinde yüksek bir baskı oluşturmuş ve nüfusa az gelmiştir bu bakımdan söz konusu köy fizyolojik yoğunluk bakımından 3. sırada yer almıştır. Aynı zamanda bu yılda Kumla köyünün de fizyolojik yoğunluğu ilk kez 100'ün üzerine çıkmış dolayısıyla artarak 312 kişiye ulaşan nüfusa 2,7 km^2 'lik tarım arazisi yeterli gelmemiştir (Tablo 15, Harita 11).

1980 yılı fizyolojik yoğunluklarında göze çarpan unsurlardan bir diğeri Örencik köyünde yoğunluğun nüfusun 1935 yılına oranla artması nedeniyle km^2 'ye 13 kişiden 16 kişiye, Gümüşkaynak köyünde ise nüfus miktarının daha da azalmasına bağlı olarak km^2 'ye 13 kişiden 10 kişiye gerilemesidir. Dolayısıyla en düşük fizyolojik yoğunluklar ve buna bağlı sahip olduğu nüfusa en yeterli tarım arazilerine sahip olup demografik

taşıma kapasitesi diğer köylere göre çok daha iyi durumda olan yerleşmeleri Gümüşkaynak ve Örencik köyleri oluşturmaktadır (Tablo 15).

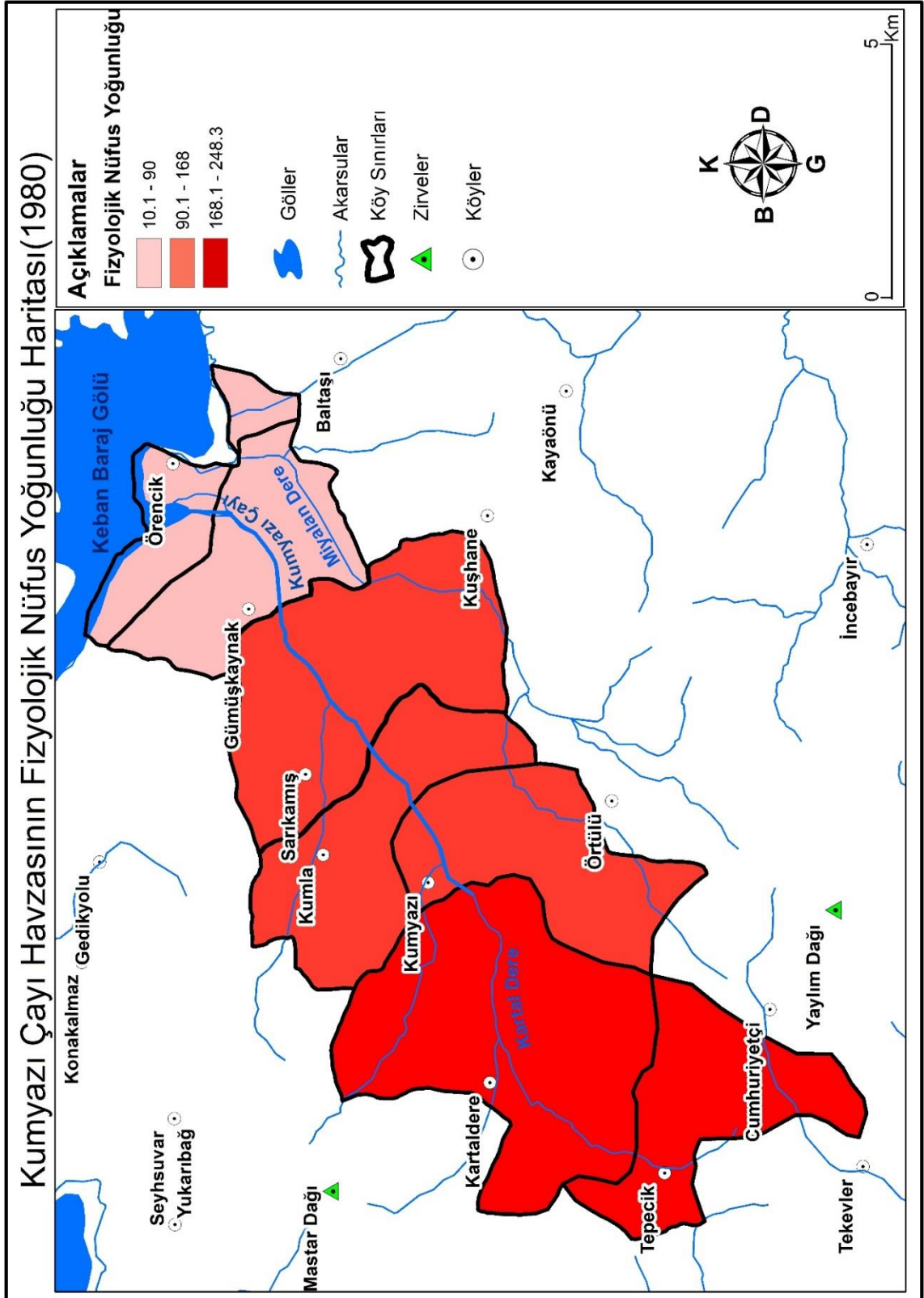
Günümüz durumunu değerlendirebilmek adına **2019** yılına baktığımızda havza genelinde fizyolojik nüfus yoğunlukları ciddi bir gerileme gösterip 1935 yılına yakın bir değerle km^2 'ye 62,8 kişi olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla tarım toprakları üzerindeki nüfus baskısı bir önceki yıla oranla azalmıştır. Bu yılda fizyolojik nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ilk 3 köy sıralaması Kartaldere, Tepecik, Kumyazı olarak gerçekleşmiştir. Fizyolojik yoğunluğun diğer köylere oranla daha yüksek olmasının nedenleri yine önceki yıllarla aynı olup Kartaldere, Kumyazı ve Tepecik köylerinde tarım arazilerinin azlığıdır. Ancak 2019 yılında Kartaldere köyünün km^2 'ye 198 kişi ile en yüksek yoğunluğun olduğu yerleşme olması değinilen yıllar içerisinde ilk kez karşılaşılan bir durumdur. Nedeninin yapılan anketler sonucunda 2019 yılı yerel seçimleri ile ilgili olduğu anlaşılmıştır. Seçim sonrası nüfusun ikametgahını tekrar merkezlere aldiracağı göz önünde bulundurulursa bu yoğunluk değerinin gerçeği çok iyi yansıtmadığı sonucuna ulaşılabilir. Fizyolojik nüfus yoğunluğu 100'ün üzerinde olan köy sayısı 1980 yılında 4 iken 2019 yılında 2'e gerileyek bu durum Kartaldere ve Tepecik köylerinde görülmektedir. Ancak her ne kadar Tepecik köyünde günümüz Fizyolojik yoğunluğu km^2 'ye 122 kişi olsa da 1980 yılındaki km^2 'ye 248 kişilik durumdan çok daha iyi bir durumdadır ve bu durum üzerinde etkili olan temel faktör köy nüfusunun 447'den yaklaşık yarısı kadar azalarak 218 kişiye gerilemesidir (Tablo 15, Harita 12).

2019 yılında Örencik köyündeki fizyolojik yoğunluk değinilen dönemler içerisinde ilk kez km^2 'ye 19 kişi olarak gerçekleşmiştir, bu durum ise tıpkı diğer köylerde olduğu gibi 2019 mahalli seçimleri için ikametgâhını köye aldiran seçmenlerle açıklanabilmektedir. Kumyazı çayı havzasındaki en düşük fizyolojik yoğunluk değeri stabil şekilde yine Gümüşkaynak köyünde gerçekleşmiştir. Ancak diğer dönemlerden farklı olarak Gümüşkaynak köyünde ilk kez fizyolojik yoğunluk 10 kişinin altına inerek km^2 'ye 4 kişi olarak gerçekleşmiştir. Çünkü söz konusu köyde tarım arazileri 8 km^2 ile havzadaki en yüksek değeri taşıırken nüfus miktarı ise 36 kişiyle en düşük değeri taşımaktadır (Tablo 15).

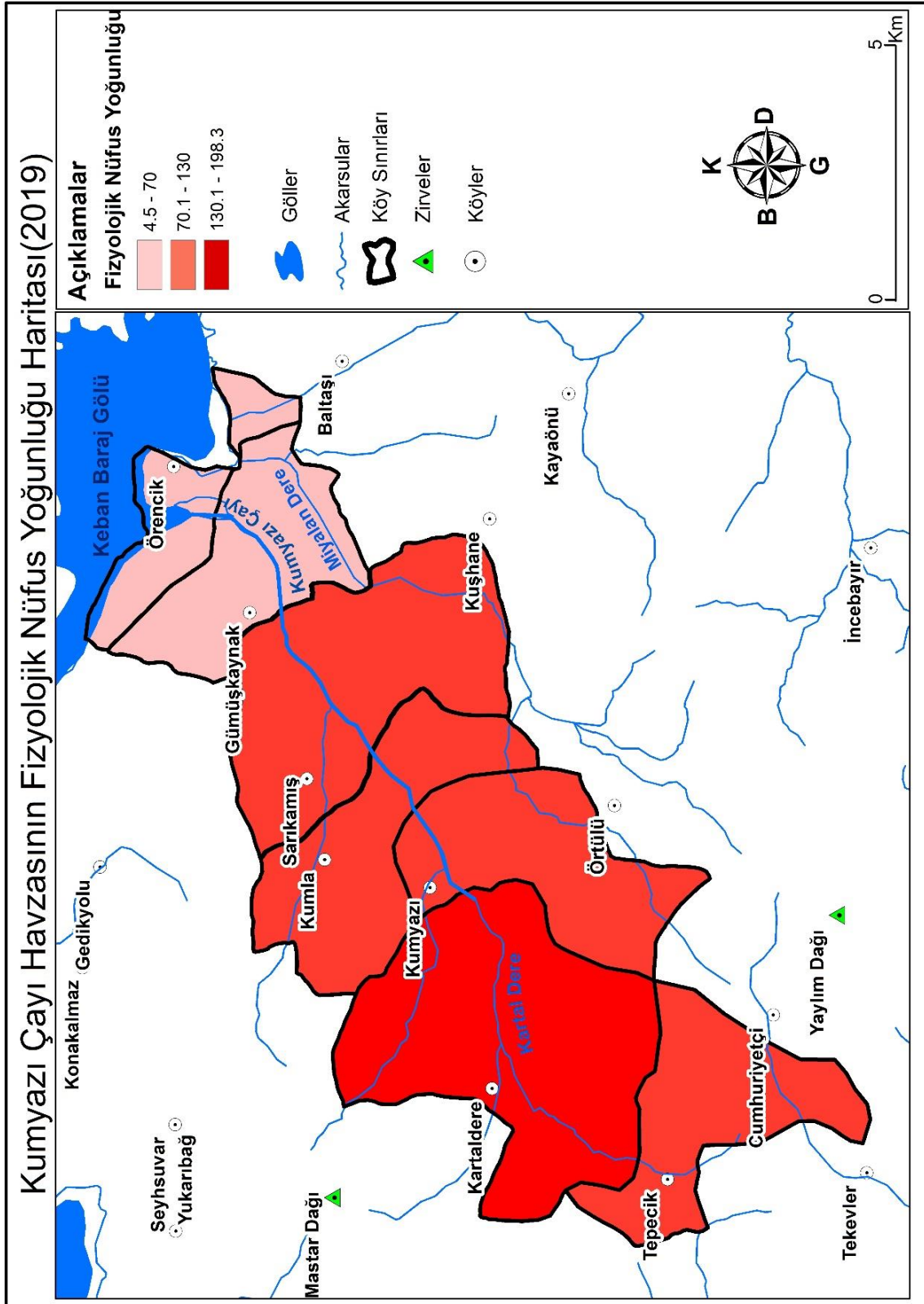
Tablo 15. Kumyazı Çayı Havzasının Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (1935, 1980, 2019)

Köyler	Arazi (km ²)	1935		1980		2019	
		Nüfus	F.N.Y	Nüfus	F.N.Y	Nüfus	F.N.Y
Kumla	2,7	202	74,8	312	115,6	200	74,1
Sarıkamış	5,9	443	75,3	871	148,1	465	79,1
Kumyazı	2,2	298	135,5	319	145,0	208	94,5
Tepecik	1,8	321	178,3	447	248,3	218	121,1
Kartaldere	3,0	310	103,3	576	192,0	595	198,3
Gümüşkaynak	8,0	102	12,8	81	10,1	36	4,5
Örencik	5,5	73	13,3	91	16,5	105	19,1
Toplam	29,1	1749	60,1	2697	92,7	1827	62,8

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları, TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Köy Envanter Etütleri

Harita 11. Kumyazı Çayı Havzasının Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1980)

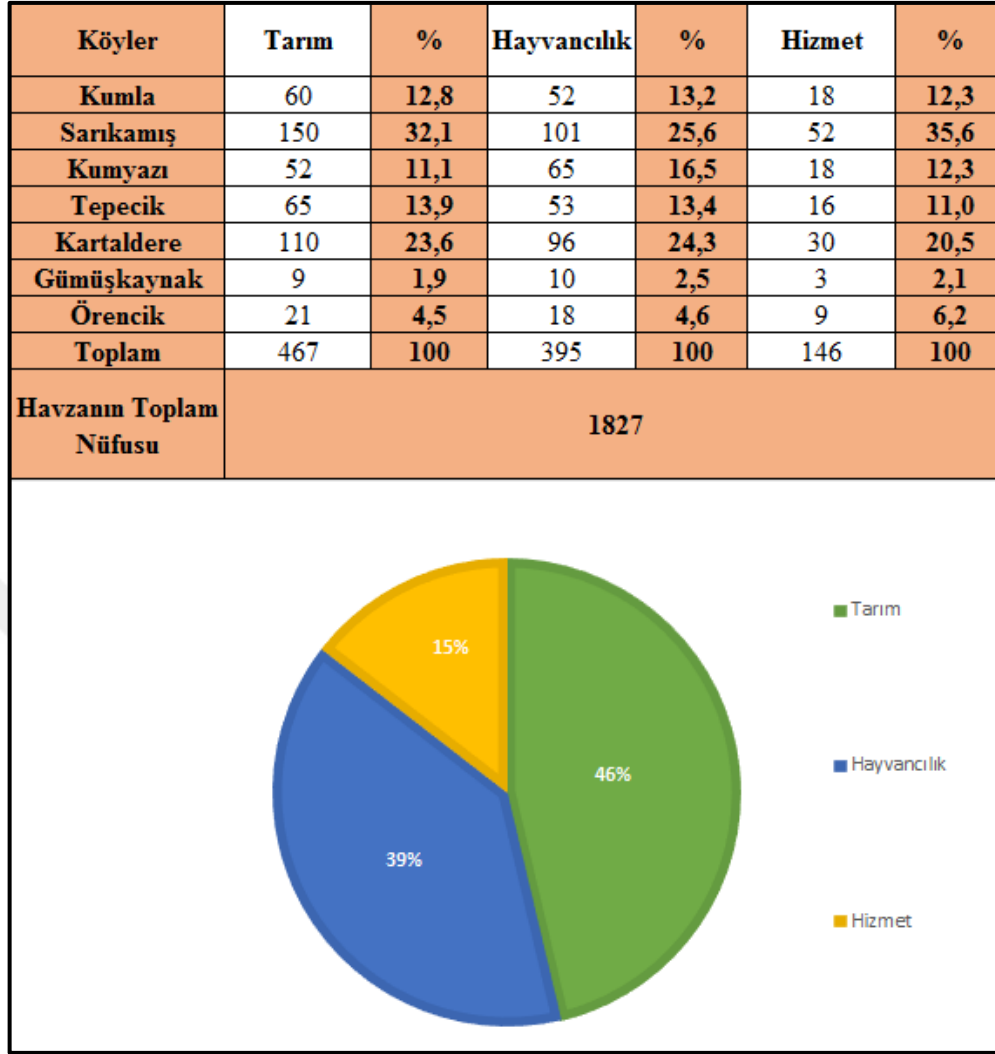

Harita 12. Kumyazı Çayı Havzasının Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (2019)

2.7. Nüfusun Ekonomik Faaliyet Gruplarına Bölünüşü

Kırsal yerleşmeleri kentsel yerleşmelerden ayıran en temel özelliklerden biri kırsal sahada iş bölümü ayrımının belirgin olmaması ve özellikle birincil ekonomik faaliyetler grubunda çalışanların fazla olmasıdır. Kumyazı Çayı havzasındaki köylerde de bu durum gözlenmektedir. Nüfusun temel geçim kaynaklarını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Ayrıca sahada yapılan anketlerde; geçime yönelik olarak balıkçılık faaliyetleri ile uğraşan, günübirlik olarak köylerine gidip gelen D885 Elazığ-Diyarbakır karayolu üzerindeki işletmelerde çalışan ve şehirde çalışan memurlarında bulunduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber kış mevsiminde nüfusun bir kısmı şehir merkezinde yaşarken yaz mevsiminde köylerine dönüp tarımla uğraşmaktadır, buna bağlı olarak tarımsal faaliyetler yaz mevsiminde daha yoğun sürdürülmektedir. Tüm bu değinilen noktalardan da anlaşılacağı üzere sahada nüfus net bir şekilde ekonomik faaliyet gruplarına ayırmak pek mümkün değildir. Anket çalışması sonucu elde edilen verilerden yola çıkarak yaklaşık bir dağılış yapıldığında, çalışan nüfusun %46'sının (467) tarım sektöründe, %39'unun hayvancılık sektöründe, (395), %15'inin (146) hizmet sektöründe çalıştığı ortaya çıkmıştır (Şekil 13).

Tarım ve hayvancılık sektörünü genel bir ifadeyle birincil sektör olarak değerlendirdiğimizde Kumyazı çayı havzasında nüfusun %85 gibi büyük bir oranı tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Aslında bu durum kırsal sahalarda oldukça karşılaşılan bir durumdur ve kırsal sahaların genel karakterini yansıtmaktadır. Kumyazı çayının her iki yanında yer alan alüvyal verimli araziler tarımsal faaliyetleri mümkün kılmışken sahada yer alan geniş mera arazileri ise hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak sürdürülmesine olanak tanımıştır. Çalışma alanında; üçüncül sektör olan hizmet sektöründe çalışanların oranı ise %15 gibi bir değer taşımaktadır. Bu oran kırsal bir alan için yüksek bir değer olarak kabul edilebilir. Bu durum üzerinde sahadaki genç nüfusun özellikle de 18-30 yaş arası nüfusun çalışmak için tarım ve hayvancılık yerine kendilerine daha cazip gelen ve gelirin daha yüksek olduğunu düşündükleri hizmet sektörü içindeki işleri tercih etmeleridir.

Kaynak: Anket Sonuçları (2019)

Şekil 13. Kumyazı Çayı Havzasında Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Gruplarına Göre Oranı (2019)

Havzadaki tarım ürünlerine baktığımızda; ilk sırada tahılların olduğu ve bu bakımdan köylerde buğdayın ilk sırayı aldığını görmekteyiz. Aynı zamanda sahadaki verimli alüvyal arazilere bağlı olarak sebze ve meyve tarımı da yoğun olarak sürdürülmektedir. Sahadaki en dikkat çekici noktalardan birini de azot bakımından zengin olan kuru fasulye ve nohut gibi baklagillerin nadasa alternatif olarak münavebeli tarımda toprağı hem dinlendirmek hemde nem ve azot birikimini sağlamak amacıyla tercih edilmesi oluşturmaktadır.

Havzadaki tarımsal faaliyetlerle ilgili bir diğer bilgiyi ise Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından oluşturulan çiftçilerin kayıt altına alındığı Çiftçi Kayıt

Sistemi isimli veri tabanı oluşturmaktadır. Bu sistem ile hem havzadaki çiftçi sayısına hemde bu çiftçilerin devlet desteği alabilmek adına kayıt ettirdikleri tarımsal arazi varlığına ulaşılmıştır.

Kumyazı çayı havzasında gerek küçükbaş hayvancılık gerekse de büyükbaş hayvancılık faaliyetleri tarımsal faaliyetlere paralel olarak yakın değerlerde gerçekleştirilmektedir. Havzadaki nüfusun %46'sı tarım sektöründe iken yaklaşık %40'ı ise hayvancılık sektöründedir. Bu oranlar havzada hayvancılık faaliyetlerinin, tarımsal faaliyetler kadar önem taşıdığını ve halkın temel geçim kaynaklarından olduğunu ortaya koymaktadır. Hayvancılık faaliyetlerine bağlı olarak sahada yer alan tüm köylerde yem bitkilerinin yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Yem bitkileri bakımından en önemli ürünleri yonca ve fig oluşturur.

2.8. Nüfusun Eğitim Yapısı

İnsan ve doğal çevre arasındaki etkileşim sahalarından biri de eğitimidir. Nüfusun eğitim durumu değimi ile çoğu kez okur yazar olan ve olmayan nüfus anlaşılmaktadır. Gerçekten de, bir nüfus kitlesinde, okuma çağı nüfusun eğitim düzeyi, eğitim durumu konusunda temel göstergelerden ilkidir. Ama yeterli değildir. Çünkü bir ülke nüfusunun eğitim düzeyi, sadece okur yazarlık oranı ile ölçülemez. Bu temel sorun da, ülkedeki okullaşma oranı, okul çağı nüfusunun eğitim kademeleri arası öğrenci akışı, okul-öğretmen-öğrenci sayısı dengesi ve benzerleri ile ülke nüfusunun ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim mezunlarının, birbirine ve ülke nüfusuna oranları gibi kriterleri de dikkate alınmalıdır (Doğanay, 1994:163).

Kumyazı Çayı havzasında yer alan 7 köy yerleşmesinde ilkokul ve ortaokul binası mevcuttur ancak Sarıkamış köyü hariç diğer köylerdeki okullar aktif değildir. 2000 öncesi dönemde havzadaki nüfusun büyüklüğü okulların faaliyetlerine devam etmesi için yeterli konumda iken zamanla nüfusun azalması okulların kapanmasına neden olmuştur. Nüfusun azalmasına bağlı olarak havzadaki insanlar eğitim hizmetlerine ulaşmakta problem yaşamaktadır. Köylerdeki okulların aktif olmaması durumu ülkemizdeki kırsal alanların genelinde görülen bir durumdur. Ve bu duruma bağlı olarak ülke geneli kırsal alanlara paralel bir şekilde Kumyazı çayı havzasında da yakın çevredeki aktif okullara taşımacılık yapılmakta bu taşımali sistemle öğrenciler eğitim hizmetinden faydalanabilmektedirler.

Araştırma sahasındaki eğitim durumuna baktığımızda; 2008 yılında okul çağında olmayan nüfus miktarı 125 kişi iken 2019 yılında bu miktar neredeyse yarı yarıya azalarak 73 kişiye gerilemiştir. Bu durum havzadaki doğum oranlarının düşmesi ile açıklanabilir. Yine 2008 yılında havzada okuma yazma bilmeyen nüfus miktarı 272 kişi iken 2019 yılında 133 kişiye gerilemiş, okuma yazma bilen nüfus miktarı da 970 kişiden 1046 kişiye çıkmıştır. 2008 yılından 2019 yılına kadar olan bu süreçte okuma yazma bilmeyen nüfus miktarındaki düşüş ve okur yazar miktarındaki artış eğitim imkanlarının geliştiğine ve buna bağlı okur yazar oranının arttığına işaret etmektedir. Şöyleki 2008 yılında havzadaki 1753 kişiden 970 kişi okuma yazma bilmektedir buna bağlı okur yazar oranı %55,3'dür. 2019 yılına gelindiğinde ise 1827 kişi içerisinde okur yazar kişi sayısı 1046'ya yükselmiş ve okur yazar oranı da %55,3'den %57,2 'ye yükselmiştir (Şekil 14). Esasında havzadaki nüfusun okur yazar oranı daha yüksek bir değer taşımaktadır ancak nüfusun kır-kent arasındaki çok hareketli yapısı gerçek sayıların tam olarak kayıt altına alınamamasına neden olmuştur.

Araştırma sahasında gerek 2008 yılında gerekse de 2019 yılında en yoğun mezun türünü Türkiye kırsal kesimine paralel bir şekilde ilkökul mezunları oluşturmaktadır. İlkokulu lise ve ortaokul eğitimi takip etmektedir. Havzada okur yazar oranının en yüksek olduğu köyleri ise Sarıkamış, Kartaldere ve Tepecik köyleri oluşturmaktadır (Tablo 16). 2008 yılında havzada eğitim durumu bilinen toplam kişi sayısı 1388'dir. Bunun %38'ini ilkökul mezunları, %24'ünü okul bitirmeyen fakat okuma yazma bilenler, %19'unu okur yazar olmayan nüfus oluşturur. Nüfusun %11'inin de eğitim verilerine ulaşamamıştır. 2019 yılına gelindiğinde 11 yıllık süreçte ilkökul mezunlarının oranı %50'ye yükselmiş, okur-yazar olmayan nüfusun oranı %19'dan %11'e gerilemiştir. Her iki yılda da en düşük mezun sayısını üniversite mezunu oluşturmaktadır. 2008 yılında havzada 3 üniversite mezunu varken 2019 yılında bu sayı artarak 32'ye ulaşmıştır. 11 yıllık bu süreç içerisinde daha fazla artması beklenen üniversite mezunlarının beklenen yükseklikte artmamasının nedenini; üniversite mezunu olan nüfusun artmaması değil, aksine yüksek okul mezunu nüfusun sahaya geri dönmemesi ve bu nedenle de adrese dayalı nüfus kayıt sistemine kayıtlarının yansımaması oluşturmaktadır (Şekil 14).

Tablo 16. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Durumu (2008)

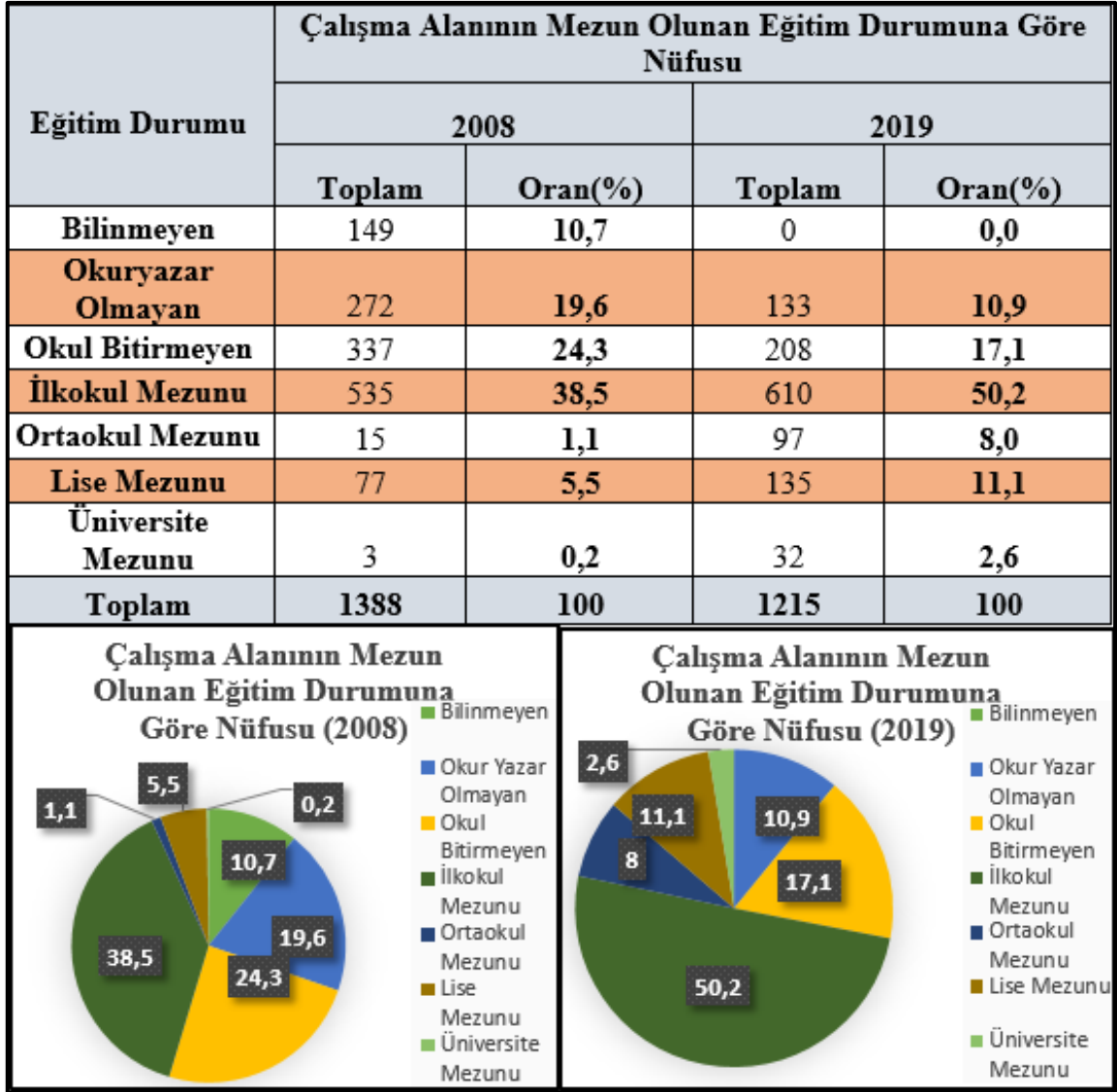
Çalışma Alanının Mezun Olunan Eğitim Durumuna Göre Nüfusu (2008)							
Köyler ve Eğitim Durumları	Sarıkamış	Kumla	Örencik	Gümüşkaynak	Tepecik	Kartaldere	Kumyazı
Bilinmeyen	55	35	*	11	7	20	21
Okuryazar Olmayan	59	29	22	8	23	80	51
Okul Bitirmeyen	169	42	*	9	33	59	25
İlkokul Mezunu	200	55	19	*	48	140	73
Ortaokul Mezunu	*	15	*	*	*	*	*
Lise Mezunu	34	9	*	*	*	22	12
Üniversite Mezunu	2	*	*	*		1	*
Toplam	519	185	41	28	104	322	182

Kaynak: TÜİK, 2008 ADNKS Nüfus İstatistikleri (* Verilerine ulaşılamayan veya verisi bulunmayan köyleri göstermektedir.)

Tablo 17. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Durumu (2019)

Çalışma Alanının Mezun Olunan Eğitim Durumuna Göre Nüfusu (2019)							
Köyler ve Eğitim Durumları	Sarıkamış	Kumla	Örencik	Gümüşkaynak	Tepecik	Kartaldere	Kumyazı
Bilinmeyen	*	*	*	*	*	*	*
Okuryazar Olmayan	30	10	15	3	20	30	25
Okul Bitirmeyen	95	28	*	11	*	37	37
İlkokul Mezunu	210	104	62	18	60	83	73
Ortaokul Mezunu	54	*	9	*	17	17	*
Lise Mezunu	62	18	16	2	*	17	20
Üniversite Mezunu	10	4	2	1	3	7	5
Toplam	461	164	104	35	100	198	160

Kaynak: Araştırma Sahası Anket Sonuçları İstatistikleri (* Verilerine ulaşılamayan veya verisi bulunmayan köyleri göstermektedir.)

Kaynak: TÜİK, 2008 ADNKS Nüfus İstatistikleri, Araştırma Sahası Anket Sonuçları

Şekil 14. Kumyazı Çayı Havzasında Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Durumu (2008-2019)

Günümüzde yalnızca Sarıkamış köyünde aktif ilkokul ve ortaokul bulunmaktadır. Gümüşkaynak ve Örencik köylerindeki okullar öğrenci sayısının 10'un altına düşmesiyle 2001 yılında, Kumla'daki okul 2003 yılında, Kumyazı'daki okul 2005 yılında, Kartaldere ve Tepecik köylerindeki okullar ise 2013 yılında kapanmıştır. Bu nedenle okulları aktif olmayan köyler okul çağındaki öğrencilerini taşımacılık sistemi ile kendilerine coğrafi olarak en yakın köylere göndermektedir (Tablo 19). Taşımalı eğitimde merkez konumda olan köyler; Sarıkamış, Gezin ve Baltaş köyleridir.

Havzada ve taşımali eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü yakın çevresinde faal olan okul sayısı 6'dır. Bu okulların 3 tanesi ilkokul, 3 tanesi ortaokul seviyesindedir. Havzada ve havzanın yakın çevresindeki bu 6 okulda, 37 derslikte 56 öğretmen 562 öğrenciye eğitim hizmeti sunmaktadır. İlkokulda öğrenci sayısı 281 iken öğretmen sayısı 27 olup öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 10'dur. Ortaokul düzeyinde eğitim gören öğrenci sayısı ilköğretimle aynı olup 281 kişidir. Ortaokul öğretmen sayısı 29 ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise ortalama 9 kişidir (Tablo 18). Dolayısıyla araştırma sahası ve yakın çevresindeki dersliklerde ortalama 12 ile 16 öğrenci eğitim görmekte olup Türkiye geneli ilköğretim ortalaması olan 21 ve ortaokul ortalaması olan 31 kişinin altındadır. Ancak bu değer sadece Kumyazı Çayı havzası öğrenci nüfusuna ait olmayıp taşımali sistemle öğrencilerin gönderildiği okullardaki öğrenci nüfusun da dahil edilmesiyle ulaşılan bir değerdir. Yalnızca havzadaki öğrenci nüfusu baz alındığında bu sayı 217 kişidir ve bu sayının da 98'i taşımali sistemden faydalanmaktadır. Maden ilçesine bağlı Kartaldere, Kumyazı ve Tepecik köyleri öğrencilerini mesafe olarak kendilerine en yakın olan Gezin köyündeki İffet Nusret Gülser İlkokulu ile Vali Aydın Arslan Ortaokulu'na göndermektedirler. Tepecik köyünden 7 kişi, Kartaldere köyünden 11 kişi, Kumyazı köyünden 7 kişi İffet Nusret Gülser İlkokulu'na; Kumla köyünden 11 kişi, Gümüşkaynak köyünden 3 kişi Sarıkamış Metin Doğan İlkokulu'na; Örencik köyünden ise 6 kişi Baltaş İlkokulu'na gitmektedir. Sarıkamış köyünde ise 61 öğrenci ilkokula devam etmektedir. Dolayısıyla sahadaki ilkokul öğrenci sayısı toplamda 106'dır. 106 kişinin 56'sını erkek nüfus, 50'sini ise kadın nüfus oluşturmaktadır.

Sahadaki ortaokul öğrenci sayısı ilkokul öğrenci sayısına oranla daha yüksek değerlerde gerçekleşmektedir. Şöyle ki; Tepecik köyünde 11, Kartaldere köyünde 12, Kumla köyünde 9, Kumyazı köyünde 13, Gümüşkaynak köyünde 5, Örencik köyünde 3, Sarıkamış köyünde ise 58 ortaokul öğrencisi bulunmaktadır. Toplamdaki öğrenci sayısı 111 kişi olup yine kadın ve erkek değerleri yakın değerlerle gerçekleşmiştir (53 Kadın, 58 Erkek).

Tablo 18. Öğretim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayıları

Okullar	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Sayısı	Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	Derslik Başına Öğrenci Sayısı
Sarıkamış Metin Doğan İlkokulu	61	8	5	8	12
Sarıkamış Metin Doğan Ortaokulu	58	8	4	7	15
Gezin İffet Nusret Gülser İlkokulu	100	11	7	9	14
Gezin Vali Aydın Arslan Ortaokulu	91	9	6	10	15
Baltaşı İlkokulu	120	8	7	15	17
Baltaşı Ortaokulu	132	12	8	11	17
Toplam	562	56	37	60	90

Kaynak: Araştırma Sahası Anket Sonuçları (2019)

Tablo 19. Araştırma Sahasında Eğitim Amaçlı Taşımacılık Sistemi (2019)

Çalışma Alanında Eğitim Amaçlı Yapılan Taşımacılık Faaliyetleri							
Gönderen Köy	Gönderilen Köy	Eğitim Kademesi					
		İlkokul			Ortaokul		
		K	E	T	K	E	T
Tepecik	Gezin	3	4	7	2	9	11
Kartaldere	Gezin	7	4	11	9	3	12
Kumla	Sarıkamış	6	5	11	6	3	9
Kumyazı	Gezin	3	4	7	5	8	13
Gümüşkaynak	Sarıkamış	1	2	3	3	2	5
Örencik	Baltaşı	4	2	6	1	2	3
Toplam		24	21	45	26	27	53

Kaynak: Elazığ İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporları

Sonuç olarak havzadaki eğitim durumunun 2008 ile 2019 yılları arasındaki zamansal gelişimi olumlu sonuçlar sergilemektedir. Okuma yazma bilmeyen nüfusun oranı %19'dan %11'e gerilemiştir. Okur yazar sayısı da 967 kişiden 1082 kişiye

ulaşmıştır. Aynı zamanda günümüzde ortaokul ve üzeri eğitim seviyesinde yaşanan artış sadece niteliği değil sahanın niceliksel olarak da 2008 yılına oranla daha iyi bir konuma geldiğini göstermektedir.

Fotoğraf 2. Sarıkamış köyündeki Metin Doğan İlkokul ve Ortaokulu (Günümüzde 76 öğrenci ilkokulda, 72 öğrenci ortaokulda okumaktadır).

2.9. Nüfusun Sağlık Yapısı

Sağlık coğrafyasını sadece hastalıkları oluşturan fiziki ve beşeri faktörler ile bunların coğrafi dağılışı olarak görmemek gerekir. Sağlıkla ilgili hizmetlerin coğrafi dağılışı da sağlık coğrafyasının ele aldığı konular arasındadır. Sağlık coğrafyasını bu yönüyle ele aldığımızda hem beşeri coğrafya, hemde ekonomik coğrafya ile bağlantılı olduğunu görmekteyiz (Özçağlar, 2006: 109).

Havza içerisinde yer alan köylerin tamamında sağlık evi bulunmasına rağmen aktif olan tek sağlık evi Sarıkamış köyündedir. Köyde bulunan sağlık merkezine haftanın bir günü Elazığ il sağlık müdürlüğünden bir doktor gitmekte ve hastalarla ilgilenmektedir. Bununla beraber Sarıkamış sağlık evinde daimi olarak bir ebe de bulunur. Kumla köyü ve Gümüşkaynak köyü de sağlık hizmetinden faydalanabilmek için Sarıkamış köyüne gitmektedir. Her üç köyün günümüzdeki toplam nüfusu ve

toplam nüfusla ilgilenen yalnızca bir doktorun bulunduğu düşünülürse köy nüfusunun sağlık hizmetinden iyi bir şekilde faydalanamadığı ve doktor başına düşen hasta sayısının oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Havza içerisindeki Örencik köyü sağlık hizmetlerinden faydalanabilmek adına Baltaş köyüne, Kartaldere ve Tepecik köyleri ise Gezin'e gitmektedirler. Baltaş ve Gezin köylerinde de birer sağlık evi ve birer doktor bulunmaktadır. Araştırma sahasında bulunan Kumyazı köyü ise coğrafi olarak Gezin'e yakın olmasına rağmen ulaşım imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle zaman zaman Gezin haricinde, kendisine uzak olan ama nispeten daha iyi ulaşım sağlayabildiği Baltaş ve Palu merkezdeki sağlık kuruluşlarından da faydalanmaktadır. Bu durum özellikle Kumyazı köyünün Tuzluca mezarası için geçerlidir.

Kumyazı çayı havzasında nüfusun sağlık hizmetlerinden faydalandığı her üç sağlık evi de hastalıklarla ilgili ilk ve acil müdahaleler de bulunmaktadır. Söz konusu köylerdeki sağlık kuruluşlarında muayene, gebe ve bebek izlemleri, acil ambulans hizmeti, basit laboratuvar tetkikleri yapılmaktadır.

Hastanelere yapılan başvuruların %85-90'ı ilaç yazdırma, tansiyon, diyabet, grip, iş kazası gibi şikayetler ve gebelik nedeniyle olmaktadır. Sağlık merkezleri ilaç yazdırma hariç geri kalan şikayetlerde imkanların yetersiz olması nedeniyle çoğunlukla hastaları Elazığ merkezindeki, Palu merkezindeki, Kovancılar merkezindeki ve Maden merkezindeki devlet hastanelerine sevk etmektedir.

Sağlık coğrafyası ile ilgili olan doğan bebek sayısı ve ölen bebek sayısı, bir yılda sağlık kuruluşlarına başvuran toplam hasta sayısı, sevk edilen hasta sayısı gibi bilgiler ise doktorlar tarafından hasta gizliliğinin ihlal edileceği gerekçesiyle paylaşılmamıştır

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUMYAZI ÇAYI HAVZASININ YERLEŞME COĞRAFYASI

3.1. Yerleşmelerin Tarihçesi

Yerleşme insanların yeryüzünde korunmak, barınmak veya bir faaliyet göstermek amacıyla ile oluşturdıkları mesken ile, bununla iç içe olan diğer faaliyet sahalarından oluşan ünitelerdir (Özçağlar, 1997:1).

İskân vâkıası en geniş mânasiyle bir beşerî yerleşmedir. Av peşinde dolaşan ve bununla geçinen yahud meyve toplamakla hayatlarını idameye çalışan ibtidaî gezici insanların bulduklarını yemek, dinlenmek ve biihassa gece vakti sığınmak üzere, velev bir gece için de olsa, yaptıkları barınaklar gibi, göçebe çoban kavimlerin daha uzun zaman bir yerde kalan çadır toplulukları; mevsimlerin seyrine uyarak yer değiştiren, yazın yaylaya, dağa çıkan, kışın ovaya inen yarı göçebelerin senenin yalnız bir kısmında iskân ettikleri ve muhtelif adlarla andıkları ova, yayla ve dağ eğreti yerleşmeleri; nihayet sedanter insanların oturdukları münferid mesken, çiftlik, köy, kasaba ve şehir, geçici veya devamlı, toplu veya dağınık, büyük veya küçük bütün bu yerleşmeler, yerleşme tesisleri, münferid mesken ve mesken toplulukları yukarıda yaptığımız geniş tarifiñ içine girebilir (Tanoğlu, 1969, s.212).

Türkiye coğrafi konum itibariyle yerleşilmesi uygun olan veya yerleşme potansiyeli yüksek olan bir alana tekabül etmektedir. Dışarıdan gelen göç dalgaları ülkemizi başka bir alan geçmek için sadece köprü göreviyle kullanmamış, aynı zamanda şartları uygun olan sahalara yerleşilmiştir. Bu nedenle Türkiye çeşitli medeniyetlerin bulunduğu, kaynaştığı, birçok kültürün olduğu ve bu kültürlerin harmanlaşarak yeni yaşam tarzları oluşturduğu bir saha olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan ülkemiz yerleşim tarihçesi olarak oldukça zengin bir karakter sunmaktadır.

Anadolu'nun tarih öncesi devirlerini aydınlatmada büyük önem taşıyan Çatalhöyük-Çayönü-Suberde kazılarında, Neolitik 'in başlangıç tarihinin bu bölgelerde M.Ö. 6-7 bin senelerine kadar uzandığını anlıyoruz. Doğu Anadolu'da ise bu devrin başlangıç tarihi Karaz ve Pulur'da yapılan kazılara göre şimdilik M.Ö. 4000 sonlarına kadar indirebiliyor. Bu kazılarda Ön Asya'da "Mezopotamya ve İran'da" 3000 yılından itibaren kullanıldığı bilinen orak ve bazı diğer ziraat aletlerinin, Anadolu'nun bu

kesimlerinde M.Ö. 4000 yılı sonlarından itibaren kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Yine son senelerde Elazığ-Malatya civarında, eski yerleşme noktalarına tekabül ettiği bilinen höyüklerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerdeki bazı kazılardan da aynı sonuçlar alınmış ve M.Ö. 3000-4000 senelerine kadar inen tarih öncesi devirlerine ait kıymetli bilgiler elde edilmiştir.

Araştırma sahasının da bulunduğu Elazığ ilinin yaylaları, platoları ve ovaları su kaynaklarının varlığı, tabi yollar üzerinde bulunması, bitki örtüsünün zenginliği, doğal mağaraların varlığı gibi faktörler itibariyle tıpkı Türkiye genelinde olduğu gibi medeniyetlerin kavşak yeri olduğu için tarihin ilk çağlarından itibaren pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tüm bu faktörlerden de anlaşılacağı üzere Elazığ Yöresi yerleşme açısından kendine has özelliklere sahiptir.

Elazığ ilindeki yerleşmelerin tarihçesine baktığımızda; Elazığ çevresinde ilk prehistorik devir araştırmaları Prof. Dr. Kılıç KÖKTEN tarafından Keban Baraj Gölü alanı tabanında, Murat ve Karasu boylarında yapılmıştır. KÖKTEN, alt, orta ve üst paleolitik devirlerinden kalma tabii mağaralar da, kaya altı sığınaklarında prehistorik kalıntılara rastlanmıştır. Bu kalıntılar, Elazığ Yöresi'nin ilk insan topluluklarına kucak açtığını gösterir, onları bağrında beslediğine tanıklık eder (Kökten, 1970, s.125-131). Yapılan son arkeolojik kazılara dayanarak, tarıma dayalı yerleşik yaşamın bu yörede M.Ö. 6-7 bin yıllarına kadar uzandığını ileri süren başka araştırmacılar da vardır (Sergün, 1975, s.315).

Araştırma sahası ve yakın çevresinde hüküm süren medeniyetlere baktığımızda; M.Ö. 2000'lerde Elazığ Yöresinin İşuwa ülkesi olabileceğini ileri süren bir görüş, Norşuntepe ve Korucutepe höyüklerinde bu devre ait buluntuları kanıt olarak göstermektedir. Aynı görüş M.Ö. 13. Yüzyılda İşuwa'nın Hitit egemenliğini kabul ettiğini belirterek M.Ö. 1000'lerde Elazığ çevresinde Urartulara ait kalıntılara raslanması, bu yörenin Urartu hakimiyetinde olduğunu ileri sürmektedir (Esin, 1979, s.65). Devamında araştırma sahası ve yakın çevresi M.Ö. 4. Yüzyılda Perslerin egemenliğine girmiştir. Bunu Büyük İskender'in, Selevkosların, ve Ermenilerin istilası izlemiş ve bölge M.Ö 1. Yüzyılda Roma'nın egemenliğine geçmiştir. Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden az bir zaman sonra saha hakimiyeti Artukoğulları'nın eline geçmiş ve Artukoğulları ile Selçukluların birleşmesiyle bölge Selçukluların

hakimiyetine girmiştir. Selçuklulardan sonra bölge sırasıyla 1243'te İlhanlıların, 1363'te Dulkadiroğulları'nın, 1465'te Akkoyunluların ve nihayetinde 1516 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Elazığ ve çevresi Osmanlıların egemenliğine girmiştir (Çelik, 2001:58).

16. yy da Osmanlı egemenliğine giren ve araştırma sahasının da bulunduğu Elazığ ili önceleri yalnızca 1250-1650 m arasında yer alan Harput sancağı ile anılmaktaydı ve Harput sancağı mülki idare merkeziydi. Bununla beraber Harput önceleti Diyarbakır eyaletine tabi bir liva merkezi iken, sonradan mülki idare bir aralık Keban Madeni'ne nakledilince, Harput mahalli beyler elinde kalmıştır. 1834'te büyük salahiyetlere Sivas, Diyarbakır, Harput ve Maden eyaletleri valiliğine tayin olunan Reşit Mehmet Paşa birkaç ay Harput'ta ikamet ettikten sonra ovada bulunan ve esasen o sırada yerli beylerin tercihan makamlarını teşkil eden Mezraa'ya inip burayı vilayet ve ordu müşirliği merkezi ittihaz etmiş; hastane, kışla, cephane binaları yaptırmıştır, böylece mezra ilk defa mülki idare merkezi olmuştur (Darkot, 1949: 221-222). zamanla nüfusun bu yüksek sahadan alçaklara inmesi olarak anılan “mezraya iniş” sürecinden sonra gelişen bu yerleşme büyük bir şehir haline gelen Elazığ ilini oluşturmuştur. Günümüzde şehir merkezini oluşturan ve Osmanlı döneminde mezra olarak adlandırılan bu saha evvelce ağalara merkez olduğu için Avagat Mezrası olarak adlandırılmıştır.

Vali İzzet Paşa zamanında mezranın adı dönemin padişahı Abdülaziz'e itafen Mamuratilaziz olarak adlandırılmıştır. Yalnızca mezraya iniş sürecinden sonra kurulan bu yeni şehrin değil, teşkil edilen sancağın adı da şekilde anılmaya başlanmıştır. 1864 yılında çıkartılan Vilayet Nizamnamesinde 1867 yılında yapılan değişiklik ile Sancak haline gelen ve Diyarbakır vilayetine bağlı olan Mamuratülaziz'e Harput, Palu, Maden, Ergani ve Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kazaları bağlıydı. 1871 yılına gelindiğinde yönetimde çıkan bazı aksaklıklar nedeni ile Mamuratülaziz, Diyarbakır vilayetinden ayrılarak serbest bir sancak haline gelmiş ve 1892 yılında Malatya ile Dersim (Tunceli) sancakları da Mamuratülaziz'e bağlanmıştır. 1900'lü yıllardan itibaren Mamuratülaziz'e kısaca Elaziz denmeye başlanmıştır. 1800'lü yılların sonu 1900'lü yılların başı arasında batılı devletlerin kışkırtmasıyla bağımsız bir devlet kurmak isteyen Ermeniler ayaklanması, devamında 1915 yılında Tehcir yasası çıkartılarak Ermeniler başka sahalara nakledilmesi, ve yasadan hemen bir yıl sonra çıkan Dersim isyanı gibi nedenlerden dolayı Mamuratülaziz vilayeti etkilenmiştir. Ermenilerin başka sahalara

yerleştirilmesi ve mezranın giderek gelişmesi nedeniyle Müslümanların çoğu ovaya inmiştir. Bu sürecin sonunda Mamuratülaziz devamlı büyüyüp gelişirken, Harput ise harap olmaya yüz tutmuştur.

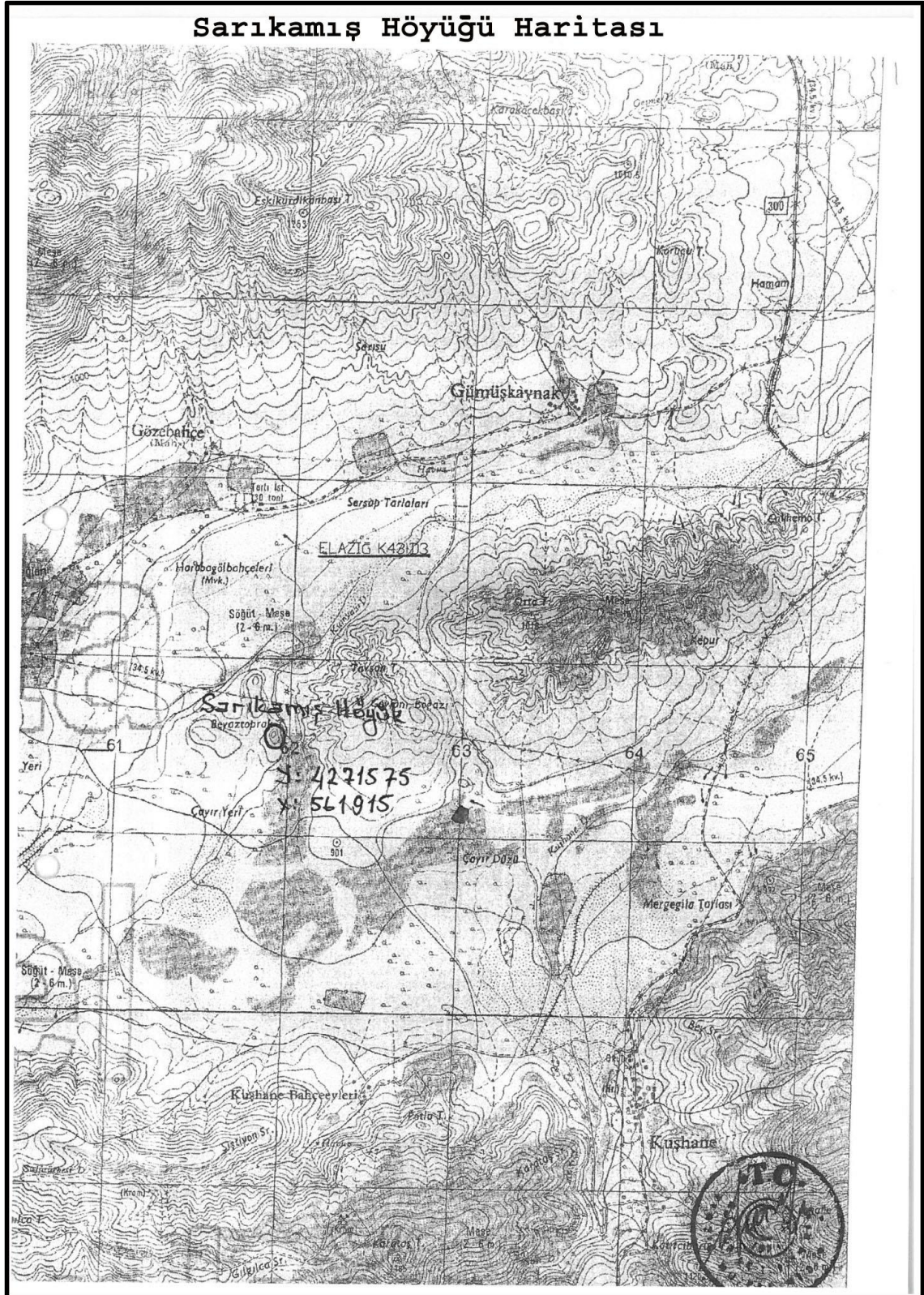
1920 yılına gelindiğinde Malatya ve Dersim sancakları Mamuratülaziz'den ayrılarak ayrı bir vilayet haline gelmiştir. Kurtuluş Savaşı esnasında işgale uğramayan veya fazla bir tahribatın meydana gelmediği bu yöre 1925 Şeyh Sait isyanı esnasında yağmalanmıştır. Elaziz 1934 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Azıklar Diyarı anlamına gelen “Elazık” olarak, aynı yılın Aralık ayında ise yine Bakanlar Kurulu kararı ile Elazığ olarak adlandırılmıştır. Bu son isim değişikliği de günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Araştırma sahası olan Kumyazı Çayı havzasındaki yerleşme tarihi milattan önceye kadar dayanmaktadır. Bunun en büyük kanıtı ise adını havzadaki Sarıkamış köyünden alan ve köy sınırları içerisinde bulunan Sarıkamış Höyüğü ile Örencik köyü sınırları içindeki Haraba Tepe veya Şimşat Kalesi'dir.

Sarıkamış Höyüğü ile ilgili ulaşılan kaynakta höyükle ilgili: *“Elazığ ili, Merkez, Sarıkamış Köyü, Beyaz Toprak Mevkii'ndeki höyük, Elazığ-Bingöl Karayolunun 50. km'sinde bulunan Gülüşküir Köprüsü'nün yaklaşık olarak 7,5-8 km kadar güneybatısında bulunmaktadır. Sarıkamış Köyü höyüğün 2800-2900 m kuzeybatısında, Kuşhane Köyü 2000 m kadar güneydoğusunda kalmaktadır. Doğu ve güneydoğu eteklerini kuzey-güney doğrultusunda uzayan bir dere yatağı sınırlamakta, yakın çevresinde bağ, bahçe, tarla ve çayır vasıflı araziler bulunmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda 85-90 m, kuzey-güney doğrultusunda 75-80m.lik bir yayılım alanına sahip olan höyük 20-25m.lik bir yüksekliğe sahiptir. 310 nolu parselin 8800m² lik kısmı üzerindeki höyüğün batı ve kuzey etekleri yapılan tarımsal faaliyetler nedeniyle doğu ve güney eteklerine göre daha geniş bir yayılım alanına sahiptir. Höyük yüzeyinde toplanan seramikler incelendiğinde M.Ö. iki bin, bin ve yoğun bir Roma Dönemi yerleşiminin varlığı görülmektedir. Ayrıca höyüğün kaçak define kazıları ve batı ile kuzey eteklerinde yapılan tarımsal faaliyetler dışında genel durumu iyi olup üstünden geçen enerji nakil hattı nedeniyle batı eteğine bir adet ahşabın dikilmiştir. Bu höyük 13.11.2009 tarihinde korunması gerekli kültür varlığı özelliği gösterdiğinden dolayı Diyarbakır Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1. Derece*

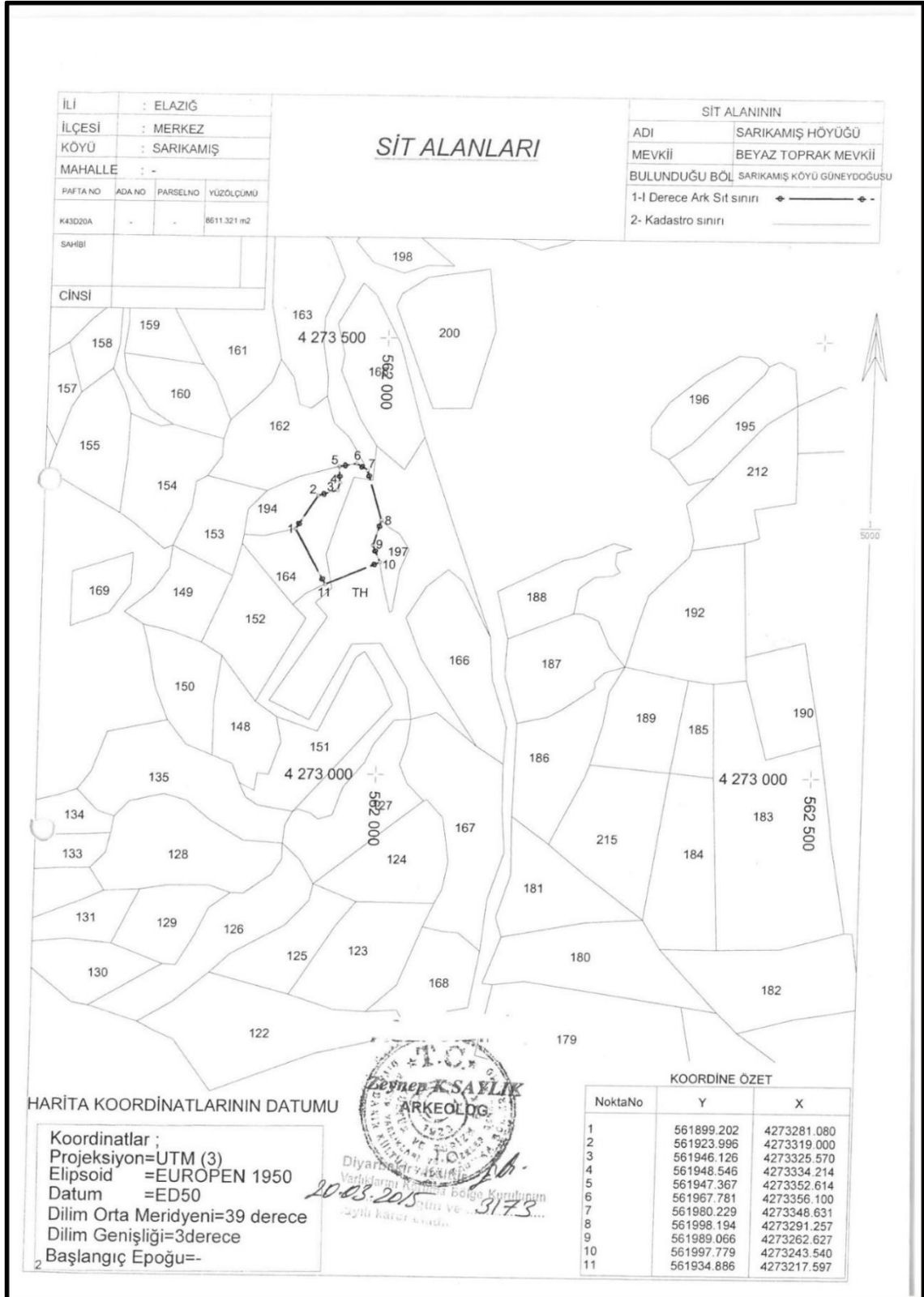
sit alanı olarak ilan edilip sayısallaştırma sonucu sit sınırlarını gösteren koordinatlar içerisinde kalan parsellerin tapu kütüğünün beyanlar hanesine korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı şerhinin konulmasına, daha önce şerh verilen parsellerin onaylı koordinatlar dışında kalması durumunda ise şerhin kaldırılması gerektiğine, Sarıkamış Höyüğü'nün koruma esasları ve kullanma şartlarının 2863 sayılı kanunun 17. Maddesi gereğince Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun, Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları başlıklı 05.11.1999 gün ve 658 sayılı ilke kararının 1. Maddesinde bahsedildiği hususlar çerçevesinde belirlenmesine karar verilmiştir.” İfadeleri yer almaktadır. (Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü).

Höyükle ilgili yukarıda yer alan bilgide geçen höyüğün doğu ve güneydoğusunda kuzey-güney doğrultuda akan dere olarak bahsedilen su kaynağı esasında havzaya adını da veren Kumyazı Çayı'dır. Bu bilgiden de anlaşıldığı üzere ilk yerleşmeler kurulurken esas etkili faktör su kaynakları olarak görülmektedir.

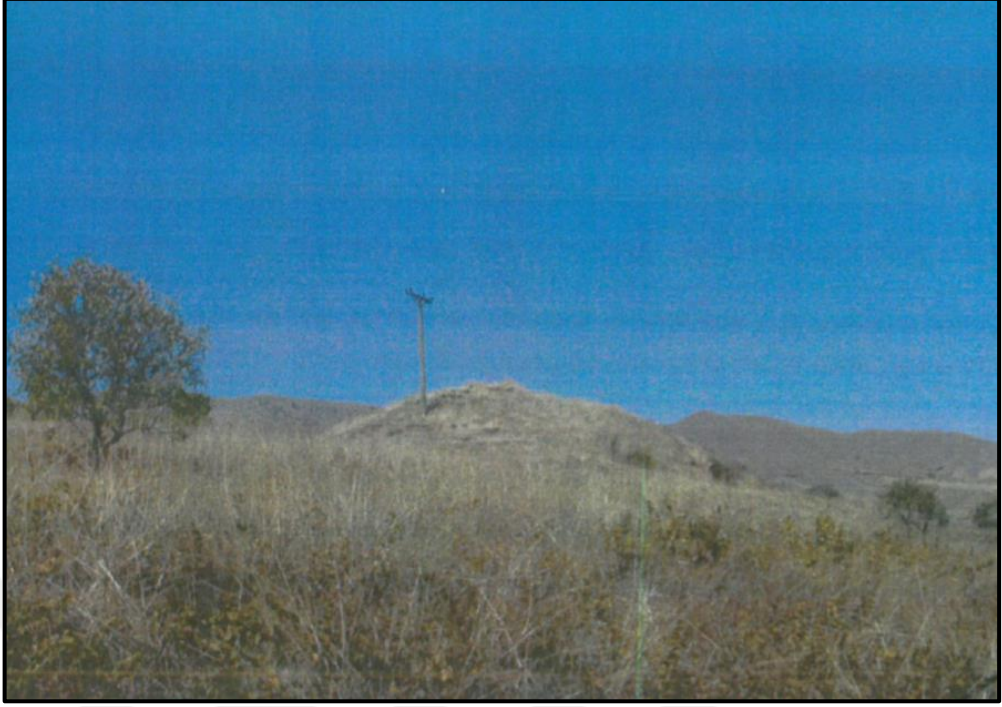
(Kaynak: Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Harita 13. Sarıkamış Höyüğü Haritası

(Kaynak: Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Harita 14. Sarıkamış Höyüğü Sit Haritası

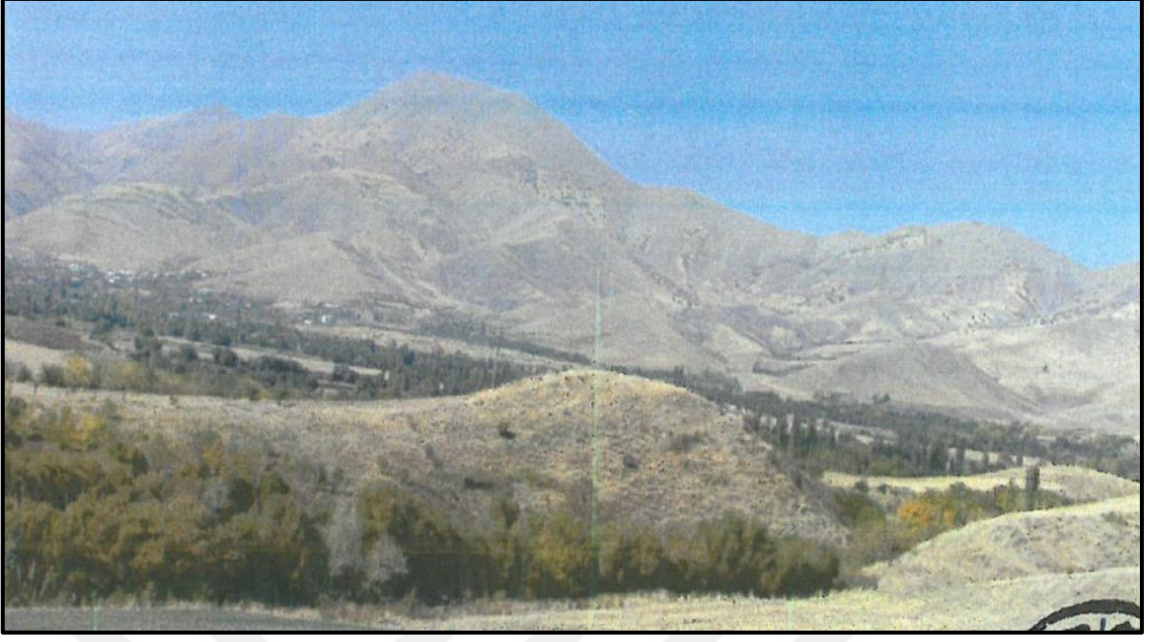
(**Kaynak:** Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Fotoğraf 3. Sarıkamış Hüyükünün Batıdan Genel Görünümü

(**Kaynak:** Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Fotoğraf 4. Sarıkamış Hüyükünün Güneyden Genel Görünümü

(Kaynak: Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Fotoğraf 5. Sarıkamış Höyüğünün Güneydoğudan Genel Görünümü

(Kaynak: Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Fotoğraf 6. H y k Yüzeyinden Toplanan Seramikler

Araştırma sahasındaki yerleşme tarihçesi açısından önem taşıyan bir diğer yerleşmeyi ise Örencik köyü ve bu köy sınırları içerisinde kale olarak kabul edilen ancak günümüzde bir tepe görünümü sunan saha oluşturur. Söz konusu bu köy M.Ö. 200 tarihinde kurulduğu düşünülen **Sophene Krallığının** iki önemli kentinden biri olan **Arsomosata**'ya tekabül etmektedir. Kentten kalan kalıntıların büyük bir kısmı Keban Barajı suları altında kalmıştır. Arsomosata'ya bu krallıktan sonra sırasıyla Urartular, Bizanslılar, Ermeniler, Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar hakim olmuştur.

Arsomosata (Örencik) ile ilgili bilgileri de içeren bir kaynakta şu bilgilere ulaşılmıştır: “ *Elazığ'ın 50 km. doğusunda ve Güllüşkür denen mıntıkada, her dönemde Murat'ın iki yakasını birleştiren bir köprü bulunurdu. Tarih boyunca önemli bir geçit yeri olan bu mıntıkanın korunması da çeşitli şekillerde sağlanmaya çalışılırdı. İşte hem bu geçidi, hem de bölgenin önemli kentini korumak için Urartular, Şemşat Kalesini inşa etmişlerdir. (Yurt Ansiklopedisi) Şemşat Kalesi; eski adı Haraba, yeni adı Örencik olan köyün 300-400 m doğusunda bulunan toprak bir tepenin üzerindedir. Köy, Keban Baraj Gölünün içine uzanan iki tepelik bir uzantının üzerinde kurulduğu için Arıcak yolu üzerinden dolaşarak gidilir. Yani köye, Güllüşkür Köprüsüne 5 km mesafede olmasına rağmen baraj gölünün etrafında 10 km'lik bir yol kat edilerek ulaşılır. Yani önceden Murat Nehrinin kenarında bulunan köy, şimdi Keban Baraj Gölü'nün içinde bir yarımadadır. Bizanslıların Asmosata, Ermenilerin Aşmuşat, Arapların Şimşat ismini verdikleri kale, bahsi geçen adlarla anılan şehrin yanı başındaki bir kısmı tabii, bir kısmı yığma olan bir tepenin üzerine kurulmuştur (Ardıçoğlu, 1966).*

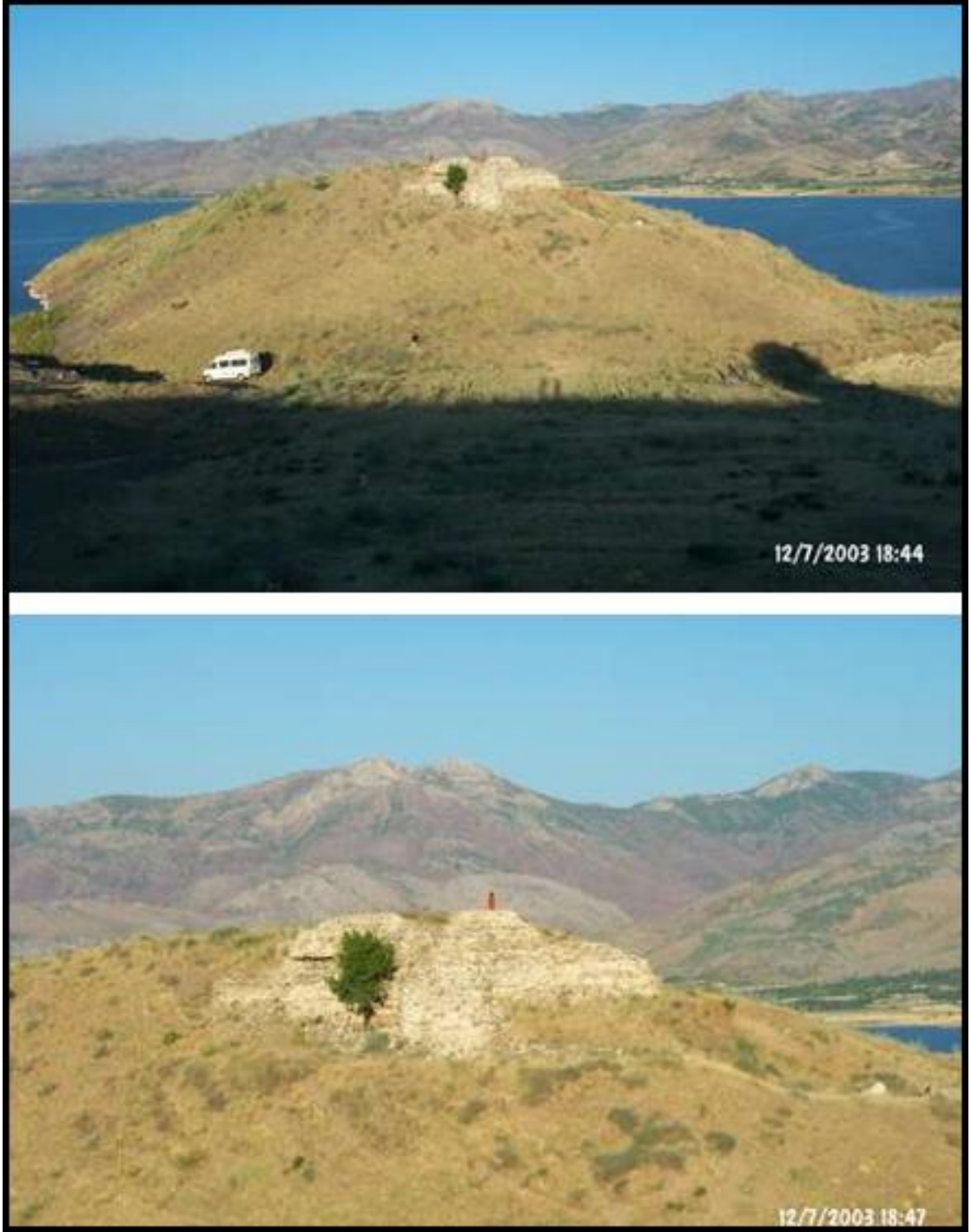
Kalenin güneyinde bulunan düzlüğe bakılırsa eski yerleşim yerlerinin kalıntıları görülür. Dış surların küçük taş ve kireçle yapıldığı, bu yapının Selçuklu yapısı olduğu; yöreyi inceleyen Baki Ögün tarafından tespit edilmiştir (Aşan, 1989). Bu iddiaya göre iç kale; Urartular tarafından, dış kale de Selçuklular tarafından yapılmıştır. Şunu da itiraf etmek gerekir ki, çevrede yapılmış Urartu Kalelerinin tamamı (Harpur, Palu, Bağın...) sarp ve kayalık tepeler üzerine kurulmuşken Şemşat Kalesinin böyle düz sayılabilecek bir yerde, höyüğü andıran toprak bir tepenin üzerine kurulması akılları karıştırabilir. Hatta bu kalenin küçük olsa da Tadım Kalesine benzemesi dolayısıyla Roma-Bizans yapısı olabileceğini düşündürebilir. Zaten M. Ö. 200 yıllarında kurulan Sophene Krallığının bölgedeki önemli iki merkezinden biri Arsamosata, diğeri de Harput'tur. Her dönemde mamur olan kentte, Romalılar döneminde madencilik çok ileri gitmiş ve

görmekli yapılar inşa edilmiştir. Bizans döneminde bölgenin yönetimi, ikiye ayrılmıştır: Birincisi Asmosata Teheması, ikincisi Kherpezikon Teheması'dır (Yurt Ansiklopedisi).

“Her bakımından Bizans güdümünde olan Arsamosata şehrini, Halife Hz. Ömer döneminde muntıkaya gelen İyaz Bin Ganem ele geçirmiş ve uzun bir dönem Arapların himayesinde kalmıştır. Araplar da burayı üç bölüme ayırmıştır: 1-Şam 2- El-Cezire 3-Ermenia. İşte Harput ve Arsamosata, Ermeni ucunda kalmıştır. Bir müddet sonra yöreyi Türkler almıştır. II. asra kadar muntikanın en büyük şehri olan Şemşat, yıkılmıştır. Dolayısıyla bölgenin diğer önemli şehri olan Harput, daha da büyümüş Artukluların ve Çubukoğullarının başkenti olmuştur. Elazığ, nasıl Harput'un gözden düşmesine sebep olmuşsa Harput da bir dönemin gözde şehri olan Şemşat'ın mahvına sebep olmuştur. Kale, Murat Nehrinin kenarında bir tepenin üzerine kurulmuştur. Bu gün için kalenin üç yanı Keban Baraj Gölünün suları ile çevrilmiş durumdadır. Dolayısıyla köy tarafından gelince hem tepenin hem de kalenin en yüksek kısmı ile karşılaşılır. Güneydoğuya doğru kademeli olarak alçalan tepe üzerinde, yaklaşık 40-50 bin metre karelik bir kale içi yerleşim alanı vardır. Dikdörtgeni andıran kalenin doğu ucu, su seviyesinden yaklaşık 50 m. kadar yüksekliktedir. Üç seki halinde tanzim edilen iç alanın kuzeybatı ucu, takriben 100 m. yükseklikte askerî bölge olarak düzenlenmiştir. Çünkü burası hem sur yönünden hem de yükseklik bakımından önemli bir konumdadır. İç duvarla burası diğer kısımlardan ayrılmıştır. Kalenin kapısı yıkıldığı için yeri ve şekli tam olarak belli değildir. Ancak girişin güney istikametinde olduğu yerle tepe arasındaki eğimden anlaşılır. Ayrıca buradaki düzlük dış surlarla da sınırlandırılmıştır. Temel kalıntıları bulunan dış surların bir kısmı, göl sularının altında kalmıştır. Dış kalenin hem içinde, hem dışında bulan ev temelleri, kireçli duvar taşlarından kolayca anlaşılır. Kalenin güney tarafında bir üçgen şeklinde inşa edilen dış surların batı duvarı, yaklaşık bir metre kadar yükseklikte varlığını sürdürmektedir. Keban kurtarma çalışmalarıyla yer yer evlerin yapı plânları ortaya çıkarılmıştır. Dış kalede kaç kapının olduğunu, şu an için tespit mümkün değildir. Ancak kalenin üzerinde olduğu tepe ile dış kalenin batı surlarının birleştiği yerde bir kapının var olduğu açıkça bellidir. Zaten iç kale kapısı da buraya 40-50 m. kadar yakın bir mesafede güneybatıya açılır. Dış surlar düz alandaki şehri çevrelerken, iç kale, tepenin üzerindedir. İç kalenin surları da yer yer kendini gösterir. Kalenin batı ucundaki askerî yerleşim yerinin üzerinde ve daha yüksekçe bir noktada, kale sarayının kalıntılarına rastlanır. Kesme taşları alındığı için

sarayın duvarlarındaki şekilsiz taşlar, kireçle kaynatılmıştır. Toprak olmasına rağmen kuzeydoğuya uzanan gayet dik yamacın üzerinde, surlara fazla rastlanmaz. Sadece ortalarda bir burç kalıntısı vardır. Kalenin kuzeydoğu ucunda 2 m. kalınlığındaki surlar ile bina duvarları, toprak seviyesine kadar yükselir. Yapılan kazılarla bu temeller, iyice açığa çıkarılmıştır. Kalenin güney tarafında tepenin yüksekliği ve yamacın eğimi azalır. Onun için bu kısmın önünde dış surlar olduğu gibi iç surun duvarları da yer yer görülür. 1-3 m. yükseklikte ve 2 m. kalınlıktaki duvarlar, güney tarafı çevreler. Büyük ve siyah kesme taşlarla yapılan duvarların içi, şekilsiz taş ve kireçle örülmüştür. Kale, yumuşak toprağın üzerine yapıldığı için tahribata müsaittir. Bina yapılmak için taşların alınması ve define avcılarının kazıları ile surlar, tamamen tahrip olmuştur. Bakımsızlık da eklenince geçmişte, burada bir kalenin var olduğu bilinmez hale getirilmiştir” (Parlak, 2003).

Yine havzaya yakın bir konumda bulunup Elazığ il merkezinin yaklaşık 30 km doğusunda bulunan, günümüzde bir kısmı Keban Barajı altında kalmış olan Alisam köyü (Kıraçköy) sınırları içerisindeki Norşuntepe Höyüğü ile, tamamen su altında kalan Tepecik köyü sınırları içerisindeki Makaraztepe Höyüğü bu sahaların tarih öncesi çağlardan beri kullanıldığını kanıtlamaktadır.

Fotoğraf 7. Haraba Tepe'nin Kuzeyden Görünümü
(Kaynak: Tay Projesi Dönem Ayrıntıları (tayproject.org))

Fotoğraf 8. Haraba Tepe'nin Doğudan Görünümü
(Kaynak: Tay Projesi Dönem Ayrıntıları (tayproject.org))

Havzadaki diğer yerleşmelerden bazıları ile ilgili bilgilere Osmanlı kaynaklarında çok sınırlı bir şekilde ulaşılabildiği için Cumhuriyet Dönemi öncesine ait kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak Elazığ ilinin gerek tarih öncesi ve gerekse de Osmanlı öncesi yerleşme tarihi ile ilgili veriler incelendiğinde, Kumyazı Çayı havzasının tabi yol güzergahlarına yakın bir konumda bulunması, verimli ovalar ile hayvancılık faaliyetleri için uygun yüksek yaylalara sahip olması gibi nedenlerle havzada yaşamlarını sürdüren nüfus ve yerleşme tarihinin tıpkı Sarıkamış ve Örencik köylerinde olduğu gibi eski çağlara kadar uzadığını ayrıca araştırma sahasında bulunan Master dağı ile Yaylın dağı ve çevresindeki ormanlık sahalar, Kumyazı çayı vadisinin varlığı, savunmaya elverişli engebeli bir topografya'ya sahip oluşu nedeniyle Paleolitik'te bu sahanın yerleşim alanı olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

3.2. Yerleşmeler Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Alp kuşağı içinde bulunan Anadolu, hem son derece arızalı hem de yüksek bir topoğrafyaya ve ayrıca her jeolojik zamanın çeşitli çevrelerine ait farklı kaya topluluklarına sahiptir. Nitekim ülkemizin üçte ikisini % 15'ten fazla eğimli araziler oluşturmaktadır; bunun yanında doğal dengenin bozulduğu eğimli alanlarda aşınmağa karşı son derece müsait olan ve yer yer oyuntularla parçalanmış volkanik tüf ve piroklastik maddeler, kumlu milli Neojen ve kumlu, killi, milli ve kireçli tabakaların aralanmalı olarak sıralandığı Mesozoyik ve Eosen fişleri, pekişmesi zayıf çeşitli depolar ile bünyesine su aldığı kolayca eriyen tuzlu-jipsli ve alkali araziler ile toprak örtüsünün tamamen süpürülmesi ile kayalıklar halinde beliren silis nisbeti fazla olan metamorfik ve volkanik kütleler ile aşırı bazik alanlar vs. bulunmaktadır (Atalay, 1989, s.91).

Yerleşmeler üzerinde veya yerleşmelerin dağılışı üzerinde etkili olan faktörler iki grupta değerlendirilebilir. Bunlar: İklim, yerşekilleri, yükselti, engebe, eğim, hidrografik özellikler, toprak özellikleri, bitki örtüsü gibi fiziki faktörler ile tarım, hayvancılık, ulaşım gibi beşeri faktörlerdir. Kumyazı çayı havzasında da yerleşmeler bu iki grup faktörden bir arada etkilenecek dağılışı göstermiştir. Araştırma sahası olan Kumyazı Çayı havzası kuzeydoğu güneybatı doğrultulu bir uzanış göstermektedir. Söz konusu alanın jeolojik özelliklerine baktığımızda yoğun tektonizma olayına maruz

kaldığı bununda jeomorfolojik özellikler üzerinde etkili olduğu görülür. Bununla beraber araştırma sahasını kuzeydoğu- güneybatı doğrultuda kateden Kumyazı çayının geçmiş olduğu alanlardaki vadi tabanının bazı alanlarının alüvyal sahalarla kaplı olduğunu belirtmekte de fayda vardır.

Genel olarak araştırma sahası dağılışı ve doku özellikleri bakımından iki kısımda incelenir. İlki Örencik, Gümüşkaynak, Sarıkamış ve Kumla gibi önemli yerleşmeleri kapsayan havzanın kuzeydoğusuna denk gelen düzlük sahalar, ikincisi ise genel olarak platoluk alanların yoğunlaştığı Kartaldere, Kumyazı ve Tepecik gibi önemli yerleşmeleri barındıran genel olarak dağınık yerleşmelerin görüldüğü sahasının orta kısmından başlayıp güneyi ve güneydoğusuna denk gelen hafif engebeli ve havzanın geneline oranla nispeten yüksek sahalardır. Bununla beraber alüvyal dolguların ve sade arazilerin yer kapladığı yani yerleşme ve doku özellikleri bakımından ilk kategoride yer alan Sarıkamış ve Kumla köylerinin batı kesimlerinde Mastar Dağı'ndan kaynaklanan yüksek sahaların var olduğunu da belirtmekte de fayda vardır.

Araştırma sahasında düzlük alanlarda kurulan yerleşmelerin bu alanları yerleşim birimi olarak tercih etmesindeki temel neden Kumyazı çayının varlığı ve bu çayın geçtiği alanın her iki yanını verimli alüvyal metaryaller ile doldurmasıdır. Düzlüklerin yoğun olduğu bu alanlarda tarımın en önemli geçim kaynağı olduğu ve bu alüvyal sahaların tarımda verimi de beraberinde getirdiği düşünülürse bu sahaların yerleşim yeri olarak tercih edilmesi son derece kabul edilebilir bir durumdur. Ayrıca eğim değerlerinin düşük olması, sulama imkânlarının çeşitlilik kazanması gibi sebepler de yerleşim yeri olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Çalışma alanının orta kesiminden başlayıp güney ve güneydoğu kısmına denk gelen sahada, havzanın kuzey kesimine oranla daha dağınık yerleşmeler görülmektedir. Havzanın bu kısmında dağınık yerleşmelerin görülmesinin sebebi ise arızalı topografyanın ve eğimli arazilerin mevcudiyeti, yükselti değerlerinin artması, drenaj ağının ve belirli su kaynaklarının sahada saçılmış vaziyette bulunmasıdır. Tüm bu sebepler yerleşmeleri sınırlandıran faktörlerdendir. Dokusuna göre sınıflandırma kategorisinde bulunan dağınık yerleşmelerde konutlar; yükselti ve eğim değerlerinin azami seviyeye indiği ve su kaynağının mevcut olduğu alanlara yakın yerlerde yapılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı konutlar genel olarak etrafa yayılmış yapıdadır. Ayrıca eğim değerinin fazla olmasına karşın yamaçlarda yerleşim yerlerinin kurulmasının temel nedeni yine su kaynaklarının

varlığıdır. Yerleşmelerin su kaynaklarının yakınlarında kurulması hem içme suyu hem de sulama amaçlı kullanımda yerleşmelerde büyük kolaylık sağlamaktadır. Çalışma sahasında yerleşim yeri olarak kullanılamayacak sahalarda bulunmaktadır. Bu sahaların en karakteristik özellikleri ise; eğiminin insan faaliyetlerini kısıtlayacak kadar ön planda olması ile dar ve derin vadilerin bulunmasıdır. Bununla beraber devlet tarafından ağaçlandırılmış ormanlık alanlarda da yerleşmeler bulunmamaktadır.

Araştırma sahasında yapılan görüşmeler neticesinde havza nüfusunun yerleşmelerin dağılışı üzerinde fazlaca etkisi olmadığını düşündükleri faktörün bitki örtüsü olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu çıkarım elbetteki doğruyu yansıtmamaktadır, çünkü bitki örtüsü faktörü bazı alanlarda doğrudan dağılış üzerinde etkili olmasa bile dolaylı olarak yine de etkili olmaktadır. Çünkü söz konusu nüfusun yerleşmeler kurup, meskenler oluşturdukları bu alanlarda elbetteki doğal ortama özgü bir bitki topluluğu bulunmakta ve esasında nüfus bu bitki topluluğunu tahrip ederek veya yok ederek kendilerine barınak oluşturmaktadır. Araştırma sahasında antropojen step alanlarının yaygın olmasının temel nedeni de budur. Yani hem yerleşim birimi oluşturup mesken kurabilecek bir alan oluşturma hemde yapacak ve yakacak ihtiyacını karşılamak amacıyla orman alanlarının veya doğal bitki örtüsünün tahrip edilmesi bu durumu oluşturmuştur. Dolayısıyla bitki örtüsü faktörü de yerleşmelerin dağılışı üzerinde etkili olan fiziki faktörlerden biridir.

Yerleşmelerin dağılışı üzerinde doğrudan etkili olan faktörün ise yükselti olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan Kumyazı çayı havzasının güney ve güneydoğu kesimi ile Mastar Dağının hemen alt kısımlarına tekabül eden batı kısmında yer alan yerleşmeler yükselti açısından arızalı bir yapıya sahiptir. Havza arasındaki yükselti farkının 1000 metrenin üzerinde olması, hatta havzanın batısında bulunan Mastar dağı da duruma dahil edildiğinde bu farkın 1500 m'nin üzerine çıkması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Araştırma sahasının batı kesiminde Mastar Dağının alt kısımlarında yükseltinin fazla olduğu tepelerin varlığı da bu durumu kanıtlayıcı bir diğer unsurdur. Bu yükselti farkları çalışma sahası içinde yerleşmelerin dağılışında belirleyici bir kademelenme oluşturmuştur. Çalışma alanında yerleşmenin üst sınırı 1430 metredir. Kumyazı Çayı havzasında yükselti değerleri arttıkça yerleşim birimleri ile buna bağlı nüfus miktarı azalmakta ve çok yüksek sahalarda yerleşme bulunmamaktadır.

Havzada yerleşme yükseltisinin en fazla olduğu köy çalışma sahasının güneyinde yer alan Tepecik iken (1437 m) yükseltisi en düşük olan köy ise çalışma alanının kuzeyinde bulunan Örencik'tir (840) (Tablo 20). Araştırma sahasında bulunan yerleşmelerin yükselti değerleri genel olarak 1000 m'nin üzerindedir. Ancak nüfusun yerleşim yeri olarak vadi tabanlarını veya daha ziyade düz alanları tercih ettiği, buna bağlı olarak köylerde tek bir alanda değil de dağınık bir şekilde yerleşildiği düşünülürse, aynı köy içerisinde bile yerleşmelerin yükselti değerleri farklılık göstermektedir. Bununla beraber köy yerleşmelerinin yükselti değeri belirlenirken köy merkezi yani konutların çoğunlukta olduğu alanlar baz alınmıştır. Bu nedenle köy çevresinde ve mezralarda yükselti değerinin daha da arttığı bazen de daha da azaldığı görülmektedir. Örneğin Sarıkamış köy merkezinin yükselti değeri 1012 m iken, tarımsal arazilerin bulunduğu alanlarda yükselti değeri yaklaşık olarak 950 m'ye gerilemektedir. Benzer durum Gümüşkaynak, Kumla ve Kumyazı köyleri içinde geçerlidir. Yine aynı sınırlar içerisinde yükselti değerlerinin değişmesinin bir örneğini de Tepecik ve Kartaldere köyleri oluşturmaktadır. Köy merkezlerindeki yükselti değeri 1400 m'lerde iken çevreye doğru yükselti değeri 1600 m'yi aşmaktadır.

Tablo 20. Kumyazı Çayı Havzasındaki Yerleşmelerin Yükselti Değerleri

Yerleşme Adı	Yükselti Değeri (m)
Örencik	840
Gümüşkaynak	930
Sarıkamış	1012
Kumla	1020
Kumyazı	1025
Kartaldere	1402
Tepecik	1437

Kaynak: Google Earth

Çalışma sahasında yer alan yerleşim yerlerinin %28,6'sı 800- 1000 metre arasında yer almakta iken %43'lük gibi büyük bir kısmı 1001 ile 1100 metre arasındadır. Dolayısıyla havzadaki yerleşmelerin esas aralığı 1001 ile 1100 metredir. Geriye kalan % 28,6'lık kesim ise 1300 metrenin üzerindeki yükselti de yer alan 2 köyden oluşmaktadır. 800- 1001 metre arasındaki yerleşmelerin oranı ile 1300 metrenin üzerindeki yerleşmelerin oranının birbirine eşit olması sahadaki yerleşmelerin yükselti açısından heterojen bir özellik sunduğunu gösterir. Ayrıca 1100 metre yükseltiye kadar

olan yerleşim birimlerinin toplamda %71,5 gibi büyük bir orana sahip olması ise nüfusun yerleşim yeri olarak daha ziyade az eğimli sahalari tercih ettiğini kanıtlamaktadır. 1100 metre üstündeki yerleşmelerde eğimin ve yükseltinin artmasına bağlı olarak iklimsel koşullarda, tarımsal faaliyetlerde ve ulaşımında güçlükler yaşanmakta ayrıca arazi arazi verimliliği düşmektedir (Tablo 21).

Tablo 21. Kumyazı Çayı Havzasındaki Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı

Yükselti Basamakları	Yerleşme Sayısı	%
800-900	1	14,3
901-1000	1	14,3
1001-1100	3	42,9
1101-1200		—
1201-1300	—	—
1300 +	2	28,6
Toplam	7	100

Kaynak: Google Earth

Kumyazı çayı havzasında yerleşmelerin farklılaşmasındaki en önemli faktörlerden biri tarla tarımıdır. Şöyleki konutlar oluşturulurken yükselti ve eğim değerin düşük olması gibi fiziki faktörlerin yanı sıra, aynı zamanda kişiler tarımsal faaliyetlerini sürdürdüğü arazilerin yakınına tercih etmişlerdir. Bunun en güzel kanıtını uzun süre kentte yaşadıkten sonra köylerine geri dönen veya dönemlik olarak köylere giden nüfusun yeni yaptıkları konutlarını köy merkezinde değil de tarım arazilere yakın bir konumda yapmış olmaları oluşturur.

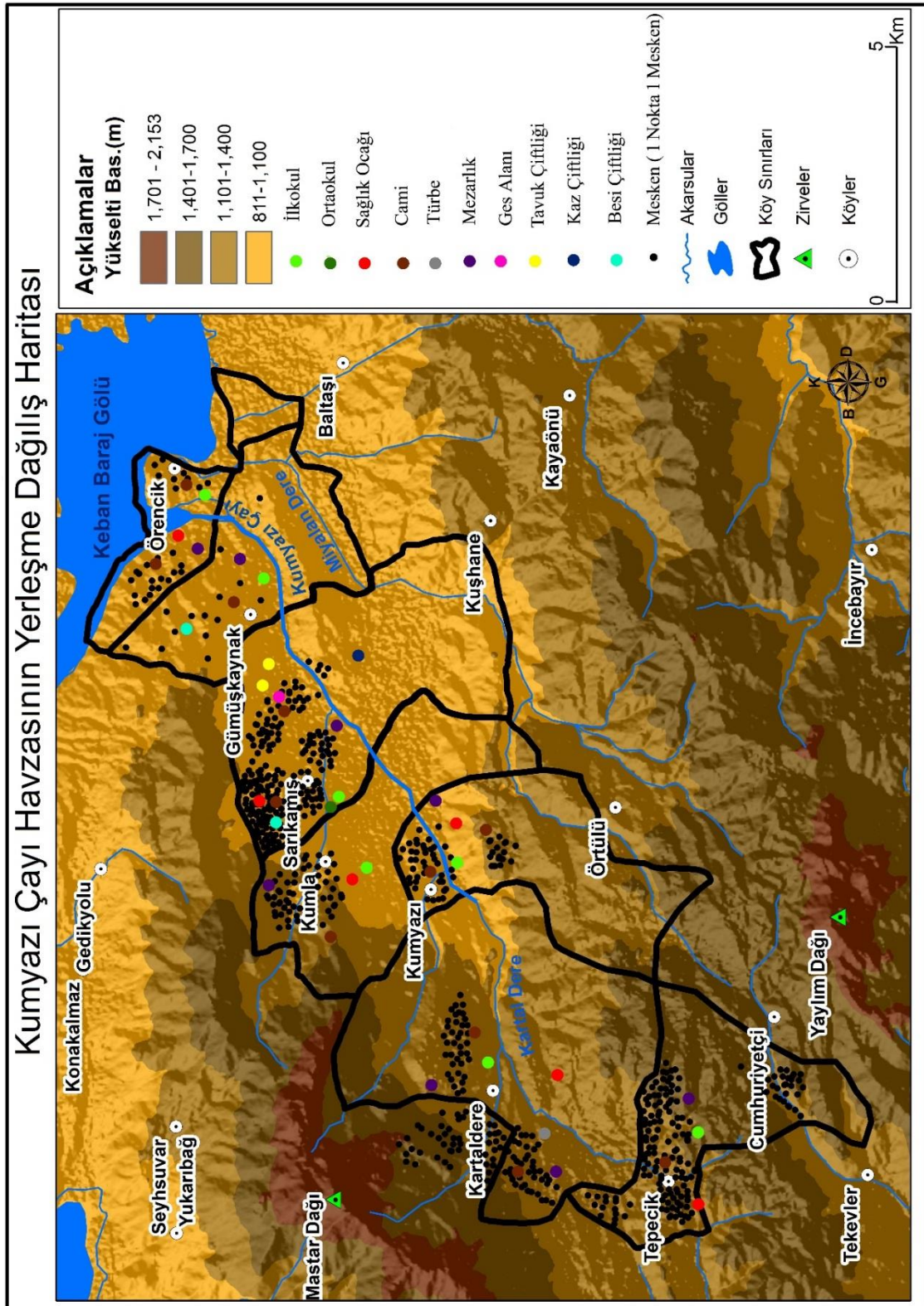
Farklılaşma üzerindeki bir diğer etmeni ise ulaşım faktörü oluşturmaktadır. Havza içerisinde büyük bir karayolu bulunmamasına rağmen nüfus yerleşim birimi oluştururken köyler içerisinde ulaşım için en uygun güzergahların olduğu alanlara köy içi yollar yapmış ve bu yapılan yolların her iki tarafına konumlanmışlardır. Ayrıca havza içerisinde yer alan yedi köy yerleşmesinin de köy içi yollarla birbirilerine bağlanıyor olması ve bu yerleşmelerin köy içi yollara yakın bir konumda olması da bu durumu kanıtlamaktadır. Bununla beraber havzanın kuzeyinden başlayıp güneyine kadar uzanan köy içi yollar kuzeyde D300 Elazığ- Bingöl karayoluna, güneyde ise

D885 Elazığ-Diyarbakır karayoluna bağlanmaktadır. Havzada ulaşım faktörü açısından en önemli karaktere sahip olan yerleşme şüphesiz ki Örencik'tir. Keban Baraj Gölü'nün hemen kıyısında yer alan bu yerleşme D300 Elazığ-Bingöl karayoluna yakın bir konumda yer almaktadır. Köy merkezi barajın hemen kıyısında alçak bir noktada yer aldığı için zaman zaman taşkınlar yaşanmış ve kıyıda bulunan bazı konutlar terk edilmiştir. Terkedilen konutlardaki nüfus ise köye bağlı yeni bir yerleşim merkezi oluşturmak adına günümüzde Örencik köyünün mezrası durumunda olan Kesekköprü'yu kurmuşlardır. Bu mezra köyün batısında köy merkezine yaklaşık 6,5 km uzakta olup D300 karayoluna oldukça yakın bir konumdadır. Genel bir tabirle mezraların köy merkezlerine yakın bir konumda bulunması gerekirken Kesekköprü mezrasının nispeten köy merkezine uzak kurulmuş olmasının temel nedeni karayolu güzergahına ve dolayısıyla şehir merkezine daha yakın bir konumda olup, daha çabuk ulaşma isteğidir. Ayrıca gerek Örencik köyü gerekse de mezra durumunda bulunan Kesekköprü birçok köy, kasaba ve ilçeye ulaşmak için mecburi uğrak yeridir. Şöyleki Arıcak ve Alacakaya gibi önemli ilçelere, Beyhan gibi büyük bir kasabaya, Baltaş, Balkaya, Kuşhane, Keklikdere... gibi köylere ulaşmak için zorunlu olarak Örencik köyü ve mezrası kullanılmaktadır. Bu durum köyün ulaşım bakımından önemli bir noktada bulunduğu kanıtlar niteliktedir.

(Kaynak: Google Earth)

Şekil 15. Kumyazı Çayı Havzasında Köyler Arasındaki Temel Ulaşım Durumu

Harita 15. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Dağılışı Haritası

3.3. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşme Tipleri

En basit tanımıyla kişilerin konut veya barınak adını verdikleri alanda toplu veya dağınık bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri olarak tanımlanan yerleşme kavramının sınıflandırması tartışmaya açık bir konudur. Yerleşme tiplerinin tanımlanmasında kullanılan fonksiyonel ölçütler ya da yerleşme şekillerinin görünümüleri betimlemede sınırlı oranda değer taşımaktadır. Yapılan sınıflandırmaların kalıcı oldukları da söylenememektedir. Çünkü yerleşmelerin nitelikleri, fonksiyonları, şekilleri değişebilmektedir. Ayrıca yerleşme sınıflandırmasında kullanılan terimlerin üzerinde tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Çünkü kırsal, kentsel, endüstriyel, toplu, dağınık ve plânlı gibi terimler, değişik şekillerde yorumlanabilmektedir. Yine de yerleşmeler, büyüklükleri, işlevleri, şekilleri, lokasyonları, yaşları, sahip oldukları konutların yapı malzemeleri ve kültürel nitelikleri bakımından sınıflandırılabilirler ve bütün bunlar doğal olarak birçok amaca hizmet edebilir. Ancak Türkiye’de yaygın olarak kullanılan ayırım; kentsel yerleşmeler ve kırsal yerleşmeler şeklindedir. Çalışma onusu kırsal karaktere sahip bir alanı kapsadığı için daha ziyade kırsal yerleşmeler üzerinde durulacaktır.

Türkiye’deki kırsal yerleşmeler, daimi ve dönemlik kullanımlarına bağlı olarak farklı isimlerle adlandırılmalarına karşın, temelde iki fonksiyon üzerine kurulmuş ve şekillenmişlerdir. Bu fonksiyonlar, tarım ve hayvancılıktır. İster daimi, isterse dönemlik olsun, Türkiye toprakları üzerindeki tüm kırsal yerleşmelerin, bu iki ekonomik faaliyet temelinde geliştiğini söylemek mümkündür. Kimi durum ve yerlerde bu yerleşmeler yıl boyu kullanılmakta iken kimi lokasyonlarda dönemlik faydalanma söz konusudur (Taş, 2016, s.162). Kumyazı Çayı havzasındaki geçici yerleşmeler genellikle dönemlik karaktere sahiptir. Şöyle ki havzada yaşayan nüfus genellikle kış mevsiminde köyleri terk ederek şehir merkezlerindeki evlerine gitmekte, yaz mevsiminde ise köy veya mezralarına geri dönmektedir. Yapılan saha araştırmaları veya köy anketlerine bakıldığında bu durumun araştırma sahasındaki nüfusun yarısından fazlasını kapsadığı görülmektedir.

3.3.1. Geçici Yerleşmeler

Araştırma sahasında bulunan geçici yerleşmelerin tek örneğini *bağ-bahçe evleri* oluşturmaktadır. Bağ evleri, diğer geçici yerleşmelerden farklı olarak, adını yetiştirilen ürünün tarımsal faaliyet şekline almıştır (Doğanay, 1997:316). Dolayısıyla bağ evlerinin dağılışı ile bağ tarımının yapıldığı alanlar arasında paralellik görülmektedir. Bağ evleri; çok çeşitli parsel büyüklüklerindeki bağ alanlarının en uygun yerinde kurulmuş, üzümün olgunlaştığı ve kurutulduğu devrede yerleşilen, köylere uzak geçici oturan ve münferit inşa edilmiş yerleşmelerdir (Girgin, 1991:153). Tarımsal faaliyetin hâkim olduğu bağ ve bahçe yerleşmeleri, çiftlik yerleşmelerinden farklı özelliklere sahiptir. İstisnaları olmakla birlikte genelde çiftlik yerleşmeleri, geniş ekili tarım alanlarında(tarlalarda) bulunur. Çiftlik yerleşmelerinde tarım ön planda olmakla birlikte hayvancılıkta söz konusudur. Fakat bağ- bahçe yerleşmeleri, daha çok dikili tarım alanlarında görülür ve hayvancılık faaliyetine neredeyse rastlanmaz. Bu nedenle çiftliklerle bağ-bahçe yerleşmeleri fonksiyonel açıdan birbirinden farklılık gösterir(Taş, 2016: 4-245). Asma, iklimik özellikler açısından çok seçici olmadığından geniş bir coğrafi yayılım alanına sahiptir. Kuzey yarımkürede 35° kuzey paralelinden başlayan ve yaklaşık 50° kuzey paraleline kadar uzanan sahalarda kolaylıkla yetiştirilebilmektedir. Şaraplık ve sofralık asma türlerinde yıllık ortalama sıcaklıklar 10 °C olmakla birlikte en düşük sıcaklıkların -30 °C'yi bulması önemli bir sorun teşkil etmez. Kış mevsiminde sıcaklık değerlerinin -15 ila -20 °C'ye kadar indiği ve şiddetli don olaylarının görüldüğü bölgelerde ekonomik anlamda bağcılık yapılamaz. Olgunlaşma döneminde hava sıcak ve kuru olmalıdır. Bağcılığı etkileyen iklim elemanlarından biri de donlu günlerdir. İlkbahar geç ve sonbahar erken donlarının bağlar üzerindeki zararlı etkileri fazladır. Bağlar, olgunlaşma ve şeker bağlama devresinde sıkça güçlü ve serin rüzgarlarla karşılaşır, salkımların meyve ve kabukları kalın olur. Şeker oranları azalarak meyvelerin kalitesi düşer. Vejetasyon devresinde don olayı görülmemelidir. Asma kuraklığa dayanıklı bir bitki olduğundan bağcılık tarımı daha çok kurak bölgelerde yapılır. Bununla birlikte yıllık ortalama yağış miktarı 500 mm ve üzerinde olan bölgelerde ideal bir gelişme gösterir. Ancak yağışın genelde kış mevsiminde düştüğü, ilkbahar ve yaz mevsiminin kurak geçtiği bölgelerde sulama gereklidir (Doğanay, 1992: 269-270).

Araştırma sahasında bağ- bahçe evlerinin köy merkezlerine uzak veya yakın oldukları şeklinde kesin bir çıkarım yapılamamaktadır. Çünkü bazı köylerde bağ bahçe tarımı köy merkezine yakın bir tarlada yapılmakta buna bağlı olarak bağ-bahçe evleri de köy merkezine yakın bir konumda olmaktadır. Bazı köylerde ise bağ-bahçe tarımı köy merkezlerine uzak yerlerde yapılmakta buna bağlı olarak bu geçici yerleşme tipi köy merkezinden uzakta yer almaktadır. Örnek olarak Kartaldere ve Sarıkamış köyleri gösterilebilir. Sarıkamış köyünde ticarete yönelik olarak bahçe tarımı yapılmakta ve bahçe tarımının yapıldığı tarlalar ile bu tarlalar içerisinde, nüfusun barındığı bağ evleri köy merkezine yakın bir alanda bulunmaktadır. Ancak Kartaldere köyünde bağ tarımı köy merkezinden uzakta yapılmaktadır. Bağ tarımı ile uğraşan nüfusun dönemlik olarak kaldıkları bu bağ evleri de köy merkezinden uzakta bulunmaktadır. Ayrıca bağ-bahçe işiyle uğraşan nüfusun mevsimlik olarak yani ilkbahar ayları ile sonbahar ayları arasında kalan dönemlerde söz konusu geçici yerleşmeler olan bağ-bahçe evlerinde kaldıklarını ve bu evlerin çevresinde genel olarak başka bir yerleşme bulunmadığını belirtmekte fayda vardır. Araştırma sahasında bulunan bağ-bahçe evleri genel olarak basit, temel ihtiyaçları karşılayacak şekilde derme-çatma özelliktedir.

Fotoğraf 9. Sarıkamış Köyü Yakınlarında Mevsimlik Olarak Kullanılan Bahçe Evi ve Tarımsal Aletlerin Muhafaza Edildiği Eklenti Olarak Kurulan Depo

Fotoğraf 10. Kumyazı Köyü Yakınlarında Mevsimlik Olarak Kullanılan Bahçe Evi

Kumyazı Çayı havzasında bağ ve bahçe evlerinin en fazla yoğunluk kazandığı alanlar aynı zamanda bağ-bahçe tarımının da en fazla yapıldığı alanlarla paralel bir özellik göstermektedir. Bu tip geçici yerleşmelere havzanın batı ve güneybatı kesimlerinde rastlanılmaktadır. Özellikle Sarıkamış, Kumla ve Kartaldere köyleri çevresinde bağ- bahçe evleri yoğunluktadır.

3.3.2. Devamlı Yerleşmeler

3.3.2.1. Mezralar

Mezra adı verilen kır iskân şekli yoğun olarak ülkemizin doğu yarısında görülmektedir. Mezra adı taşıyan yerleşim birimlerinin içerisinde bulundukları coğrafi ortamın etkisiyle kökenleri, iskân edilme süreleri, kullanım ve yürütülen ekonomik faaliyet tipi, fiziksel yapıları değişiklik göstermektedir (Tuncel, 1996: 73).

Yerleşme coğrafyası bakımından tartışmalı konulardan biri veya farklı görüşlerin bulunduğu yerleşme tiplerinden biri de mezralardır. Çünkü bir kısım coğrafyacılar tarafından mezralar dönemlik (geçici) yerleşme, diğer bir kısım

coğrafyacılar tarafından da devamlı yerleşme kategorisine dahil edilmektedir. Mezralar ilk ortaya çıktıkları dönemlerde köylerin tarım yani ekin yapılacak alanları olarak belirlenmiştir. Bunun en güzel örneğini eski tarihlerde mezra olarak adlandırılan Elazığ merkezi oluşturmaktadır. Osmanlı dönemlerinde Elazığ'ın yerleşim merkezi veya esas nüfus ile idari merkezlerin bulunduğu saha Harput'tur. Ancak yüksek bir plato özelliği gösterip arızalı bir topoğrafyaya sahip olan Harput'un tarımsal faaliyetler için uygun olmayışı nedeniyle, düz bir ovaya tekabül eden Elazığ ovasında tarımsal faaliyetler sürdürülmüş, tarımsal faaliyetler ile uğraşan nüfus dönemlik olarak ovada kalmış ve bu alanı "mezra" olarak adlandırmıştır.

Osmanlı dönemi tahrir defterlerinde köylerin vergiye tabi nüfuslarının kaydedildiği, buna karşılık mezra denilen yerlerde birkaç nüfusun yazılmamış olması, buraların bir kısım yerleşme noktalarının ilave tarım alanları olduğunu göstermektedir. Mezraların Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha sık olarak karşımıza çıkması, bu bölgelerden özellikle Doğu Anadolu'da yüksek plato ve dağlık alanlarında sayılarının artıyor, bununla birlikte, ovalarda nispeten daha az arızalı platolarda azalıyor olması dikkat çekicidir. Mezraların şehir, kasaba, köy yerleşmelerine ait geçim sahalarından daha küçük üniteler içerisinde yer almaları, bu yerleşmelerin topografyanın arızalandığı, ancak dar alanlı olarak tarıma elverişli yerlerde doğduklarını düşündürmektedir. Mezraların devamlı yerleşmeler haline dönüşmesi, tarım yapılabilecek bu arazilerin mülkiyetinin kişilerin eline geçmesiyle bağlantılı olabilir. Osmanlılar zamanında devlete ait toprağın devletin son dönemlerinde kişilerin bilhassa belli kişilerin eline geçmesinin, mezraların günümüzdeki haliyle varolmasında etkisi büyüktür (Özgür 2010, s.54).

Araştırma sahasında daimi yerleşme şekilleri içerisinde yer alan mezra yerleşmeleri sahada meydana gelen göç olayları ile beraber önemli oranda nüfus kaybetmiştir. Gerek bağlı bulundukları köye gerekse il ve ilçe merkezlerine doğru gerçekleşen göçler saha içerisindeki mezralarda nüfus azalmasına sebep olmuştur. Mezralarda bu göçlerin meydana gelmesinin sebebi aslında Türkiye genelindeki mezralarda olduğu gibi başta sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar, insanların zaman içerisinde topluluk halinde yaşama isteği, geçim sıkıntısı, terör, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki yetersizlikler...vb'dir. Çalışma sahasında mezralar birkaç hane ile 10-15 hane arası büyüklüğe sahiptir. Havzada şu anda bulunan mezraları dokuları bakımından ele

aldığımızda genel olarak toplu karakterde olup bazıları ise dağınık bir karakter sunmaktadır. Formları itibariyle küme şeklinedirler bu kümeler bazı mezralarda tek parça halindeyken bazılarında birkaç parça halinde olabilmektedir. Mezraların birkaç parça olmasındaki temel etken bazı ailelerin arazilerine yakın yerde evlerini yapması ve daha sonra bunlara yenilerinin eklenmesidir. Havzadaki mezraların doku özelliklerini su kaynağına yakın olmakla da açıklamak mümkündür. Çünkü köylerde olduğu gibi mezralarda da su kaynağına yakın olmak geçim kaynağı bakımından önem arz etmektedir. Yapılan tarımsal faaliyetler genelde su kaynaklarına yakın yerlerde yürütülmektedir. Kumyazı Çayının kolları havzada önemli bir drenaj ağı oluşturmakta ve köylerde olduğu gibi mezralarda bu kollara yakın bir konumda olmak önem taşımaktadır. Çalışma alanındaki mezra sayısı fazla değildir ve bununla beraber mezraların yoğunlaşıp azaldığı bir kesimden de bahsetmek mümkün değildir, çünkü mezralar sahada dağınık bir şekilde görülmektedir. Havzada toplamda 5 mezra bulunmaktadır.

Araştırma sahasındaki mezralar konum itibariyle drenaj ağının izin verdiği ve eğim değerinin nispeten düşük olduğu alanlarda kurulmuşlardır. Havzada mezra sayısı en fazla olan köy yerleşmesi 2 mezra ile Sarıkamış'tır. Örencik, Kumyazı ve Kartaldere köylerinin ise yalnızca 1 mezrası bulunmaktadır. Gümüşkaynak ve Kumla köylerinde ise mezra bulunmamaktadır (Tablo 22). Kumla ve Gümüşkaynak köylerinde mezra bulunmaması köy nüfusunun bir arada yaşama eğilimini veya daha önceki zamanlarda herhangi bir husumet nedeniyle köyden ayrılıp köyün uzağında yeni bir yerleşme kuran herhangi bir ailenin olmadığını aynı zamanda tarım ve hayvancılık faaliyetleri için köy sınırları içerisindeki en uygun alanın mevcut köyün kurulduğu merkezi kısım olduğunu akla getirmektedir. Çünkü mezraların kuruluşunun temel nedeni genellikle husumetli bir ailenin köy merkezinden daha uzağa taşınıp yeni bir yerleşme kurması ve zamanla yeni kurulan bu yerleşmede nüfusun artması şeklinde veya tarım ile hayvancılık faaliyetleri için daha uygun yerler bulma arayışından doğmaktadır.

Tablo 22. Kumyazı Çayı Havzasında Bağlı Oldukları Yerleşmelere Göre Mezralar

Yerleşmeler	Bağlı Bulunduğu İdari Yer	Mezra
Örencik	Palu	1-Keseköprü
Gümüşkaynak	Palu	
Sarıkamış	Merkez	1-Kaşıkcılar, 2-Halil Ağa
Kumla	Merkez	
Kumyazı	Maden	1-Tuzluca
Kartaldere	Maden	1-Ziyaret Evleri
Tepecik	Maden	
Toplam		5 Mezra

Kaynak: Arazi Anket Sonuçları

Mezralar bilindiği gibi köylere oranla genel olarak dağ yamaçlarında, eğimli sahalarda ve ulaşımın zor olduğu sahalarda kurulmuştur. Bu durum Türkiye genelinde olduğu gibi araştırma sahası içinde geçerlidir. Bir sahanın gelişiminde veya kuruluşundaki en önemli beşeri faktörlerden biri ulaşım"dır. Yerleşmeler açısından bu denli önem taşıyan bir faktörün eksikliği veya yetersizliği doğal olarak gelişmeyi etkilemektedir ve belirtilen bu sebeplerden dolayı mezralar fazla gelişme gösterememiştir. Fakat havzadaki bazı mezralar bağlı bulunduğu köyler kadar hatta daha büyük olabilmektedirler. Buna örnek olarak Örencik köyü ve bu köye bağlı Keseköprü mezrası gösterilebilir. Bu durum üzerinde Örencik köy merkezinin Keban Baraj Gölü'nün hemen kıyısında bulunması ve bilhassa yağışlı dönemlerde taşkınlar nedeniyle konutlar ile tarım yapılan arazilerin zarar görmesi ve bu nedenlerden dolayı köy nüfusunun mezraya yani Keseköprü'ye taşınması etkili olmuştur.

Araştırma sahasında bulunan ve yukarıda adı geçen bu mezralarda daha çok tahıl ve sebze meyve gibi ürünler ailelerin kendi geçimlerine yetecek kadar yetiştirilmekte ve mezralarda yaşayan nüfus kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar hayvan beslemektedir. Ayrıca mezralar bağlı oldukları köyler gibi kış mevsiminde büyük ölçüde boşalmaktadır.

Fotoğraf 11. Sarıkamış Köyü'ne Bağlı Kaşıkçılar Mezrası

3.3.2.2. Köyler

Ülkemizdeki en küçük yönetim birimi olarak kabul edilen köyler, kırsal alanlardaki en büyük yerleşim birimleridir. 2018 nüfus sayımlarına göre Türkiye'deki toplam köy sahibi 18.289'dur. bu kadar yoğun veya yüksek sayıda bulunmasına rağmen gerek köy tanımının yapılmasında gerekse de belirli kriterlere ayrılmasında tıpkı mahallelerde ve mezralarda olduğu gibi çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Ülkemizde 442 sayılı bir köy kanunu bulunmaktadır ve bu kanunda köy kriterinde esas alınan faktör nüfustur. Söz konusu kanuna göre köy; cami, mektep, otlak gibi ortak malları bulunan toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe, tarlaları ile birlikte, ekonomik yapısı büyük ölçüde tarıma dayanan, kendine özgü toplumsal ilişkileri bulunan, belirli bir yerleşme bölgesi sınırlarına sahip, en küçük idari üniteyi teşkil eden ve nüfusu 2000'e kadar olan yerleşmelerdir. Köy tanımındaki şartlara uyan veya şartları sağlayabilen mahalleler ile idari açıdan statü kazanamamış fakat aynı özellikleri gösteren diğer yerleşim birimlerine rastlanabilir. Örneğin Elazığ'da yaklaşık olarak 10 köyün nüfusu 2000'den büyüktür. Bu nedenle köy tanımını da içeren kanunda en tutarlı

olan özellik köyün idari sınırlarının bürokratik yollarla belirlenmiş olması ve muhtarlık biriminin bulunmasıdır.

Kırsal yerleşmelerin en büyüğü olan köylerde tarım faaliyeti kendini belirgin bir şekilde hissettirdiği için daha oturaklı ve diğer kır yerleşmelerine oranla daha gelişmişlerdir. Ayrıca köyler diğer geçici kırsal yerleşmelerden farklı olarak yola, telefona, sağlıklı bir suya kavuşmuş toplu, dağınık, gevşek dokulu kalabalık meskenlerden oluşan devamlı oturulan merkezlerdir. Köylerin yerleşme tiplendirmesinde karışıklığa neden olan konu, yönetsel anlamda muhtarlığı veya bir alanı ifade eden üniteye de köy denilmesidir. Bazı yönetsel ünitelerde tek bir yerleşme bulunduğu için bu yerleşmeyle onun içerisinde yer aldığı alana verilen isim çakışmıştır. Ancak ülkemizde en küçük yönetsel ünitenin içerisinde birden fazla devamlı oturulan yerleşme de saptanabilmektedir. Bu yerleşmeler, birlikte yönetsel ve aynı zamanda ekonomik yaşam alanının parçalarıdır. Birden fazla devamlı yerleşme yerine sahip bu gibi alanlarda, yerleşmelerden genelde en kalabalık olanı o ünitenin merkezi sayılarak buraya köy, diğerlerine ise onun mahalleleri denilmiştir. Bir anlamda muhtarın oturduğu yer köy kabul edilmiştir.

3.3.2.2.1. Köylerin Şekil Bakımından Sınıflandırılması

Kırsal yerleşmelerde yaşayan insanlar ya çevrede tarım yaparlar ya da tarım yapan nüfusa hizmet götürürler. Bu yüzden de kırsal yerleşmeler toprakla en sıkı ve doğrudan bağlantılı yerleşme topluluklarıdır; sakinlerinin çoğunluğunun yaşamı da, dolaylı ya da dolaysız, çevredeki tarımsal alanların ekilip biçilmesine dayanır. Böylece de tarihsel koşulları ya da varoluşlarında egemen olan ihtiyacı yansıtma eğilimindedir (Tümerterkin ve Özgüç, 2015:384).

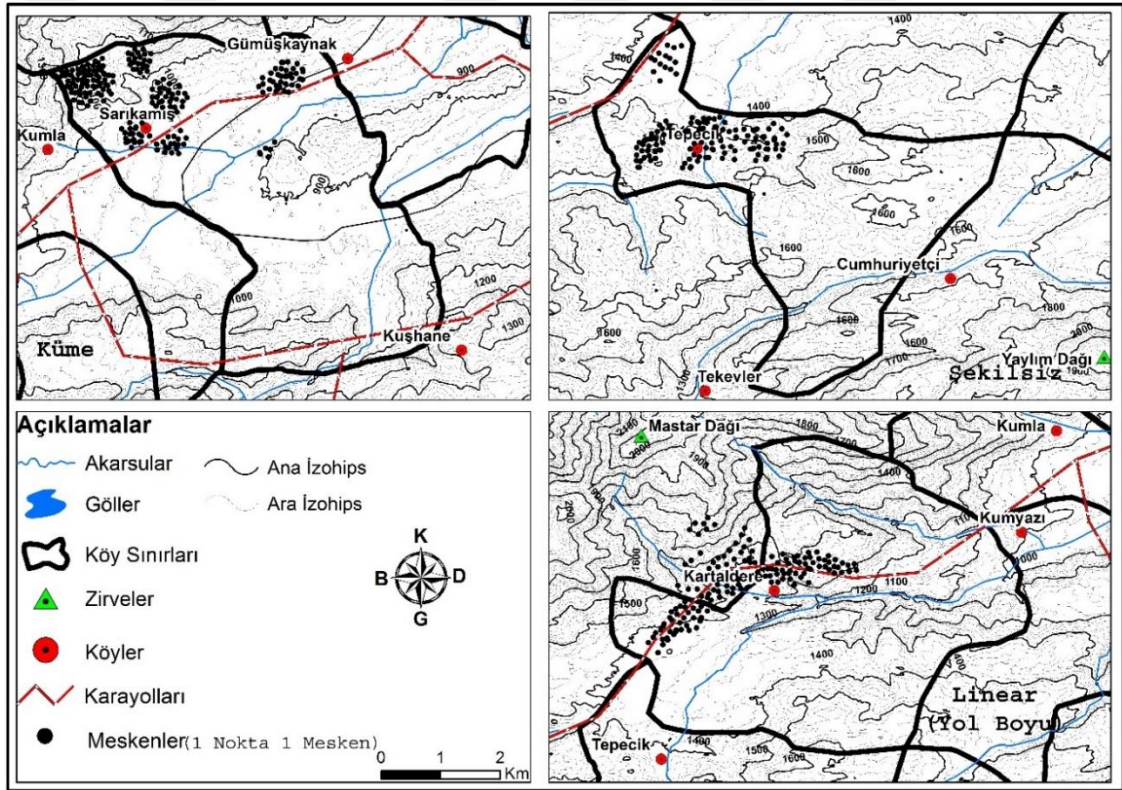
Köyler gerek günümüzde gerekse de geçmiş dönemlerde çok çeşitli şekillerde sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmalardan biri de biçim ve şekil bakımından yapılan sınıflandırmadır. Şekil ve biçim özellikleri bakımından yapılan sınıflandırmada köyleri dağınık köyler, toplu köyler, hat boyu uzanan (akarsu, yol...vb) veya çizgisel köyler, yuvarlak biçimli köyler, yıldız biçimli köyler ve şekilsiz köyler şeklinde gruplara ayırmak mümkündür.

Toplu köyler konutların veya meskenlerin bir arada veya birbirine çok yakın olduğu köylerdir. Bu toplu durum üzerinde hem doğal hemde beşeri faktörler etkili olabilmektedir. Şöyle ki köy nüfusu arasındaki akrabalık veya dostluk ilişkilerinin güçlü olması meskenleri birbirine yaklaştıran bir faktördür. Aynı zamanda doğal faktörlerden özellikle su kaynakları ile arazinin engebe durumu da toplu ve dağınıklık üzerinde etkilidir. Toplu köylerin olduğu alanlarda genellikle arazi düz veya düze yakın olup su kaynakları kısıtlıdır. Bu nedenle köy nüfusu akarsuyun, gölün, yer altı suyunun yüzeye çıktığı alanın etrafında toplanmıştır. Ülkemizde İç Anadolu Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu tarz köylere rastlanmaktadır. **Dağınık köyler;** meskenlerin birbirinden uzak olduğu ve arazinin engebeli olup su kaynaklarının bol olduğu köylerdir. Arazi engebeli olduğu ve su kaynağı kısıtlı olmadığı için nüfus nispeten düze yakın bir alanda veya yamaçta meskenlerini yapmıştır. **Hat boyu uzanan köylerin** temel özelliği nüfusun çizgisel bir özellik gösterip bir akarsuyu, bir karayolunu, bir demiryolunu takip edip bu unsurlar boyunca iki yönde konumlanmış olan köylerdir. İşlek bir kara veya demiryolunun her iki tarafında konumlanmış çizgisel nitelikteki köyler zamanla gelişerek köyden büyük bir yerleşme haline örneğin kasabaya dönüşebilirler. **Yuvarlak biçimli köyler;** köyün en dıştaki yerleşmelerinin birleşerek dairesel bir görünüm kazandığı köylerdir. Farklı doğal ve sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle dairesel şekilde gelişen bu köy tipinde merkezde ya bir su kaynağı, ya bir meydan ya da bir ibadethane bulunabilir (Tümertekin ve N.Özgüç, 1998). Yuvarlak biçimli olarak adlandırılan bu köylerde sosyal ilişkiler güçlü olup genelde düz veya düze yakın arazilerde kurulmuşlardır. **Şekilsiz köyler;** isminden de anlaşılacağı üzere toplu, dağınık, hat boyu uzanan ve yuvarlak köylerden farklı olarak bir geometrik şekle sahip olmayan köylerdir. Bu tip köylerde nüfus meskenlerini ahır, tarla, bağ, bahçe gibi ekonomik faaliyetlerini sürdürdüğü alanlara bağlı olarak konumlandırmıştır. Ayrıca sosyal ilişkilerin çok güçlü olduğu da söylenemez.

Bu durumlar göz önünde bulundurularak yapılan arazi gözlemlerine göre Kumyazı Çayı havzasında bulunan 7 köyden; Örencik ve Kartaldere yol boyu (Çizgisel), Sarıkamış ile Kumla küme şekilli, Gümüşkaynak, Kumyazı, Tepecik köyleri ise şekilsiz yerleşme biçimi karakteri taşımaktadır (Tablo 23).

Tablo 23. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Şekil Yönünden Ayrımı

Yerleşmeler	Yol Boyu	Küme	Şekilsiz
Örencik	✓		
Gümüşkaynak			✓
Sarıkamış		✓	
Kumla		✓	
Kumyazı			✓
Kartaldere	✓		
Tepecik			✓
Toplam	2	2	3

Kaynak: Arazi Gözlemleri**Kaynak:** Arazi Gözlemleri**Şekil 16.** Kumyazı Çayı Havzasında Farklı Şekillere Sahip Köyler

3.3.2.2. Köylerin Yerleşme Dokusu Özellikleri

Yerleşme şekillerinde yerleşmelerin dağılış düzenlerinin meydana getirdiği şekiller söz konusu olduğuna göre önce tek ev ve eklentisinden oluşan ve aynı zamanda en küçük üniteyi meydana getiren “iskan çekirdeği (Einzelsiedlung) ile birkaç meskenin biraraya gelmesiyle ortaya çıkan çok meskenli “toplu yerleşmeyi (Gruppensiedlung) ayırmak gerekir. Ancak bu ayırım bizi daha başlangıçta kır yerleşmelerinin birbirinden farklı iki şekline götürdüğü gibi kır yerleşmelerinin büyüklüklerine göre de bir sınıflandırmaya tabi tutulmalarının gerektiği fikrini vermektedir. Kır yerleşmelerinin iki ayrı şekli ; dağınık yerleşme (habitat disperse, dispersed settlement), toplu yerleşme (habitat groupe, agglomerated settlement) olarak ortaya çıkmaktadır (Denker 1977:148).

Köylerin yerleşme dokusu denilince akla gelen esas sınıflandırma köylerin sunduğu toplu ve dağınık karakterdir. Dağınık karakterli köyler seyrek veya parçalı olarakta adlandırılabilir. Köylerin sunduğu bu karakter pek çok doğal ve beşeri faktörden etkilenecek oluşmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere kırsal yerleşmelerin toplu olmasında etkili olan fiziki fatörlerin başında su kaynağının kısıtlı olması ve topografyanın meskenlerin bir arada olmasına müsade edecek kadar az engebeli veya düze yakın bir özellik göstermesidir. Köylerin ya da köylerdeki meskenlerin dağınık olmasında etkili olan faktör arazinin engebeli olması, tarım yapılabilecek arazilerin tek bir alanda değil de araziye serpiştirilmiş bir biçimde bulunması ve su kaynaklarının bolluğuna bağlı olarak az eğimli araziler ile yamaçların yerleşmeye açılmasıdır.

Kumyazı Çayı havzasında sahanın belirli kesimlerinde toplu doku belirli kesimlerinde ise gevşek veya parçalı doku olduğu şeklinde kesin bir ifade kullanmak mümkün değildir. Çünkü toplu ve parçalı yerleşmeler sahaya saçılmış vaziyettedir. Yerleşmelerin dağınık olmasında daha öncede bahsedildiği gibi arazinin arızalı yapısı, nüfusun temel geçim kaynaklarından olan tarımsal faaliyetler için uygun araziler bulma arayışı, yalnızca bir bölümde değil de farklı kesimlerde yer alan su kaynağının varlığı, sosyal faktör açısından kişiler arası yaşanan husumetler neticesinde konutların birbirinden uzakta yapılması gibi faktörler gelmektedir. Bununla beraber köylere bağlı durumda olan mezzarların köy merkezine nispeten uzak bir kısımda konumlanmış olması veya mezzarlar arası kopukluk da havzada dağınıklığı arttıran bir nedendir. Ancak

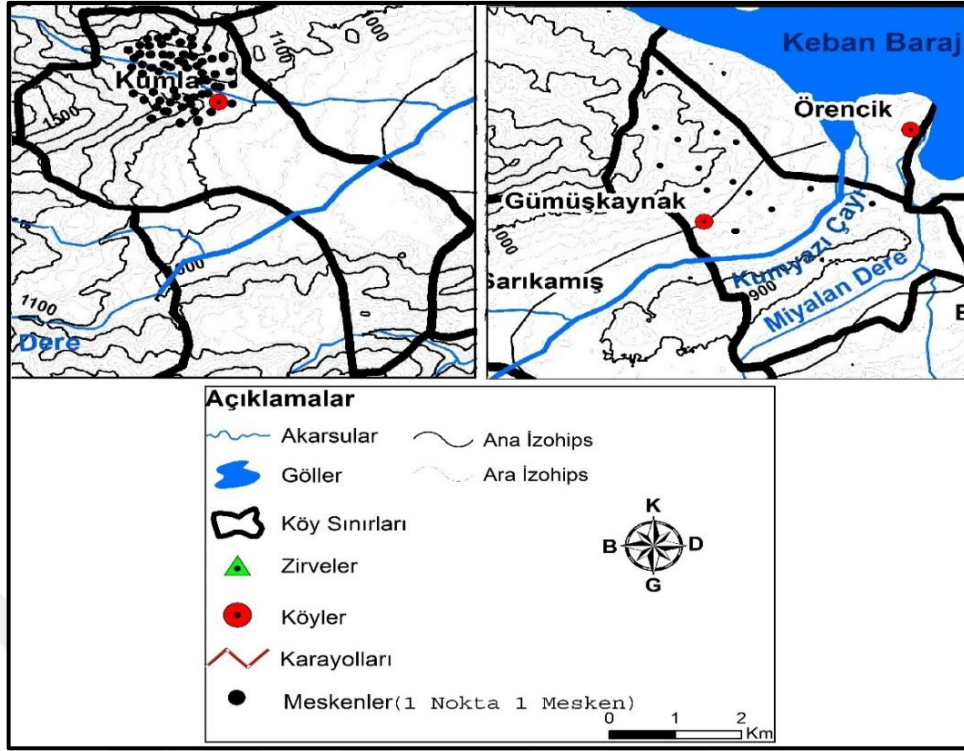
mezraların saçılmış vaziyeti mutlak suretle gevşek dokulu yerleşmeleri akla getirmemelidir. Mezralar birbirinden uzakta olsa bile kendi içlerinde kümelenmiş olabilmektedir.

Araştırma sahasında bulunan köy yerleşmelerinden; Örencik, Gümüşkaynak ve Kartaldere köylerinde dağınık doku, Sarıkamış, Kumla, Kumyazı ve Tepecik köylerinde ise toplu doku görülmektedir (Tablo 24). Her ne kadar Sarıkamış köyünde toplu doku örneği görülmüş olsa da mezraları olan Kaşıkçılar ve Halil Ağa köylerinde dağınık doku göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Kumyazı Çayı havzasının dağınık yerleşme tipinin toplu doku tipine oranla daha az yer kapladığı görülmektedir denilebilir. Söz konusu dağınık dokuya sahip olan köylerde bu dağınıklık üzerinde mutlaka arazinin engebe durumunun etkili olduğunu söylemek yanlış olur çünkü bazı köylerde arazinin engebe durumu az olmasına rağmen dağınıklık görülebilmektedir. Bu aşamada devreye giren temel özellikler ise daha verimli araziler ile yaşanan konut arasındaki mesafeyi yok etme ve ormanlık arazilerin meskenler arasına girmesi gibi diğer doğal ve beşeri faktörlerdir.

Tablo 24. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Doku Bakımından Sınıflandırılması

Yerleşmeler	Toplu	Dağınık
Örencik		✓
Gümüşkaynak		✓
Sarıkamış	✓	
Kumla	✓	
Kumyazı	✓	
Kartaldere		✓
Tepecik	✓	
Toplam	4	3

Kaynak: Arazi Gözlemleri

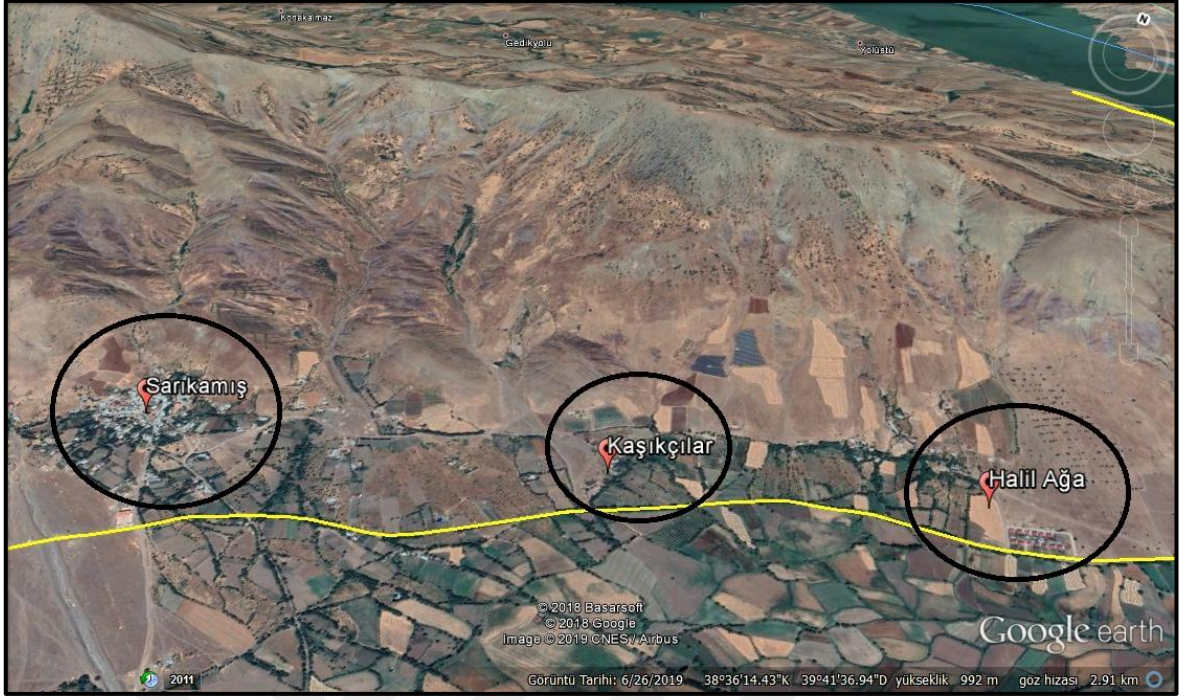

Kaynak: Arazi Gözlemleri

Şekil 17. Kumyazı Çayı Havzasında Farklı Dokuya Sahip Köyler (Kumla ve Gümüşkaynak Köyleri)

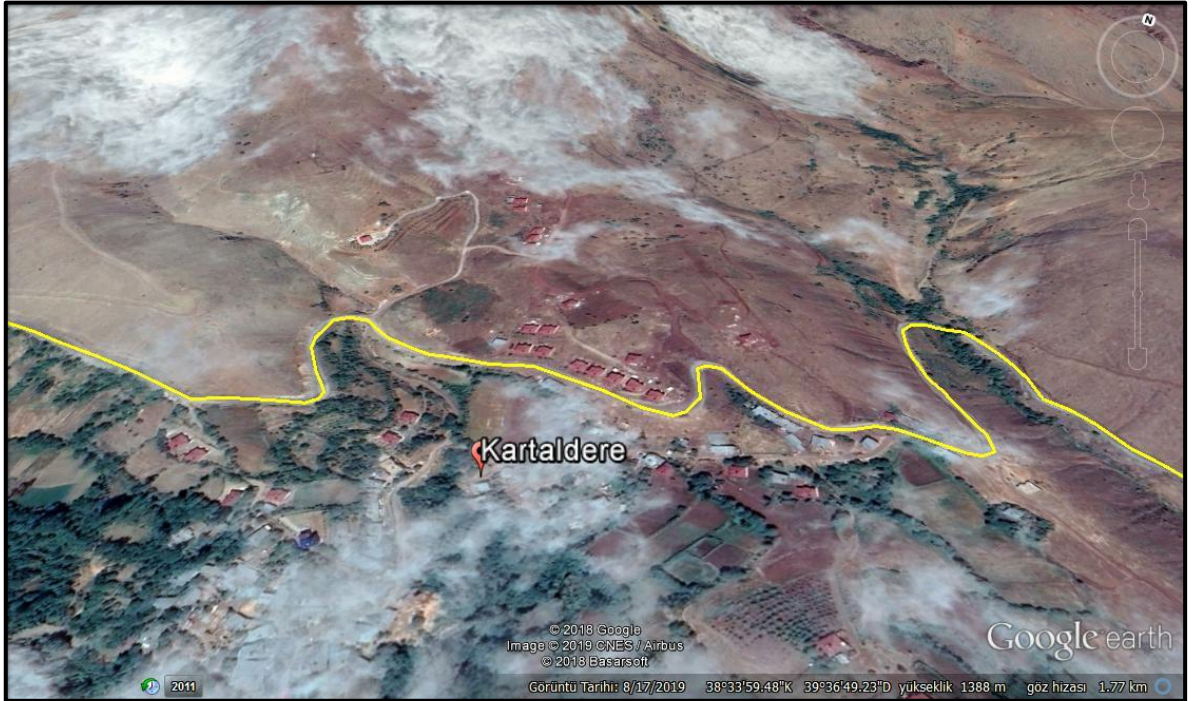

Fotoğraf 12. Çalışma Sahasında Toplu Dokudaki Yerleşme Örneği: Kumla Köyü

(Kaynak: Google Earth)

Şekil 18. Toplu Dokuya Örnek Sarıkamış Köyü ve Bağlı Mezraları

(Kaynak: Google Earth)

Şekil 19. Dağınık Dokuya Sahip Kartaldere Köyü

(Kaynak: Google Earth)

Şekil 20. Toplu Dokuya Sahip Sarıkamış ve Kumla Köyleri

(Kaynak: Google Earth)

Şekil 21. Dağınık Dokuya Sahip Kumyazı Köyü

Sonuç olarak havzada genel olarak görülen dağınık yerleşme tiplerinin sebepleri; kişilerin tarımsal faaliyetlerini yürüttükleri araziler ile konutları arasındaki mesafeyi azaltma ya da kaldırma isteği böylece arazisini daha iyi kontrol edebilme arzusu, özel araç sayısının artmasına bağlı olarak herhangi bir acil durumda kimseye ihtiyaç duymaması şeklinde oluşan algı ve buna bağlı olarak yeni yapılan konutların birbirinden uzakta yapılması, kişinin şahsına ait olan arazilerin köy merkezinden uzakta bulunması ve yapılan yeni konutlarda bu faktörün göz önüne alınması, ulaşım imkanlarına bağlı olarak doğrudan şehre ulaşma gerekliliği nedeniyle genelde yola yakın yerlere yerleşme isteği ve teknik imkanlar ile ekonomik gelişmeye bağlı olarak insanların imkanı arttıkça her türlü ihtiyacın karşılayabileceği düşüncesi gibi faktörler yerleşmenin dağılmasına sebep olmaktadır. Sayılan bu sebepler de köye uzak yerlerde mesken yapımını ve ihtiyaçların karşılanmasını kolay hale getirmektedir.

3.3.2.2.3. Köylerin İdari Yapısı ve Adlarına Göre Sınıflandırılması

Türkiye'nin idari bölünüş sistemi içinde tabanı oluşturan, muhtarlar ve ihtiyar heyetleri tarafından yönetilen köy idari alanları, "belirli bir idarî sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan sürekli ve dönemlik kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, hammadde üretimi (tarım, hayvancılık, ormancılık, avcılık, toplayıcılık) ve evsel sanayi ile ilgili faaliyetlerin egemen olduğu ülkemizin kırsal kesimini oluşturan en küçük idarî sahaları" durumundadırlar (Özçağlar, 1996, s. 8).

Yukarıdaki tanımda vurgulanan esas özellik köyün idari sınırları belli olan, mekanda coğrafi olarak yer kaplayan belirli bir yönetim alanı olmasıdır. Köy olarak adlandırdığımız bu idarî alanı yakından incelediğimizde; yerleşmelerini, meskenlerini, nüfusunu ve arazisini görmekteyiz. Bir köyün arazisi, tarım alanları, orman alanları, yerleşme alanları, çayır ve mera olarak kullanılan otlak alanları, göl ve bataklık arazileri, sahilinde bulunan kumsallar akarsu yatakları gibi alanlardan oluşmaktadır.

Türkiye'deki köy olarak adlandırdığımız bu idari alanlar bünyelerinde yer alan kırsal yerleşim ünitelerinin nicelik ve niteliklerine göre tek yerleşmeli, çok yerleşmeli ve mahalleli olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Eğer köy yalnızca bir devamlı yerleşmeden oluşuyor ise **tek yerleşmeli**, birden fazla mahallesi bulunuyorsa **mahalleli**, mahalle dışında mezra, kom, ağıl, bağ-bahçe evleri gibi köyaltı iskan birimleri mevcutsa **çok yerleşmeli** olarak adlandırılmaktadır. Kumyazı Çayı havzasında idari yapı

bakımından tek yerleşmeli ve çok yerleşmeli köy tipi bulunurken mahalleli köy tipi bulunmamaktadır. Örencik, Sarıkamış, Kumyazı ve Kartaldere köyleri çok yerleşmeli tipe örnek teşkil ederken; Gümüşkaynak, Kumla ve Tepecik köyleri ise tek yerleşmeli köye örnek teşkil etmektedir (Tablo 25).

Tablo 25. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin İdari Yapı Bakımından Sınıflandırılması

Yerleşmeler	Tek yerleşmeli	Çok Yerleşmeli
Örencik		✓
Gümüşkaynak	✓	
Sarıkamış		✓
Kumla	✓	
Kumyazı		✓
Kartaldere		✓
Tepecik	✓	
Toplam	3	4

Kaynak: Arazi Gözlemleri

İnsanlar yaşadıkları çevreyi oluşturan elemanlara çeşitli isimler vermişlerdir. Bunlar, o ismi kullananların dil ve ağız özelliklerine bağlı olarak değişik şekillerde söylenmiş, zaman içerisinde bir kısmı değişmiş ya da tümüyle ortadan kalkmış ve yerlerine yenileri kullanılır olmuştur (Tuncel, 2000:24).

Köy adlarının verilmesinde etkili olan faktörler göz önüne alındığında iki temel gruplaşma dikkati çeker. Bunlardan ilki köy adlarının yakınlardaki dağ, tepe, göl, akarsu, toprak, bitki örtüsü vb.nin özelliklerinden ya da doğrudan bunların adından esinlenerek, doğal çevre elemanlarına göre adlandırılması, diğer grubu ise insan, aşiret, soy, çeşitli olaylar vb.den etkisi yahut esinlenmesiyle beliren, beşeri özellikler taşıyan, köy adları oluşturur.

Yukarıda da değinildiği üzere köylerin isimlendirilmesinde doğal çevredeki unsurlardan, beşeri unsurlardan veya köyde en fazla yetiştirilen tarım ürününden faydalanılabilmektedir. Araştırma sahasında bu gibi unsurlar faydalanılarak isimlendirilen iki köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bunlar havzaya da adını da veren Kumyazı Çayı ile aynı ismi taşıyan Kumyazı köyü ve çok sayıda tepelik alanı

bulunduğu için bu durumu karakterize etmek adına ismi koyulan Tepecik köyüdür. Bununla beraber gerek köylere gerekse de köylerin bünyesinde bulunan daimi özellikteki köyaltı iskan tiplerinden olan mezralara oranın köklü, soylu veya ilk yerleşen ailenin soyadı veya aile büyüğünün adı verilebilmekte ayrıca köy veya mezranın sahip olduğu fonksiyonda ismi şekillendirebilmektedir. Araştırma sahasında bunun en güzel örneklerini Sarıkamış köyüne bağlı Kaşıkçılar ve Halil Ağa mezraları ile Kartaldere köyüne bağlı Ziyaret Evleri mezrası oluşturur. **Kaşıkçılar** köyden ayrılıp şimdi mezranın bulunduğu yere ilk yerleşen ailenin soyadı iken, **Halil Ağa** ise üç kardeşin köy merkezinden ayrılıp yerleştikleri alana bilir kişi olarak kabul ettikleri babalarının adını vermeleriyle şekillenen mezra isimleridir. Kartaldere köyüne bağlı **Ziyaret Evleri** mezrası ise tamamen dini fonksiyonuna bağlı olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu mezrada yapılan görüşmeler neticesinde köy halkı *“Burada eskiden Bizans Devleti vardı. Hicri 764’te Müslümanlar buraya gelmiş ve Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v) 5. torunu Seyit Muhammed Kattal Hazretleri de buraya gelip cihat eden Müslümanlar arasında olup kendisi burada şehit düşmüştür. Bu nedenle burası Ziyaret Evleri olarak adlandırılmıştır.”* şeklinde açıklama yapmıştır. Bu açıklama mezranın adının dini fonksiyona bağlı olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca günümüzde Ziyaret Evleri olarak adlandırılan mezra geçmiş dönemlerde mezra statüsünde olmayıp sadece türbenin bulunduğu bir alan iken zamanla köyden gelen nüfusun yeni meskenler yapmasıyla mezra durumuna gelmiştir.

Türkiye’de ismi değiştirilen köylerin sayısı 12 binden fazladır. Bir başka ifade ile ülkemizdeki köylerin kaba bir değerle %35 kadarının ismi değiştirilmiştir. İsim değiştirme işlemleri yapılırken en çok dikkat edilen özellik Türkçe olmayan yahut olmadığı düşünülenler ile karışıklığa sebep olan isimlerin öncelikle ele alınması ve değiştirilmesidir (Tuncel, 2000:26-27).

Çalışma sahasında da belli sebeplere dayandırılarak ismi değiştirilen köyler bulunmaktadır. Havzanın nüfus, mesken, yerleşme, gelişmişlik gibi özellikler açısından en büyük köyü olan Sarıkamış köyü hariç havzadaki tüm köylerin ismi değişmiştir. Fakat bu yeni isimler daha çok köylerde ve mezralarda bulunan genç ile çocuk nüfus tarafından kullanılmaktadır. Yöredeki yaşlı nüfus hala eski isimlerle köylerini tanıtmakta ve yeni isimleri benimseyememektedir. Köylerin isimleri genelde yöre

insanının yerel diline ait bazı anlamlar içeren isimler olmakla birlikte geçmişte bu sahalara yerleşen topluluklar tarafından konulan isimlerdir.

Araştırma sahasında bulunan **Kumyazı** ve **Sarıkamış** köylerinde geçmiş dönemlerde yoğunluklu olarak Ermenilerin yaşadığı ve eski isimlerinin Ermeniler tarafından koyulduğu düşünülmektedir. **Kumla** köyü Kerkük Altıncöprü'den gelen Türkmenler tarafından kurulmuş ve onlar tarafından İyikisüfla olarak adlandırılmıştır. **Gümüşkaynak** köyündeki halk köye kendi yöresel dilinde bir anlama gelen Kürdikan adını koymuş fakat bu isim Türkçe'ye uygunsuzluğu veya herhangi bir anlama gelmeyişi nedeniyle değiştirilmiştir. **Tepecik** köyünün günümüzde verilen isminin temel nedeninin köydeki çok sayıda tepelik alan oluşu düşünülürse geçmiş dönemlerde Tavilitepecik isminin verilmesi aynı nedene bağlanabilir. **Kartaldere** köyünün eski ismi peygamberimizin 5. torunu olan Seyit Muhammed Kattal Hazretleri'nin burada şehit olmasına ithafen, şeyhin burada katledildiğini ifade etmek üzere Şeyhkatil olarak belirlenmiş ancak son isim değişikliğinde Kartaldere adını almıştır. Araştırma sahasında isim değişikliği nedeniyle en ilgi çekici olan yerleşme ise şüphesiz ki Örencik köyüdür. Yerleşmelerin tarihçesi kısmında bahsedildiği üzere Örencik köyü M.Ö. 200 yıllarında kurulduğu düşünülen **Sophene Krallığının** önemli bir kentidir. Bu kent Sophene krallığı tarafından Arşamaşat, krallığın halkı tarafından Şupani, Bizanslılar tarafından Asmosata, Ermeniler tarafından Aşmuşat, Süryaniler tarafından Arşemşat, olarak adlandırılmıştır. Sophene Krallığının tarihi kenti olarak kabul edilen Örencik'te sonraki dönemlerde krallığın yıkılıp ortadan kalkmasından sonra, Ermenilerin gelip burada yaşadığı ve köye eski krallığın yok olup gittiği ile sahanın harabe haline geldiğini ifade etmek üzere Kharaba ismini verdikleri düşünülmektedir. Günümüzde de yöre halkı köye kendi aralarında yine benzer şekilde yöresel dillerinde harap olup köhne duruma gelmiş anlamındaki Haraba demektedirler (Tablo 26).

Tablo 26. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Eski İsimleri

Yerleşmelerin Yeni İsmi	Yerleşmelerin Eski İsmi
Örencik	Haraba
Gümüşkaynak	Kürdikan
Sarıkamış	Sarıkamış
Kumla	İyikisüfla / İğikisüfla
Kumyazı	Genepi
Kartaldere	Şeyhkatil
Tepecik	Tavilitepecik

Kaynak: Arazi Anket Sonuçları

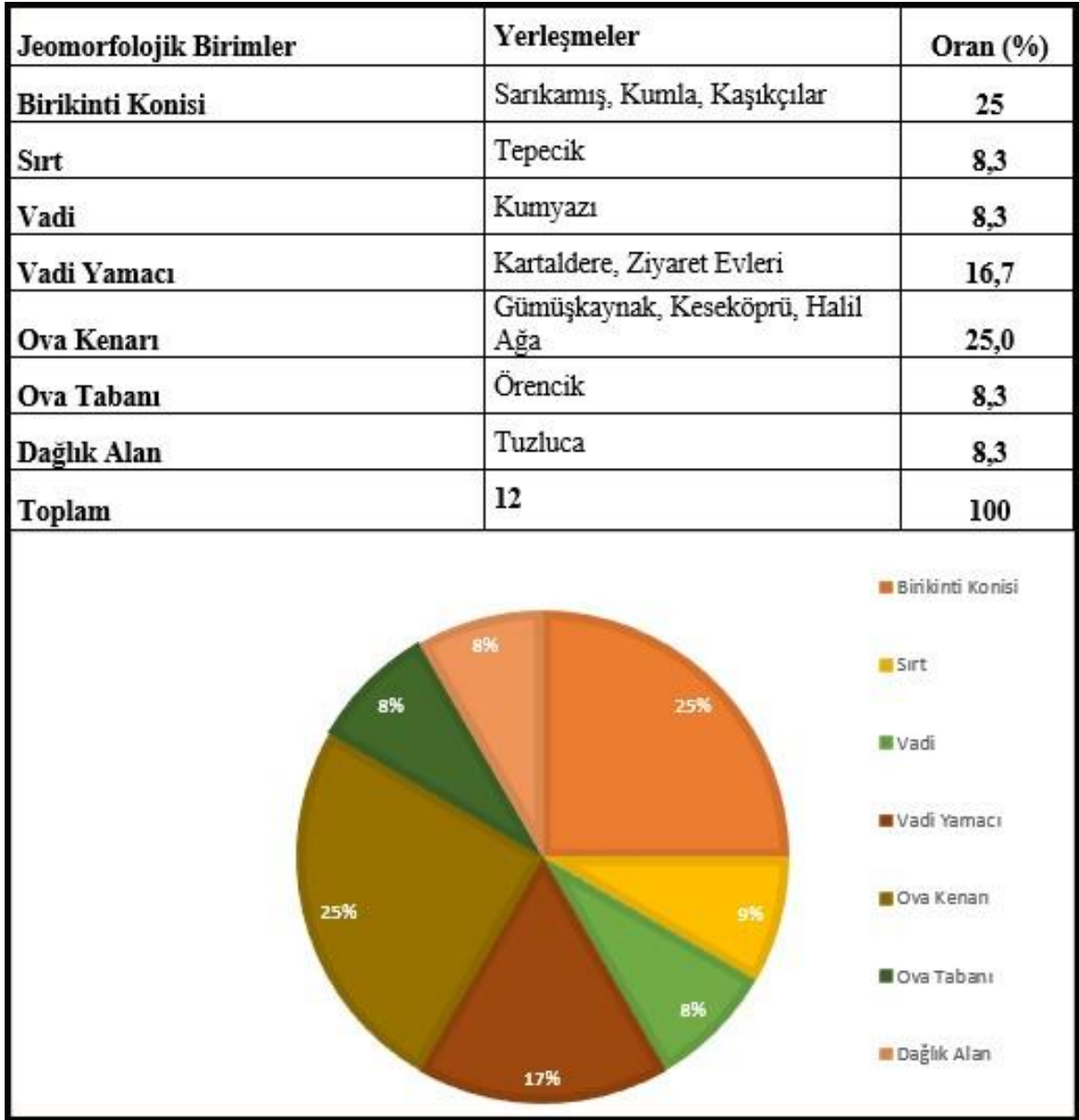
3.3.2.2.4. Kuruluş Yeri Bakımından Yerleşmeler

Uygulamalı Jeomorfolojinin en önemli uğraş alanlarından biride yerleşim alanlarının seçimidir. Yerleşmelerin sağlıklı büyümesi, altyapı tesislerinin ekonomik ve uzun ömürlü olması ve insanların doğal afetlere karşı yaşamlarını güven içinde sürdürebilmeleri için yerleşim alanlarının seçiminde esaslı ve ayrıntılı jeomorfolojik incelemeler yapılmalıdır. Bir bölgedeki yerşekillerinin özellikleri, büyüklük ve dağılışları yerleşmelerin düzenli gelişmesi ve devamlılığı üzerinde denetleyici rol oynar (Özdemir, Tonbul 1990:222)

Köylerin çeşitli açılardan sınıflandırmalarından biride kuruluş yeri bakımından olan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma yapılırken dağ, ova, vadi, sırt, yamaç vb. morfolojik üniteler kullanılmaktadır. Kırsal yerleşmeler içerisinde yer alan köy yerleşmelerinde kuruluş yeri seçilirken daha ziyade düzlük araziler, vadi tabanları, tarım arazilerinin yanındaki düzlükler gibi alanlar tercih edilmektedir. Köylerin bünyesinde bulunan mezralar ise köylerden farklı olarak genellikle sırt, yamaç ve dağ eteği gibi daha eğimli morfolojik üniteler üzerinde kurulmuşlardır. Kuruluş yeri olarak adlandırılan bu morfolojik üniteler aynı zamanda köylerin dokusu üzerinde de etkili olmaktadır. Çünkü eğimli yüzeyler olarak kabul edilen sırt, etek ve yamaç gibi alanlarda kurulan köylerde genellikle dağınık ve gevşek doku görülmektedir. Dağınık dokunun görüldüğü bu köy yerleşmelerinde köy bütünüyle tek bir morfolojik ünitenin üzerinde yer alabileceği gibi, aynı köye ait daimi veya geçici olarak kabul edilen köyaltı yerleşmeleri (mezra, mahalle...), köyden farklı bir morfolojik ünite üzerinde yer alabilmektedir. Bununla beraber; düz veya düze yakın yüzeylerde kurulan köylerde ise toplu doku görülmesi daha mümkündür.

Kumyazı Çayı havzası jeomorfolojik açıdan çeşitli morfolojik ünitelere sahip bir alandır. Bu nedenle havzadaki köylerin kuruldukları yerlerde birimler farklı özellikler göstermektedir. Genellikle Kumyazı Çayı'nın ve Kartal, Medi ve Baltalık olarak adlandırılan yan kollarının açmış olduğu tarımsal açıdan uygun zemine sahip ve alüvyon bakımından zengin olan sahalar tarım ve yerleşim alanı olarak seçilmiştir. Örneğin havza içerisindeki Sarıkamış ve Kumla köyleri tarım arazisi olarak kullanıldığında yüksek verim elde edilebilecek birikinti konisi üzerinde kurulmuşlardır. Aslında her iki köyde yükselti değeri düşük arazilerin geniş alan kaplaması ve köy merkezlerinin jeomorfolojik açıdan sade bir görünüm sunması nedeniyle köyler daha ziyade bir ova görünümünde iken hemen batısında yer alan Mastar Dağı gibi yüksek bir alan söz konusu köyleri bu görüntüde kurtararak birikinti konisi özelliği kazandırmıştır (Fotoğraf.8.). Bununla beraber akarsu şekillendirmesiyle oluşmuş platoluk alanlar da hayvancılık faaliyetlerine uygun yüzeyler oldukları için yerleşme alanı olarak tercih edilen sahalar içerisinde yer almaktadır. Bu tarz yerleşmelerin havzadaki örneğini ise Tepecik köyü oluşturur.

Havzadaki köylerin kuruluş yerini genel olarak değerlendirirsek; Sarıkamış ve Kumla köyleri **birikinti konisi** üzerinde, Karaldere **vadi yamacında**, Kumyazı **vadi** içerisinde, Tepecik **sırt** üzerinde, Örencik **ova tabanında**, Gümüşkaynak ise **ova kenarında**, kurulmuştur (Şekil 22).

Kaynak: Köy Envanter Etütleri(1981), Google Earth, Arazi Gözlemleri

Şekil 22. Kumyazı Çayı Havzasındaki Yerleşmelerin Jeomorfolojik Birimlere Göre Dağılışı

Fotoğraf 13. Vadi Yamacında Yer Alan Kartaldere Köyü

3.3.2.2.5. Geçim Kaynaklarına Göre Köylerin Özellikleri

Kumyazı Çayı Havzasında yer alan köylerin temel ekonomik fonksiyonu açısından büyük farklılıklar yoktur. Havzadaki tüm köylerde tarım ve hayvancılık faaliyetleri bir arada sürdürülmektedir. Ancak bazı köylerde tarımsal faaliyetler ön plana geçerken bazı köylerde hayvancılık faaliyetleri daha fazla önem arz etmektedir. Bununla beraber bazı köylerin tarım arazileri kısıtlı olduğu için yapılan tarımsal faaliyetler sadece geçime yönelik iken bazı köylerde ihtiyaç fazlası ve ticarete yönelik tarımsal faaliyetler görülmektedir. Ayrıca sahadaki hayvan varlığı da azımsanacak derecede değildir.

Gümüşkaynak, Sarıkamış ve Kumla köylerinde gerek sulu tarımın yaygın olması gerekse de ihtiyaçtan fazla ürününün yetiştirilmesinden anlaşılabacağı üzere ticarete yönelik tarımsal faaliyetler söz konusudur. Özellikle Sarıkamış ve Kumla köyleri sebze yetiştiriciliğinde önemli gelişmeler kaydetmiş ve pazarlamaya yönelik teknikler geliştirmiştir. Söz konusu köylerde sulama kanalları da görülmektedir. Gümüşkaynak köyünde ise nüfus azlığına bağlı olarak her ne kadar sulu tarım alanları fazla olsada fazla bir üretimden bahsedilemez. Genellikle köy halkı ihtiyacı kadar ürün yetiştirmekte fazla ürün olduğu zamanlarda ise bunu Palu, Kovancılar ve Elazığ-Merkez'deki

pazarlarda satmaktadırlar. Dolayısıyla sulu tarım alanlarına paralel olarak ticarete yönelik tarımsal faaliyetler genellikle havzanın kuzey yarısında yoğunlaşmaktadır.

Havzanın güney yarısı olarak nitelendirebileceğimiz Tepecik ve Kartaldere köylerinde tarımsal faaliyetlerin kuzey kesimdeki kadar fazla olduğundan bahsedilemez. Özellikle Tepecik köyündeki arızalı topoğrafya ve toprağın verimsizliği halkı tamamen geçime yönelik tarıma itmiştir. Kartaldere köyü de Tepecik köyü gibi arızalı topoğrafyaya sahip olmasına rağmen imkan bulduğu her alanda önemli ölçüde tarım ürünü yetiştirmekte ve ihtiyaç fazlasını ticarete yönelik olarak kullanmaktadır. Ayrıca havzada bağ-bahçe tarımının ticarete yönelik olarak yapıldığı iki köyden biri Kartaldere'dir. Bu da köyün imkanlarını iyi kullandığını göstermektedir. Bağ-bahçe tarımının yapıldığı ikinci köy ise havzanın tarım açısından en fazla önem taşıyan köyü Sarıkamış'tır. Köylerde en fazla yetiştirilen tarım ürünlerini; şerker pancarı, buğday, arpa, sebzeçilik ürünleri arasında yer alan domates, biber, patlıcan, elma, kayısı, fasulye ve nohut oluşturur. Araştırma sahasında yer yer karışık tarım alanları bulunmakta ve bu alanlarda özellikle elma ile kayısı yetiştiriciliği ön plana geçmekte ve bu açıdan Sarıkamış, Kumla ve Kartaldere köyleri önem taşımaktadır (Tablo 27). Diğer köylerde de olmak üzere bilhassa Örencik ile Gümüşkaynak köylerinde ciddi bir alan kaplayan kuru tarım alanlarında buğday, arpa, fığ ve korunga yetiştiriciliği görülmekte ve bu da hayvan varlığına işaret etmektedir. Ayrıca Murat havzası Rehabilitasyon Projesi kapsamında tüm köylerde tarımı geliştirmek adına sera yapıldığını söylemekte fayda vardır.

Geçimini hayvancılıkla sağlayan yerleşim yerleri tarımla sağlayan yerleşmelere oranla daha azdır ancak tüm köylerde belirli bir hayvan varlığı bulunmaktadır. Bu durum köylerde tarımsal faaliyetler ön planda olsa bile tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin bir arada sürdürüldüğünü ve platoların geniş alan kaplaması nedeniyle hayvancılık faaliyetlerinin de yoğun olduğunu kanıtlamaktadır (Tablo 27). Özellikle topoğrafyanın tarımsal faaliyetlere izin vermeyecek kadar arızalı olduğu alanlarda hayvancılık faaliyetleri ön plana geçmektedir. Köylerin tamamında da miktarı değişmekle beraber büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvanları beslenmektedir. Türkiye geneli kırsal alanlara paralel bir şekilde havzada sırasıyla en fazla koyun, keçi ve sığır bulunmaktadır. Kümes hayvancılığının ticarete yönelik yapıldığı tek yerleşme

Sarıkamış köyü olup köyde bir kaz çiftliği bulunmaktadır. Diğer köylerde ki kümes hayvanları ihtiyaca yöneliktir.

Tablo 27. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Geçim Kaynaklarına Göre Durumu

Yerleşmeler	1	2	3
Örencik	Tarla Tarımı	Hayvancılık	Bağ-Bahçe Tarımı
Gümüşkaynak	Tarla Tarımı	Bağ-Bahçe Tarımı	Hayvancılık
Sarıkamış	Tarla Tarımı	Hayvancılık	Bağ-Bahçe Tarımı
Kumla	Tarla Tarımı	Hayvancılık	Bağ-Bahçe Tarımı
Kumyazı	Tarla Tarımı	Bağ-Bahçe Tarımı	Hayvancılık
Kartaldere	Bağ-Bahçe Tarımı	Hayvancılık	Tarla Tarımı
Tepecik	Tarla Tarımı	Hayvancılık	Bağ-Bahçe Tarımı

Kaynak: Arazi Anket Sonuçları

3.3.2.2.6. Alan Büyüklüklerine Göre Köyler

Köyleri sadece yerleşmelerin bulundukları mekan ile sınırlı düşünmek eksik ve hatalı bir değerlendirmedir. Bilindiği gibi her yerleşmenin ekonomik bir çevre içerisinde, bu çevre ile birlikte ele alınması gereklidir (Tanoğlu 1969: 212-213). Ayrıca bir sahadaki nüfus büyüklüğü ile alan büyüklüğü arasında da paralellik yoktur. Yüzölçümü küçük olan bir sahada nüfus fazla, yüzölçümü fazla olan bir sahada nüfus miktarı az olabilir. Bu durum özellikle aritmetik nüfus yoğunlukları hesaplanırken belirleyici olmaktadır.

Kırsal sahalarda bir yerleşmenin yüzölçümünü belirleyen temel etken şüphesiz ki fiziki çevre faktörleridir. Şöyle ki dağlık bir alanda kurulan yerleşmenin alanı kısıtlı olacağı için yüzölçümü küçük olurken, düz veya hafif eğimli bir yüzeyde kurulan yerleşmenin alan sıkıntısı olmayacağı için ebetteki yüzölçümü de o ölçüde büyük olacaktır. Bu durumun istisnaları da vardır. Çünkü bir sahanın büyük çoğunluğu engebeli araziden veya düzlük araziden oluşursa yüzölçümleri arasındaki farklılığı belirleme de bu kriter işlevsiz kalmaktadır.

Kumyazı çayı havzasında yerleşmelerin alan büyüklüklerinde düzenli bir dağılım görülmemektedir. Havza genel itibariyle sade bir görünüme ve düşük yükseltilere sahip olduğu için alçak ve düz alanlarda kurulan yerleşmelerin yüzölçümünün büyük yüksek ve engebeli alanlarda kurulan yerleşme yüzölçümlerinin

küçük olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira ova tabanında kurulmasına rağmen ikinci en küçük yüzölçümüne sahip olan Örencik köyü bu durumu kanıtlamaktadır.

Havzanın toplam alanı 115 km²'dir. Bu değer düşünüldüğünde havzadaki her yerleşmeye yaklaşık 16,5 km² alan düşmektedir. Ancak sahadaki yerleşmelerin yüzölçüm dağılımı düzensiz olduğundan bu değer üzerinde ve altında kalan yerleşmeler bulunmaktadır. Bu değer Türkiye genelinde ise yaklaşık 21.39 hektardır (Kesici, 1992:75). Fakat yerleşmelerimizi ayrı ayrı değerlendirdiğimizde elbette ki farklı sonuçlar çıkacaktır. Örneğin Örencik'te bu değer 12 km² iken Kartaldere'de 27 km²'dir. Havzada 20 km²'nin üzerinde yüzölçümüne sahip iki köy yerleşmesi bulunur. Bunlar: Kartaldere (27,312) ve Sarıkamış'tır (21,214). Örencik, Gümüşkaynak ve Tepecik köylerinin yüzölçümleri birbirine yakın olup 12 ile 13 km² arasında değişmektedir (Tablo 28).

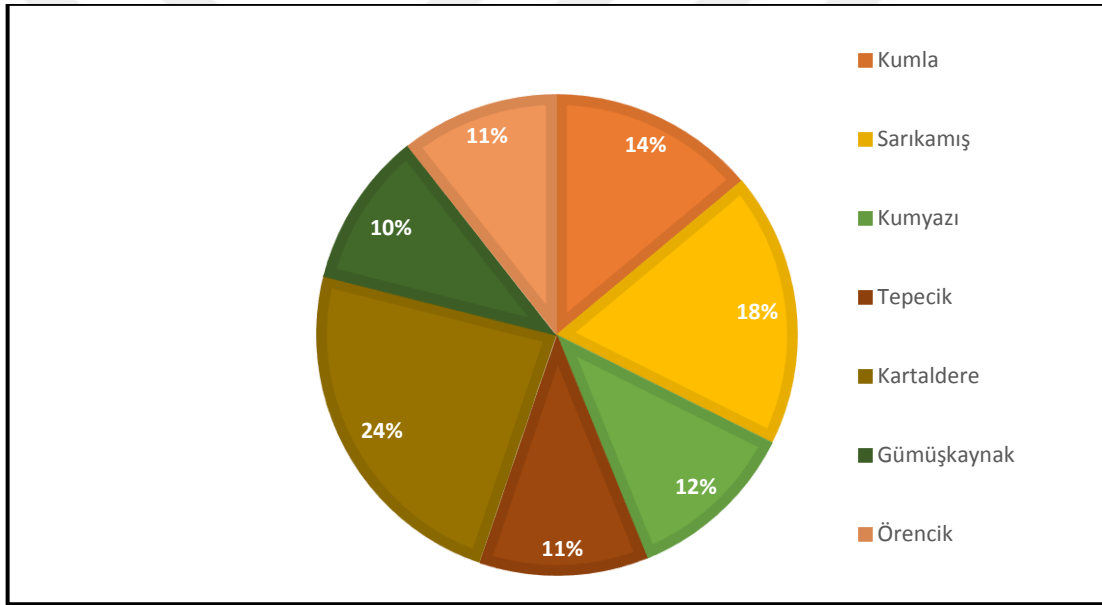
Günümüzde havzadaki yerleşmelerde arazinin yüzölçümü ile nüfusu arasında tam anlamıyla olmasa da bir paralellik olduğu görülmektedir. Genel bir tabirle arazinin fazla olması zaten beraberinde nüfusu da getirmektedir. Çünkü arazi yüzölçümü arttıkça verimli araziler ve su kaynakları gibi kullanıma uygun alanların çeşitliliği de artmaktadır ve kırsal alanlarda en önemli unsur verimli araziler ile bol suyun varlığıdır. Bu faktörlerin elverişli olduğu köyler genellikle yüksek nüfusa sahiptir.

Havzada en büyük yüzölçümü 27 km² ile Kartaldere köyünde görülmektedir. Kartaldere köyü nüfus bölümünde sayılan nedenlerle (emekli göçleri, salgın, seçim...) göç almış ve sayım yılları içerisinde daima nüfus miktarı bakımından ilk sırada gelen Sarıkamış köyünü geçmiştir. Dolayısıyla günümüzde en yüksek nüfus miktarı yüzölçümünün de en büyük olduğu Kartaldere köyünde görülmektedir. Kartaldere köyünü nüfus miktarı bakımından ikinci sırada Sarıkamış köyü takip etmekte ve söz konusu bu köy yüzölçümü bakımından da ikinci sırada gelmektedir. (Tablo 28, Şekil 23). Araştırma sahasında en düşük nüfusa sahip olan Gümüşkaynak köyü aynı zamanda en küçük yüzölçümüne sahip köydür. Verimli bir alanda kurulmasına ve su kaynakları bol olmasına rağmen havzada göç olayının ilk başladığı köy olmuş ve günümüze kadar da nüfus kaybetmiştir. Sonuç olarak Kumyazı ve Kumla köyleri dışında havzadaki köylerin yüzölçümleri ile nüfusları paralellik gösterir. (Tablo 28, Şekil 23)

Tablo 28. Kумызы Чayı Havzasında Toplam Arazi Miktarı

Köyler	Arazi (km ²)	Toplam Nüfus
Kumla	16	200
Sarıkamyş	21,2	465
Kумызы	13,2	208
Tepecik	13	218
Kartaldere	27, 3	595
Gümüşkaynak	12	36
Örencik	12,3	105
Toplam	115,6	1827

Kaynak: Köy Envanter Etütleri(1981), TÜİK, Arazi Anketleri

Kaynak: Köy Envanter Etütleri(1981), TÜİK; ADNKS(2018), Arazi Anketleri

Şekil 23. Köy Yüzölçümlerinin Havzada Kapladıkları Oranlar

3.4. Meskenler

Meskenler veya meskenlerin yapımı insanların dinlenme, kendini uygunsuz hava koşullarından, vahşi hayvanlardan ve aralarında düşmanlık bulunan hem cinslerinden korumak gibi ihtiyaçlarından doğmuştur. Bu ihtiyaçlara soyunu devam ettirmek, uyumak, yiyecek-içecek ve giyecek maddelerini güvenli bir şekilde muhafaza etmek gibi birçok önemli ihtiyaç da eklenebilir. Bu nedenlerden ötürü insanların geçmişten günümüze bir alana ihtiyaç duyuşu meskenleri doğurmuştur. Bu şekilde korunma ve

barınma görevini ilk çağlarda ilkel bir barınak türü olan mağaralar yerine getirmiş ve meskenler değişip gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Meskenler kullanılan malzeme şekil ve çeşitli kısımlarının düzeni bakımından çok farklı görünümeler arz etmektedirler. Meskenlerin çeşitli şekiller almasında etnik, tarihi ve psikolojik faktörlerin yanında bölgeye göre değişen ve her bölgenin karakteristiğini meydana getiren evlerin temel şekillerinde coğrafi faktörlerin etkisi büyüktür. Meskenler yapı malzemesi şekil ve çeşitli kısımlarının düzeni ile içinde bulundukları coğrafi koşulların etkisini taşırlar. Coğrafi çevreye en iyi uyan ve bulundukları çevrenin etkisini taşıyan meskenler daha çok kır meskenleridir (Denker 1977:60).

3.4.1. Meskenleri Etkileyen Doğal ve Beşeri Faktörler

Uzun bir gelişmenin ve tarihsel geçmişin izlerini taşıyan kır meskenlerinin sürekliliğinde gelenek ve göreneklerin yanı sıra psikolojik, etnik, tarihsel faktörlerin ve ekonomik faktörlerin ve ekonomik etkinliklerin önemli bir payı vardır. Ancak bunlarında ötesinde bölgeye göre değişen her bölgenin belirgin özelliklerini yansıtan kır meskenlerinin biçimlenmesinde relief, iklim, jeolojik yapı, litoloji ve bitki örtüsü gibi coğrafi çevre faktörlerinin de büyük etkisi vardır. Başka bir anlatımla meskenler çevre koşullarını yansıtabildikleri ölçüde coğrafi açıdan anlam ve önem kazanırlar (Tanoğlu, 1969:214) Ülkemizin farklı bölgelerinde yaşayan insanların farklı sosyal ve ekonomik yapıları sahip oldukları düşünülürse tüm bölgelerdeki meskenlerinin birbirinin aynısı olmasını beklemenin mümkün olmadığı anlaşılır. Çünkü farklı sosyal yapılar beraberinde çeşitli gelenek, görenek ve inançları da getirmektedir. Bu faktörlerin her biri elbetteki kişilerin barınak olarak seçtikleri veya inşa ettikleri yapılar üzerinde etkili olmakta ve yapıların birbirinden farklı görünümlere sahip olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca yıllardır yerleşik olarak yaşıyan bir halkın inşa ettiği meskenler ile yakın bir zamana kadar göçebe olarak yaşayıp yeni yeni yerleşik hayat geçyen bir halkın inşa ettiği yapıların aynı olmasını beklemek imkansızdır. Çünkü bu iki farklı grup arasında farklı yaşanmışlıklar, anılar, izlenimler ve tecrübeler bulunmaktadır. Ayrıca göçebe yaşıyan halkın her gittiği alanda gördüğü yapıların bir özelliğinden etkilenebileceği ve bunları oluşturacağı meskenlere ekleyebileceği de göz ardı edilmemelidir.

Kişilerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürdüğü barınak veya meskenler çok çeşitli faktörlerin etkisinde kalarak şekillenmektedirler. Meskenler oluştuktan sonra ortaya çıkan bu şekiller de oluşumunda etkili olan faktörlerin etkisini yansıtmakta veya hissettirmektedir. Genel bir tabirle insanların yeryüzünde yaşamsal faaliyetlerini devam ettirmek için oluşturdukları meskenlerin yapımında bir çok faktör etkili olmaktadır. Meskenlerin yapı ve mimarisinde etkili olan bu faktörler; fiziki faktörler, beşeri faktörler ve sosyal faktörler olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

Mesken yapımında etkili olan fiziki faktörler; sahanın jeolojik yapısı, litolojik yapısı, bitki örtüsü, yer şekilleri, yükseltisi ve iklimi (yağış durumu, yağış biçimi, kış mevsiminin uzunluğu, bakı, rüzgar...) ile alakalıdır. Litolojik yapı özellikle kır meskenlerinin yapımında temel bir işleve sahip olup meskene yapı malzemesi sağlayan bir faktördür. Şehirsel alanlarda ulaşım ağının daha geliştiği düşünülürse mesken yapımında ihtiyaç duyulan her türdeki yapı malzemesi çok uzak mesafelerden bile taşınıp getirilirken kırsal alanlar bu imkana yeterince sahip olmadıkları için çevrelerinde bulunan malzemeyi yapı malzemesi olarak kullanmaktadır. Bu açıdan litolojik yapı mesken açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla meskenlerin yapı malzemeleri sahanın litolojik yapısına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Araştırma sahasında farklı jeolojik dönemlerde meydana gelmiş kayaç oluşumuna bağlı olarak zengin kayalık alanlar bulunmaktadır. Bu alanlar içerisinde hem Palu formasyonuna hemde hazar formasyonuna ait kayaç türleri bulunmakta olup sahadaki nüfus için önemli mesken yapım malzemeleri oluşturmaktadırlar. Havzada görülen karasal iklim nedeniyle hatta sahanın güney ve güneybatı kesimindeki Kartaldere ve Tepecik köyleri civarında Mastar Dağı ve Yaylın Dağı gibi yüksek yer şekillerinin varlığı sebebiyle şiddetli geçen kış mevsimi nedeniyle bu sahalarda kışın soğuğu geçirmeyen ve evlerin sıcak kalmasını sağlayan **taş** malzemeler kullanılmıştır. Konutların yapımında en fazla karşılaşılan malzemeyi ise **kerpiç** oluşturmaktadır. Bazı sahalarda kerpiç meskenlerin duvar ve tavanları kalın olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum üzerinde soğuk kış aylarında ısı kaybını minimuma indirmek etkili olmaktadır. Bunların yanında vadi içlerinde ve ormanlık sahalara yakın kurulan köylerde çevredeki ormanlık alanlardan temin edilen ağaç gövdeleri de taş ile kerpiç malzemelere destek olarak kullanılmış ve aralara şerit şeklinde yerleştirilerek meskenlerin daha sağlam olması sağlanmıştır.

Litoloji faktörünün dışında iklime bağlı faktörler de havzadaki yerleşmelerin mesken yapımı üzerinde etkili olmaktadır. Köyler genelde güneş ışığından ve ısısından faydalanmak üzere güneye bakan dağ veya vadi yamaçlarında kurulmuşlardır. Havzadaki meskenlerin kuzeye bakan taraflarındaki pencerelerin oldukça küçük, buna karşılık güneye bakan yamaçlardaki pencerelerin ise tam zıttı bir şekilde olabildiğince büyük olması nüfusun bakı faktörünü dikkate aldığını, dolayısıyla iklimsel faktörlerin meskenler üzerinde etkili olduğunun kanıtıdır. Köy nüfusu yine benzer bir şekilde tarım arazileri olarak genelde güneye bakan yamaçlardaki uygun, elverişli düz veya düze yakın alanları tercih etmişlerdir. Bu alanların mesken ve tarım arazisi olarak tercih edilmesinde daha önce de belirtildiği gibi su kaynaklarının varlığı da birinci derece de etkili olmuştur.

Fotoğraf 14. Örencik Köyünde Vadiye Yakın Oluşturulan Tarım Arazileri

Kumyazı Çayı havzasında yeni yapılan konutlarda şehrsel mimarinin özelliklerini bünyesinde barındıran modern yapılar dikkat çekmektedir. Kırsal alanlarda sıklıkla karşılaşılan alışılagelmiş kerpiç veya taş meskenlerin yerine betonarme meskenlerin görülmesinin şüphesiz ki, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimle yakından

ilgisi vardır. Havzada görülen bu değişim üzerinde sahanın geçmişten günümüze kadar zamanı ve oranı değişmekle beraber verdiği göç etkili olmuştur. Sahada ekonomik olarak sınırlı imkanlar başta olmak üzere pek çok sebeple göçlerin meydana gelmesi ve kırsal nüfusun kentsel alanlara gidip oradaki olanakları veya ortamı görmesi nüfusu bir bakıma kentlileştirmiş ve söz konusu nüfus şehrsel mimari ile tanışmıştır. Bu durum şehirlerin kırsal alanlar üzerindeki önemli etkilerinden biri olup saha içerisinde yeni yapılan meskenlerde de kendini göstermektedir. Bunun sonucunda emekliye ayrılan veya kentsel alanlardan köylerine dönen nüfus şehrsel mimariye uygun betonarme meskenler inşa etmiştir. Bazı alanlarda ise nüfus meskenlere yeniden eklemek istedikleri eklentileri eski taş veya kerpiç yapının üzerine betonarme olarak eklemiş böylece şehrsel mimarinin bazı özellikleri ile kırsal konutlar zenginleştirilmiştir.

Fotoğraf 15. Havzada Yeni Mesken Örneği (Örencik Köyü)

Havzada başta deprem olmak üzere meydana gelen doğal afetler de konutlarda değişim oluşturan bir diğer faktördür. Çünkü doğal afetten dolayı fazlaca hasar gören veya yıkılan konutların yerine devlet desteğiyle yeni konutlar yapılmıştır. Yapılan bu yeni konutlar da yine kırsal alanlarda alışlagelmiş kerpiç ve taş konutlardan farklı olarak betonarme özellik göstermektedir. Bu tür konutlara en fazla Sarıkamış ve

Karaldere köylerinde rastlanılmaktadır. Yani yalnızca araştırma alanında değil Türkiye genelindeki kırsal alanlarda meskenlerin değişim içerisinde olduğu, şehrsel mimariyi yansıtan modern yapıların artarak, kırsal alanların karakterini yansıtan taş veya kerpiç meskenlerin azaldığını söylemek yanlış olmaz.

Fotoğraf 16. Kumyazı Köyünde Deprem Sonrası Yapılan Betonarme Konutlar

Meskenlerin dağılışına baktığımızda yoğunluğun, Kumyazı Çayı ve kolları tarafından aşındırılmış vadilerde, çevresine göre daha az eğimli yüzeylerde, uygun tarım arazilerinin bulunduğu düz veya hafif dalgalı alanların yakınında olduğunu görmekteyiz. Havzadaki meskenlerin dağılışını gösteren haritadan da anlaşılacağı gibi meskenlerin Kumyazı Çayı ve kollarının geçmiş olduğu alanlardaki vadilerde yoğunlaşmış olması çeşitli karakterlerde yerleşme şekillerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Geçim tiplerine göre köyleri sınıflandırdığımız kısımda bahsettiğimiz üzere yerleşmelerin hemen hemen hepsi bitkisel üretim ile hayvancılık faaliyetlerini bir arada yürütmektedir. Bu nedenle meskenler de vadi tabanları, vadi çevresi, çevredeki uygun alanlar ve su kaynaklarına yakın olan alanlarda inşa edilmiştir.

Ayrıca köylerde yapılan görüşmeler neticesinde eskiden yapılmış konutların daha ziyade eğimli yüzeyler ve yamaçlarda yapıldığı ancak günümüzde tarımsal faaliyetlere bağlı olarak yeni yapılan konutların tarım alanlarına yakın olması anlayışının geliştiği bu nedenle meskenlerin tarım arazilerinin bulunduğu vadiye ve su kaynaklarına yakın düzlük alanlarda yapıldığı kanısına varılmıştır (Fotoğraf 17).

Fotoğraf 17. Kumla Köyünde Tarım Arazisine Yakın İnşa Edilen Mesken Örneği

Araştırma sahasında meskenlerin dağılışını kabaca değerlendirecek olursak havzanın kuzeyi olarak kabul edebileceğimiz Örencik ve Gümüşkaynak köylerinde yoğunluğun az Güney kesim olarak kabul edebileceğimiz Kartaldere ve Tepecik köylerinde yoğunluğun fazla olduğunu söyleyebiliriz. Yine havzanın orta kesimi olarak değerlendirebileceğimiz Sarıkamış, Kumla ve Kumyazı köylerinin bulunduğu alanda Sarıkamış köyü hariç yoğunluğun orta derece olduğu söylenebilir. Çünkü bu alandaki yoğunluk havza kuzeyine oranla fazla, güneyine oranla azdır. Ancak orta derecede yoğunluğun bulunduğu bu orta kesimde genel duruma aykırılık gösteren bir yerleşme olarak Sarıkamış köyü bulunmaktadır. Çünkü bu köydeki mesken yoğunluğu havzadaki tüm köy yerleşmelerinden fazladır. Bu durum üzerinde daha önce de belirtildiği gibi

köyün konumu, verimli tarım alanları, bol su kaynakları, tarım tekniklerindeki gelişmişlik gibi faktörler etkili olmuştur.

3.4.2. Meskenlerin Özellikleri

Köy meskenleri kullanılan inşa gereçleri fonksiyonları ve fizyonomileri ile içinde bulundukları coğrafi mekânın doğal şartlarının yanında, meskenleri kullanan kişilerin ekonomik faaliyet türleri ve sosyo-ekonomik düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Nitekim meskenler, sadece içinde yer aldıkları doğal çevre şartlarıyla değil, kendini meydana getiren insanların faaliyetlerine kültürüne sosyo-ekonomik şartlarına bağlı olarak da çeşitli şekil ve özellikler kazanmaktadırlar. Bu nedenle meskenler her şeyden önce doğal çevre şartları ile insan faaliyetlerinin bir eseri olarak kabul edilmektedirler (Tunçdilek, 1967:51). Coğrafya bilimini ilgilendiren konutlar şüphesiz ki gerek yapıım malzemesiyle gerek meskenin biçimi, eklentileri, eklentilerin meskene bağlanış biçimi gibi özellikleriyle tam anlamıyla coğrafi ortamı yansıtan konutlardır. Coğrafi ortamı yansıtmayan konutlar Ali Tanoğlu tarafından “Kaprisli ev”, Hayati Doğanay tarafından “Paradoks ev” olarak adlandırılmıştır.

Meskenler, sakinlerinin gelenek görenek ekonomik ve kültürel düzey gibi değişik sosyal özellikleri nedeniyle bölgeden bölgeye, hatta yöreden yöreye önemli farklılıklar gösterebilirler. Söz konusu farklar formal olabileceği gibi yapı tarzı, kat sayısı, eklentiler, iç donatım, kullanılan yapı gereçleri, tezyin (iç ve dış süsleme) ve daha birçok yönlerden olabilmektedir. Hele konutlarda çatı tarzı, çatı örtü gereçleri, kat sayısı, oda sayısı, eklentiler ve fonksiyonları, duvar kalınlıkları, pencere sayısı ve boyutları gibi yönlerden konut tiplerine bakılırsa, sorunun boyutları çevre-konut ilişkisinin boyutlarını aşar ve tarihi, etnik, sosyolojik, etnoğrafik, jeolojik, ekonomik ve kültürel bir sorun karşımıza çıkar (Doğanay, 1994:327).

Gerek kırsal alanlarda gerekse de kentsel alanlarda meskenlerin inşa biçimi, şekli, eklentileri, çatı sistemi, büyüklüğü... gibi pek çok özelliği belirleyen temel faktör nüfusun sahip olduğu maddi imkanlar veya ekonomik durumdur. Tüm Türkiye genelinde olduğu gibi araştırma alanında da yaşayan nüfusun maddi imkanları geçmiş dönemlere oranla gelişmiştir. Maddi imkanların veya yeterliliklerin önceki dönemlere göre gelişmiş olması doğal olarak meskenlerin yapıım malzemesi ve biçimi de etkilemiş, değiştirmiştir. Söz konusu nüfus artık yeni konutlar yaparken ya da mevcut konutlarına

yeni eklentiler eklerken eski inşa malzemelerini terketmiş bunun yerine gerek maddi yeterliliklerin artması gerekse de şehirselleşme alanlara olan göçler neticesinde yeni meskenlerle karşılaşılıp etkilenilmesi sonucunda şehirselleşme mimariye uygun betonarme meskenler inşa etmişlerdir. Şehirselleşme mimariye uygun daha modern konutlar inşa edebilme isteği havzadaki meskenlerin yapı malzemesi, çatı örtüsünün türü ve çatı örtüsünün tipi, oda sayısı, pencere sayısı ve büyüklüğü, evin iç ve dış mimarisi gibi özellikleri imkanlar dahilinde olumlu yönde değiştirmiştir.

Kumyazı Çayı Havzasında meskenleri yapı malzemelerine göre incelendiğimizde üç ayrı kategoriye ayırabiliriz. Bu kategoriler; **“kerpiç meskenler”**, **“taş ve kerpiç karışımı olan karışık meskenler”** ve **“betonarme meskenlerdir”**. Havzada bulunan evler içerisinde en eski olanlarını toprak ve saman karıştırılarak zaman zaman da içine ahşap malzeme katılıp sağlamlaştırılan “kerpiç evler” oluşturur. Sonraki dönemlerde ailelerin genişlemesi ve yeni alanlara ihtiyaç duyulması nedeniyle mevcut meskenlere yeni eklentiler dahil edilmiştir. Bu yeni eklentiler havzadaki bazı köylerde tıpkı evin orijinal yapı malzemesi olan kerpiç malzemeden yapılmıştır. Bazı köylerde ise civardaki taşlık sahalardan güçlükle temin edilen taş malzemeden yapılmıştır. Ancak havzanın bazı alanlarında evlere sonradan eklenen odalar, odunluklar, ahırlar gibi eklentilerin beton malzemeden yapıldığına da rastlanılmıştır. Eklentilerini kerpiç ve taş malzeme olarak tercih etmeyen nüfusun ekonomik durumunun eklentilerini kerpiç ve taş malzemeden tercih eden nüfusa oranla daha iyi olduğu sonucuna varılabilir.

Fotoğraf 18. Kumyazı Köyünde Taş Konuta Betonarme Eklenti Örneği

Araştırma sahasında diğer bir mesken yapım malzemesini civardan temin edilen “taş” malzeme oluşturur. Kerpiç malzemeye oranla daha sağlam olması ve daha uzun ömürlü olması tercih edilmesindeki ana faktördür. Ancak dezavantajı ise sahadan ilkel bir şekilde temin edilmesinden dolayı hem çıkarımının hemde mesken yapılacak alana taşınmasının güç olmasıdır. Bununla beraber havzadaki taş meskenler tamamen taş özellik göstermemektedir. Çünkü taş malzemelerin hem araları hemde mesken tamamlandıktan sonra üzerine yapılan sıvası kerpiç malzemeden oluşmaktadır. Dolayısıyla taş konutlar bir bakıma karışık malzemeden yapılan konutlar olarak da kabul edilebilir. Çok sınırlı bir şekilde ana malzemesi taş olup taş malzemenin arası ve sıvası beton olarak yapılmış konutlara da rastlanılmaktadır. Taş konutların bu denli çeşitli bir görünüm arz etmesi nedeniyle meskenler genel olarak ana yapım malzemesine istinaden taş meskenler olarak ifade edilmektedir. Aksi takdir de çok çeşitli kategorilere ayrılabilir. Sahada taşın yapım malzemesi olarak karşımıza çıktığı bir alan da meskenlerin temel kısımlarıdır. Şöyleki kerpiç malzeme veya beton malzeme kullanılarak inşa edilen meskenlerin bazılarının temel kısımları veya yalnızca evin yerden yüksek olması için yapılan alt kısım taş malzemeden oluşmaktadır. Taş malzemenin hem meskenin ömrünü uzatıp daha sağlam olması hemde zemindeki su ve

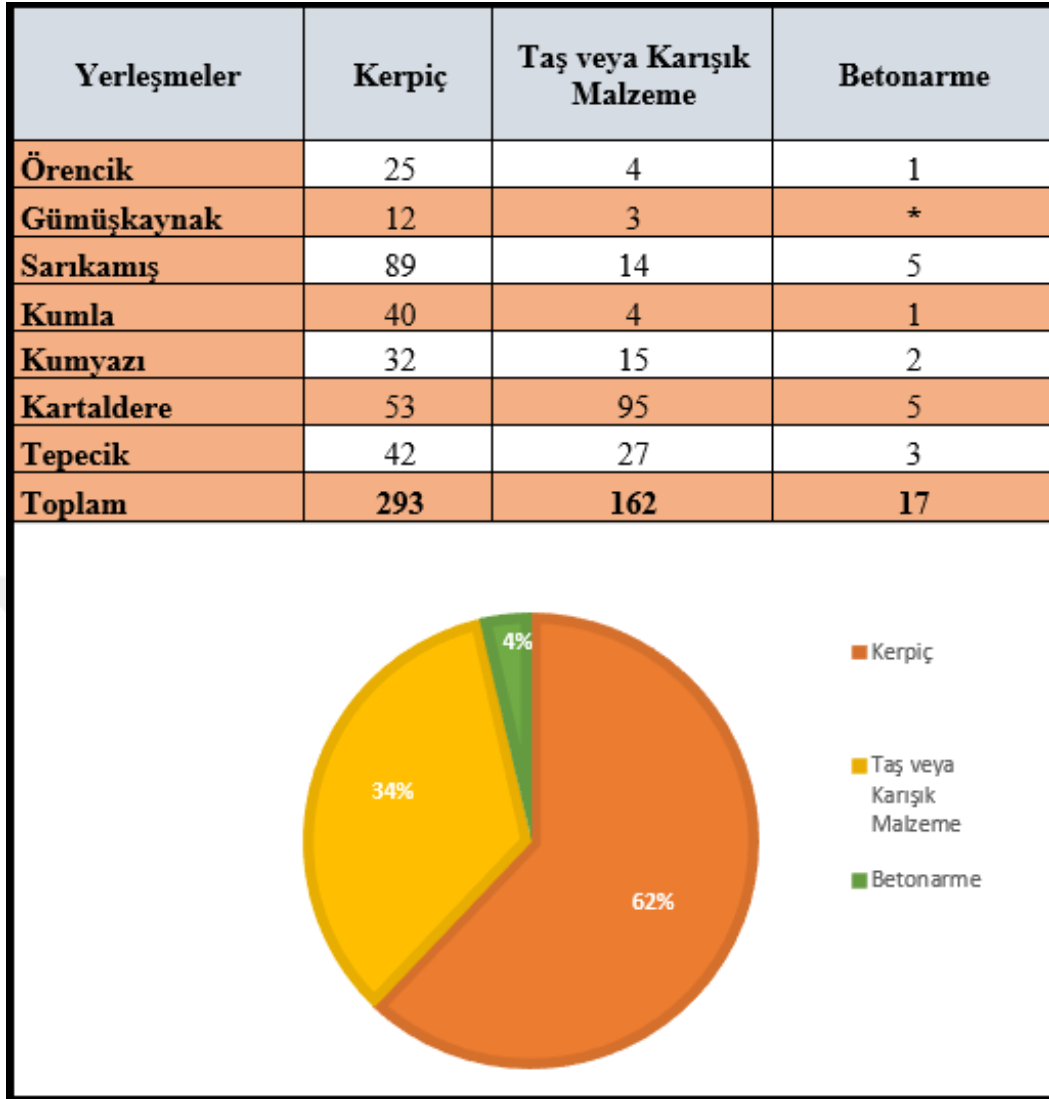
nemin etkisini azaltarak meskene olumlu etki oluşturması bakımından böyle bir sistemin uygulanması gayet kullanışlı olmuştur.

Kumyazı ayı havzasında son mesken yapım malzemesini veya son kategoriye ise betonarme meskenler oluşturmaktadır. Betonarme meskenlerin sayısında özellikle son yıllarda bir artış görülmektedir (şekil 24). Klasik taş veya kerpiç meskenlerin yerini daha modern tarzdaki beton konutların almasının temel nedenleri arasında daha öncede değinildiği gibi; halkın maddi imkanlarının gelişmesi, sahanın hem yurt içi hemde yurt dışına göçü ve bu alanlarda yeni modern konutlarla tanışıp bunları doğdukları alanlara taşması gibi istekleri yer almaktadır. Betonarme mesken sayısındaki artış için sayılan bu nedenler kişilere bağlı veya isteğe bağlı nedenlerdir. Ancak bu nedenler dışında bilhassa deprem nedeniyle yıkılan veya hasar gören evlerin yerine devlet eliyle betonarme konutların yapılması da bu artış üzerinde etkili olan isteklerden bağımsız zorunlu bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Hasarlı veya yıkılan konutlar yerine yapılan konutlarda hem yeniden böyle bir tehlike ile karşılaşmamak adına hemde daha modern ve gelişmiş bir görünüm elde etmek adına betonarme meskenler inşa edilmiştir. Bu zellikler bakımından inşa edilmiş betonarme meskenlere en fazla Kartaldere köyünde ve Sarıkamış köyüne bağlı Kaşıkçılar mezrasında rastlanılmaktadır. Ayrıca depremde hasar gören bazı konutlara devletten bağımsız olarak kişilerin kendi çabalarıyla yaptıkları onarım ve eklenti faaliyetlerinde de yine betonarme malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Yani mesken yapımında kullanılan malzemenin farklılık göstermesinin önemli bir sebebi de ekonomik imkanlara dayanmaktadır. şöyle ki; ekonomik anlamda iyi bir duruma sahip olan köy halkı evini tamamen betonarme malzemeden inşa ederken, maddi anlamda sıkıntılar çekip yetersiz olanlar ise kerpiç ve taş malzemeden yapılan evlerinde yaşamaya devam etmektedirler. Havzadaki nüfusun temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılığa dayandığı dşnldğnde ekonomik durumu iyi olan aile sayısı azdır. Bu bakımdan tamamen betonarme olan konutlar devlet tarafından yapılmakta, ya da yalnızca durumu iyi olan aileler yapmaktadır. Diğer aileler karışık tarzda tuğla ve taş malzemeleri bir arada kullanmakta yada evin genelinde taş ile kerpiç malzeme kullanıp eklentilerde betonarme malzeme kullanmaktadır.

Bununla beraber son yıllarda sınırlı bir şekilde de olsa Elazığ kırsalının genelinde olduğu gibi araştırma alanında da köyü bulunan ve şehirde yaşayan nüfus yaz mevsimini burada geçirip kendi ihtiyaı dahilinde tarımsal faaliyette bulunmak ve

yazlık olarak kullanmak üzere köylere bir dönüş eğilimindedir. Bu eğilim neticesinde havzadaki mesken sayısında bir artış görülmektedir. Yapılan meskenler yazlık olarak kullanmakta ve bu meskenleri yazlık olarak kullanan nüfus yeni inşa ettikleri meskenlerin hem iç hem dış mimarisini şehirlerdeki evlerine benzetmek istemekte bu istek de doğal olarak kerpiç ve taş malzemeden farklı olarak betonarme malzemeyi ön plana çıkarmaktadır. Yeni yapılan bu betonarme meskenlerin yapımında daha sağlam ve uzun ömürlü olan tuğla kullanılmakta ise de eklentilerin yapımında daha uygun fiyata sahip olması nedeniyle genellikle briket tercih edilmektedir.

1981 yılında havzada bulunan meskenlerin yapım malzemesini içeren tablo incelendiğinde toplamda 472 meskenin bulunduğu görülmektedir. Bu meskenlerin yaklaşık olarak % 63 gibi büyük bir oranını kerpiç malzeme oluşturmaktadır. Bu oran kırsal sahalar için son derece doğal karşılanan anlaşılabilir bir durumdur. Ülkemizde karasal iklimin hüküm sürdüğü kırsal alanların neredeyse tamamında bu türden meskenlere rastlanılmaktadır. Bu yılda meskenlerin %34'lük payını ise taş meskenler oluşturmaktadır. Sahanın Keban ve Palu metamorfileri bakımından zengin oluşu ayrıca Mastar ve Yaylın Dağları gibi çevredeki dağlık sahalardan elde edilen taş malzemeler bu konutların yapımına imkan sağlamıştır. Bu tür meskenlerin en fazla yer aldığı yerleşme Kartaldere köyü olarak görülmektedir. Havzadaki meskenlerin %3'ünü ise betonarme meskenler oluşturmaktadır. Nüfusun ekonomik imkanlarının yetersiz olduğu ve henüz tam olarak kentsel sahalardaki meskenlerle tanışmamış olmaları bu durum üzerinde etkili olan faktörlerdir.

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981)

Şekil 24. Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu (1981)

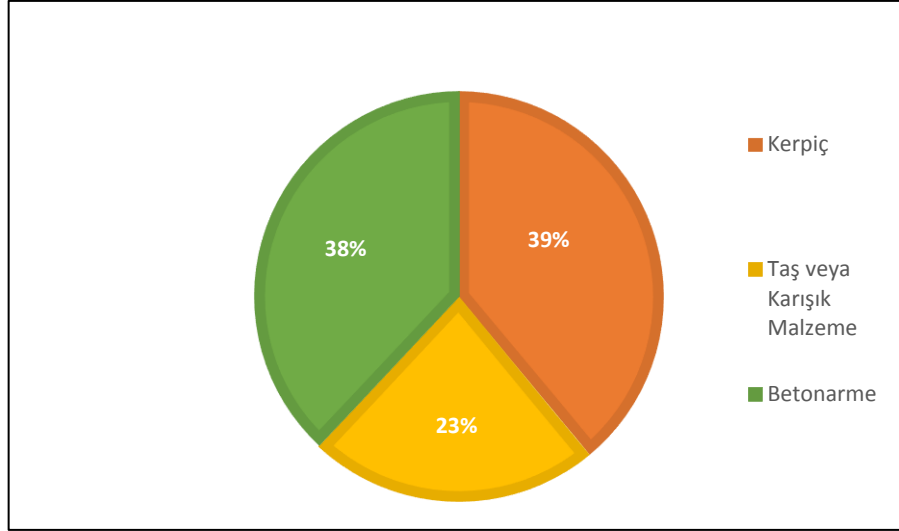
Günümüzde havzada toplamda 538 mesken bulunmaktadır. Bu meskenlerin % 39'u kerpiç malzeme özelliği gösterirken, %38'i taş veya karışık malzemeden yapılmış bir özellik göstermektedir. Ancak en fazla önem taşıyan değeri 1980 yılında %3'lük bir değere sahipken günümüzde %38'lik bir orana ulaşan betonarme meskenler oluşturmaktadır (Tablo 29, Şekil 25). Özellikle havzada yapılan deprem konutları ile son dönemlerde şehrsel mimariye uygun inşa edilen konutların betonarme özellik taşıması bu değerin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Havzadaki meskenlerin 1980 yılındaki yapı malzemeleri ile günümüzdeki durumu gösteren şekil incelendiğinde meskenlerin niceliksel olarak daha iyi bir duruma geldiği anlaşılmaktadır (Şekil 26).

Tablo 29. Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu (2019)

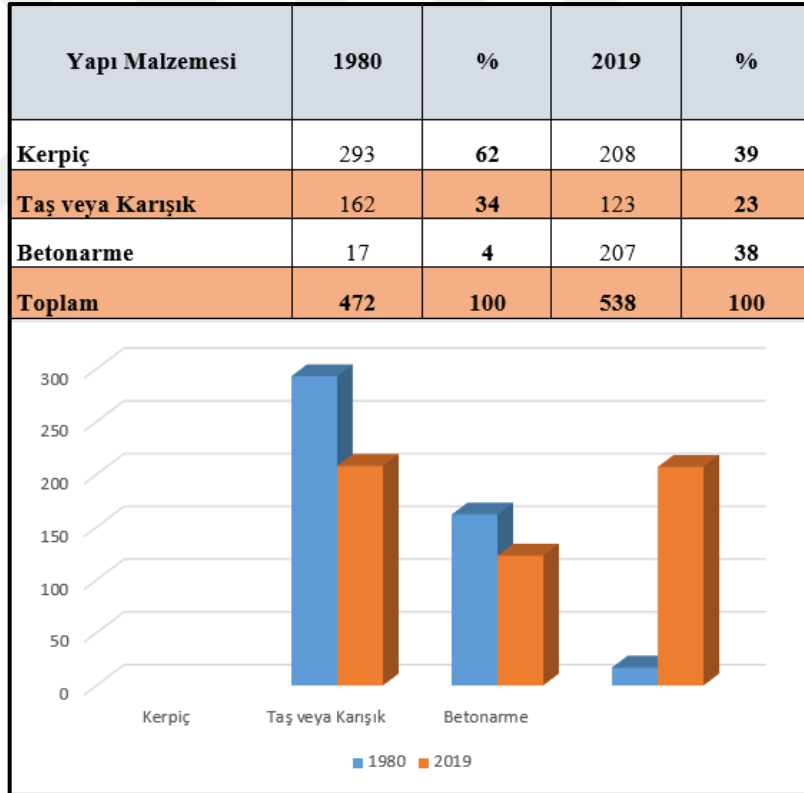
Yerleşmeler	Kerpiç	Taş veya Karışık Malzeme	Betonarme
Örencik	–	8	16
Gümüşkaynak	–	1	12
Sarıkamış	60	55	60
Kumla	19	–	25
Kumyazı	10	14	24
Kartaldere	64	15	50
Tepecik	55	30	20
Toplam	208	123	207

Kaynak: Anket Sonuçları

Kaynak: Anket Sonuçları

Şekil 25. Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu (2019)

Kaynak: Köy Envanter Etütleri(1981) ve Anket Sonuçları

Şekil 26. Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu (1981-2019)

Fotoğraf 19. Taş Ve Briket Karışımı Olan Mesken Türüne Bir Örnek (Kartaldere Köyü)

Fotoğraf 20. Kerpiç Mesken Türüne Bir Örnek (Tepecik Köyü)

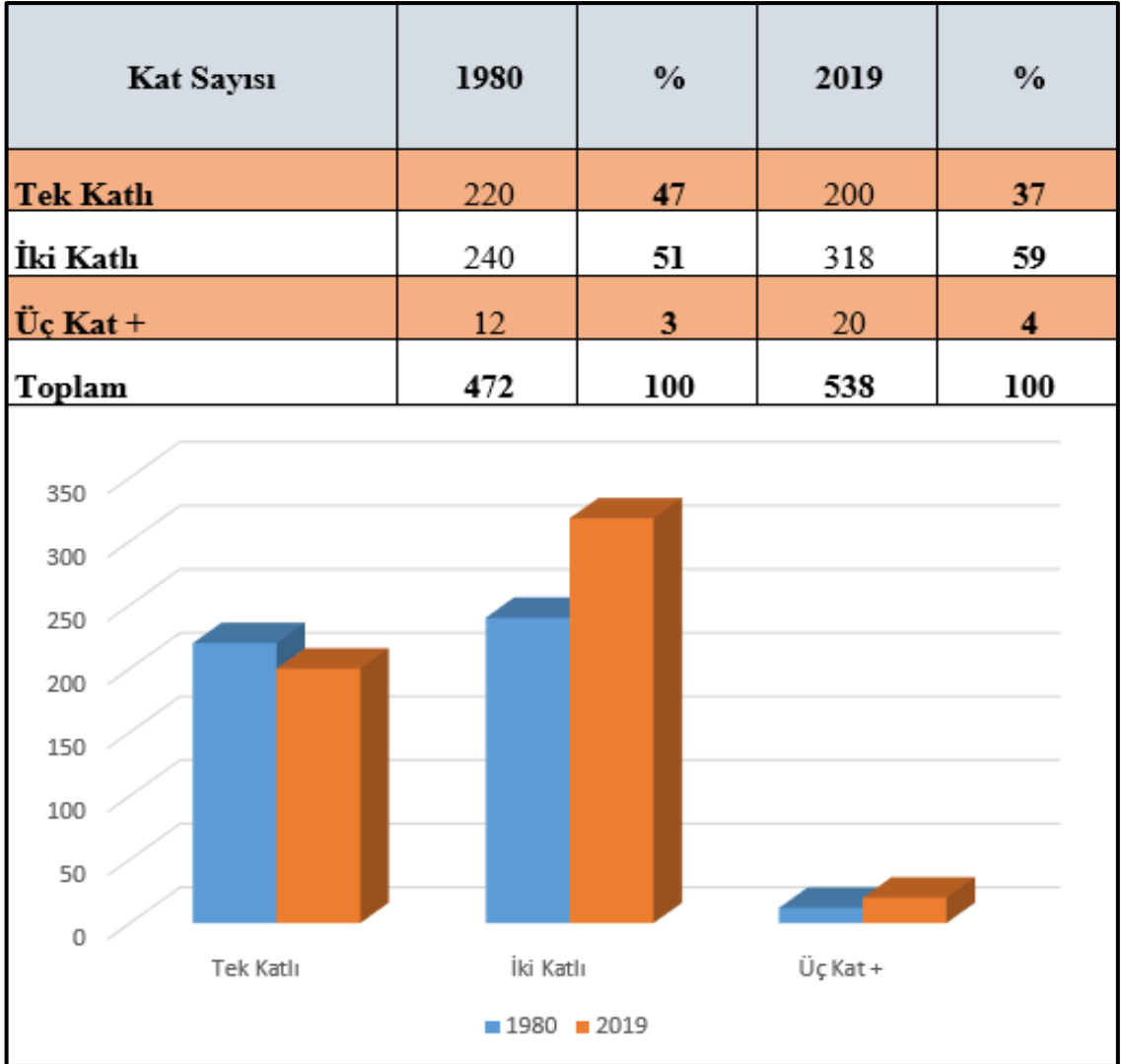

Fotoğraf 21. Havzada Eski ve Yeni Mesken Tipine Örnek (Tepecik Köyü)

Kumyazı çayı havzasında evlerin çoğu iki kattan oluşan mesken şeklindedir. Tek katlı ve üç katlı olarak inşa edilen mesken sayısı iki katlı meskenlere oranla daha az oran kaplamaktadır. Meskenlerin kat durumunda ön planda olan iki kat durumu yalnızca günümüzde değil 1980 yılı köy envanter etütlerinde de aynı şekilde ilk sıradadır (Şekil 27). Yalnızca araştırma alanında değil Elazığ genelinde hayvancılık ve tarım faaliyetlerini bir arada sürdürülen tüm köylerde iki katlı mesken sayısı tek katlı meskenlere oranla ön plandadır. Ancak meskenlerin ilk yapılışında tamamen iki katlı olarak inşa edildiğini söylemek yanlış olur. Çünkü havza içerisinde tek katlı olarak inşa edilip zamanla ikinci kat çıkılarak alt katın artık ailenin kullanım alanından çıktığı ve bazı ihtiyaçlar doğrultusunda kullanıldığı tek katlı evlerde bulunmaktadır. Tek katlı meskenlere sahip hanelerin bazıları herhangi bir hayvana sahip olmadığı için alt katı ahırdan oluşan iki katlı meskene ihtiyaç duymamışlardır. Ancak tek katlı evi olup hayvanlarını evin yanında eklenti olarak oluşturduğu ahır ve ağıllarda besleyen hane sayısı da oldukça fazladır. Hatta tek katlı olup, ev yanında eklenti olarak oluşturdukları ahırlarda hayvan besleyen hane sayısı daha fazladır. İki katlı meskene sahip olan haneler meskenlerinin alt katını ahır, samanlık, ambar, mahzen veya depo olarak kullanmaktadır. Havza içerisinde üç katlı ev sayısı oldukça az olup ekonomik durumu nispeten daha iyi olan aileler tarafından kullanılmaktadır. Üç katlı evler genellikle

evlilik yoluyla aileden ayrılan erkek çocukları tarafından altlı üstlü şekilde oturma biçiminde kullanılmaktadır.

Havzadaki meskenleri kat sayısı bakımından kabaca değerlendirecek olursak; 1980 yılına oranla köylerin yazlık olarak kullanımı düşüncesinin oluşmasına bağlı olarak havzada mesken sayısı artmıştır. Gelişen teknoloji ve iyileşen ekonomiye bağlı olarak tek katlı mesken sayısında azalma iki ve üç katlı mesken sayısında ise artış olduğu söylenebilir (Şekil 27).

Kaynak: Köy Envanter Etütleri(1981) ve Anket Sonuçları

Şekil 27. Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Kat Sayısına Göre Durumu

Fotoğraf 22. İki Katlı Mesken Örneği (Örencik Köyü)

Kumyazı Çayı havzasında meskenleri özelliklerine göre değerlendirirken değinilecek olan bir diğer husus meskenlerin oda sayısıdır. Meskenler oda sayılarına göre incelenirken yapılan gözlemler neticesinde, oda sayılarının herhangi bir mimari ölçüt temel alınarak yapılmadığı tamamen ev halkının ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Zaman içerisinde ihtiyaçların artması, değişmesi kentsel mimarinin etkisi gibi nedenlere bağlı olarak hem oda sayısı artmış hemde mimari açıdan görsellik dikkate alınmaya başlamıştır. Örneğin Kumyazı Çayı Havzasında önceden meskenler ev sahibinin ihtiyacı ve maddi durumu neticesinde tek ya da iki odalı olarak inşa edilirken günümüzde tek oda ve iki oda sayısı neredeyse tamamen ortadan kalkmış, bunun yerini üç, dört veya daha fazla odalı meskenler almıştır (Şekil 28).

İlk yapıldıkları yıllarda meskenler genellikle bir veya iki odalı olarak inşa edilmiştir. Eskiden tek odalı olarak inşa edilen meskenler yöre halkının tabiriyle çark yani çok küçük alanlı bir banyo, yanında mutfak malzemelerinin bulunduğu bir alan ve ev dışında tuvaletten oluşmaktadır. Daha sonradan ailedeki birey sayısının artmasına bağlı olarak tek odanın yanına ikinci bir oda eklenmiştir. Ancak zamanla nüfusun daha fazla artması ile tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğunlaşmasına bağlı olarak yeni odalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç eklenti şeklinde odalar yapılmasına neden

olmuş ve nihayet günümüzde tamamen betonarme tarzda şehrsel mimariyi yansıtan oda sayısı fazla olan meskenler ortaya çıkmıştır. Ayrıca yeni yapılan meskenler de oda sayısı olarak en az 3 ile 4 oda tercih edilmektedir. Tek odalı meskenler günümüzde barınak alanı olarak kullanılmamakta köy halkı tarafından kış mevsiminde tarım ürünlerini ve tarımsal aletlerini muhafaza edecekleri depo göreviyle kullanılmaktadır. Tek odalı meskene sahip olan bu haneler kendileri için 3 veya 4 odalı yeni meskenler inşa etmişlerdir.

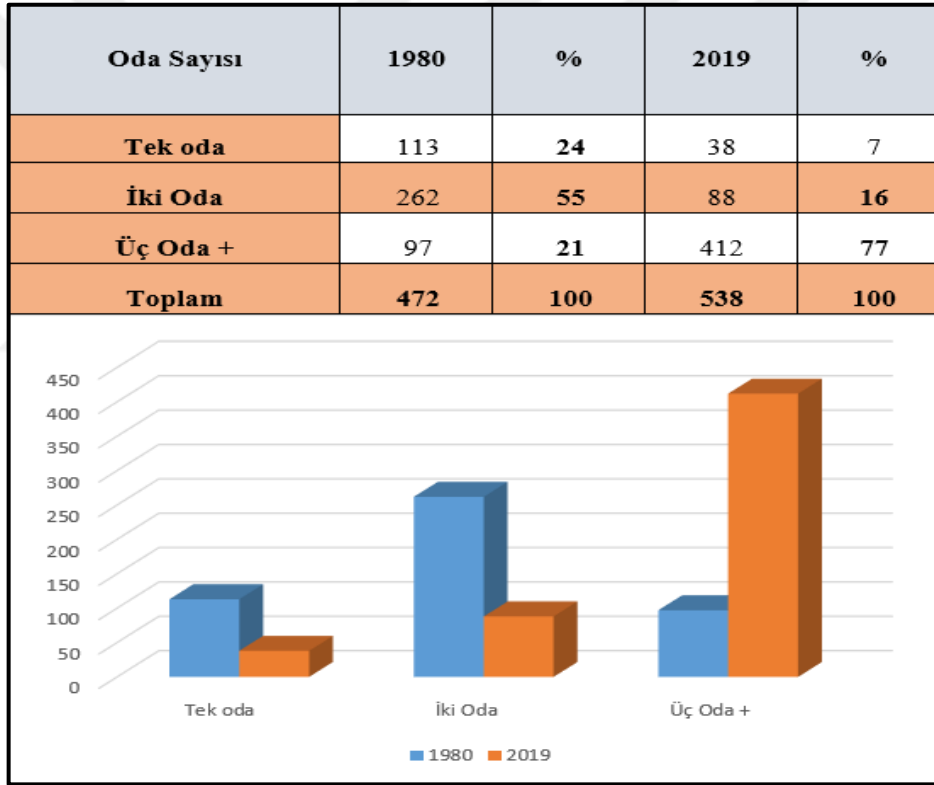

Fotoğraf 23. Havzada Yalnızca Depo Görevi Gören Tek Odalı Mesken Örneği (Tepecik Köyü)

Havzada 1980 yılı envanter etütlerine göre meskenlerin büyük çoğunluğu iki odalı olarak inşa edilmiştir. İki odalı meskenleri tek odalı meskenler takip etmekte ve üç odalı mesken sayısı ise en son sırada gelmektedir. 1980 yılında iki odalı meskenlerin oranı % 55 iken 2019 yılında bu oran %16'ya gerilemiştir. Ayrıca tek odalı meskenlerin havzada kapladıkları oran da %24'ten %7'ye gerilemiştir. Oda sayısı olarak oransal açıdan en büyük değişimi üç veya daha fazladan oluşan meskenler oluşturmaktadır. Bu meskenlerin oranı %21'den %77'ye yükselmiştir (Şekil 28). Olumlu yönde olan bu

değişim, daha iyi bir duruma gelen teknolojinin ve ekonominin eseri olmasının yanı sıra göçler sonucu tanışılan şehrsel mimarinin de eseridir.

Köy bazında oda sayılarını değerlendirecek olursak havzanın nüfus ve mesken sayısı bakımından en önde gelen yerleşmesi Sarıkamış köyünde; 175 meskenden yalnızca 10 tanesi 2 odalı olup geriye kalan 165 meskenin tamamı üç veya 4 odadan oluşmaktadır. Mesken sayısı bakımından ikinci sırada gelen Kartaldere köyünde yine meskenlerin 20 tanesi iki odalı iken geriye kalan 109 mesken üç veya daha fazla odaya sahiptir. Mesken sayısı bakımından 13 mesken ile en son sırada gelen Gümüşkaynak köyünde ise yalnızca bir mesken 2 odalı olup geriye kalan 12 mesken 3 ya da 4 odaya sahiptir.

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981) ve Anket Sonuçları

Şekil 28. Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Oda Sayısına Göre Durumu

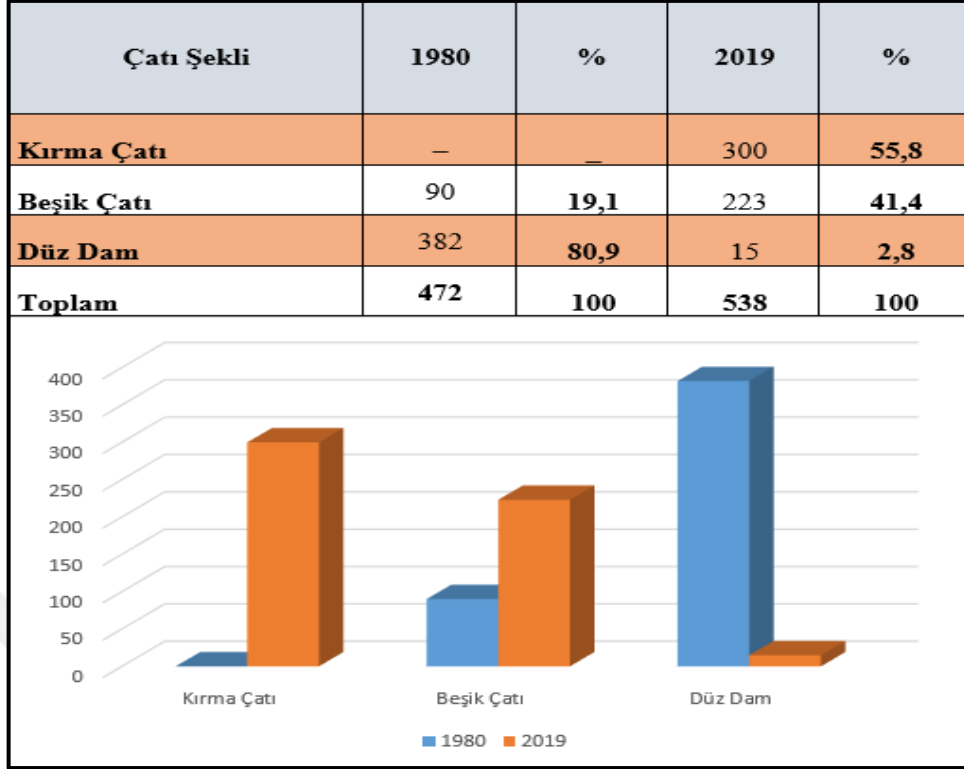
Mesken özellikleri incelenirken dikkat edilecek bir diğer unsur çatı şekilleri ile çatı malzemeleridir. Araştırma sahasında çatı malzemesi seçilirken dikkat edilen hususlar iklim, maddiyat ve teknik beceridir. Çatı şekli olarak karşımıza çıkan şekiller genellikle kırma ve beşik çatılardır. Kırma ve Beşik çatılar dışında sayısı çok az

olmakla beraber düz damlar da görülmektedir. Düz damlı meskenlerin sayısı 1980 yılında oldukça fazla olup oransal açıdan ilk sırada yer almaktadır. Ve bu çatılar yöre halkının ihtiyaçlarını giderme konusunda fayda sağlamıştır. Örneğin bağcılık faaliyetlerine bağlı olarak elde edilen yöresel ürünlerin kurutulmasında düz toprak damlar önemli görev görmüşlerdir. Hem tarımsal ürünlerin değerlendirilmesinde önemli bir görev görmesi hemde yöre halkının ekonomik durumunun farklı çatılar oluşturmaya müsaade etmemesi düz damların yaygın olma sebebidir. Ancak bu tarz çatılar günümüzde yaygın olmayıp, eskiden düz dam halinde olan çatılar gelişen ekonomi ve teknik ile beraber sac malzeme kullanılarak kırma ile beşik hale dönüştürülmüştür. Çatıların bu son şekli iklim faktörü açısından oldukça elverişli hale gelmiştir. Bağcılıktan elde edilen ürünlerin kurutulmasında ya da düzenlenmesinde kullanılan düz damların yerini ise ev bünyesinde zemini çok düzgün ve pürüzsüz bir şekilde oluşturulan üzeri kapalı balkonlar ile bahçe içerisinde bulunan alanlar almıştır. Ancak hala sahada sayısı çok az olsa da düz toprak damların varlığı meskenlerdeki eksikliği ve alt gelir seviyesinde olan hanelerin varlığını göstermektedir. Ayrıca Kumyazı çayı havzasında ağırlıklı olarak bulunan beşik ve kırma çatılar dışında özellikle Kartaldere köyünde çadır biçimli çatı şeklinin görüldüğünü de belirtmekte fayda vardır. Çadır biçimli çatıların yapılmasında temel amaç yağışlı dönemlerde ev duvarlarının zarar görmesini engellemek ve pencerelerden içeriye yağış girmesini önlemektir. Söz konusu meskenlerin köyün alçak kısımlarında yer aldığını düşünürsek çadır çatının kullanılması oldukça elverişli görülmektedir.

Fotoğraf 24. Çadır Çatı Örtüsüne Bir Örnek (Kartaldere Köyü)

Günümüzde araştırma sahasındaki meskenlerin %56'sının çatısı kırma, %41'i beşik %3'ü de düz damdan oluşmaktadır. 1980 yılında oransal olarak %81 ile çok büyük bir orana sahip olan düz damlar günümüzde %3 ile son sıraya gerilemiştir. Ve 1980 yılında havzada hiç bulunmayan kırma çatılar günümüzde oransal açıdan ilk sıraya yükselmiştir. Dolayısıyla meskenlerin yarısından fazlasının çatısı kırma çatıdan oluşmaktadır. Beşik çatılar da geriye kalan yarıyı oluşturmakta ve tıpkı 1980 yılında olduğu gibi oransal açıdan ikinci sırada gelmektedir (Şekil 29). Düz damlardan kırma, beşik ve çadır çatı örtüsüne geçiş sahanın teknik açıdan eski dönemlere oranla geliştiğini ortaya koymaktadır.

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981) ve Anket Sonuçları

Şekil 29. Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Çatı Şekillerine Göre Durumu

Fotoğraf 25. Beşik Çatı Örtüsüne Bir Örnek (Örencik Köyü)

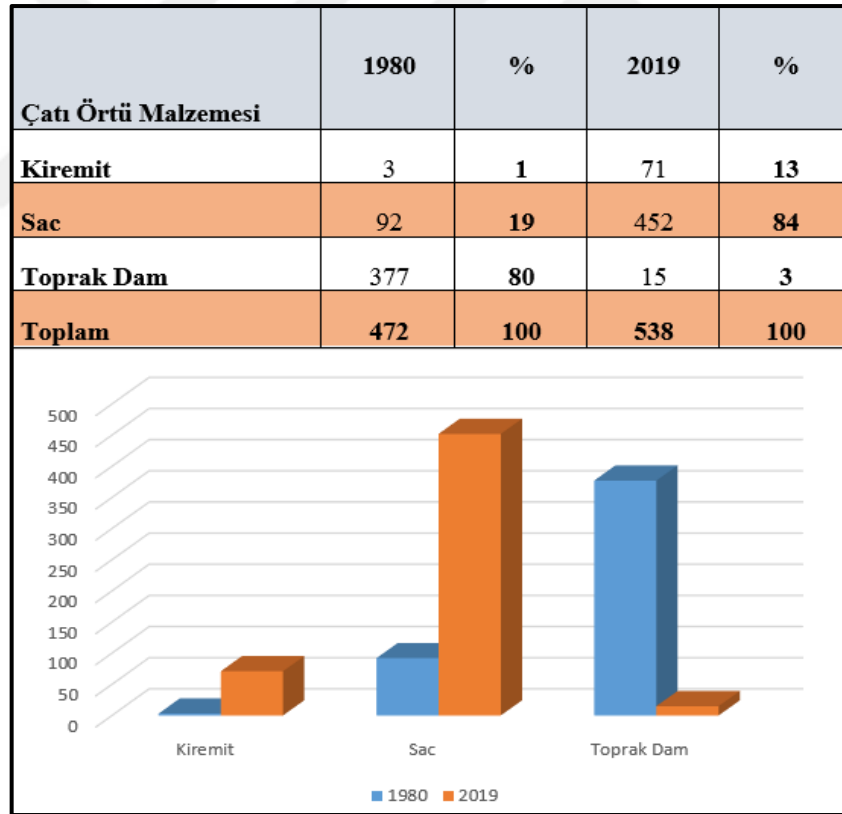

Fotoğraf 26. Kıрма Çatı Örnekleri (Kumyazı Köyü)

Kumyazı çayı havzasında olduğu gibi kırsal alanların genelinde çatı örtü malzemesi seçilirken iklimsel özellikler ve halkın ekonomik durumu belirleyici faktörlerdir. Bu faktörler yalnızca çatı örtü malzemesinin seçiminde değil değiştirilmesinde de etkili olan faktörlerdir. Genel itibariyle havzada kullanılan çatı örtü malzemesi sac malzemedir. Sac örtüsünün kar yağışı ve yağmur gibi hava koşullarına daha dayanıklı olması, maliyetinin daha ucuz olması, yapımının pratik olması ve daha az kereste kullanılması sac malzemenin tercih edilme sebepleridir. Araştırma sahasında 1980 yılında çatı şekli olarak düz damların bulunduğu meskenlerde toprak çatı örtüsü kullanılmaktaydı. Ancak sahanın ikliminin toprak çatı örtüsüne elverişli olmaması, meskenler içerisine su sızdırması, bakımının güç olup fazlaca kol gücü gerektirmesi gibi çeşitli zorluklar oluşturması nedeniyle bu çatı malzemesi terk edilmiştir. Kumyazı Çayı havzasında yapılan arazi gözlemlerinde sahadaki meskenlerin neredeyse bütününde çatı örtüsü olarak sac malzemenin kullanıldığı görülmüştür. Köy halkının maddi imkânlarının sınırlı olması ve iklimsel açıdan koruyucu özellik taşıması bu çatı örtüsünün kullanılmasında temel belirleyici faktör olmuştur.

Çalışma alanındaki çatı örtülerini 1980 yılı ile karşılaştırmalı olarak değerlendirecek olursak şu sonuçlara ulaşırız: 1980 yılında toprak damlı meskenler havzada en fazla görülen çatı örtü malzemesi olup %80 gibi büyük bir orana sahiptir. Bu yılda oransal olarak %19 ile ikinci sırada sac örtü malzemesi gelmekte iken en

düşük oranlar %1 ile kiremit örtü malzemesinde görülmektedir. Günümüzde bu değerler tamamen değişiklik göstermiş olup %84 ile ilk sıraya sac örtü malzemesi yükselmiştir. Dolayısıyla 1980 yılındaki toprak örtüler günümüze kadar sac malzemeyle kaplanmış ayrıca yeni yapılan meskenlerin çoğunda da sac malzeme tercih edilmiştir yorumu yapılabilir. 1980 yılından farklı olarak kiremit örtü malzemesi de sahanın ekonomik durumu ile tekniğindeki gelişmişliğe bağlı olarak artış göstererek %13'e yükselmiştir. En son sırada ise 1980 yılının en büyük oranına sahip olan toprak örtü malzemeleri gelmektedir. Toprak örtü malzemesi %80'den %3'e gerilemiştir. Bu değer sahanın geçmişe oranla gelişmişliğini orataya koymaktadır. Kiremit örtü malzemesi gelişmişlikle daha yakından alakalı olmasına rağmen sahada sac malzemenin yaygın olmasının temel nedenini köy halkı kış mevsiminde sahanın aldığı kar yağışı ile beraber meskenlerin üzerinde ağırlık oluşmasını engellemek böylece zararı minimuma indirmeyi amaçlamak olarak ifade etmişlerdir. (Şekil 30).

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981) ve Anket Sonuçları

Şekil 30. Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Çatı Örtü Malzemeleri

Fotoğraf 27. Sac Örtü Malzemesine Bir Örnek (Kartaldere/ Ziyaret Evleri)

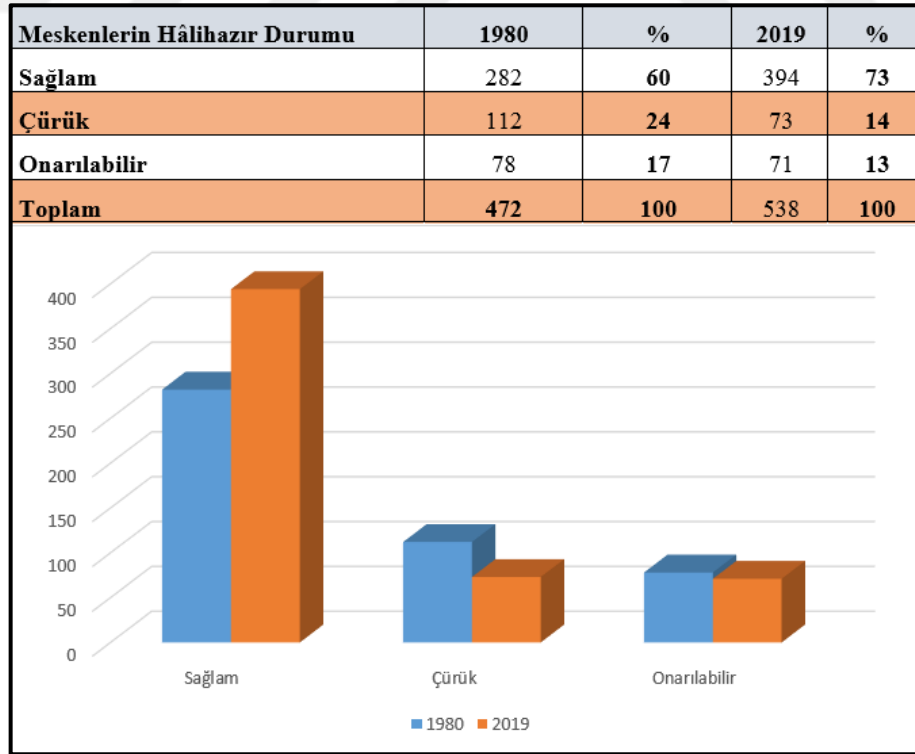
Kumyazı Çayı Havzasında geçmiş dönemlerde gerek yoğun bir şekilde kerpiç malzemenin kullanılması gerekse de taş malzemenin içine ağaç ve kerpiç malzeme katılması bu alanlarda doğal felaketlerden etkilenme derecesini arttırmıştır. Ayrıca kerpiç ve ağaçtan oluşan mesken malzemelerinin zamanla yıpranması meskende daima onarım gerektirmekte ve gerekli onarım faaliyetleri yapılmazsa mesken çürüyüp kullanılamaz hale gelmektedir. 1980 yılı envanter etütlerinde havzadaki sağlam konut sayısı **282** olup **%60'lık** bir orana sahiptir. Bu oranı sağlayan temel faktör bazı köylerdeki taş malzeme yoğunluklu mesken sayısının fazla olması ile alakalıdır. Günümüzde şehirselleşmeye uygun ve daha sağlam özellik gösteren betonarme konutların yapılmasıyla beraber sağlam konut sayısı **394'e** yükselerek **%73** oranında gerçekleşmiştir. Çürük konutların oranı ise **%24'ten %14'e** gerilemiştir. 1981 yılına oranla büyük değişiklik göstermeyen ise onarılabilen meskenlerin oranıdır. Bu değer **%17'den %13'e** gerilemiştir (Şekil 31) .

Dolayısıyla her dönemde havzada onarılması gereken belli bir miktarda mesken bulunmaktadır. Çürük ve onarılması gereken meskenler genellikle kerpiç malzemelerin yoğun olduğu konutlara tekabül etmektedir. Sağlam meskenlerdeki artış ile çürük

meskenlerdeki azalışın temel sebebi kerpiç konutların azalıp yerine modern özellikteki betonarme konutların artmasından kaynaklanmaktadır (Şekil 31).

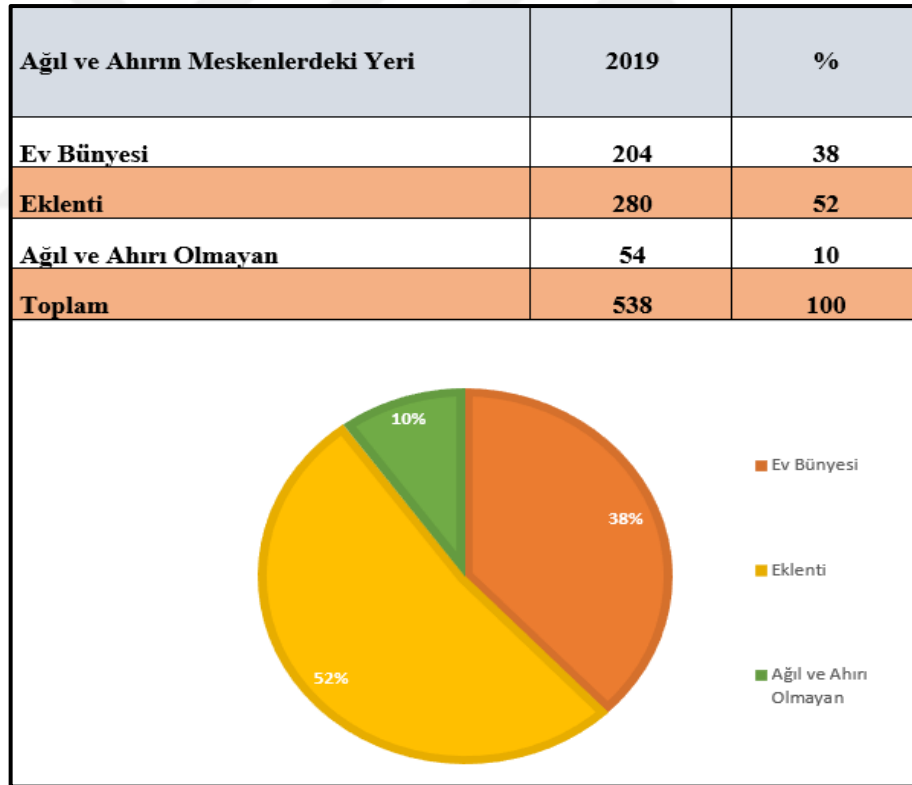
Çalışma alanı DAF zonu üzerinde yer alması nedeniyle sık sık depremlerin meydana geldiği bir alandır. 2011 yılında Kumyazı Köyünde meydana gelen 4.4 magnitudündeki deprem ile yine 2011 yılında Kartaldere köyünde 5.4 magnitudündeki deprem bunun en belirgin kanıtlarıdır . Ayrıca yakın çevrede bulunan Palu, Kovancılar, Üçdeğirmenler gibi alanlarda meydana gelen depremler de havzadaki çürük meskenlerde ileri boyutlarda tahribat meydana getirmiş, bazı sağlam meskenleri de onarılabilir duruma getirmiştir. Tüm bu nedenlere bağlı olarak havzada deprem konutlarına yoğun bir şekilde rastlanılmaktadır. Örencik ve Gümüşkaynak köyleri dışında tüm köylerde sayıları değişmekle beraber deprem konutları mevcuttur. Ancak deprem konut sayısının en fazla olduğu köyler Kumyazı, Kartaldere ve Sarıkamış köyleridir. Gerek ismi geçen köylerde gerekse de havzadaki diğer köylerde depremde hasar gören fakat onarılmayan yada yerine yeni konut yapılmayan mesken sayısı da azımsanacak derecede değildir.

Şekil 31. Kumyazı Çayı Havzasında Meskenlerin Hâlihazır Durumu

Kaynak: Köy Envanter Etütleri ve Arazi Anket Sonuçları

Çalışma sahasında ağıl ve ahırın meskenlerdeki yerine baktığımızda % 38'inin ev bünyesinde ve % 52'sinin de ev dışında eklenti şeklinde olduğunu görmekteyiz. Yani Kumyazı Çayı havzasındaki meskenlerin % 90'ının ağıl ve ahır olduğunu görmekteyiz. Havzadaki daimi nüfus dışında yalnızca dönemlik olarak yaz mevsiminde köylere gelen nüfusun bir kısmının köylerde kaldıkları süre zarfında kendilerine yetecek kadar hayvan edindikleri düşünülürse köydeki ağıl ve ahır sayısı anlaşılır bir değere sahiptir. Havzanın genelinde görülen iki katlı meskenlerin genellikle alt kısımları ahır veya ağıl olarak kullanılmaktadır. Bu tarz meskenlere sahip olup hayvancılık faaliyetleri ile ilgilenmeyen nüfus ise meskenlerinin alt katını depo olarak kullanmaktadır. Ağılı ve ahır olmayan meskenler ise havzada % 10'luk bir orana sahiptir. Bu meskenlerde yaşayan nüfus, genelde yalnızca tarımla uğraşan veya herhangi bir tarım ile hayvancılık faaliyeti ile uğraşmayıp emekli maaşı ile ya da şehir merkezinden gelen gelirle geçinen ailelerin meskenleridir (Şekil 32).

Kaynak: Anket Sonuçları

Şekil 32. Kumyazı Çayı Havzasında Ağıl ve Ahırın Meskenlerdeki Yeri

Fotoğraf 28. Gümüşkaynak Köyünde Eklenti Ahır Örneği

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KUMYAZI ÇAYI HAVZASININ İKTİSADİ COĞRAFYASI

4.1. Ekonomik Faaliyetleri Etkileyen Faktörler

4.1.1. Doğal Faktörler

Kumyazı Çayı havzası kırsal yerleşme birimlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla araştırma alanında sürdürülen hakim iktisadi faaliyetler kırsal sahaların ekonomik fonksiyonlarına uygunluk arz etmektedir. Sahada kırsal alanlara özgü olan tarla tarımı, hayvancılık, bağ-bahçe tarımı gibi iktisadi faaliyetler yaygın olarak görülmektedir. Bu üç iktisadi faaliyet birincil ekonomik faaliyet grubu içerisinde yer alıp, önem sıraları değişmekle beraber tüm köylerde görülmektedir. Havzada sürdürülen bu iktisadi faaliyetler doğal çevre ile beşeri çevrenin etkileşimi çerçevesinde şekillenmektedir. Bir sahadaki iktisadi faaliyetleri etkileyen iklim, toprak, su varlığı yani hidrografik özellikler, yeryüzü şekilleri yani jeomorfolojik üniteler, jeoloji gibi unsurlar doğal çevre unsurları olarak kabul edilmektedir. Ancak bu unsurların varlığı yanında mülkiyet tipi ve kullanımı, ulaşım ve pazarlama durumu, arazi kullanımından kaynaklanan farklılıklar gibi beşeri çevre unsurlarının varlığı da göz ardı edilmemelidir. Çünkü iki ayrı çevreden kaynaklanan bu unsurlar bir araya gelerek sentez unsurlar oluşturmakta ve böylece ekonomik faaliyetleri şekillendirmektedirler.

Araştırma sahası arazi özellikleri bakımından çeşitli görünümler sunmaktadır. Çünkü havzada dağlık ve engebeli araziler olduğu gibi düzlük ve engebesiz veya hafif dalgalı araziler de mevcuttur. Bu iki farklı arazi yüzeylerinin oranı ise havzanın farklı alanlarında farklı değerler göstermektedir. Bu nedenle havzanın genel olarak engebeli yüzeylerden ya da genel olarak düzlük alanlardan oluştuğunu söylemek yanlış bir yaklaşım olacaktır. Ancak araştırma sahası kuzey – güney gibi iki farklı yön olarak ele alındığında bir genelleme yapılabilir. Şöyle ki havzanın güney kesimlerinde engebenin fazla olduğu, eğimin yüksek değerler gösterdiği arızalı topoğrafyaya sahip alanların havzanın kuzey kesimine oranla daha fazla olduğu söylenebilir. Bu özellikler nedeniyle düzlük alanlar nispeten az ve parçalıdır. Düzlük ya da düze yakın yüzeylerin parçalı olması özellikle araziden maksimum düzeyde faydalanmayı zorlaştırmıştır. Bu nedenle

havzanın güney (güney, güneydoğu, güneybatı) kesimlerinde tarım arazileri daha parçalı formdadır.

Köy halkının geçim kaynağı içinde yaşadığı ortam koşulları olduğuna göre her bir ortamın tabiatı o köyün sosyo-ekonomik yapısını çizen bir faktör olacaktır (Tunçdilek, 1985:28). Kumyazı Çayı havzasında sürdürülen mevcut iktisadi faaliyetler ile nüfus ve yerleşmelerin dağılışı tabii olarak paralellik gösterir. Bu olgu sadece söz konusu havzada değil dünyanın her yerinde görülen bir özelliktir. Çünkü nüfus olmadan yerleşme ve ekonomik faaliyetten bahsetmek mümkün değildir. Bu üç unsur birbirine bağımlı olarak gelişen, şekillenen unsurlardır. Bununla beraber bir alandaki iktisadi faaliyet alanını sınırlandıran ya da şekillendiren en önemli unsurun drenaj ağı olduğu da bilinmektedir. Havzadaki genel arazi kullanımı incelendiğinde; vadi yamaçları yerleşme alanı olarak dizayn edilip bu alanlara meskenler yapılmıştır. Vadi tabanları ise tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Tarım alanları için yamaçlardan taşınmış veya akarsuların getirdiği verimli topraklarla örtülü, korunaklı, çevresine göre daha ılıman, sulama imkanlarının yeterli olduğu alanlardır demek yanlış olmaz. Vadilerin yukarı çığırları ve sonrasında gelen eğimli, engebeli yüzeyler, faaliyet sahasının son bulduğu yerlerdir. Ayrıca yüksek düzlüklerin bulunduğu bozkır florasının yoğun olduğu alanlar da mera alanı olarak ayrılmıştır.

Araştırma sahasındaki yerleşim alanları daha önce yerleşme coğrafyası bölümünde de ifade edildiği gibi genellikle tarıma elverişli arazilerin yakınında yer almaktadır. Ayrıca çevresine göre nispeten daha az eğimli sahalara ile vadilerin uygun kesimlerinde de yerleşme alanları bulunmaktadır.

Havzada kuru tarım arazileri tüm köylerde farklı oranlarda bulunmaktadır. En fazla yer kapladığı köyler ise; Örencik, Gümüşkaynak ve Kumyazı köyüdür (Harita 16). Bu kuru tarım arazileri söz konusu köylerin hem merkezi kısımlarında hemde köylerin dışında ekim yapmaya müsait olan sahalarda bulunmaktadır. Bu sahalarda su kaynaklarının daha az olması ya da mevcut suyun bu alanlara kanallar vasıtasıyla taşınmasının zor olması nedeniyle buğday başta olmak üzere tahıl tarımı yapılmaktadır. Ancak son yıllarda Elazığ merkezine başta olmak üzere dışarıya gerçekleşen göçler nedeniyle artık bu sahalarda kuru tarım da yapılmamakta veya az yapılmaktadır. Havzada yaşayan nüfusla yapılan görüşmeler neticesinde köy halkının genellikle yazın

köylere geldiği ve bu mevsimde ikamet ettikleri meskenlere yakın, su imkanlarının bol olduğu sahalarda bahçe tarımı ile ilgilendikleri anlaşılmıştır.

Ayrıca havzada terk edilmiş veya boş bırakılan araziler de mevcuttur. Bu açıdan değerlendirilecek olursa özellikle Örencik köyü arazilerinin bir kısmı Keban Barajı yapımı esnasında ve sonrasında sular altında kalarak köy yüzölçümü küçülmüştür. Ayrıca günümüzde köy doğusunda bulunan tarım arazilerinin de yakın bir gelecekte su altında kalması olasıdır, bu bakımdan zorunlu da olsa köyde terkedilen arazi miktarının artacağı düşünülmektedir. Ayrıca Kartaldere ve Tepecik köylerinde iyi bir bakımla tarıma kazandırılacak araziler mevcut iken bu arazilerin çok fazla emek istemesi maliyetin fazla olması nedeniyle boş bırakılmaktadır. Bu durum üzerinde söz konusu köylerdeki nüfusun yalnızca kendisine yetecek kadar ürün üretme isteği de etkili olmaktadır.

Araştırma sahasında sulu tarım faaliyetleri yaygın olup su kaynağının bulunduğu her alanda bu faaliyet sürdürülmektedir. Havzadaki tüm köylerde miktarı değişmekle beraber sulu tarım alanlarına ve sulu tarım faaliyetlerine rastlanılmaktadır. Havzada yağış miktarının bazı yıllarda bol miktarda olması ve Kumyazı Çayı ile kollarının varlığı sulu tarım faaliyetlerine olanak vermiştir. Sahada sulu tarım faaliyetlerinin çok sınırlı bir şekilde görüldüğü Kumyazı ve Tepecik köylerinde bu durumun sebebi olarak arazilerinin verimsiz ve arızalı olması ile su kaynağın bulunmaması veya uzak olması gösterilmiştir. Sahada yapılan gözlem ve görüşmeler neticesinde Örencik köyündeki sulu tarım faaliyetlerinin geçmişe nazaran bir hayli azaldığı hatta köy halkının su sıkıntısından oldukça muzdarip olduğu anlaşılmıştır. Örencik köyünde baraj sonrasında hem çok miktarda sulu tarım arazisi su altında kalmış hemde Kumyazı çayının suları tarım arazilerine ulaştırılamaz olmuştur. Sulu tarım alanları bakımından havzada en zengin köyleri Sarıkamış, Kumla ve Gümüşkaynak köyleri oluşturur. Söz konusu bu köylerde bahçe tarımı yapılmakta ve iklimin müsaade ettiği her türlü sebze ile meyve yetiştirilebilmektedir. Kartaldere, Tepecik ve Gümüşkaynak köylerinde sulu tarım alanları köy merkezinin dışında bulunup, her ne kadar geniş alanlar boyunca sulu tarım arazileri olsa da hepsi işlenmeyip yalnızca ihtiyaçları olduğu kadar ürün yetiştirilmekte iken Sarıkamış ve Kumla köylerinde bu araziler köy merkezi ve yakın çevresinde olup sulu tarım alanlarını son derece uygun kullanılmakta ve ticarete yönelik faaliyetler sürdürülmektedir (Harita 16).

Havzanın güney kesimlerine doğru gidildikçe daha önce de belirtildiği gibi kuzey kesimlerine oranla daha engebeli bir topoğrafya ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarda tarımsal faaliyetlerin yapıldığı araziler kısıtlanmakta ve hayvancılık faaliyet sahalarında artış görülmektedir. Ancak her ne kadar hayvancılık faaliyetlerine uygun sahalarda bir artış söz konusu olsa da bu alanlardaki köylerde hayvancılık faaliyetleri kadar tarımsal faaliyetler de görülmektedir. Bunun temel nedeni nüfusun bağ-bahçe tarımı ve tarla tarımı kapsamında yetiştirdiği ürünlere hayvancılık ürünlerine oranla daha fazla ihtiyaç duyması ve ekonomik olarak tarımsal faaliyetlerin daha uygun olup, kol gücünün de kullanılabilmesidir. Nüfusun genellikle yaz mevsiminde köylere gidip kış mevsiminde geri döndüğü düşünülürse 3 ile 4 aylık kısa bir zaman diliminde tarımsal faaliyetler ile daha yoğun uğraşılması mantıklıdır. Bununla beraber havzadaki tüm köylerde önemli oranda hayvan varlığı görülmektedir. Özellikle Kartaldere köyü hemen gerisinde bulunan dağlık sahalardan faydalanmak üzere yoğun bir şekilde keçi yetiştiriciliği yapmaktadır. Bunun dışında; özellikle vadi tabanında kurulmuş olan Örencik köyünde, ova kenarında kurulmuş Gümüşkaynak köyünde, birikinti konisi üzerindeki Sarıkamış ve Kumla köylerinde her ne kadar tarıma uygun alanları fazla olsa da önemli miktarda sığır, koyun ve keçi varlığı görülmektedir. Nüfus sahip olduğu hayvanlar için yaz mevsiminde meralardan faydalanmakta kış mevsiminde ise ahırlarda bu faaliyeti sürdürmektedir. Ayrıca hayvancılık faaliyetlerine en uygun sahalardan olan Kartaldere ve özellikle Tepecik köylerinde toplam büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısının diğer köylere oranla daha az olmasının nedeni halkın maddi imkanlarının hayvan alma açısından yetersiz olması ile ilgilidir. Havzada bulunan mera alanları havzanın düzensiz ve az miktarda yağış alması nedeniyle cılız bir bitki örtüsüne sahiptir. Fakat mera alanları eski zamanlardaki kadar faal kullanılmamaktadır. Bunun nedeni ise ahır hayvancılığının daha yaygın olması ve gerçekleşen göçlerin hayvancılığı etkilediği gibi mera alanlarının kullanımını da etkilemesidir. Havzadaki mera alanlarından civar köylerin faydalandığını da belirtmekte fayda vardır. Örneğin Kumla ve Gümüşkaynak köyleri meralarından yakın çevredeki Şahsuvar ve Yukarıbağ köyleri de faydalanmaktadır.

Araştırma sahasında tarım alanlarının dağılışıncı incelediğimizde genel bir tabirle drenaj ağının izin verdiği düzlük veya hafif dalgalı yüzeylerde yoğunlaştığını belirtebiliriz. Havzanın güneyden kuzeye doğru uzanan Kumyazı Çayı ve kolları

boyunca uzanan vadi tabanı ile çevresi, batıdaki birikinti konileri ve çayın Keban Barajı'na dökülmeden önce geçtiği düzlük yüzeyler en önemli tarım alanları olarak karşımıza çıkar (Harita 16, Şekil 33).

(Kaynak: Google Earth)

Şekil 33. Kumyazı Çayı Boyunca Uzanan Tarım Alanları

Sarıkemiş köyünün Kuşhane köyüne doğru uzanan kısmında akarsuyun zamanla yükselen temel üzerinde yatağını değiştirmesi ve antedasant bir boğaz oluşturmaya neden olan Orta Tepe Sırtı'nda ise tarım alanlarının kesintiye uğradığı görülmektedir. Havzada tarım arazileri için bir başka sıkıntıyı eğim değerinin fazla olduğu araziler oluşturmaktadır. Eğim değerlerinin fazla olduğu araziler aynı zamanda erozyon riski oluşturmaktadır. Erozyon riski özellikle batı arka kesimleri dağlık arazilerden oluşan Sarıkemiş, Kumla ve Kartaldere ile eğimli arazilere sahip Tepecik köylerinde görülmektedir. Hem erozyonu önlemek adına hemde orman sahalarını zenginleştirmek adına havzada Murat Nehri Rehabilitasyon Projesi kapsamında ağaçlandırma faaliyetleri yapılmıştır. Ağaçlandırma faaliyetleri içinde meyve ağaçları da bulunmaktadır.

Araştırma sahasında birikinti konilerinin başlangıç kök ya da başlangıç kısımları ile sona erdiği ön kısım arasında hakim materyal açısından mühim farklılıklar bulunmaktadır. Başlangıç kısmında eğim değeri yüksek olup %20-25 civarındadır. Bu

kısımda iri unsurlu taş, kaya, çakıl ve kum gibi materyaller bulunmaktadır. Ön kısımlara doğru gidildikçe eğim değerleri %5'lere kadar gerileyip malzemede giderek incelmektedir. İri unsurlu materyallerin yerini çok daha ince elemanlardan oluşan alüvyonlar ve kolüvyal topraklar almaktadır. Bu özelliklerdeki ön kısım yalnızca toprak faktörü yönünden düşünüldüğünde tarım için en uygun sahalardır. Ancak bu alanlarda yalnızca tarım alanları değil yer yer yerleşme alanı olarak meskenlerde bulunmaktadır.

Araştırma sahasında arazi kullanımı kapsamında değerlendirilebileceğimiz diğer birimlere baktığımızda; doğal ormanlık alanlar ile çalı formasyonuna ait birimler az bir alan kaplamaktadır. Bu sahalar genellikle havzadaki yüksek kesimlerde bulunur. Ancak Murat Havzası Rehabilitasyon Projesi kapsamında çalışma sahasındaki her köyde alanı değişmekle beraber ormanlaştırma faaliyetleri kapsamında ağaç dikilmiştir. Bu bakımdan orman alanlarının giderek arttığı söylenebilir. Havzada geniş bir alanda düşük yoğunluklu bitki alanları görülmektedir. Bu alanlarda genellikle bozkır bitki örtüsüne ait geven, sığır kuyruğu, çoban yastığı... gibi bitkilere rastlanmaktadır. Söz konusu bu düşük yoğunluklu bitkilere havzanın kuzeyinden güneyine kadar her alanda rastlanmaktadır (Harita 16).

Havzada meralık alan olarak nitelendirdiğimiz alanlar çalışma sahasındaki tüm köylerde görülmekle beraber yoğunluğu değişmektedir. Havzadaki meralık alanlara en fazla; Kumla, Tepecik, Kumyazı ve Gümüşkaynak köylerinde rastlanmaktadır (Harita 16). Bu belirtilen alanlar havzadaki yerleşmelerde yükseltinin başladığı alanlara tekabül etmektedir. Havzadaki meralar yer yer gür bitki örtüsüyle yer yer de gür olmayan cılız bitki örtüsüyle kaplıdır. Fakat günümüzde hayvancılık faaliyetlerinin geçmişe oranla azlığı meralara olan rağbeti düşürmüştür.

Çalışma alanında karışık tarım alanı olarak nitelendirilen alanlarda bahçe tarımı yapılmaktadır ve bu tür arazilere en fazla Kumla, Sarıkamış ve Kartaldere köylerinde rastlanılmakla beraber tüm köylerde görülmektedir (Harita 16). Genellikle elma ile kayısı yetiştiriciliği yapılan bu sahalarda ceviz, şeftali ayva, dut, erik, vişne ve kiraz ağaçları da göze çarpmaktadır.

Araştırma sahası erozyon olayı bakımından değerlendirilecek olursa; güney ve güneydoğu kesimlerinde yüksek ve engebeli araziler diğer kısımlara oranla fazladır. Bu sahalarda tahribatlara, kayaç yapısına ve klimatolojik etkenlere bağlı olarak erozyon

olayları görülmektedir. Çalışma alanında erozyon olaylarının en fazla yaşandığı yerleşmeler Tepecik ve Kartaldere köyleridir. Bununla beraber Sarıkamış köyünün Master Dağına bakan batı kesiminde de erozyon olayı görülmektedir. Kuşkusuz erozyon sorunu, ancak yoğun bir ağaçlandırma ve yeşillendirme faaliyeti ile kısmen hafifletilebilir (Doğanay, 1992:33). Elazığ Orman Bölge Müdürlüğü daha önce de adı geçen Murat Havzası Rehabilitasyon Projesi kapsamında bu sahalarda erozyonu önlemek amacıyla ağaçlandırma çalışmaları yapmıştır.

Arazi kullanımı nüfusun dağılışı üzerinde de etkili olan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Arazi kullanımı ve nüfus arasındaki ilişkiyi değerlendirecek olursak şu sonuçlara ulaşırız: Arazi kullanım durumu esasında sahanın sunduğu potansiyelin doğal bir sonucudur. Nüfus doğanın sunduğu bu özellikleri en iyi şekilde kullanabilmek ve ondan maksimum düzeyde fayda sağlayabilmek için geçmişten günümüze kadar arazinin kalitesi ve bu kaliteye en uygun faaliyetlerin neler olabileceği konusunda araştırmalar yapmıştır. Kumyazı çayı havzasında arazi kullanımı oldukça çeşitli bir görünüm arz etmektedir. Arazi kullanımı üzerindeki en büyük faktörü ise arazi kabiliyeti oluşturmakta ve havzadaki nüfus toprak potansiyelinden en iyi şekilde faydalanabilmek için bu özelliklere uygun dağılış göstermektedir.

Sahadaki en yaygın arazi kullanım durumunu sırasıyla; düşük yoğunluklu bitki alanları, kuru ve sulu tarım arazileri, mera ve çayır alanları ile özellikle elma ve kayısı yetiştiriciliğinin yapıldığı karışık tarım alanları oluşturmaktadır. Bu araziler içerisinde havza nüfusunun esas dağılış ve yığılma gösterdiği alanları ise 2.ve 3. sınıf araziler ile 6.ve 7. sınıf araziler oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak 2 ve 3. sınıf arazilerde sulu ile kuru tarım yoğunlaşmakta, 6 ve 7. sınıf arazilerde ise meralara bağlı hayvancılık faaliyetleri yoğunlaşmaktadır. 1935 yılından günümüze kadar geçen sürede havzada en yoğun nüfuslu alanları da bu araziler oluşturmaktadır. Nüfusun temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu düşünülürse bu durum son derece tabiidir. 2. sınıf arazilerin ve buna bağlı sulu ile kuru tarım faaliyetlerinin en fazla yer kapladığı köyleri başta Sarıkamış olmak üzere Gümüşkaynak, Kumla ve Örencik köyleri oluşturmakta, bu köylerdeki nüfus da bu arazilerin etrafında yığılma göstermektedir. Bu köylerden Sarıkamış köyü aynı zamanda sahada tarımsal faaliyetlerinde en yoğun sürdürüldüğü yerleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım il müdürlüğünden tahsis edilen belgelerde geçen çiftçi kayıt sistemindeki çiftçi sayısı ve kayıt ettirilen tarım arazilerinin

varlığı da bu durumu kanıtlamaktadır. Tarımsal faaliyetler bakımından önde gelen köylerden Kartaldere köyü çok verimli arazilere sahip olmamakla beraber köyün güneybatısındaki kısıtlı tarım arazilerinde yoğun olarak tahıl, baklagil ve meyve yetiştiriciliği yapmakta ve köy nüfusu da bu alanlar ile hayvancılığın yapıldığı merkezi ile doğu kesimlerde yoğunlaşmaktadır (Harita 16, 18).

Araştırma alanındaki Kumyazı ve özellikle de Tepecik köylerinde yalnızca mera ve çayır arazisi olarak kullanılması gereken 6 ve 7.sınıf araziler oldukça geniş alan kaplamaktadır. Her ne kadar Tepecik köyü tarımda devlet desteği alabilmek adına çiftçi kayıt sistemine çok miktarda arazisini kaydettirmiş olsa da bu topraklar sık sık erozyona maruz kalmakta ve verim kaybetmektedir. Bu faktörlere rağmen Tepecik köyünün temel geçim kaynağını, yaz mevsiminde köy doğusundaki yüksek alanlara çıkılarak yapılan hayvancılık faaliyetleri göz ardı edilirse tarım oluşturur ve nüfusun büyük çoğunluğu da kısıtlı tarım arazilerinin olduğu batı-güneybatı kesiminde birikmiştir. Kumyazı köyü ise arazilerinin tarıma uygun olmayışına rağmen gerek seralarda gerekse de tarıma uygun kısıtlı alanlarda tarım faaliyetleri ile uğraşmakta, köyün diğer sahalarında ise hayvancılık faaliyetleri yoğunlaşmaktadır. Nüfus da tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı vadi çevresinde dağılışı göstermiştir

Arazi kullanım özellikleri incelenirken değinilmesi gereken bir diğer konu da yanlış arazi kullanımıdır. Yanlış arazi kullanım durumu özellikle Tepecik, Kartaldere ve Kumyazı köylerinde görülmektedir. Söz konusu bu köylerde tarım arazisi olamayacak kadar kötü kabiliyet olarak kabul edilen VII. sınıf araziler oldukça geniş alan kaplamaktadır. Ancak ismi sayılan bu köylerin tamamında uygun olmamasına rağmen önemli miktarda tarımsal faaliyet sürdürülmektedir. Sürdürülen bu tarımsal faaliyetlerde istenilen verim alınamayınca da, toprağa fazla miktarda kimyasal gübre takviyesi yapılmaktadır. Uzun yıllar boyunca yapılan bu kimyasal ürün takviyeleri toprak kalitesinin iyice bozulmasına, asit derecesinin yükselmesine hatta toprağın çürümesine neden olmaktadır. Ayrıca tarımsal faaliyet yapılacak uygun araziler bulunamayınca yamaçlar ve tepelik alanlar da sürülerek tarla haline getirilmektedir. Bu uygulama sonucunda erozyon riski doğmakta veya artmaktadır. Her ne kadar taraçalama yapılarak erozyon önlenmek istese de tamamen önüne geçilememektedir. Tarımsal faaliyetlere uygun olmayan bu arazilerde yapılan faaliyetlere baktığımızda ise; özellikle bağ tarımı kapsamında üzüm yetiştiriciliği ve bahçe tarımı kapsamında sebze türleri ile meyve

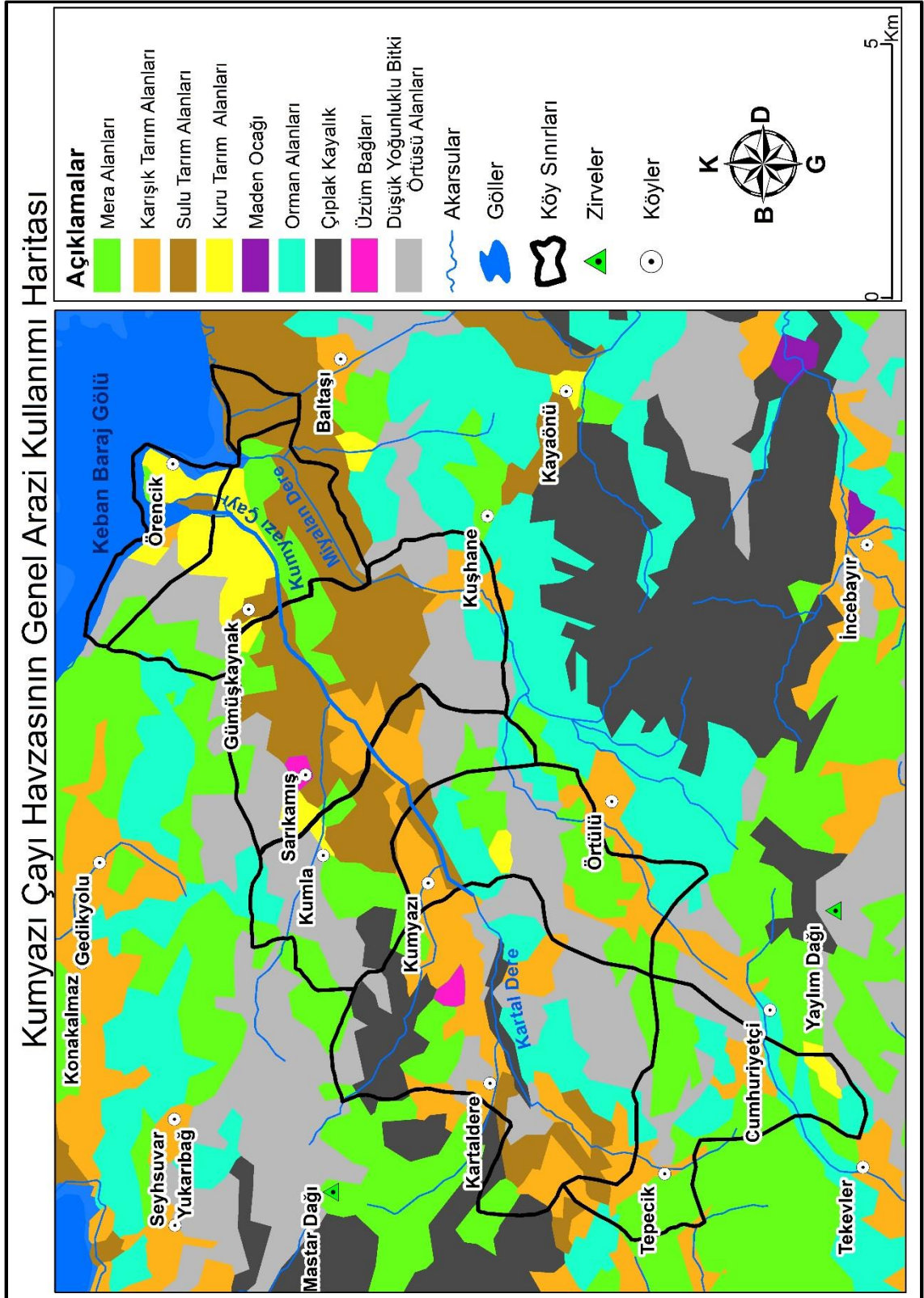
ağaçları yetiştiriciliğinin yapıldığı görülmektedir. Arazi kullanım türlerini gösteren harita incelendiğinde ise bu alanların karışık tarım alanı kapsamında değerlendirildiği görülmektedir (Harita 16).

Fotoğraf 29. Kumyazı Köyünde Eğimi Azaltmak Adına Yapılan Taraçalama Örneği

Fotoğraf 30. Tepecik Köyünde Uygun Olmayan Bir Alanda Bulunan Tarım Arazisi Örneği

Harita 16. Kumyazı Çayı Havzasının Arazi Kullanım Haritası

Kumyazı Çayı havzası jeolojik birimler bakımından oldukça çeşitli bir görünüm arz etmektedir. Yüksekova karmaşığı, havzaya serpiştirilmiş bir biçimde bulunan maden formasyonu, Hazar formasyonu ve Guleman ofiyolitleri'ne ait birimlerin varlığı, gerek kayaçlar bakımından gerekse de kayaçların çeşitli aşamalar geçirmesiyle oluşturdukları topraklar bakımından sahanın çeşitli ve verimli olmasını sağlamıştır.

Araştırma sahasındaki topraklar; ağır, orta ve hafif bünyelidir ve toprak yapıları genellikle granüler yapı özelliği taşımaktadır. Kumyazı çayı havzasında bulunan toprak türlerinden en geniş alan kaplayanlar sırasıyla; **kırmızımsı kahverengi topraklar**, **koliüvyal topraklar** ve **kahverengi orman topraklarıdır**. Bu topraklar dışında sahada **alüvyal topraklar** ile **kahverengi topraklarda** bulunmaktadır (Harita 17).

Tüm toprak tiplerini tek tek ele alıp bu topraklar üzerindeki arazi kullanım durumunu köyler bazında incelediğimizde şu sonuçlara ulaşırız:

Havzada en hakim büyük toprak grubu **kırmızımsı kahverengi topraklardır**. Bu topraklar büyük toprak sınıflandırılmasında, yarı arid bölgelerin ılımandan sıcağa kadar değişen bölgelerinde görülen açık renkli topraklar olarak ele alınmaktadır. Bu toprakların doğal bitki örtüsü kısa ve uzun otlar ile çalılardır. Profil özellikleri, yüzey toprağı kırmızımsı kahverengi veya kırmızı renkli olup yumuşak bir kıvama sahiptir. Üst kısmı kırmızı veya kırmızı kahverengi olup ağır bünyelidir. Alt kısmı ise pembe veya hemen hemen beyaz olup ve çok kireçlidir. Havzada bu topraklar üzerinde erozyon şiddeti 2 derece olan sahalar genellikle tarım amacıyla kullanılırken erozyon şiddetinin 3 derece olduğu alanlarda ise ancak tıraçalama yapılması suretiyle erozyon şiddeti azaltılmakta ve meyve bahçeleri olarak kullanılmaktadır. Erozyon şiddetinin 4 derece olduğu alanlar, havzada yerleşmelerin azaldığı engebe ve eğimin insan faaliyetlerini kısıtlayacak kadar ön planda olduğu alanlara karşılık gelmektedir. Bu sahalar esasında bitki örtüsünün çok zayıf olduğu meralık alanlardır. Söz konusu bu topraklar havzanın her yanına serpiştirilmiş biçimde olmasına rağmen en fazla havzanın kuzeyinde, batı uç kenar boyunca ve güney ile güneydoğu da görülmektedir. Köyler bazında incelediğimizde ise, en geniş alanı Kartaldere ile Tepecik köylerinde kaplamaktadırlar (Harita 17). Kırmızımsı kahverengi topraklar üzerindeki arazi kullanım durumu köyler içerisinde çeşitlilik arz etmektedir, şöyleki: Örencik köyünde söz konusu bu topraklar üzerinde kuru tarım alanları ile düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanları; Gümüşkaynak

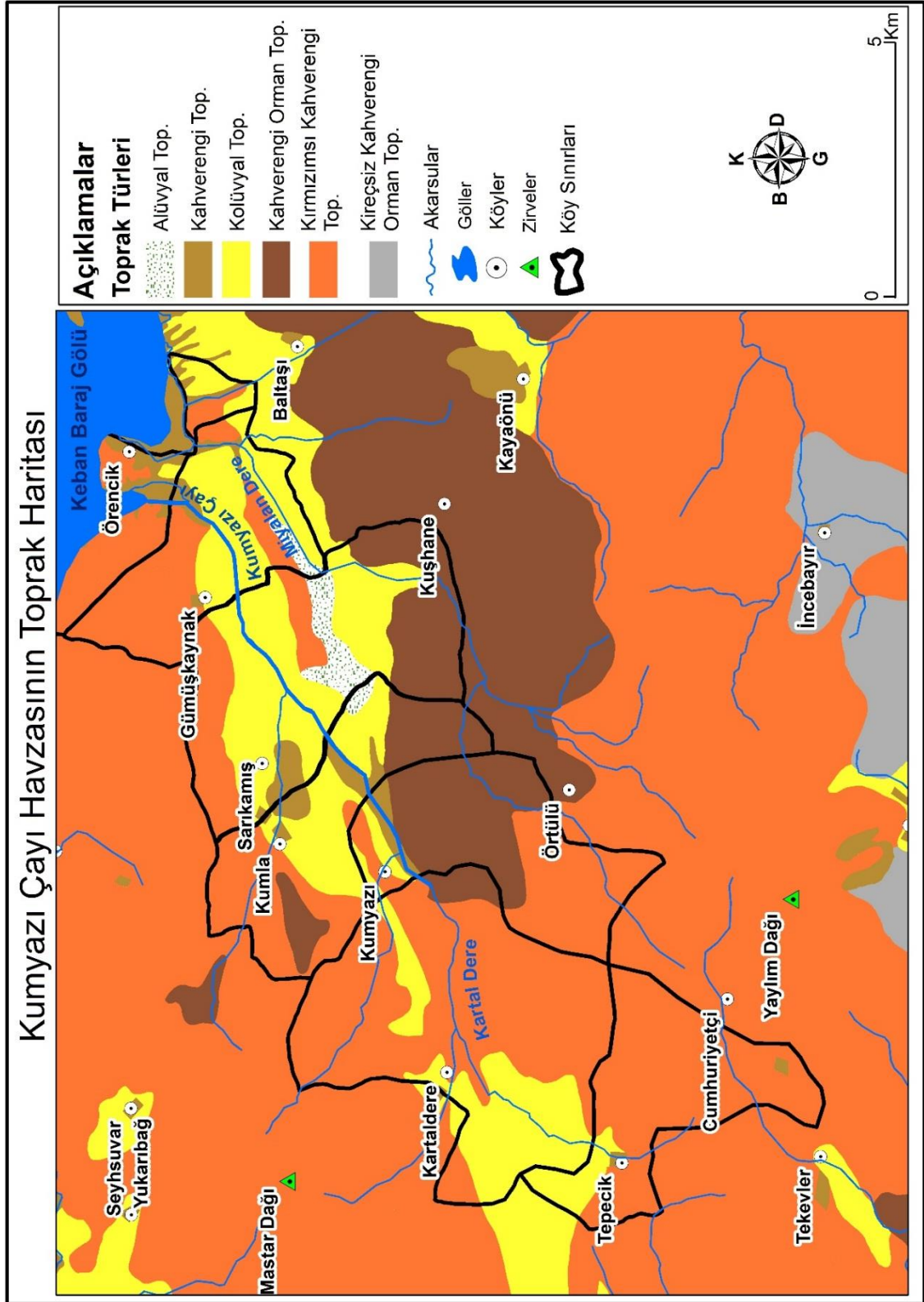
köyünde, kuru tarım alanları, dar bir alanda sulu tarım alanları, düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanları ve mera alanları; Sarıkamış köyünde, düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanları ile mera alanları; Kumla köyünde, düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanları ile çıplak kayalık sahaları; Kumyazı köyünde, karışık tarım alanları ile mera alanları; Kartaldere köyünde, çıplak kayalık alanları, düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanları, mera alanları, orman alanları ve dar bir alanda karışık tarım alanları; Tepecik köyünde ise; düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanları, mera alanları ve orman alanları bulunmaktadır. Bu topraklar üzerindeki arazi kullanım durumunun genellikle çıplak kayalık, orman ve düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanı olarak karşımıza çıkması erozyon şiddetinin de 3. ve daha ziyade 4.derece de olduğunu göstermektedir (Harita 16, Harita 17).

Havzada ikinci sırada yer alan bir diğer büyük toprak grubu ***kolüvyal topraklardır***. Bu topraklar oluşumlarında diğer toprak sınıflarından farklı olarak iklim ve bitki örtüsü gibi aktif faktörler ile topografya ve ana madde gibi pasif faktörlerin etkileri sonucu belirli morfolojik özellikler ve profil karakteristikleri kazanımı için yeterli zaman süreci geçmemiş genç topraklardır. Kolüvyal topraklar, tıpkı kırmızımsı kahverengi toprak grubu gibi havzanın her yanına serpiştirilmiş biçimdedir. Ancak en fazla havzanın kuzeydoğu kısımlarında, orta bölümünde veya Kumyazı çayının orta çığırında ve güneybatı kısımlarda görülmektedir. Kolüvyal toprakların en geniş alan kapladıkları köyler ise sırasıyla, Sarıkamış, Gümüşkaynak, Kumla ve Kartaldere köyleridir(Harita 17). Söz konusu bu toprak grubu üzerindeki arazi kullanım durumu köyler içerisinde çeşitli görünümeler sunar. Şöyle ki: Örencik köyünde, kolüvyal topraklar üzerinde sulu tarım alanları; Gümüşkaynak köyünde, sulu tarım ve kuru tarım alanları; Sarıkamış köyünde, sulu tarım ve kuru tarım alanları ile bağ alanları; Kumla köyünde, sulu tarım ve karışık tarım alanları ile mera alanları; Kumyazı köyünde, sulu tarım ve karışık tarım alanları; Kartaldere köyünde, sulu tarım ile karışık tarım alanları, orman alanı ve bağ alanları; Tepecik köyünde ise, sulu tarım ve karışık tarım alanları bulunmaktadır. Görüldüğü üzere kolüvyal topraklar üzerinde havzanın hemen hemen her alanında önemli tarımsal faaliyetler sürdürülmekte, dolayısıyla nüfus bu verimli toprakları iyi değerlendirmektedir. Dolayısıyla havza nüfusunun temel geçim kaynaklarından ilki olan tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü esas alanlar, bu özellikteki kolüvyal toprakların bulunduğu alanlara tekabül etmektedir (Harita 16, Harita 17).

Kumyazı çayı havzasında yüzölçüm olarak 3. sırada yer kaplayan bir diğer büyük toprak grubunu **kahverengi orman toprakları** oluşturmaktadır. Bu toprakların oluşumlarının tamamlanması için yeterli zaman geçmediğinden intrazonal toprak grubu içerisindeki kalsimorfik topraklar grubuna dahil edilmişlerdir. Kahverengi orman toprakları Kumyazı çayı orta çıkırının doğu kısımlarında geniş alan kaplamaktadır. Köyler bazında incelendiğinde ise sırasıyla en fazla Kumyazı, Sarıkamış ve Kumla köylerinde görülmektedir. Bu topraklar bazı köylerde eğimli alanlarda yer aldığı için ancak çoğunlukla yüksek kalsiyum karbonat ihtiva etmesi nedeniyle verimsiz olduğu için havza nüfusu tarafından değerlendirilememektedir. Bu nedenle kahverengi orman topraklarının bulunduğu sahalar tüm köylerde düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanı, orman alanı ve mera alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Kumyazı köyünde bu topraklar üzerindeki küçük bir alanda kuru tarım faaliyetlerinin sürdürüldüğünü söylemekte fayda vardır (Harita 16, Harita 17).

İnceleme alanında bulunan diğer toprak türlerini ise **alüvyal topraklar** ile **kahverengi topraklar** oluşturur. Zonal grupta yer alıp A-B-C profilli olan kahverengi topraklar iklimin yarı kurak olduğu sahalarda oluşur. Azonal grupta yer alan Alüvyal topraklar ise özel iklim ve bitki örtüsü olmayan topraklardır. Sulanan arazilerde bu toprakların en önemli sorunu tuzluluk ve alkalilik tehlikesidir. Kontrollü sulama yapılması ve drenaj ihmal edilmemelidir. Erozyon tehlikesi çok az veya hiç yoktur (Genç Ziraat Mühendisliği Platformu).

Söz konusu bu iki toprak grubunun en geniş yer kapladığı yerleşme Sarıkamış köyüdür. Sarıkamış köyünü Kumla, Gümüşkaynak ve Örencik köyleri takip etmektedir. Sarıkamış köyü alüvyal topraklar üzerinde sulu tarım faaliyetleri ile karışık tarım faaliyetlerini (sebze ve meyve), kahverengi topraklar üzerinde ise sulu tarım, kuru tarım ve bağcılık faaliyetlerini sürdürmektedir. Kumla köyü ile Örencik köyünde alüvyal topraklar bulunmamakla beraber kahverengi topraklar üzerinde kuru tarım faaliyetleri (Kumla) ile sulu tarım faaliyetleri (Örencik) kapsamında tahıl yetiştiriciliği yapılmaktadır. Gümüşkaynak köyünde ise alüvyal topraklar bulunmakta ve bu topraklar üzerinde sulu tarım faaliyetleri sürdürülmektedir (Harita 16, Harita 17).

Harita 17. Kumyazı Çayı Havzasının Toprak Haritası

Bir sahadaki tarımsal etkinlikler üzerinde etkili olan faktörlerin başında arazilerin kabiliyet durumu veya kabiliyet sınıfları gelmektedir. Arazi Kullanma Kabiliyet Sınıflaması da (AKKS) denilen bu sınıflama çoğunlukla arazi kullanım planlarının yapılması çiftlik planlaması ve kullanımdan kaynaklanan erozyonun önlenmesi gibi alanlarda kullanılır. Bu sınıflamanın amacı, arazilerin toprak bozulması ve erozyonuna yol açmayacak şekilde en yoğun ve uygun tarımsal kullanımını sağlayacak tarımsal kullanım ve koruma önlemlerinin bir kombinasyonunu elde etmeye yarayan bütün verileri bir araya getirmektir. Sınıflama içerisinde 8 adet toprak sınıfı bulunur. Alışılmış ziraat metotları uygulanabilen düz veya düze yakın, derin, verimli ve kolayca işlenebilen toprakları ihtiva eden araziler 1.sınıf, bazı özel tedbirler alınmak suretiyle kolayca işlenebilen iyi araziler 2.sınıf, bazı kısıtlamalar ve uygun ziraat metotları ile tarım yapılan araziler 3.sınıf, devamlı olarak çayıra tahsis edilmeye müsait olup ara sıra tarla bitkileri de yetiştirilebilen araziler 4.sınıf, bataklık araziler 5.sınıf, tarımsal ürün yetiştirmeye elverişsiz olup mera ve orman tipi kullanım ile sanayi ve yerleşmelere uygun olan araziler 6. ve 7.sınıf, kayalık ve çorak araziler ise 8.sınıf arazileri karakterize etmektedir. Bu sınıflama arazinin değişen özelliklerine bağlı kalınarak ve morfolojik birimler, kayaçların durumu, toprağın yapısı, eğim değerleri, drenaj şartları, su kaynakları gibi fiziki faktörler ölçü alınarak hazırlanmış bir Amerikan tasnifidir (Tarım ve Orman Bakanlığı).

Dolayısıyla kabiliyet sınıflaması; üzerinde erozyona sebep olunmadan en iyi, en kolay ve en ekonomik bir şekilde tarım yapılabilen birinci sınıf ile hiç bir tarıma elverişli olmayan, çayır veya ormanlık olarak dahi kullanılamayan, ancak doğal hayata ortam teşkil edebilen veya insanlar tarafından dinlenme yerleri ve milli park olarak kullanılabilen sekizinci sınıf arasında yer alırlar (Topçu, 2012:16). Bu bilgiler ışığında Kumyazı Çayı havzasında, arazi kabiliyet sınıfları ile arazi kullanım alanları ve nüfus dağılışı arasında birbirleri ile bağlantılı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Arazi kabiliyet sınıflarını gösteren ilgili harita, tablo ve grafiğe baktığımızda sahada genel olarak haritaya en fazla oranın VII. Sınıf arazilere ait olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca bu tablo, grafik ve haritalar incelendiğinde araştırma sahasında bu sınıf içerisindeki I., II., III., IV., VI. ve VII. sınıf araziler bulunurken, V. ve VIII. sınıf araziler bulunmamaktadır. Yani havzada yalnızca 6 arazi kabiliyet sınıfı bulunmaktadır (Şekil 34).

Tarımsal etkinlikler için kullanılan I., II. ve III. sınıf arazilerin havzadaki toplam oranı % 33,35'lik bir orana sahiptir. Bu oran toplamda 39 km²'lik bir alana tekabül etmektedir. 115,6 km²'lik bir alana sahip olan havzada 39 km² küçük bir yüzölçüm değeri değildir. Bu değere bakarak havzada tarımsal faaliyetler için uygun arazi miktarının azımsanacak derece de olmadığı yorumu yapılabilir. Tarımsal faaliyetlere uygun olan bu araziler genel bir ifadeyle havzanın kuzey yarı ile güneybatı kesiminde yoğunlaşmıştır. Ancak yine de havzanın tarıma uygun araziler bakımından zengin olduğu söylenemez. Çünkü tarımsal faaliyetler için hiçbir değere sahip olmayan, mera ya da yerleşim alanı olarak kullanılması gereken VII. sınıf araziler sahada en geniş alanı kaplayan araziler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu araziler yüzdelik dilimde %61'lik bir orana sahip olup 71 km² alan kaplamaktadır.

Araştırma sahasında bulunan **I.sınıf arazilerin** büyük kısmı Kartaldere köyünde yer alır. Ayrıca Tepecik köyünün merkezi kısmı ile Sarıkamış köyünün Kuşhane köyüne doğru olan doğu ucunda da çok küçük miktarlarda I.sınıf araziler bulunmaktadır. Bu arazilerde genellikle bahçe tarımı ile tarla tarımı yapılmaktadır. Tepecik köyü ile Kumyazı köylerinin tarımsal faaliyet yapacakları arazileri oldukça kısıtlıdır. Ve tarımsal faaliyetlerini sürdürdükleri alanlar genellikle bu kabiliyetteki arazilere tekabül etmektedir.

II.sınıf araziler ise havzada VII. sınıf arazilerden sonra en fazla yer kaplayan arazilerdir. Havzada saçılmış vaziyette bulunan bu araziler, miktarı değişmekle beraber tüm köylerde bulunmaktadır. En fazla yer kapladığı köyler ise; Sarıkamış, Kumla, Örencik ve Gümüşkaynak köyleridir. Havzada yoğun bir şekilde sürdürülen tarımsal faaliyetlerin esas alanı da bu II. sınıf arazilerdir. Kumyazı Çayı'nın vadi tabanı ve çevresi boyunca, II. sınıf kabiliyetindeki araziler bulunmaktadır. Bahçe tarımı kapsamında meyve ağaçları ile sebze ve meyvecilik ürünleri, sulu ile kuru tarım kapsamında tarla bitkileri en fazla bu araziler üzerinde yetiştirilmektedir. Bu arazilerin toplam araziler içindeki oranı % 25,78 olup 29,8 km² alan kaplamaktadırlar (Şekil 34, Tablo 30).

III. sınıf araziler inceleme sahasında Sarıkamış, Kumla, Gümüşkaynak ve Kumla köylerinde II. sınıf arazileri çerçeveler bir özellikte ve Kumyazı köyünün doğu ucundaki küçük bir alanda görülmektedir. 5,4 km² ile % 4,67'lik bir alan kaplayan bu

arazilerde yoğunluklu olarak sulu tarım kapsamında, tarla tarımına bağılı olarak Buğday, Arpa ve yem bitkileri yetiştirilmektedir. Tepecik köyündeki III. sınıf arazilerin az bir kısmında karışık tarım ürünleri yetiştiriliyor olsa bile bu köyde III. sınıf araziler kullanımına uygun olmayan bir şekilde çayır ve mera alanı olarak kullanılmaktadır. Söz konusu köy halkı çayır ve mera olarak kullanılması gereken alanlarda ise karışık tarım ürünü yetiştirmektedir. Bu durum yanlış arazi kullanımı olarak kabul edilebilmektedir (Şekil 30, Harita 16 ve Harita 18).

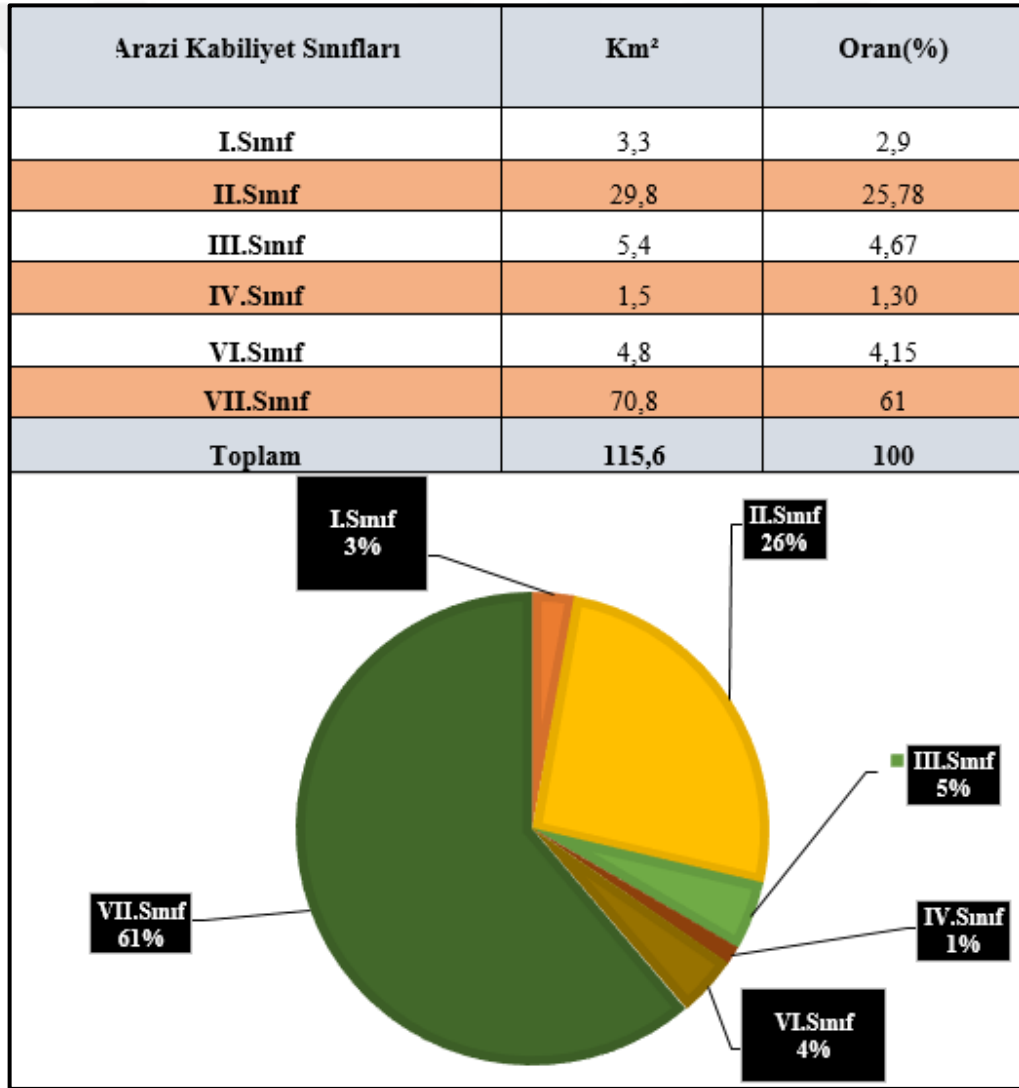
IV.sınıf tarım arazisi alanları ise %1,30 ile havzada en düşük orana ve en düşük miktara sahip arazilerdir. Bu kabiliyetteki araziler yalnızca Kartaldere köyünün köy merkezine yakın bir kısmında yer almaktadır. Bu toprak grubu erozyona maruz kalmasa bile ilkbaharda birden bire kuruduklarından ve verimlilikleri de pek az olduğundan birçok ürünlerin yetişmesine uygun değildirler. Kartaldere köyünde yer alan bu araziler genellikle karışık tarım alanı olarak meyve ağaçlarının yetiştirilmesinde kullanılmaktadır.

Kültür bitkileri yetiştirmeye müsait olmadığından çayır ve orman gibi uzun ömürlü bitkilere tahsis edilmesi gereken V. Sınıf araziler havzada yer almamaktadır. Ancak VI. ve VII. sınıf araziler çalışma alanında mevcuttur.

Ormanlık veya çayır olarak kullanılmada dahi orta derecede tedbirler alınmasını icap ettiren, özellikle yerleşme ile sanayi alanı olarak kullanılması gereken **VI. sınıf arazilerin** havzada kapladıkları alan 4,8 km² olup, oranı % 4,15 'dir. Bu özellikteki araziler havzada saçılmış vaziyette olup Sarıkamış köyü sınırları içerisindeki Tavşan Tepe , Orta Tepe Sırtı ve bu iki tepe arasındaki Geylani Boğazı ile Tepecik köyü'nün en güneybatı ucunda görülmektedir. Söz konusu alanlarda yer alan bu kabiliyetteki araziler kullanımına uygun olacak şekilde çayır ve mera alanı olarak tahsis edilmiştir.

VII. sınıf araziler ise sahada en çok yer kaplayan arazileri oluşturur. Bu arazilerin toplam araziler içindeki oranı %61 olup 115,6 km²'lik havzanın yaklaşık olarak 71 km²'sini oluşturmaktadırlar. Bu alanlar genel olarak Kumyazı Çayı'nın geçtiği vadi tabanı ile çevresindeki yamaç ve sırt alanlarına tekabül etmektedir. VII. sınıf araziler havzadaki tüm köylerde miktarı değişmekle beraber bulunmaktadır. Ancak en fazla yer kapladığı köyler; Kumyazı, Kartaldere ve Tepecik köyleridir. Köy yüzölçümüne oranla en fazla Kumyazı köyünde yer kaplayan bu araziler söz konusu

köyün %95'inden daha fazla bir alanda dağılış göstermektedirler. Havzadaki köylerin verimsizliklerinden yakındığı araziler bu kabiliyet sınıfında yer alan arazilerdir. Çalışma sahasındaki VII. sınıf arazilerin genelinde düşük yoğunluklu bitkiler, çayır ve meralar ile orman alanları bulunur. Ancak Kumyazı, Tepecik ve Kartaldere köyleri başta olmak üzere bu araziler üzerinde yanlış bir kullanım göze çarpmaktadır. Örneğin Kumyazı, Tepecik ve Kartaldere köylerinde VII. sınıf araziler üzerinde karışık tarzda meyve ağacı ile sebzeçilik ürünleri yetiştirilmektedir. Aynı şekilde Kumyazı köyü arazilerinin büyük bir kısmının VII. sınıf araziler olması ve nüfusun en azından geçimini sağlamak için köy merkezinde tarımsal faaliyetlerde bulunması anlaşılabilir bir durumdur, fakat yanlış arazi kullanımı kapsamındadır.

Kaynak: İl Arazi Varlığı

Şekil 34. Kumyazı Çayı Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Oranları

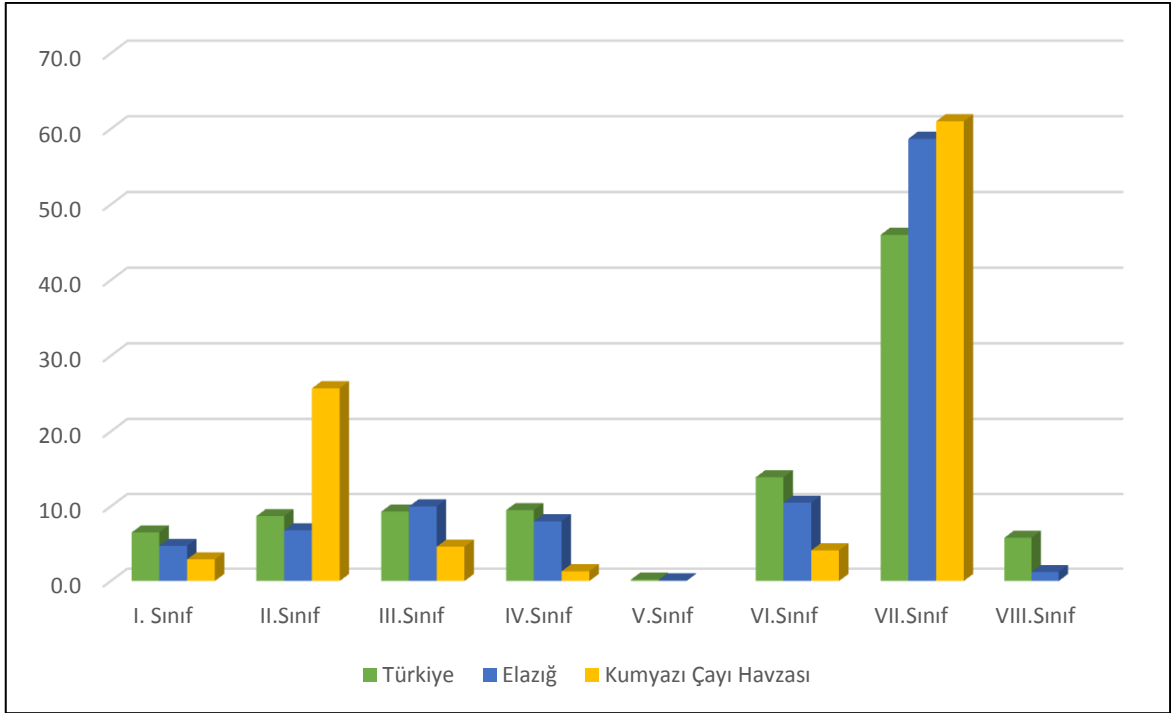
Araştırma sahasındaki arazi kabiliyet sınıflarını ülke ve il geneli oranları ile karşılaştırdığımızda elde edilen sonuçlar şunlardır:

Tarımsal faaliyetler için en uygun araziler olan I., II. ve III. sınıf araziler Kumyazı Çayı havzasında Türkiye geneli ve Elazığ genelinden daha fazla bir orana sahiptir. Bu havzanın tarımsal faaliyetler açısından sahip olduğu avantajı ve taşıdığı ehemmiyeti göstermektedir. Ayrıca II. sınıf arazi bakımından havza gerek Türkiye gerekse de Elazığ genelinden çok daha iyi bir durumda olup 530'luk değerle büyük bir fark yakalamıştır. V.sınıf araziler çalışma alanında hiç rastlanamazken bu durum Türkiye ve Elazığ genelinde de benzer olarak %0,1 ile %0,2 şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ülkemizde en az alan kaplayan araziler V. sınıf arazilerdir. Havzada% 61 ile en geniş alan kaplayan VII. sınıf arazilerin Türkiye geneli için oranı %46 ile havza ortalamasından düşüktür. Ancak Elazığ ili genelinde bu araziler %58,7 ile havzaya yakın bir değerde gerçekleşmiştir. Havzanın ülke ve bağlı bulunduğu ilden bir diğer farkı ise VII. sınıf arazilere sahip olmayışıdır (Tablo 30, Şekil 35).

Tablo 30. Türkiye Geneli, Elazığ Geneli ve Kumyazı Çayı Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Oranları

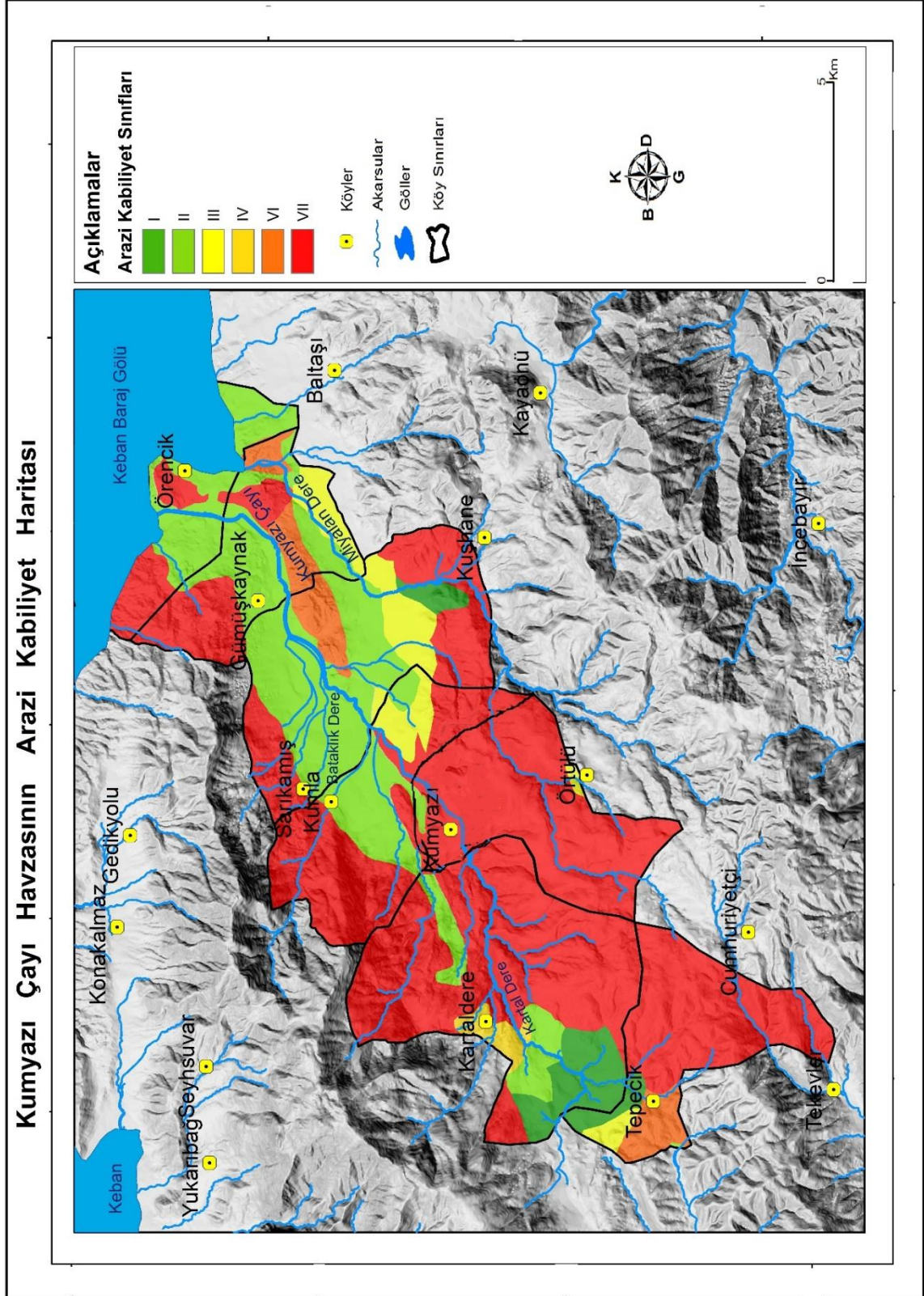
Arazi Kabiliyet Sınıfları	Türkiye		Elazığ		Kumyazı Çayı Havzası	
	Km ²	Oran(%)	Km ²	Oran(%)	Km ²	Oran(%)
I. Sınıf	50860,9	6,5	405,25	4,7	3,3	2,9
II.Sınıf	67728,7	8,7	589,21	6,8	34,8	25,7
III.Sınıf	72827,6	9,3	866,97	10,0	6,3	4,6
IV.Sınıf	74250,5	9,5	691,01	8,0	1,5	1,3
V.Sınıf	1279,3	0,2	6,55	0,1	-	-
VI.Sınıf	10825,6	13,9	910,22	10,5	5,2	4,15
VII.Sınıf	358363,4	46,0	5077,71	58,7	64,5	61
VIII.Sınıf	45429,0	5,8	104,78	1,2	-	-
Toplam	778997	100	8651,7	100	115,6	100

Kaynak: İl Arazi Varlığı, KHGM (www.khgm.gov.tr/ubm)

Kaynak: İl Arazi Varlığı, KHGM (www.khgm.gov.tr/ubm)

Şekil 35. Türkiye Geneli, Elazığ Geneli ve Kumyazı Çayı Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Oranları

Harita 18. Kumyazı Çayı Havzasının Toprak Haritası

4.1.2. Beşeri Faktörler

Kumyazı Çayı havzasında arazi kullanımı üzerinde etkili olan beşeri faktörler; yerleşim alanlarının kuruldukları alan yani lokasyonları, ulaşım durumu veya ulaşılabilirlik, ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği, üretilen ürünlerinin fiyatlarının belirlenip pazarlanmasıdır. Ayrıca tarımsal faaliyetler arazinin bölünüşü ve kullanımından da etkilenir. Havzadaki arazi kullanımı Doğu Anadolu Bölgesi'nin ve dolayısıyla da Elazığ'ın genel karakterine uygun olarak şekillenmiştir. Çünkü Doğu Anadolu Bölgesi'nin ürün verimi az toprak miktarı oldukça fazla olup, faydalanılan arazi çeşitlerinin büyük çoğunluğunu, zayıf bitkilerden oluşan araziler ile çayır ve mera alanları oluşturmaktadır. Bu arazileri ise tarla tarımı yapılan araziler izlemektedir.

Araştırma sahasında arazi sınıflandırılması kapsamında en fazla paya %26,16 ile düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanı sahiptir. Havzada 30263 da düşük yoğunluklu bitki örtüsü alanı mevcuttur. Bu alanlar, sahada genellikle dağlık bölgeler ile çıplak kayalıklara tekabül etmektedir. Sonrasında ikinci sırada %17,80 ile sulu tarım alanları gelmektedir. Sulu tarım alanlarının ikinci sırada olması ve yaklaşık olarak 20589 da alan kaplaması sahada tarımsal faaliyetlerin ön planda olduğunu ve havzaya adını da veren Kumyazı Çayı'nın sulamada ciddi anlamda kullanıldığını göstermektedir. Sulu tarım alanları havzada Kumyazı çayı ve kollarının etrafı ile çayın Keban Baraj Gölü'ne döküldüğü alanda yoğunlaşmaktadır. Sulu tarım alanlarını %11,63 oran ve 13454 da ile karışık tarım alanları takip etmektedir. Karışık tarım alanları genellikle vadi yamaçlarında bulunmaktadır. Bir diğer ifade ile su kaynağının bulunduğu ancak topoğrafyanın daha arızalı olup tarım yapılacak alana su kaynağını ulaştırmanın nispeten zor olduğu sahalarda sulu tarım yerine karışık tarım yapılması tercih edilmiştir. Bu alanlarda hem bahçe tarımı hemde tarla tarımı yapılabilmektedir. Ancak havzada arazi kabiliyeti bakımından VII. sınıf özellikteki pek çok yerde karışık tarım faaliyetlerinin sürdürülmesi yanlış arazi kullanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Karışık tarım alanlarını %9,91'lik oran ve 11465 da ile mera ve çayır arazileri takip etmektedir. Söz konusu bu meralar genellikle Abbas Tepe, Yüksek Tepe, Fındık Tepe, Orta Tepe, Tavşan Tepe, Gürc Tepe, Panagur Tepe, Seyran Tepe, Harebe Tepe ve Eskikürdikan Tepe gibi çeşitli tepelik veya çevresine göre yüksek alanlarda bulunmaktadır. Ayrıca araştırma sahasını batıdan çevreleyen Master Dağı ile güneyde Yaylım Dağı'nın yamaçları büyük çoğunlukla mera özelliği taşıırken yüksek kesimleri ise düşük

yoğunluklu bitki alanı olarak adlandırılan çıplak kayalık şeklindedir. Bununla beraber arazi sınıflandırılmasında ayrı bir sınıfı teşkil eden yer yer ağaçlık ve çalılık sınıfı da meralara dahil edilirse bu oran 17,97'ye yükselmekte ve sulu tarım alanlarından sonra üçüncü sıraya yerleşmektedir. Ancak bu sınıf, ormanlık alan kadar zengin ağaçlara, meralar kadar da çayırılık araziye sahip olmaması nedeniyle ayrı bir kategoride ele alınmıştır. Havzada ağaçlık ve çalılık olarak adlandırılıp fakat ağaç ve çalı bakımından çok fakir olan ve adeta meraları anımsatan arazilerde mevcuttur. Bu nedenle karışıklığa neden olan bu sınıfın çeşitli şekillerde değerlendirilip mera veya ormanlık alana dahil edilmesiyle oranlarda değişikliklerin yaşanması ve sahadaki mera ile ormanlık alanlarının tablodakinden daha fazla olması olasıdır (Tablo 31, Şekil 36).

Kumyazı Çayı havzasında çayır ve mera arazilerini 10842 da ve % 9,37 oran ile bağ-bahçe arazileri takip etmektedir. Havza içerisinde bulunan tüm köy yerleşmeleri ile köylere bağlı mezralarda bağ-bahçe tarımı sürdürülmektedir. Genellikle geçime bağlı olan bağ-bahçe tarımı Sarıkamış ve Kartaldere gibi büyük köylerde ticarete yönelik olarak da sürdürülmektedir. Ayrıca bazı köylerde II. ve III. sınıf araziler üzerinde sürdürülen bağ-bahçe tarımı Kumyazı ve Tepecik gibi köylerde bu kabiliyetteki arazilerin olmaması veya az olması nedeniyle uygun olmayan VII. sınıf araziler üzerinde sürdürülmektedir. Tarım arazisi kapsamında değerlendirilecek olan kuru tarım arazileri ise havzada % 7,07'lik bir alana sahiptir. Dolayısıyla kuru tarım faaliyetlerinin bağ-bahçe tarımından daha az önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Kuru tarım arazileri her köyde görülmekle beraber en fazla Gümüşkaynak ve Örencik köylerinde görülmektedir. Kuru tarım arazilerinde ön planda olan ürünler genellikle tahıl grubu içindeki buğday ve arpadır. Kuru tarım arazisi miktarının sulu tarım arazileri ile bağ-bahçe arazilerinden az olması Kumyazı Çayı'nın havzada tarımda sulama amacıyla yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Ancak bu durum olumsuz olarak çayın suyunun azalmasına hatta bazı dönemlerde özellikle de yaz mevsiminde kuruma noktasına gelmesine neden olmaktadır. Ancak Keban Baraj'ı yapımının sonrasında özellikle Örencik köyünün suya ulaşmada yaşadığı zorluk bu köyde kuru tarım arazilerinde artışa neden olmuştur. Bu durum havza geneli içinde geçerlidir, çünkü son yıllarda yaşanan su azlığı havzada kuru tarım arazilerinin giderek artışına sebebiyet vermektedir.

Günümüzde daha fazla önem kazanan veya değeri anlaşılan arazilerden biri olan orman alanları ise havzada 5574 da ve % 4,82 ile arazi kullanımında son sırada yer

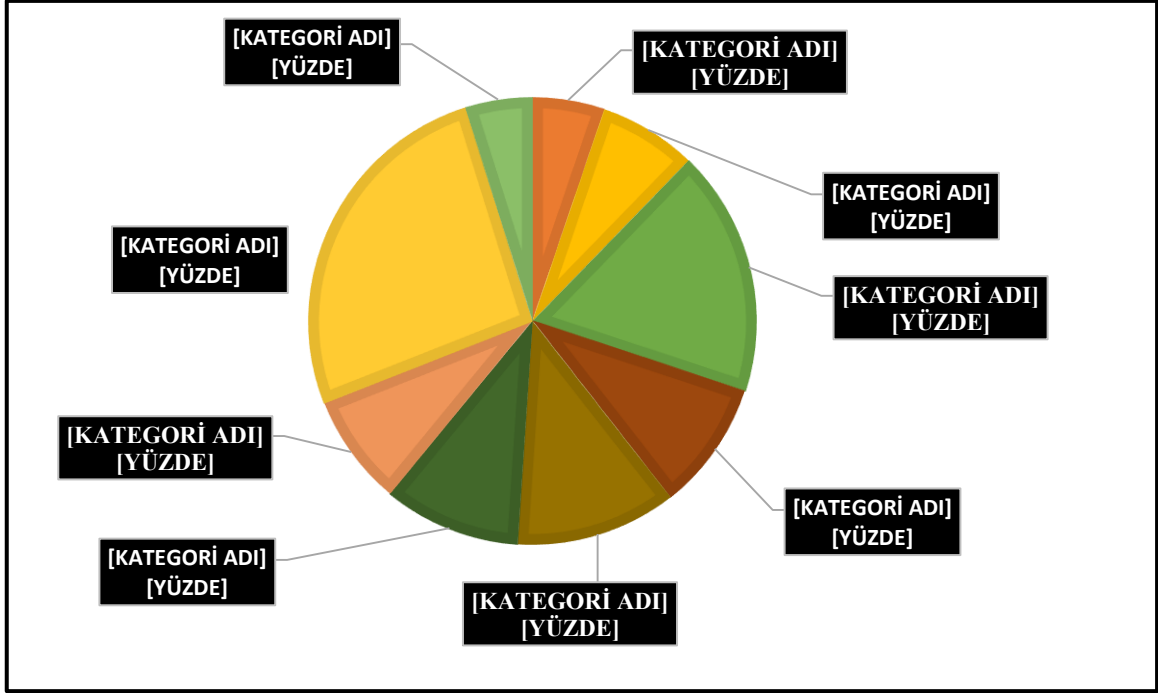
almaktadır (Tablo 31, Şekil 36). Sahada yağış miktarının çok fazla olmaması ve daha öncesinde doğal ormanların gerek yakacak gerekse de yapacak malzeme olarak kullanılması, ayrıca ticari gelir elde etmek üzere ağaçların kesilip pazarlanması sahada orman alanlarını bir hayli azaltmıştır. Doğal ormanlar içerisinde en yaygın türleri genellikle meşe ve ardıçlar oluşturur. Murat Havzası Rehabilitasyon Projesi kapsamında tüm köylere miktarı değişmekle beraber ormanlık alan kazandırılmıştır. Projenin yeni olması ve ağaçların henüz tam olarak büyümemesi nedeniyle havzada göze çarpacak bir yoğunlukta ormanlık araziler görülmemektedir. Ayrıca proje kapsamında sürdürülen ağaçlandırma faaliyetlerindeki bir diğer amaç da erozyonun önüne geçerek verimli toprak kaybını minimuma indirmektir.

Görüldüğü gibi çalışma alanında arazi farklı kullanım alanlarına hizmet etmektedir ve arazinin genel kullanımı fiziki ile beşeri çevre özelliklerine göre çeşitlenip sınıflandırılmıştır.

Tablo 31. Kumyazı Çayı Havzasında Arazinin Türü ve Kullanım Şekli

Arazi Sınıflandırması	Alan (Da)	Oran(%)
Yerleşim Alanı ve Yol	6012	5,20
Kuru Tarım Alanı	8174	7,07
Sulu Tarım Alanı	20589	17,80
Bağ- Bahçe	10842	9,37
Karışık Tarım Alanı	13454	11,63
Çayır ve Meralar	11465	9,91
Yer Yer Ağaçlık ve Çalılık	9321	8,06
Düşük Yoğunluklu Bitki Örtüsü	30263	26,16
Orman	5574	4,82
	115694	100

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Google Earth Arazi Ölçümleri, Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Google Earth Arazi Ölçümleri, Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Şekil 36. Kumyazı Çayı Havzasında Arazinin Türü ve Kullanım Şekli

Havzadaki tarım alanlarını kendi içerisinde değerlendirecek olursak en fazla yer kaplayan sınıfın sulu tarım alanları olduğu görülür. Sulu tarım alanları sahada %38,8'lik oranla yaklaşık 20589 da'lık bir alana tekabül eder. Bağ- bahçe tarımına bağlı yapılan faaliyetlerde sulu tarım kapsamında değerlendirilecek olursa bu oran % 59,2'ye yükselmektedir. Dolayısıyla sahada sürdürülen tarım faaliyetlerinin yarıdan fazlasını sulu tarım faaliyetleri oluşturmaktadır. Sulu tarım faaliyetleri genellikle I. ve II. sınıf araziler üzerinde yapılmaktadır. Yani sulama imkanının olduğu ve arazinin de büyük kayıplara yol açmayacağı her alanda sulu tarım faaliyetleri yapılabilmektedir. Sulu tarım arazileri üzerinde en fazla şeker pancarı ve buğday olmak üzere fasulye, nohut, sebze ve meyve ürünleri yetiştirilmektedir.

Sulu tarım alanlarını % 25, 4 oran ve 13454 da ile karışık tarım alanları takip eder. Karışık tarım alanları Kartaldere ve Tepecik köyünün güneydoğu sınırında I.sınıf araziler üzerinde yapılırken Kartaldere köyünün geri kalan kısımlarında II. ve VII. sınıf arazilerde, Gümüşkaynak ve Örencik köylerinde II. sınıf arazilerde, Sarıkamış ve Kumla köylerinde I., II. ve VII. sınıf arazilerde, Kumyazı köyünde ise yalnızca VII. sınıf araziler üzerinde yapılmaktadır. Mera alanı, ormanlık alan, sanayi ve yerleşme alanı olarak kullanılması gereken VII. sınıf kabiliyetindeki arazilerin tarımsal faaliyetler

için uygun olmayışı nedeniyle bu arazilerde sürdürülen karışık tarım faaliyetlerinde verimsizlik ön plandadır ve yanlış arazi kullanım örnekleridir. Karışık tarım alanlarında genellikle kayısı, elma, vişne, şeftali ağacı gibi meyve ağaçlarının yetiştiriciliği görülmektedir.

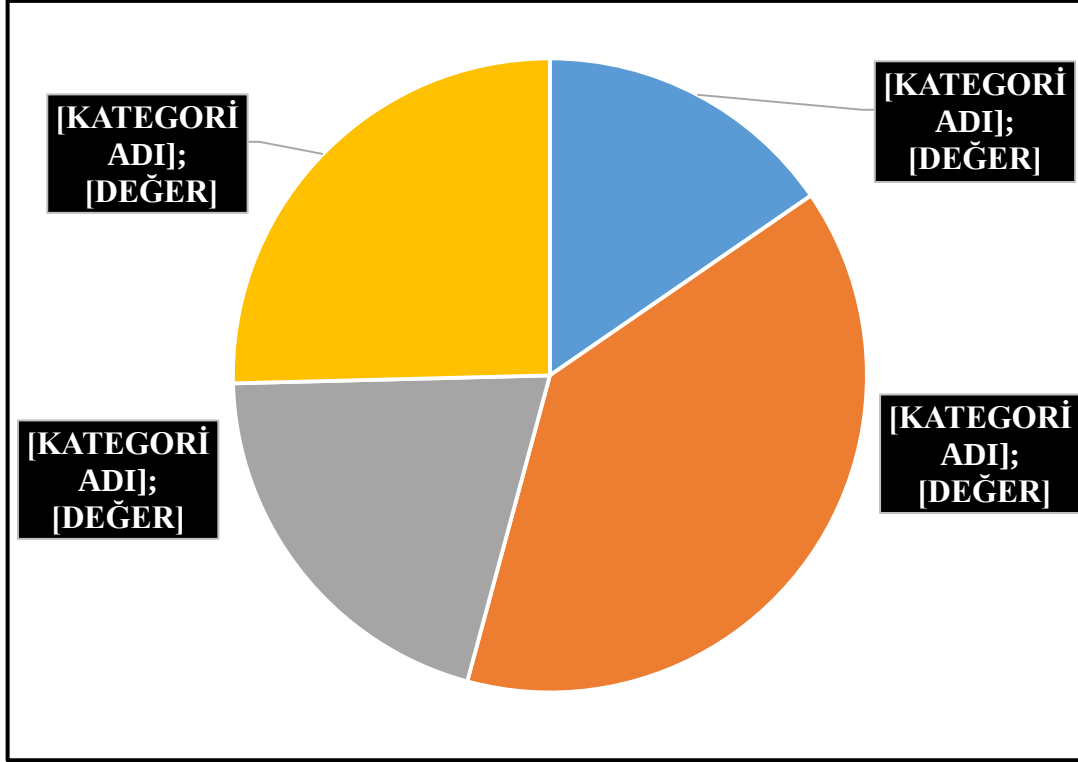
Karışık tarım alanlarını üçüncü sırada %20,4'lük oranla bağ-bahçe arazileri takip etmektedir. Bağ-bahçe alanlarının bu denli yüksek bir orana sahip olmasının temel nedeni arazinin uygun olup olmadığına bakılmaksızın tüm köylerde ve tüm köy altı yerleşmelerinde yapıyor olması ile alakalıdır. Bağ bahçe arazileri üzerinde bağcılık ürünü olan üzüm ve üzümün işlenmesiyle elde edilen ürünler büyük önem taşımaktadır ve halk kendi ihtiyacından fazlasını yakında yer alan Palu, Kovancılar ve Elazığ merkezinde satmaktadır. Bu araziler üzerinde ayrıca köyler için gerek ihtiyaç gerekse de ticari amaç için büyük ehemmiyet taşıyan domates, biber, patlıcan gibi sebze ürünleri de yetiştirilmektedir.

Kuru tarım arazilerinin toplam tarım arazileri içindeki payı en düşük olup % 15,4'lük bir orana sahiptir. Kuru tarım faaliyetleri genellikle sulama imkanının olmadığı veya mevcut suyun ulaştırılmasının zor olup birtakım engellerle karşılaştığı alanlarda yoğunluk kazanmaktadır. Bu bakımdan en fazla kuru tarım arazileri Örencik ve Gümüşkaynak köylerinde görülmektedir. Baraj yapımı sonrasında çay ve nehir sularının bu alanlara ulaştırılmasının zorlaşması kuru tarımı zorunlu kılmıştır. Kuru tarım alanlarında genellikle arpa, buğday ve yem bitkileri yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bununla beraber daha önce de bahsedildiği üzere yağış miktarının giderek azalması ve Kumyazı çayı'nın yoğun kullanımına bağlı olarak debisinin düşmesi nedeniyle kuru tarım alanları giderek artış göstermektedir (Tablo 32, Şekil,37).

Tablo 32. Kumyazı Çayı Havzasında Tarımsal Arazilerin Varlığı

Arazi Sınıflandırması	Alan (Da)	Oran(%)
Kuru Tarım Alanı	8174	15,4
Sulu Tarım Alanı	20589	38,8
Bağ- Bahçe	10842	20,4
Karışık Tarım Alanı	13454	25,4
Toplam	53059	100

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Google Earth Arazi Ölçümleri, Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Google Earth Arazi Ölçümleri, Arazi Gözlemleri

Şekil 37. Kumyazı Çayı Havzasında Tarımsal Arazilerin Varlığı

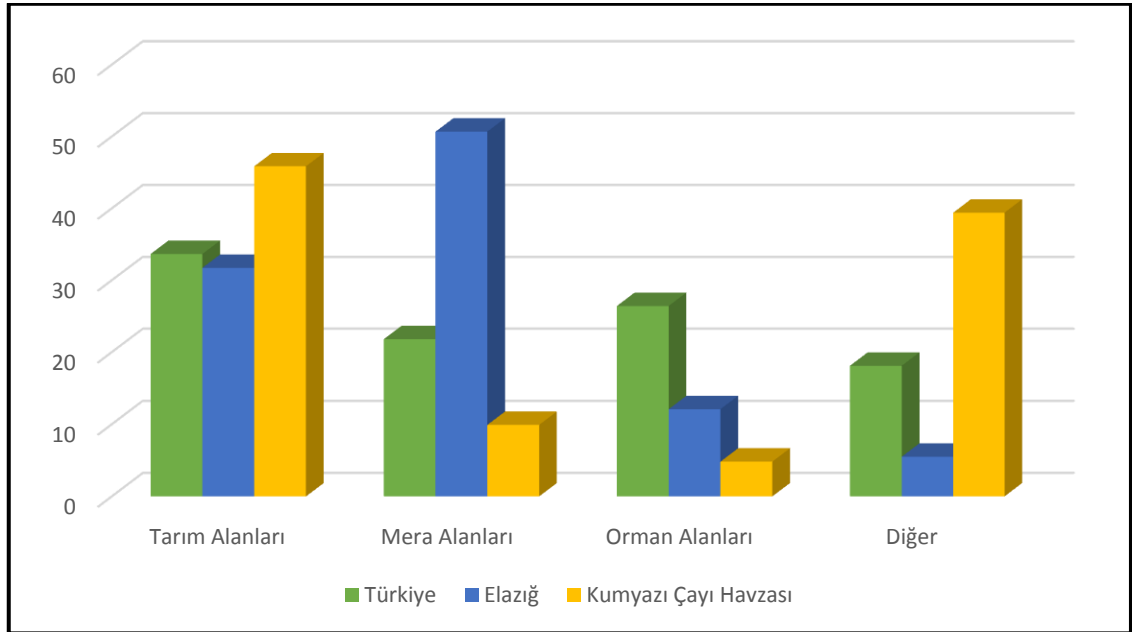
Arazi kullanımı veya arazi sınıflandırması bakımından havzayı ülke geneli ve il geneli ile karşılaştırdığımızda, ise tarım alanları ülke geneli ve il geneli ortalamasının üzerinde bir oran göstermektedir. Kumyazı Çayı ve kollarının açmış oldukları vadi tabanlarının tarımsal kullanım için son derece uygun olması, sahada düzlük veya hafif dalgalı düzlüklerin geniş alan kaplaması bu orana olanak sağlamıştır. Dolayısıyla çalışma alanı tarımsal aktivitelere uygun araziler yönünden ülke geneli ve il geneline oranla daha zengin bir görünüm sunmaktadır. Çayır ve mera arazileri bakımından ise saha hem ülke hem il geneline göre son derece düşük bir oran taşımaktadır. Ancak sahada tarımsal aktiviteler için uygun olmayıp mera arazisi olarak kullanılması gereken çok miktarda arazinin tarımsal faaliyetler için kullanılması mera alanlarındaki azlığı doğurmuştur. Dolayısıyla havzadaki tarıma uygun araziler tablodakinden az, mera arazisi olarak kullanılması gereken araziler ise tablodakinden fazladır (Tablo 33, Şekil 38). Yani tarım arazileri ile tarıma uygun araziler ve mera alanları ile mera olarak kullanılması gereken araziler aynı anlamı ifade etmemektedir. Bu durum ise sahadaki yanlış arazi kullanımı sonucuna ulaştırmaktadır. Ayrıca havzada, daha öncede

bahsedildiği üzere doğal ormanların tahribi ve yeni yapılan ağaçlandırma faaliyetlerinin henüz tam olarak ortama uyum sağlamaması nedeniyle çalışma alanı orman alanları bakımından da ülke ve il geneline göre fakir bir görünüm sunmaktadır. Bu sonuçların hepsi daha önce havzanın belirtilen doğal ve beşeri özelliklerinin bir sonucudur.

Tablo 33. Türkiye Geneli, Elazığ Geneli ve Kumyazı Çayı Havzasındaki Arazilerin Varlığı ve Oranları

Arazi Sınıflandırması	Türkiye		Elazığ		Kumyazı Çayı Havzası	
	Km ²	Oran(%)	Km ²	Oran(%)	Km ²	Oran(%)
Tarım Alanları	263790	33,66	2955,1	31,73	53,059	45,86
Mera Alanları	170819	21,80	4719,6	50,68	11,465	9,91
Orman Alanları	207030	26,42	1125,6	12,09	5,574	4,82
Diğer	141938	18,11	512,7	5,51	45,596	39,41
Toplam	783577	100	9313	100	115,7	100

Kaynak: Bayar R,2004,Üstündağ Ö,2009, Google Earth Arazi Ölçümleri, Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Kaynak: Bayar R,2004,Üstündağ Ö,2009, Google Earth Arazi Ölçümleri, Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

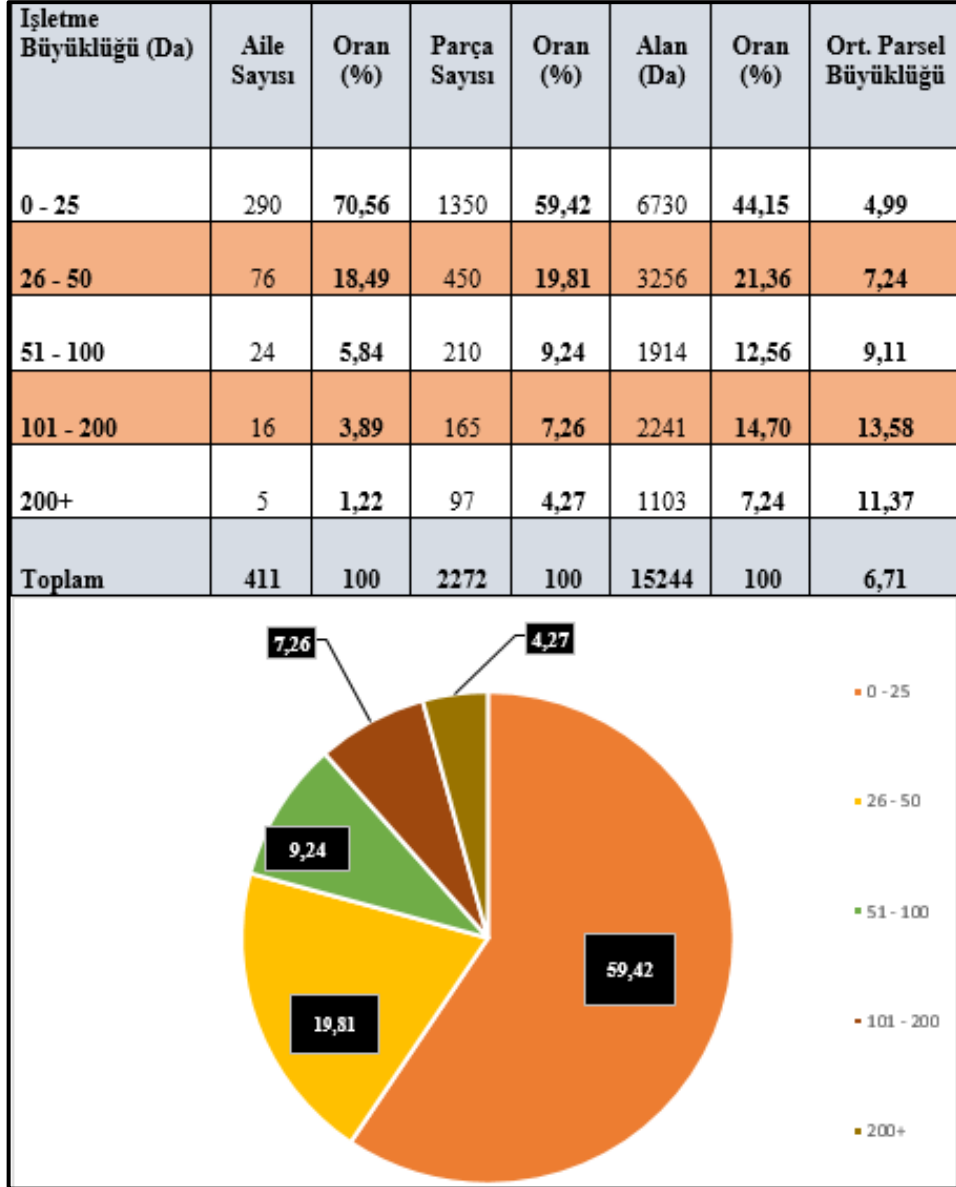
Şekil 38. Türkiye Geneli, Elazığ Geneli ve Kumyazı Çayı Havzasındaki Arazilerin Varlığı ve Oranları

Araştırma alanında tarımsal ve ticari faaliyetlere etki eden önemli beşeri faktörlerden biri de ulaşım. Havza içerisinde büyük bir karayolu ve demiryolu ağı geçmemektedir. Ancak havzanın kuzey ve kuzeybatı ucunda Elazığ- Bingöl karayolu, güneyi boyunca da Elazığ- Diyarbakır karayolu uzanmaktadır. Demiryolu ulaşımı sahada yaşayan nüfus tarafından gerek ulaşım da gerekse de yük taşımacılığında tercih edilen bir ulaşım türü değildir. Bu durumun temel nedeni saha içinde veya yakın çevresinde bir demiryolu ağının bulunmaması ile ilgilidir. Ancak havzanın kuzeyinde ve güneyinde bulunan karayolları hem üretilen ürünlerin kolay nakliyesi için hem de yol kenarlarında benzinlik, lokanta gibi ticarethanelerde iş istihdamı sağlaması açısından önemli bir avantajdır.

Kumyazı çayı havzasında bulunan Örencik, Gümüşkaynak, Sarıkamış ve Kumla yerleşmeleri Elazığ merkezine veya Palu ile Kovancılar'a ulaşım da ve ürettikleri tarımsal ile hayvansal ürünlerin pazarlanmasında Örencik köyü batısındaki Elazığ- Bingöl karayolunu kullanırken, Kumyazı, Tepecik ve Kartaldere köyleri ise şehir merkezine ulaşım da güneydeki Elazığ- Diyarbakır karayolunu kullanmaktadır. Bununla beraber havzanın güney yarısını oluşturan bu yerleşmeler (Kumyazı, Tepecik ve Kartaldere) için hem üretilen ürünlerin pazarlanmasında hem de çeşitli hizmetlerin alınıp ihtiyaçların karşılanmasında önem taşıyan merkezlerden birini de Tepecik köyü güneyindeki Gezin köyü oluşturmaktadır. Eskiden belde özelliği gösteren bu nedenle de köylere oranla çok daha gelişmiş bir görünüm sunan Gezin, zamanla göçe bağlı olarak nüfusun azalması sonucunda köy durumuna gerilemiştir. Ancak sahip olduğu özellikler havzadaki köylere oranla çok daha gelişkin bir karakter sunduğu için gerek havzadaki köyler gerekse de yakın çevresindeki köyler tarafından yoğun bir şekilde faydalanılan bir alandır. Ayrıca çalışma sahasındaki yerleşmelerin birbirileri ile ulaşım sağladıkları tamamı asfalt bir yolda bulunmakta ve söz konusu yerleşmeler bu yola yakın bir yerde konumlanmaktadır. Bu yerleşmeler arasında yol boyunca meskenleri bulunan yani yol boyu yerleşmesi özelliği gösteren köyleri ise Kataldere ve Örencik köyleri oluşturmaktadır.

Kumyazı Çayı Havzasında 1981 yılında yapılan köy envanter etütlerine göre 15244 dekarlık alan, 411 aileye, 2272 parçaya bölünmüştür. Bu oranlara göre ortalama parsel büyüklüğü 6,71 olarak hesaplanmıştır. Çalışma sahasında aile sayısı ile parsel büyüklüğü arasında ters orantı vardır. Şöyle ki, aile sayısı azaldıkça parsel büyüklüğü

artmaktadır. Araştırma sahasında 0-25 dekar arası araziye sahip 290 aile bulunurken, 200+ dekar üzerinde araziye sahip yalnızca 5 aile bulunmaktadır. Ortalama parsel büyüklüğünün en büyük değer taşıdığı dekar ise 101-200 dekar arasındır. Gerek parça sayısı bakımından gerekse de alan bakımından en büyük oranı taşıyan 0-25 dekar arazinin ortalama parsel büyüklüğü ise 4,99 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 39).

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981)

Şekil 39. Kumyazı Çayı Havzasında İşletme Büyüklüğü Gruplarına Göre Parsel Sayısı Oranları

Araştırma alanı olan Kumyazı Çayı havzasında dekar olarak hesaplanan alan ile parçalanmış arazi sayısını oranladığımızda ortalama parsel büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. 15244 da alanda 2272 parça arazi mevcuttur. Bu değerler neticesinde havzadaki ortalama parsel büyüklüğü sayısı 6,7'dir. Kumyazı Çayı havzasında 0-25 da arası parça sayısı 1350'dir. Bu bütün parça sayıları arasında % 59,42'lik bir oran oluşturur. Toplam araziler içinde ise % 5'lik bir alanı kaplar. Bu şekildeki küçük arazi bölünmelerinin temel sebebi genellikle bireyler arasında bölünme veya uyuşmazlık ya da arazinin eğimli bir yapı üzerinde bulunmasından kaynaklanmaktadır (Şekil 39, Tablo 34).

Araştırma sahasında parsel büyüklüğü en fazla olan yerleşim yeri Sarıkamış köyüdür. Söz konusu bu köyde 6255 dekarlık alan 515 parçaya bölünmüştür. Bu bölünme sonucunda ortalama parsel büyüklüğü 12,15 olarak hesaplanmıştır. Sarıkamış köyünde parsel büyüklüğünün fazla olması eğimin son derece azlığı ve sahada tarım alanlarının diğer köylere nazaran parçalanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Parsel büyüklüğü en az olan yerleşmeler ise sırasıyla Tepecik, Kumyazı ve Kartaldere köyleridir. Bu köylerdeki tarım arazilerinin diğer köylere oranla az olması ve eğim değeri fazla olan yüzeylerin geniş alan kaplaması arazinin parçalanmasına ve ortalama parsel büyüklüğünün küçük değerlerde gerçekleşmesine neden olmuştur (Tablo 39). Bununla beraber sahada eğim değeri az olan düzlük arazilerin yoğunlukta olduğu yerleşme sayısı arızalı topografyaya sahip köylere oranla daha fazladır. Buna rağmen parsel büyüklüklerinin az olması sahadaki nüfus arasında fazla bir bölünme olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Tablo 34).

Tablo 34. Kumyazı Çayı Havzasında Yerleşmelerin Ortalama Parsel Büyüklüğü

Yerleşmeler	Parça Sayısı	Toplam Dekar	Ort. Parsel Büyüklüğü
Örencik	160	725	4,53
Gümüşkaynak	180	1100	6,11
Sarıkamış	515	6255	12,15
Kumla	312	3405	10,91
Kumyazı	332	1027	3,09
Kartaldere	395	1725	4,37
Tepecik	378	1007	2,66
Toplam	2272	15244	6,71

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981)

Kumyazı Çayı havzasında tarımsal faaliyetleri etkileyen beşeri faktörlerden bir diğeri de tarımda makineleşme veya tarımda kullanılan aletlerdir. Çağdaş teknik olan entansif metotlar, tarımsal üretimde çağdaş bilim ve teknolojinin bütün verim artırıcı (yükseltici) kolaylıklarını uygulayarak üretim yapmak demektir. Bunlar, tarımda makine kullanılması yani kaliteli tarım yapılması, sulama, ticaret gübresi kullanılması, tohum ve hayvan türlerinin ıslahı gibi pek çok tedbirin uygulanmasını gerektirir (Doğanay, 1992:67). Tarımsal faaliyetlerde kullanılan entansif nitelikteki motorlu tarım araçları sayesinde gerek zamandan gerekse de işgücünden kazanılmaktadır. Bu modern araçlar sayesinde dönüm başından elde edilen verim geleneksel yöntemlere oranla bir hayli fazla olmakta, ayrıca bu araçlar sayesinde gerek hayvan gücüne gerekse de kol gücüne duyulan ihtiyaç azalmıştır. Fakat havza içerisinde yer alan bazı yerleşmelerin dağlık ve engebeli olması nedeniyle motorlu araçlardan faydalanmak oldukça zordur.

Kumyazı Çayı havzasında, 1981 yılı köy envanter etütlerine göre 55 döğen, 53 karasaban, 27 harman makinası, 35 traktör ve pulluk, 25 römork, 8 batöz ve 20 kültivatör bulunmaktadır. Günümüzde ise geçmişe nazaran daha fazla tarımsal araç veya makine bulunmaktadır. Ancak daha önce de bahsedildiği üzere arızalı topoğrafyaya sahip alanlarda tarımsal makinelerin kullanımı güçtür. Bu özellikteki yerleşmeleri Tepecik, Kartaldere ve Kumyazı köyüne bağlı Tuzluca mezrası oluşturur. Bu nedenle örnek verilen bu yerleşmeler tarımsa makineleşme açısından gelişmemiş özellik göstermektedir. Örencik, Gümüşkaynak, Sarıkamış ve Kumla yerleşmeleri ise arazi şartlarının elverişli olması, tarım yapmaya müsait ortamın olması ve tarımsal aletlerin kullanımında güçlüklerle karşılaşılması gibi avantajlar nedeniyle tarımsal mekanizasyon açısından gelişmiş bir görünüm sunmaktadırlar. Fakat söz konusu bu köylerde de tarım arazilerinin çok küçük ve parçalı yapıda olması tarımsal aletlerin kullanımını güçleştiren bir faktör olarak karşımıza çıkar.

2019 yılı itibariyle havzada kullanılan tarımsal araçlar köylere göre farklılık arz eder. Havzada 214 adet traktör, 59 adet batöz, 198 adet kültivatör, 81 adet mibzer, 112 adet pülverizatör, 3 adet biçerdöver makinesi bulunmaktadır (Tablo 35). Bu araçlar dışında günümüzde yaygın olarak kullanılan motopomp bulunmamaktadır. Ayrıca daha önce bahsi geçen Tuzluca mezrasında hala karasabanla tarlaların sürüldüğü alanlar da bulunmaktadır. Havzada ihtiyaç duyulan ancak sayısı en az olan makineyi ise biçerdöver oluşturmaktadır. Örencik ve Gümüşkaynak köyleri yakın bir konumda

bulunan Baltaşı köyünden, Kumla ve Kumyazı köyleri Sarıkamış köyünden, Kartaldere ve Tepecik köyleri ise Gezin'den bu aracı hasat zamanında kiralamaktadırlar. Traktör sayılarının köylere göre dağılışı incelendiğinde tüm köylerde traktör bulunduğu ve kullanıldığı görülmekte olup 75 traktör ile en fazla traktöre sahip köyün tarımsal faaliyetlerin de en yoğun olarak sürdürüldüğü Sarıkamış köyü olduğu görülmektedir. Ayrıca batöz, kültivatör, pülverizatör, mibzer, biçerdöver gibi tarımsal araç sayısı bakımından da en önde gelen köy yine Sarıkamış köyüdür. Tarımsal ve hayvancılık faaliyetleri açısından havzada en önemli köy olduğu ve en fazla üretimin yapıldığı köy olduğu düşünülürse bu durum son derece tabiidir. Tarımsal faaliyetlere uygun düzlük ve verimli arazilerinin mevcut olması da bu sonucu doğuran diğer bir nedendir. Tarımsal araçlara sahiplik yönünden Sarıkamış köyünü; Kumla, Kartaldere ve Tepecik köyleri takip etmektedir. Tarımsal araç sayısının en az olduğu köyleri ise nüfus miktarının da düşüklüğüne bağlı olarak Gümüşkaynak ve Örencik köyleri oluşturmaktadır (Tablo 35).

Araştırma sahasında dikkat çeken hususlardan bir tanesi de genellikle tarımda makine ile nüfus arasında doğru bir orantı olmasıdır. Nüfusun fazlalığına göre tarım aletleri de artış göstermektedir. Bir bakıma nüfusun fazla olduğu alanlar aynı zamanda tarımsal üretimin de yoğun olarak yapıldığı alanlardır. Köylerde en fazla yetiştirilen ürünleri şekerpancarı, buğday, arpa, kayısı, elma ile fasülye oluşturmakta ve traktör, mibzer, kültivatör pülverizatör, batöz gibi araçların en fazla bulunduğu alanlar da bu ürünlerin üretiminin yoğun olduğu sahalara tekabül etmektedir. Bu araçların özel olarak sınıflandırmasını yapacak olursak tahıl üretiminin yoğunlaştığı alanlarda mibzer, kültivatör ve batöz, bahçe tarımının yoğunlaştığı alanlarda ise pülverizatör, traktör ve kültivatör sayısında artış görülmektedir. Kısaca çalışma sahasında tarımsal mekanizasyonun yoğun olarak kullanılmasının başlıca nedenleri tahıl ve bahçe tarımıdır.

Tablo 35. Kumyazı Çayı Havzasındaki Yerleşmelerde Kullanılan Tarım Aletleri

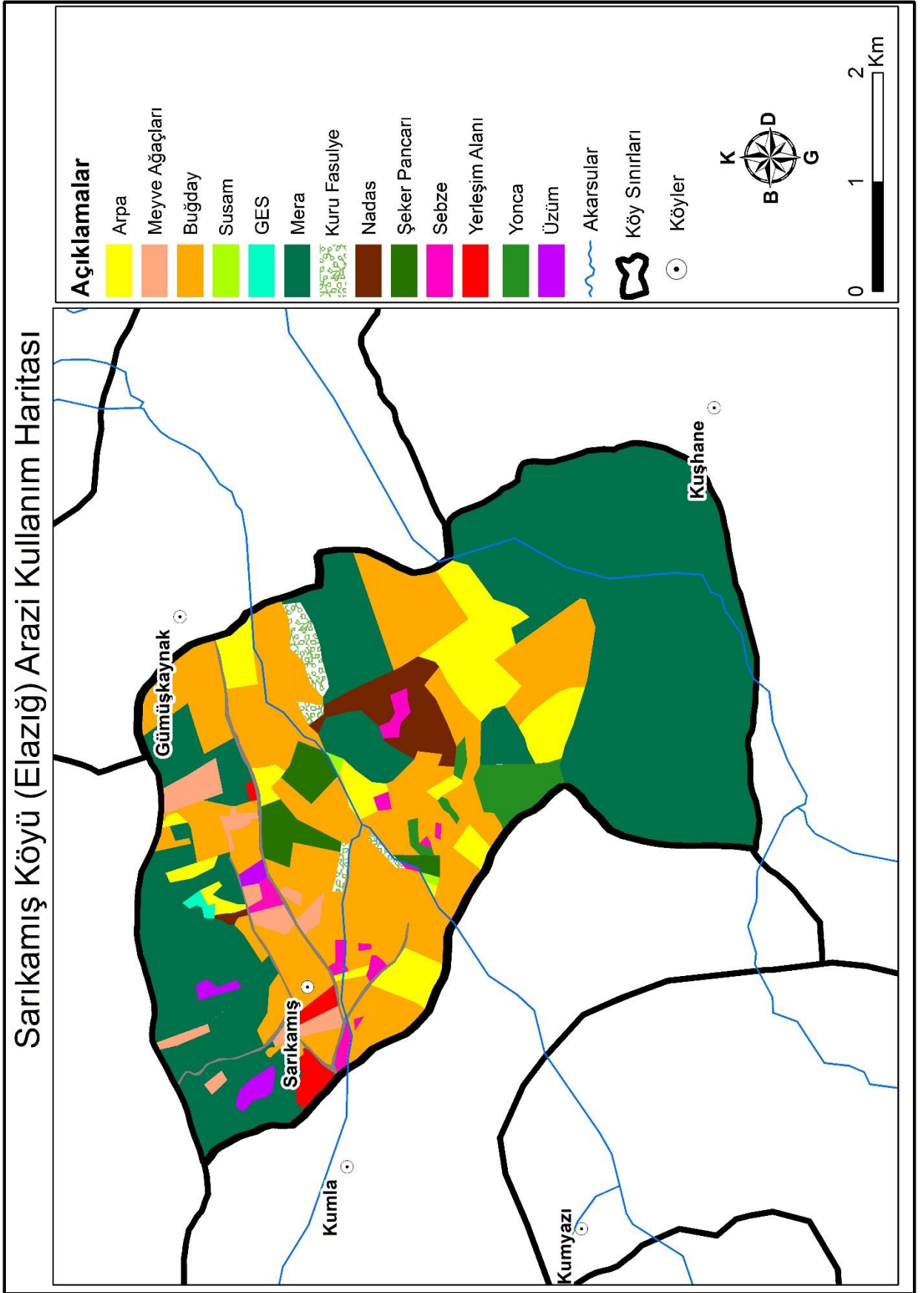
Yerleşmeler	Traktör	Batöz	Kültivatör	Mibzer	Pülverizatör	Biçerdöver
Örencik	9	2	13	3	2	Kiralık
Gümüşkaynak	8	1	10	2	1	Kiralık
Sarıkamış	75	21	70	38	12	2
Kumla	40	14	31	18	9	Kiralık
Kumyazı	32	11	29	3	7	Kiralık
Kartaldere	35	9	30	15	5	1
Tepecik	15	1	15	2	2	Kiralık
Toplam	214	59	198	81	38	3

Kaynak: Anket Sonuçları(2019)

Gerek traktör, gerek batöz, gerek kültivatör, gerek mibzer, gerek pülverizatör ve gerekse de biçerdöver gibi tarım araçları bakımından havzanın en zengin yerleşmesi veya sayıca en fazla tarımsal araca sahip olan, eğim değeri düşük bir alanda kolüvyal, alüvyal, kırmızımsı kahverengi ve kahverengi topraklar üzerinde kurulu **Sarıkamış** köyündeki arazi kullanım durumunu incelediğimizde şu sonuçlara ulaşırız: Bir birikinti konisi üzerinde kurulu olan bu köyün tarım arazileri toplu bir karakter sunmaktadır. Toplu bir karakterle beraber iç içe sokulmuş arazilerin görüntüsü tarım arazilerinin arasında boşluklar bulunmadığını göstermektedir. Havza içerisinde tarımsal üretimin en fazla olduğu bu yerleşme de tarım arazileri birikinti konisinin ön kısmından itibaren başlamaktadır. Hatta bazı yerlerde bağ alanları ve sulu tarım alanları vasıtasıyla tarım arazilerinin birikinti konisinin kök kısmına kadar sokulduğu görülmektedir. Bağ alanlarının etrafı tamamen sulu tarım arazileri ile kaplanmıştır. Kumyazı çayı söz konusu köyün hemen hemen ortasından geçtiğinden köyde herhangi bir sulama sıkıntısı bulunmamaktadır. Ancak yaz mevsiminde hem yağış miktarının düşmesi hemde çayın sulama da kullanılması nedeniyle debinin düşmesi temel problemlerden biri olarak görülmektedir. Sulu tarım alanlarında çoğunlukla sebze, meyve ürünleri ve endüstri bitkilerinin üretimi ile bu ürünlere oranla daha az bir miktarda tahıl ürünleri üretilirken, kuru tarım arazileri tamamen tahıllara (arpa ve buğday) tahsis edilmiştir. Sarıkamış köyünün batı uç kısmı ile doğu ve güneydoğu uç kısmı haricinde geneli II. ve III. sınıf arazilerden meydana geldiği için tarımsal üretimden alınan verim de fazladır. VII.sınıf arazilerin bulunduğu, yerleşmenin batı kısmı havzanın en önemli dağlık birimi olan Mastar Dağı eteklerine tekabül etmekte ve bu alanlarda gerek eğim gerekse de erozyon şiddeti nedeniyle tarımsal faaliyetler sürdürülememektedir, bu nedenle söz konusu

köyün batısı meralara tahsis edilmiştir. Bu meralar yalnızca Sarıkamış köyü tarafından değil ayrıca yakın çevrede bulunan Şahsuvar, Baltaş, Keklikdere gibi köyler tarafından da kullanılmaktadır. Ancak mera arazileri arasında özellikle birikinti konisinin verimli meteryaller içerdiği kök kısmında parçalı bir şekilde üzüm bağlarına ve meyve ağaçlarına sık sık rastlanılmaktadır. Meyve ağaçlarına yalnızca birikinti konisinin kök kısmında değil serpiştirilmiş biçimde köyün her alanında rastlanmaktadır. Ve bu ağaçlar içerisinde hakim türleri elma, kayısı, ceviz ve dut ağaçları oluşturmaktadır. Bağ alanlarında üretilen üzümler hem doğrudan kullanılmakta hemde işlenerek pestil ve yöresel bir ürün olan orciğe dönüştürülmektedir. Özellikle işlenmiş bağ ürünleri Elazığ merkezinde büyük ilgi görmekte ve bu alanda satılmaktadır. Sarıkamış köyüne ait arazi kullanım haritası incelendiğinde göze çarpan ilk tarımsal ürün çeşidini tahıl grubu içerisinde en fazla üretilen tür olan buğday oluşturmaktadır. Buğday tarlaları yalnızca arazi veriminin düşük olduğu VI. ve VII. sınıf arazilerin bulunduğu alanlarda kesintiye uğramakta bunun haricinde hemen hemen her alanda karşılaşılmaktadır. Yüzölçüm olarak buğday tarlalarını mera arazileri takip etmektedir. Mera arazilerinin yoğunluğu hayvancılık faaliyetlerinin varlığını da işaret etmektedir. Sarıkamış köyündeki mera arazileri köyün batı uç kısmı boyunca ve doğusu ile güneydoğusu boyunca görülmektedir. Dolayısıyla VII. sınıf arazilerin bulunduğu tarıma elverişsiz sahalar mera olarak ayrılmıştır. Ancak güneydoğudaki mera arazileri içinde yanlış arazi kullanımı göze çarpmaktadır. Çünkü Sarıkamış köyünün Kuşhane köyüne uzandığı güneydoğu uçta I. sınıf araziler yer almaktadır. Bu araziler mera alanından ziyade tarımsal üretime ayrılmalıdır. Yanlış arazi kullanımı üzerinde bu alanda yer alan kahverengi orman topraklarının etkisinin olduğu akla gelmekte ve bu toprağın yoğun kireç içermesi nedeniyle tarımsal üretime uygun olmadığı görüşü uyanmaktadır. Ancak bu yaklaşım doğru değildir. I. sınıf bir arazide o alandaki toprak türüne uygun bir tarım ürününün yetiştirilmesi köyün ekonomisi açısından daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Arazi kullanım durumu kapsamında mera arazilerini arpa ve yonca yetiştirilen araziler takip etmektedir. Hayvancılık faaliyetlerinde hayvan besin maddesi olan bu ürünler köy için büyük önem taşımaktadır. Arpa ve yoncadan sonra göze çarpan bir diğer ürünü endüstri bitkisi olan şeker pancarı oluşturmaktadır. Şeker pancarı söz konusu bu köyde çok uzun yıllardan beri yetiştirilmektedir, hatta günümüzdeki üretim miktarı geçmişe nazaran bir hayli azalmıştır. Bu ürün yakın ilçelerde veya il merkezinde işlenerek şeker elde

edilmektedir. İhtiyaç fazlası şeker yine yakın ilçeler ve il merkezinde satışa sunulmakta, ürünün küspesi (melaz) ise hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir. Şeker pancarını kuru fasulye arazileri takip etmektedir. Köylerde en fazla yetiştirilen tarım ürünleri konusunda değinildiği üzere Sarıkamış köyünde önemli ölçüde fasulye üretimi yapılmaktadır. Kuru fasulye diğer baklagillere oranla daha fazla su isteğine sahip olmasına rağmen azot bakımından zengin olması nedeniyle toprağı beslemekte ve münavebeli tarımda da kullanılmaktadır. Sebzeçilik faaliyetlerine bağlı ürünler ise parçalı olarak köyün her alanında görülmektedir (Harita 19). Yetiştirilen tüm ürünlerde olduğu gibi sebzeçilik faaliyetlerine bağlı yetiştirilen ürünlerden ihtiyaç fazlası olanlar Kovancılar, Palu ve Elazığ merkezinde pazarlanmaktadır. Köyün il merkezine çok uzak olmaması ve ulaşım imkanlarının iyi bir durumda olması ihtiyaç fazlası ürünlerin civar ilçelerde ve şehir merkezinde satılmasına olanak sağlamıştır (Harita 19).

Harita 19. Sarıkamış Köyü Arazi Kullanım Haritası

4.2. Ekonomik Faaliyetler

4.2.1. Tarımsal Faaliyetler

Tarım, yeryüzündeki belli başlı üretim şekillerinden en gerekli ve de en yaygın olanıdır. Tarımın yeryüzündeki en yaygın faaliyet olması yanında, tarım toprakları da yeryüzünün en önemli kaynaklarıdır. İnsanı doyuran ve giydiren topraktır, gıda maddeleri ve giyim eşyaları üretenler gerekli hammaddelerin önemli bir bölümünü çiftçiden sağlarken, tarımsal nüfusta sanayi faaliyetleri sonucunda elde edilen mamul maddelerin en önemli tüketicilerindendir. Kazanç durumu uygun olan çiftçinin sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde başrolü oynayan koşullardan biri olan pazarın gelişmesinde daima büyük payı vardır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde sanayi ve ticaretin gelişmesi, belirli ürün ve hizmetlerde uzmanlaşsa bile, yer yer dolaylı da olsa, toprağa dayanmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2012:123). Coğrafi mekânın tarımsal faaliyetler üzerindeki etkisi kırsal alanlarda çok daha belirgindir. Çünkü kırsal yerleşmelerin ekonomik niteliği tarıma dolayısıyla mekânın toprak potansiyeline dayanmaktadır. Geçimini tarım yaparak topraktan sağlayan insanlar kırsal alanlardaki tarım potansiyelinin yüksek olduğu mekânlarda yerleşmek eğilimindedirler (Mutluer 1992:119).

Araştırma sahasında tarım alanlarındaki üretimde daha öncede vurguladığımız gibi doğal ve beşeri çevre faktörleri önemli oranda etkilidir. Doğal çevre faktörü olarak topoğrafik birimler yani ova, plato, birikinti konisi, yamaç ve aşınım yüzeyleri, tarımsal ürünlerin hem dağılışı hemde çeşitlenmesinde etkili olmaktadır. Bir diğer doğal çevre faktörü olan iklimsel yani iklimik özellikler ise tarımsal ürünün türü veya cinsi ile vejetasyon devresi yani hasat zamanı üzerinde etkili olmaktadır. Havza içerisinde doğal ve beşeri faktörlerin tarımsal faaliyetler üzerinde etkili olduğu görüşünü sahada farklı karakterlerdeki iki yerleşme üzerinden açıklamak son derece kolaydır. Şöyleki; Sarıkamış köyü doğal çevre şartlarının son derece uygun olduğu, düzlük arazilerin geniş yer kapladığı ve sulama imkanlarının iyi bir durumda olduğu birikinti konisi üzerinde kurulmuştur. Bu nedenle tarımsal faaliyetler için yüksek kabiliyetteki tarım alanları özellikle de sulu tarım alanları mevcuttur ve mevcut olan bu alanlar uygun metotlarla beraber iyi bir şekilde değerlendirilmektedir. Ancak topoğrafik şartların bu denli avantajlı olmadığı Kumyazı ve Tepecik köylerinde tarıma uygun arazi miktarı oldukça

kısıtlıdır, buna karşılık arazilerinin büyük kısmını çayır ve mera arazileri ile düşük yoğunluklu bitki alanları oluşturmaktadır.

Kumyazı Çayı havzasındaki arazilerin 53,059 km² si tarım arazisi, 11,465 km² si ise mera alanı olarak kullanılmaktadır. Tarım alanları toplam arazinin yaklaşık %45'ini, mera alanları ise toplam arazilerin %10'unu oluşturmaktadır (Tablo 33, Şekil 38). Çalışma sahasında tarımsal faaliyetler genel olarak bahçe tarımı ve tahıl tarımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Sulak alanlarda bahçe tarımı yapılırken, kuru tarım alanlarında hayvansal yem üretimi ve tahıl tarımı yapılmaktadır. Havza bu yönüyle ikiye ayrılmaktadır.

4.2.1.1. Tarım Ürünleri

Kumyazı Çayı havzasında gerek ekiliş alanı gerekse de üretim miktarı olarak en önde gelen tarım ürününü tahıllar oluşturmaktadır. Bu durum üzerinde sahanın kurak-yarı kurak karasal iklime sahip olması ve iklime en müsait tarımsal üretimin tahıl üretimi olması etkili olmuştur. Yaklaşık 53.059 km²'lik tarım alanlarının %35'i tahıllara ayrılmıştır. Tahıl arazilerden her yıl miktarı değişmekle beraber ortalama 6500-8000 ton arası tahıl elde edilmektedir. Bu alanlarda en önde gelen tahıl türünü buğday oluşturur. Buğdayı ikinci sırada arpa takip etmektedir.

Tarla arazisinin, önemli bir bölümünün buğday tarımına ayrılması, kuşkusuz bu ürünün çok tüketilen bir besin maddesi olmasından ileri gelmez. Bu durum sorunun ekonomik yönünü ilgilendirir. Oysa olayın asıl nedeni coğrafi faktörlere dayanır. Tarımsal üretimin bütün alt sektörlerde olduğu gibi buğday tarımı da, gerek bu tür tarımsal faaliyetlerin ortaya çıkış ve gerekse ülkedeki bölgesel dağılımı yönünden sıkı sıkıya ülkemizin doğal çevre faktörüyle ilişkilidir (Doğanay, 1992:97). Yani çalışma alanında buğday ve arpanın geniş bir üretim alanına sahip olmasında elbetteki doğal şartların etkisi vardır. Beklenmedik özellikteki ekstrem hava şartlarından doğabilecek başta ürün alamama olmak üzere tüm risklere karşı nüfusun hem kendi hemde besledikleri hayvanların temel besin maddelerini garanti altına alması düşüncesi buğday ve arpanın yayılış alanını genişletmiştir. Bununla beraber ikameti şehirde olup, şehirde yaşayan ancak köylerde arazisi olan ailelerin buğday ve arpanın daha az emek istemesi nedeniyle arazilerinde bu ürünleri yetiştirdikleri de arazi gözlemleri neticesinde anlaşılmıştır. Tahıllar içerisinde ilk sırada yer alan buğdayın türü genellikle kış

buğdaydır. Sonbahar gibi şehir merkezine göç eden yani dönemlik olarak köylerde kalan nüfus, 15 Ekim ile 15 Kasım ayları arasında arazilerine buğday ekimi yapmakta, böylece buğdayın kış mevsimindeki kar örtüsü ile kış ve ilkbahar yağışlarından beslenmesini sağlamaktadırlar. Söz konusu bu nüfus kışı şehirdeki evlerinde geçirdikten sonra ilkbahar mevsiminde köylere geri dönmekte ve buğday bakımını bizzat üstlenmektedir. Yaz mevsiminde ise buğday hasadını yapmaktadırlar. Köylerde daimi olarak kalan nüfusun zaman zaman ilkbahar mevsiminde ekimini yapıp yaz mevsiminde hasat ettikleri yazlık buğday ekimi yaptığı da olmaktadır. Ancak yazlık buğdaydan alınan verin kışlık buğdaydan oldukça düşüktür, ayrıca bu buğdaydan sonra toprağa gerekli bakımın yapılmaması halinde toprak veriminin düşmesi olasıdır. Ağırlıklı olarak buğday ve arpanın ekildiği bu arazilerde azda olsa nadas sistemiyle de ürün yetiştirilmektedir. Kuru tarım kapsamında buğday yetiştirildiği zaman üretim tarzı buğday-nadas-buğday veya buğday-baklagil-buğday şeklinde gerçekleşmektedir. Sulu tarım alanlarında ise buğdayla beraber ikinci bir ürün yan yana ekilebilmektedir. Havzada içerisinde tüm köylerde miktarı değişmekle beraber buğday ve arpa üretimi yapılmaktadır. Ancak 2019 yılında en fazla üretim Sarıkamış, Kumla ve Gümüşkaynak köylerinde yapılmıştır. Bu köyleri Kartaldere ve Kumyazı köyleri takip etmektedir. Üretilen tahıllar genellikle ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilmektedir. İhtiyaç fazlası ürün elde edildiği zaman bu ürünler yakın bir konumda bulunan Palu, Maden ve Kovancılar ilçelerinde satılmaktadır.

Fotoğraf 31. Örencik Köyünden Kışlık Buğday Tarlaları

Araştırma sahasında tahıllardan sonra ikinci sırada sebze üretimi gelmektedir. Toplam tarım alanları içerisinde sebze üretilen alanlar 6887,89 da bir alan kaplamakta ve bu alan yaklaşık %12'lik bir orana tekabül etmektedir (Tablo 38, Şekil, 40). Bu alanlarda en fazla üretilen sebze ürünleri domates, biber, salatalık, patlıcan, kabak, yeşil fasulye, soğan ve maydanozdur. Daha önce bahsedilen ve köylerde arazi kullanımı olarak değerlendirilen, bağ-bahçe tarımında genellikle sebze üretimi yapılmaktadır. Bu sebzeler bahçe tarımı kapsamında sulanabilen alanlarda ve küçük parçalı tarlalar üzerinde yapılmaktadır. Sebze üretiminin fazla zaman ve emek istemesine rağmen köylüler tarafından tercih edilmesinin asıl nedeni nüfusun temel geçim kaynaklarından olması ve ticari gelir elde etme amacıdır. Ayrıca sebze üretim alanları genellikle ev halkının meskeninin hemen yanında (bahçe veya serada) ya da köy merkezine yakın bir konumda bulunmaktadır. Bu durumun temel nedeni ise sulama yapılabilmesi bakımından çok sık gidilip gelinmesiyle ilgilidir. Tüm köylerde sebze üretim alanları bulunmasına rağmen, Sarıkamış, Kumla ve Kartaldere köylerinde geçimden ziyade

ticari amaçlı sebze üretimi görülmektedir. Murat Havzası Rehabilitasyon Projesi kapsamında köylere seraların yapılması, sebzecilik faaliyetlerinin tüm yıl boyunca devam etmesine de olanak sağlamıştır. Bu köylerde üretilen özellikle domates ve biber Elazığ'a, Palu'ya ve Kovancılar'a gönderilerek satılmaktadır.

Fotoğraf 32. Kumyazı Köyündeki Sebze Seralarından Bir Örnek

Sebzeciliğe bağlı üretilen ürünleri üçüncü sırada endüstri bitkileri takip eder. Toplamda 6828,98 da'lık bir alanda endüstri bitkileri yetiştirilmektedir. Bu alan toplam tarım alanlarının %11,61'ini oluşturur (Tablo 38, Şekil 40). Araştırma sahasında endüstri bitkileri olarak önemli miktarda şeker pancarı üretimi, az bir miktarda ayçiçeği ve susam üretimi yapılır. Havza içerisinde yer alan tüm köy yerleşmelerinde geçmişten günümüze kadar, tıpkı buğday gibi her yıl düzenli olarak üretimi gerçekleştirilen diğer bir ürün şeker pancarıdır. Hem şeker elde etmek hemde küspesini (melaz) hayvancılık faaliyetlerinde kullanmak üzere üretimi yapılmaktadır. Bazı yıllar üretimin fazla olması nedeniyle civar köylerden işçi bile alınmaktadır. Ancak bu durum tüm yıllar için geçerli

değildir. Şeker pancarı üretimi büyük çoğunlukla ticarete yöneliktir. Köylüler üretimi gerçekleştirip hasta ettikten sonra merkezdeki şeker fabrikasına göndermektedir. Ancak son yıllarda azalan nüfus ile beraber Örencik, Gümüşkaynak, Tepecik gibi köylerde şeker pancarı üretimi oldukça azalmış olup nüfusun şeker ihtiyacını karşılamaya yönelik hale gelmiştir. Ayçiçeği üretimi ise Sarıkamış, Kumla ve Kartaldere köylerinde, susam üretimi ise yalnızca Sarıkamış köyünde yapılmaktadır. Ancak bu üretimler ticarete konu olamayacak kadar düşük miktardadır. Ayrıca ayçiçeği üretiminde yağlık kullanımdan ziyade çekirdeğinden faydalanılmaktadır. Yine susam üretimi de her yıl yapılmamakta, yapıldığı yıllar ise Elazığ merkezinde anlaşmalı olan kişi veya kuruluşlara gıda maddesi ya da yağ elde edilmesi amacıyla satılmaktadır.

Endüstri bitkilerinden sonra değinilmesi gereken diğer ürün grubunu baklagiller oluşturur. Havzada baklagil üretimi yaklaşık 4,7 km²'lik bir alanda sürdürülmekte ve havzanın tarım alanları içerisinde %8,06'lık bir oran taşımaktadır (Tablo 38, Şekil 40). Baklagiller grubu içerisinde sahada fasulye, nohut ve mercimek yetiştirilmektedir. Bu ürünler içerisinde sahada en fazla üretilen baklagil türünü fasulye oluşturmaktadır. Son yıllarda Örencik ve Gümüşkaynak köylerinde nüfus azlığına bağlı olarak tarımsal ürün çeşitliliği bir hayli azalmış ve daha ziyade geçime yönelik olarak tahıl ve sebze tarımına dönmüştür. Bu nedenle bu iki köyde baklagil üretimi fazla değildir ve bu köyler dışında sahadaki diğer yerleşmelerin hemen hemen hepsinde başta fasulye olmak üzere baklagil üretimi yapılmaktadır. Fasulyeden sonra ikinci sırada yer alan baklagil nohuttur. Son sırada yer alan tür ise mercimektir. Baklagil üretimi bakımından sahada en önde gelen yerleşmeler Sarıkamış ile Kartaldere'dir ve ihtiyaç fazlası ürün çıkmadıkça genellikle baklagil üretimi geçime yöneliktir. Ayrıca baklagiller azot bakımından zengin olması ve toprağı bu açıdan besleyebilmesi nedeniyle nadas ve münavebeli tarımda da alternatif ürün olarak kullanılmaktadır. Daha önce bahsedilen Kumyazı Çayı havzasındaki tarımsal araçlar da özellikle tahıl ve baklagil ekim ile hasadı için kullanılmaktadır.

Fotoğraf 33. Kartaldere Köyünde Kurutulmak Üzere Toplanan Fasulyeler

Havza içerisindeki bağ alanları 4978,19 da ile toplam tarım arazileri arasında % 8,47'lik bir oran kaplar (Tablo 38, Şekil 40). Ancak bu alanların tamamı bağcılık ürünü elde etmek için kullanılmamakta bu ürünlerle beraber sebze ve meyve ekimi de görülmektedir. Buna rağmen Sarıkamış, Kumla, Kartaldere ve Kumyazı köyleri başta olmak üzere inceleme alanında önemli miktarda üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır. Elde edilen üzümler ise ihtiyaç ve isteğe göre çeşitli şekillerde değerlendirilmektedir. Yaklaşık 5 km² alanda yapılan bu faaliyet yöre halkı tarafından doğrudan üzüm halinde tüketilebildiği gibi pekmez, pestil ve orcik (cevizli sucuk) gibi yöresel ürünlere de dönüştürülebilmektedir. İhtiyaç fazlası ürünler ise genellikle Kovancılar ilçe merkezi ile köy girişlerinde ve köyleri birbirine bağlayan yol boylarında bulunan ürün satış alanlarında satılmaktadır.

Fotoğraf 34. Kumyazı İle Kartaldere Köyleri Arasında Bulunan Ürün Satma Alanı

Fotoğraf 35. Gümüşkaynak Köyü Girişindeki Ürün Satma Alanı

Fotoğraf 36. Sarıkamış Köyündeki Bağ Alanı

Fotoğraf 37. Kumla Köyündeki Bağ Alanları

Kumyazı çayı havzasında üretilen tarımsal ürünlerden bir diğerini meyve ağaçlarına bağlı olarak meyvecilik ürünleri oluşturmaktadır. Meyvelerin alanları ve üretim miktarları araştırma sahasının kurak - yarı kurak olan genel iklim karakterine uygun bir dağılış göstermektedir. Bu ürünler içerisinde en baskın olan ürünleri elma, kayısı, armut, kiraz, şeftali, vişne, üzüm, ayva, ceviz ve dut'tur. Sarıkamış köyü ile Kumla köylerindeki bazı bahçelerde sayıları çok az olmakla beraber Trabzon hurması ağaçlarına da rastlanmaktadır. Çalışma alanında bahçe tarımı veya daha özel olarak meyve tarımı 4678,71 da'lık bir alanda sürdürülmektedir. Bu alan tarım alanları içerisinde % 7,96'lık bir paya sahiptir (Tablo 38, Şekil 40). Ancak bağ tarımı ile bahçe tarımı ve bu tarım türlerinde elde edilen ürünlerin ayrı ayrı değerlendirilmesi çelişkili ve farklı görüşlerin bulunduğu bir konudur. Bu nedenle bağ alanları ile bahçe alanları beraber değerlendirilecek olursa yaklaşık 9,5 km²'lik bir alanda bu faaliyetler yürütülmektedir. Bu alanlara kavun ve karpuz yani bostan yetiştiriciliği yapılan alanlara da eklenince yaklaşık 10 km²'ye ulaşmaktadır ve gerek bağ ürünleri gerekse de bahçe ve bostan ürünlerinin genel bir tabirle meyvecilik ürünleri olarak adlandırılması kabul edilebilir bir durumdur. Doğal ve beşeri faktörlerin etkisiyle üretimi şekillenen meyveler genellikle nüfus tarafından kendi ihtiyaçlarını karşılamak için üretilir ve fazla üretimin yapıldığı yıllar bu ürünler daha önce de adı geçen köy giriş veya yollarında bulunan satış alanları ile yakın ilçe merkezlerinde satılır. Meyve bahçeleri daha çok sulanabilen, yerleşim birimlerine yakın veya yerleşim birimleriyle iç içe olan sahalarda bulunur. Ve bu bahçeler yöre halkı tarafından açılmış olan havuz, gölet ve su arkları aracılığıyla temin edilen kaynaklarla sulanmaktadır.

Fotoğraf 38. Kumla Köyündeki Meyve Ağaçlarından Görünüm

Çalışma sahasında yem bitkileri olarak yetiştirilen yonca, fiğ ve korunga üretimi tarımsal ürünler içerisinde altıncı sırada gelmektedir. Tüm köylerde yem bitkilerinin üretimi mevcuttur fakat çok fazla alan kaplamamaktadır. Yem bitkilerinin üretim alanları % 4'lük bir oranla 2,2 km²'lik bir alanda yapılmaktadır. Yem bitkileri sahada ikincil faaliyet olarak yürütülen ve ciddi bir sayıya sahip olan hayvanlar ve hayvancılık faaliyetleri için besin ya da kaynak sağlama amacıyla yapılmaktadır.

Tablo 36. Kumyazı Çayı Havzasındaki Köylerde Ön Sırada Gelen Yem Bitkileri

Köyler	Kumla	Sarıkamış	Kumyazı	Tepecik	Kartaldere	Gümüşkaynak	Örencik
Yem Bitkisi	Yonca	Yonca	Fig	Fig	Yonca	Yonca	Yonca

Kaynak: Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Kumyazı Çayı havzasında nadas ve tamamen boş bırakılan alanların toplamı yaklaşık % 9'luk bir dilimi oluşturur. Nadasa bırakılan alanlar genel olarak kuru tarımın yapıldığı, su kaynakları bakımından dezavantajlı alanlardan oluşur. Boş araziler ise eskiden köylerini terk edip göç eden ailelerin arazilerini ekip biçmemesi sonucu ortaya

çıkan arazilerdir. Çalışma alanında yaklaşık 6000 da alan nadas ve boş araziden oluşmaktadır.

Tablo 37. Kumyazı Çayı Havzasında Önde Gelen Tarım Ürünleri

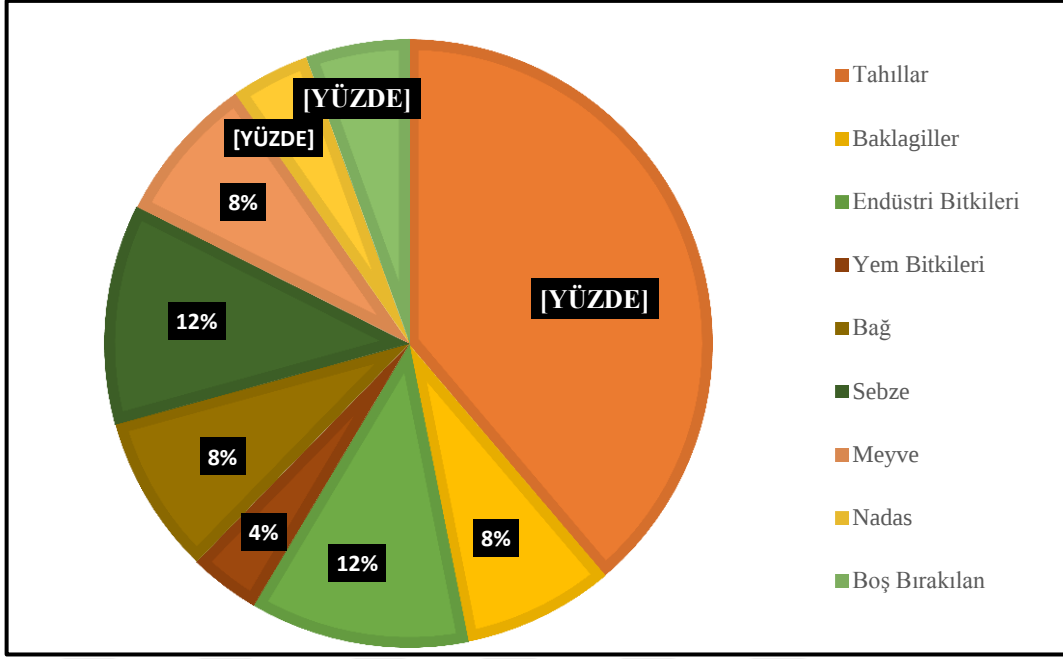
Köyler	1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5.Ürün	6.Ürün
Kumla	Buğday	Şekerpancarı	Domates	Üzüm	Arpa	Kayısı
Sarıkamış	Buğday	Arpa	Şekerpancarı	Üzüm	Domates	Susam
Kumyazı	Buğday	K.Fasülye	Domates	Arpa	Biber	Kayısı
Tepecik	Buğday	K. Fasülye	Üzüm	Şekerpancarı	Elma	Mısır
Kartaldere	Buğday	K. Fasülye	Arpa	Domates	Patates	Elma
Gümüşkaynak	Buğday	Arpa	Nohut	Domates	Elma	Şekerpancarı
Örencik	Buğday	Domates	Üzüm	Kayısı	Domates	Biber

Kaynak: Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Tablo 38. Kumyazı Çayı Havzasında Tarım Alanları, Kullanım Türü ve Oranları

Tarımsal Ürünler	Alan (da)	Oran (%)
Tahıllar	22834,92	38,83
Baklagiller	4742,78	8,06
Endüstri Bitkileri	6828,98	11,61
Yem Bitkileri	2218,25	3,77
Bağ	4978,19	8,47
Sebze	6857,89	11,66
Meyve	4678,71	7,96
Nadas	2453,85	4,17
Boş Bırakılan	3213,58	5,46
Toplam	58807,15	100

Kaynak: Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Kaynak: Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Şekil 40. Kumyazı Çayı Havzasında Tarım Alanları, Kullanım Türü ve Oranları

Kumyazı Çayı havzasında tarımsal faaliyetlerle ilgili bilgi veren bir diğer özellik de çiftçilerin kayıt sistemine dahil ettikleri arazilerden oluşan ÇKS (Çiftçi Kayıt Sistemi) kayıtlarıdır. Bu kayıtlarda köylerin tüm tarım arazileri değil yalnızca devletten mali yardım almak kaydıyla tarımsal ürün elde ettikleri araziler bulunmaktadır. Bu kayıtlara bakıldığında en fazla çiftçi sayısına ve buna paralel kayıt sistemine dahil edilmiş tarım arazisine sahip köyü Sarıkamış köyü oluşturmaktadır. Sarıkamış köyünü; 2330 dekar arazi ile Kartaldere köyü ve 2045 dekar arazi ile Gümüşkaynak köyü takip etmekte ve kayıt altına alınmış bu arazilerde en fazla buğday, şekerpancarı ve baklagiller yetiştirilmektedir. Kumyazı çayı havzasına ait çiftçi kayıt sisteminde en dikkat çekici noktayı 8 kişi ile en az çiftçiye sahip Gümüşkaynak köyünde kayıt altına alınmış tarımsal arazi varlığının fazla olması (2045 dekar) oluşturmaktadır. Bu durumun temel nedenini, köydeki her bir çiftçiye ait arazinin fazla olması ve bu çiftçilerin tamamının arazilerinin büyük kısmını kayıt sistemine dahil ettirip devletten maddi yardım alarak işletmeye tabi tutmaları oluşturmaktadır.

Tablo 39. Kumyazı Çayı Havzasının ÇKS Kayıtları

Köyler	Çiftçi Sayısı	Çiftçi Kayıt Sistemi(ÇKS) (Dekar)	%
Kumla	22	875	7,49
Sarıkamış	73	3200	27,40
Kumyazı	28	1630	13,96
Tepecik	18	930	7,96
Kartaldere	42	2330	19,95
Gümüşkaynak	8	2045	17,51
Örencik	11	670	5,74
Toplam	202	11680	100

Kaynak: Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

4.2.2. Hayvancılık

Türkiye ekonomisinde, bitkisel kökenli ürünler üretiminden sonra en önemli tarımsal üretim faaliyeti, hatırlanacağı üzere hayvancılık sektörüdür. Sektör, çok yönlü bir zenginlik kaynağıdır. Beslenmede başlıca protein kaynaklarından olan et, süt, yumurta, peynir ve bal gibi besin kaynakları sağlaması yanında, sanayi sektörü için de, önemli bir hammadde temin kaynağıdır. (Doğanay, 1992, s.288).

Kumyazı çayı havzasında hayvancılık faaliyetleri geçim kaynağı bakımından tarımdan sonra ikinci derecede öneme sahiptir. Sahada sürdürülen hayvancılık faaliyetleri içerisinde büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve az miktarlarda kümes hayvancılığı ile arıcılık faaliyetleri yer alır. Havzada gerçekleşen göçler hayvancılık faaliyetleri üzerinde de nicelik ve nitelik bakımından değişiklik oluşturmuştur. Son yıllarda devlet desteğiyle hayvan alabilmenin mümkün hale gelmesi ve Murat Havzası Rehabilitasyon Projesi kapsamında köylerde hayvan ahırları ile gölgelik alanların yapılması neticesinde daimi olarak köylerde kalan nüfus dışında yaz mevsiminde sahaya gelen nüfusta hayvan beslemeye başlamıştır. Bu da sahadaki hayvancılık faaliyetlerinin canlanmasını sağlamıştır. Hayvancılık faaliyetleri yaz mevsiminde büyük çoğunlukla meralarda ve az bir kısmı da ahırlarda yapılırken kış mevsiminde ise tamamen ahır hayvancılığı şeklinde sürdürülmektedir. Nüfusun hayvanlarını barındırdıkları ahırlar mesken özellikleri bölümünde de belirtildiği üzere genellikle evlerin alt katında yer almaktadır. Ancak bu durum iki veya daha fazla kata

sahip evler için geçerli bir durumdur. Tek katlı evlerin ahırları eklenti şeklinde bahçe içerisinde veya ev bitişiğinde bulunmaktadır. Havza içerisinde çiftlik niteliğinde büyük ve modern bir ahır bulunmamaktadır. Ancak daha önce bahsi geçen proje kapsamında yapılan ahırlar dayanıklılık, konfor ve görünüm açısından eski ahırlara nazaran daha iyi bir durumdadır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık dışında sahadaki diğer hayvancılık türlerinden bir diğerini kümes hayvancılığı oluşturur. Ancak bu hayvancılık türü sahada gelir getiren bir tür olmaması nedeniyle büyük sayılar taşımamaktadır. Yalnızca ailelerin et ve yumurta ihtiyaçları doğrultusunda her hane 3-10 arasında kümes hayvanına sahiptir. Havzadaki kümes hayvan sayısına ait resmi bir veri bulunmamasına rağmen arazi anketleri sonucunda ortalama sayılara ulaşılmıştır. Arıcılık faaliyetleri ise tüm köylerde olmayıp kovan sayısı da oldukça azdır ve tamamen geçime yöneliktir. Hayvancılık faaliyetleri ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer durum Elazığ Tarım İl Müdürlüğü'nde kayıtlı olan hayvan verileri ile arazi anketleri sonrasında elde edilen verilerin birbirini tutmamasıdır. Resmi verilerde sahadaki hayvan sayısının 1981 yılına oranla fazla olduğu görülürken arazi çalışmaları neticesinde elde edilen verilerdeki hayvan sayısı 1981 yılı envanter tutturularına oranla daha düşüktür. Yani havzada, devletten hayvan desteği olarak hibe alıp, yeteri kadar denetlenmediği için bu desteği büyük veya küçükbaş hayvan almış gibi gösteren fakat hayvan sahibi olmayan nüfus bulunmaktadır. 2019 yılı itibariyle havzada 1017 büyükbaş, 3085 küçükbaş hayvan bulunmaktadır.

İlgili tabloya bakıldığında havzadaki büyükbaş hayvan sayısında azalma küçükbaş hayvan sayısında ise artış olduğu görülmektedir. Küçükbaş hayvan sayısındaki artışın nedeni devletten alınan yardım yani hayvan destek hibesidir. Hayvancılık faaliyetleri kapsamında en ciddi değişiklikleri yaşayan yerleşmeler Sarıkamış ve Kumla köyleridir. Havzanın en gelişmiş köyü durumundaki Sarıkamış köyünde 1981 yılına oranla gerek büyükbaş gerekse de küçükbaş hayvan sayısında ciddi azalmalar meydana gelmiştir. En büyük kayıp 1200'den 100'e gerileyen küçükbaş hayvanlarda yaşanmıştır. Diğer bir değişiklik ise Kumla köyündedir. Olumlu yönde değişiklik yaşayan bu köyde büyükbaş hayvan sayısı 75'den 200'e küçükbaş sayısı da 170'den 1250'ye yükselmiştir. Köydeki nüfusun devlet hibelerinden yoğun bir şekilde faydalanması. Mandra ürünleri satan kuruluşlarla anlaşmaların yapılıp yetkililerin gelip köyden ürünleri alması bu durum üzerinde etkili olan faktörlerdir. Hayvancılıktan elde

edilen yüksek gelir Kumla köyünde bu faaliyeti canlı tutmaktadır. Ayrıca Gümüşkaynak köyünün tamamen büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine yöneldiği ve küçükbaş hayvana sahip nüfusun olmadığı, Örencik köyünün küçükbaş hayvan sayısı Arpa bakımından avantaj elde ettiği, Kумыазы köyünün büyükbaş hayvan varlığının iki katına çıktığı ve Tepecik köyündeki küçükbaş hayvan sayısının neredeyse yarısı kadar azaldığı da ulaşılan diğer sonuçlardır (Tablo 40).

Tablo 40. Kумыазы Çayı Havzasında Yerleşim Yerlerine Göre Hayvan Sayısı

Yerleşmeler	1980		2019	
	Büyükbaş	Küçükbaş	Büyükbaş	Küçükbaş
Örencik	80	270	20	600
Gümüşkaynak	200	180	165	—
Sarıkamış	306	1200	145	100
Kumla	75	170	200	1250
Kумыазы	150	400	300	320
Kartaldere	175	400	110	600
Tepecik	85	405	77	215
Toplam	1071	3025	1017	3085

Kaynak: Köy Envanter Etütleri, Anket Sonuçları, Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

3.2.2.1. Büyükbaş Hayvancılık

Kумыазы çayı havzasında büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinde ve büyükbaş hayvan sayısında geçmişe oranla bir azalma görülmektedir. Ancak bu azalma çok büyük bir miktar olmayıp 38 yılda 54 tanedir. 38 yıllık süreç boyunca da mutlaka belirli dönemlerde hayvan sayısında artış, belirli dönemlerde ise azalış olmuştur. Araştırma sahasında geçime yönelik hayvancılık faaliyetlerini sürdürülen aileler genellikle 1 ile 5 arasında büyükbaş hayvana sahipken, ticarete yönelik hayvancılık faaliyetleri ile uğraşan ailelerde büyükbaş hayvan sayısı genellikle 20 ve üzeridir. Ayrıca Kумыазы Çayı havzasındaki yerleşmelerde büyükbaş hayvan sayısı ile nüfus arasında bir paralellik yoktur. Örneğin 2019 yılı itibariyle sahadaki en kalabalık nüfusa sahip yerleşme olan Kartaldere köyü büyükbaş hayvan varlığı bakımından sahada beşinci sırada gelmektedir. Buna karşılık nüfus miktarı bakımından dördüncü sırada yer alan Kумыазы köyü büyükbaş hayvan sayısı bakımından ilk sahada gelmektedir. Ayrıca büyükbaş hayvancılığın yayılış gösterdiği alanlar genelde engebeli ve kurak sahalardan

ziyade verimli otlak ve çayırların bulunduğu meralara sahip düz sahalara tekabül eder. Kumla, Gümüşkaynak ve Sarıkamış köyleri bu alanlara örnek gösterilebilir. Bu üç yerleşmede toplamda 510 adet büyükbaş hayvan mevcuttur. Bu sayı çalışma sahasındaki büyükbaş hayvan varlığının yarısına denk gelmektedir (Tablo 41). Araştırma sahasında elde edilen ve ihtiyaç fazlası et ve süt ürünleri Palu ve Kovancılar ilçe merkezleri ile şehir merkezinde satışa sunulmaktadır.

Yerleşmelerdeki büyükbaş hayvan varlığını ayrı ayrı değerlendirecek olursak şu sonuçlara ulaşırız: Mera ve çayır arazisi olarak kullanılması gereken VII. sınıf arazilerin büyük bir alan kapladığı Kumyazı köyü hayvan sayısı bakımından da ilk sırada gelmektedir. Bu köyde hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak sürdürülmesi son derece uygunken tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi ise daha öncede belirtildiği üzere tamamen yanlış arazi kullanımı kapsamındadır. Kumyazı köyündeki hayvancılık faaliyetleri bazı aileler için geçime yönelik bazı aileler için ise ticarete yönelik olarak sürdürülmekte ve elde edilen hayvansal ürünler yakın ilçe merkezleri ile şehir merkezine gönderilerek satılmaktadır. Kumyazı köyünü 200 büyükbaş hayvan ile Kumla köyü takip etmektedir. Son derece uygun düzlük alanlara sahip bu köyde verimli mera alanları mevcuttur. Ayrıca Kumla köyü meralarından yakın konumda bulunan Kartaldere ile Şahsuvar köyleri de faydalanmaktadır. Bu köydeki büyükbaş hayvancılık faaliyetleri büyük çoğunlukla ticarete yöneliktir. Mandıra ürünleri satan bayiler ile anlaşmalı olan bu köy ürünlerini pazarlamacı vasıtasıyla şehir merkezine göndermektedir. Kumla köyünü havzadaki en düşük nüfusa sahip Gümüşkaynak köyü takip etmektedir. Köy nüfusu az olmasına rağmen her ailenin sahip olduğu hayvan sayısının fazla olması bu durumu ortaya çıkartmıştır. Ayrıca köye Diyarbakır'dan gelip hayvancılık faaliyetleri için yerleşen ailelerin bu faaliyet için çok sayıda büyükbaş hayvan satın alması da bu sayı üzerinde etkili olan bir diğer faktördür. Havzanın gerek nüfus gerekse de gelişmişlik ve tarımsal üretim bakımından en önde gelen köyü olan Sarıkamış köyü ise büyükbaş hayvan varlığı bakımından dördüncü sırada gelmektedir. Esasında söz konusu bu köy devletten aldığı destekle birkaç yıl öncesine kadar çok daha fazla büyükbaş hayvana sahipken borçlarını ödeyemeyen köylülerin hayvanları geri satması günümüzde bu sayıyı doğuran temel faktördür. Ancak köyün bu tür hayvancılık faaliyeti bakımından çok uygun alanlara sahip olduğunu özellikle batı sınırını oluşturan Mastar Dağı yamaçlarının çayır ve mera arazisi bakımından uygun olduğunu söylemekte fayda

vardır. Büyükbaş hayvan sayısı bakımından altıncı sırada yer alan köy ise Tepecik köyüdür. Köyün güney ve güneydoğu kısmındaki arızalı topoğrafya hayvancılık faaliyetleri için özellikle küçükbaş hayvancılık faaliyetleri için son derece uygunken az sayıda hayvan varlığına sahip olması köyün ekonomik durumunun diğer köylere nazaran geride olması ve devlet desteğinden istenilen düzeyde faydalanılamaması ile ilgilidir. En az büyükbaş hayvan varlığı Örencik köyünde görülür. Köyün küçükbaş hayvancılığa yönelmesi büyükbaş hayvancılığı gölgede bırakmaktadır. Araştırma sahasında genel olarak son yıllarda artan hayvan varlığı devletin hayvancılığı teşvik etmesi kapsamında verdiği hibelerden kaynaklanmaktadır (Tablo 41).

4.2.2.2. Küçükbaş Hayvancılık

Türkiye'nin fiziki potansiyeli her şeyden evvel küçükbaş hayvancılığa daha büyük olanak sağlamıştır. Memleketin büyük kısmı üzerinde etkili olan yarı-kurak iklim bunun ürünü olan kısa boylu ve kısa ömürlü bitki örtüsünün yaygınlığı ve bunun yanında yamaçlarda fazla eğimli dağlık sahaların cılız çalılardan oluşan bitki örtüsü ile kaplı olması bu faktörlerin geçerli olduğu sahalarda geniş ölçüde küçükbaş hayvancılığı zorunlu kılmıştır (Tunçdilek, 1978:53).

Araştırma sahasının kısa mesafelerde değişen doğal çevre faktörleri köylerde yaşayan nüfusun birbirinden farklı nitelikteki ekonomik faaliyetlerle uğraşmalarına neden olmuştur. Eğim şartlarının insan hayatını zorlaştıracak derecede ön planda olduğu ve tarım alanlarının küçük olduğu alanlarda veya bu şekilde doğal çevre şartları bakımından uygun olmayan alanlarda bu ekonomik faaliyet türlerinden biri olan küçükbaş hayvancılık ön plana geçmektedir. Buna karşılık su kaynaklarının bol olduğu, düzlük alanların geniş yer kapladığı ova tabanı ve yamaç düzlükleri gibi geçimin büyük ölçüde tarıma dayalı olduğu alanlarda küçükbaş hayvancılık faaliyetleri ile sayısı azdır. 1981 yılında havzada toplamda 3025 adet küçükbaş hayvan bulunurken günümüzde bu sayı 60 artarak 3085'e ulaşmıştır. Küçükbaş hayvan türleri arasında ise her zaman koyun sayısı keçi sayısından fazla olmuştur (Tablo 41). Bu özellik sahada düzlük alanların arızalı topoğrafyalara oranla daha geniş alan kapladığını kanıtlayan bir durumdur. Çünkü koyun yetiştiriciliği düzlük bozkır alanlarda yoğunlaşırken, keçi yetiştiriciliği arızalı, engebeli ve dağlık alanlarda yoğunluk kazanmaktadır. Ayrıca keçilerin ormanlara verdiği zarar gerekçesiyle bir dönem yasaklanmış olması da keçi sayısında azlığın bir diğer nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sahasında küçükbaş hayvan sayısı bakımından en ön sırada yer alan yerleşme 1250 ile Kumla köyüdür. Kumla köyünde küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin büyük ölçüde ticarete yönelik olması, iyi bir gelir sağlaması ve daha önce bahsi geçen devlet yardımı bu sayıyı mümkün kılmıştır. Köydeki küçükbaş hayvanların 1200 tanesini koyun 50 tanesini keçi oluşturmaktadır. Köyün düzlük arazileri ile verimli meraları koyun beslenmesine olanak sağlamıştır. Kumla köyünü ikinci sırada Kartaldere ve Örencik köyleri takip etmektedir. her iki köyde de 500 ‘er adet koyun 100’er adet keçi bulunmaktadır (Tablo 41). Örencik köyü arazilerinin son derece düz olması ve Baltaş köyüne yakın alanlar ile Keseköprü mezarına yakın alanlardaki meraları koyun yetiştiriciliği için avantaj sağlamaktadır ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine olan rağbet büyükbaş hayvan sayısında bir hayli azalma yaşatmıştır. Kartaldere köyü arazileri de koyun yetiştiriciliği için uygun olmakla beraber Master dağı ile sınır oluşturan batı kısımları bu türün beslenmesine fazla olanak sağlamadığı için bu sahalarda meskenleri bulunan aileler koyundan ziyade keçi beslemektedir. Araştırma sahasında hiç küçükbaş hayvana sahip olmayan yerleşme Gümüşkaynak köyü iken keçiye sahip olmayıp iyi bir miktarda koyun sayısına sahip olan yerleşme ise Kumyazı köyüdür. Bununla beraber saha için önem taşıyan Sarıkamış köyündeki toplam küçükbaş hayvan sayısı 100’dür gerek büyükbaş gerekse de küçükbaş hayvan sayısındaki azlık Sarıkamış köyünün hayvancılık ziyade tarımsal faaliyetlere ve tarımsal üretime yöneldiğini kanıtlamaktadır. Bununla beraber havzadaki yerleşmeler içerisinde koyun sayısının keçi sayısından az olduğu tek yerleşme Tepecik köyü olarak karşımıza çıkar. Köyün tepelik, yüksek arazilerinin fazla olması, sıcak ve soğuğa toleranslı yüksek aromalı et veren çalılıkların köyün güneydoğusunda geniş alan kaplaması gibi nedenler bu durumun sebepleri olarak kabul edilebilir.

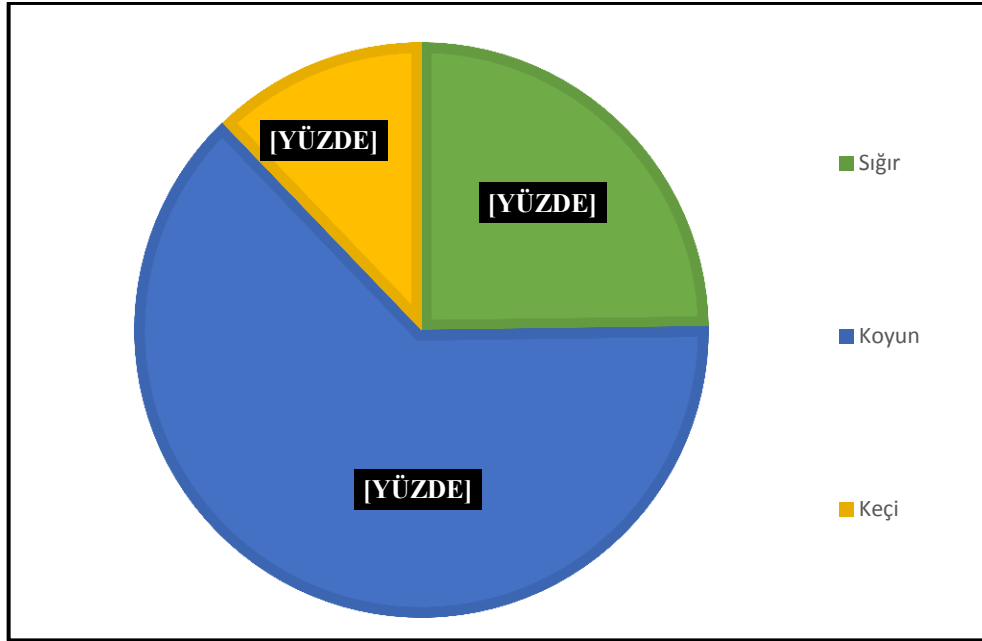
Havzada Sarıkamış köyü tamamen geçime yönelik küçükbaş hayvan beslerken diğer tüm yerleşmeler (Gümüşkaynak’ta küçükbaş hayvan yoktur.) bu hayvancılık türünü ticarete yönelik olarak sürdürmekte ve elde edilen et ile süt ürünleri Palu, Kovancılar ve Elazığ’da satışa sunulmaktadır. Ayrıca Kurban Bayramı’nda hayvanlarını şehir merkezine getirip satan ailelerde bulunmaktadır. Küçükbaş hayvanlar tıpkı Büyükbaş hayvanlarda olduğu gibi yaz mevsiminde meralarda otlatılırken kış mevsiminde ise evlerin alt katlarında ya da yanında bulunan ahırlarda beslenmektedirler.

Tablo 41. Kumyazı Çayı Havzasındaki Hayvan Varlığı ve Oranları

Köyler	Sığır	%	Koyun	%	Keçi	%
Kumla	200	19,7	1200	46,4	50	10,0
Sarıkamış	145	14,3	50	1,9	50	10,0
Kumyazı	300	29,5	320	12,4	—	—
Tepecik	77	7,6	15	0,6	200	—
Kartaldere	110	10,8	500	19,3	100	20,0
Gümüşkaynak	165	16,2	-	-	-	-
Örencik	20	2,0	500	19,3	100	20,0
Toplam	1017	100	2585	100	500	100,0

Kaynak: Arazi Anket Sonuçları, Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Kaynak: Arazi Anket Sonuçları, Elazığ Tarım İl Müdürlüğü

Şekil 41. Kumyazı Çayı Havzasındaki Hayvan Varlığı ve Oranları

4.2.2.3. Kümes Hayvancılığı

Kumyazı Çayı havzasında Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıktan başka görülen hayvancılık türlerinden biri kümes hayvancılığıdır. Ancak bu tür hayvancılık faaliyetleri sahada gelir getiren türler olmayıp tamamen geçime yöneliktir.

Havzada bulunan tüm köylerde kümes ve buna bağlı kümes hayvancılığı yapılmaktadır, ayrıca her ailenin geçimini sağlamak amacıyla ihtiyaç duyduğu sayıda genellikle 3 ile 10 arası kümes hayvanı bulunur. 1981 yılı köy envanter etütlerine göre

Sarıkamış köyünde 300, Kumla köyünde 100, Örencik köyünde 62, Tepecik köyünde 97, Gümüşkaynak köyünde 71, Kumyazı köyünde 168, Kartaldere köyünde ise 210 tane kümes hayvanı bulunmaktadır. Kümes hayvanlarının türlerini; tavuk, horoz, hindi ve kaz oluşturmaktadır. Köylüler sahip oldukları kümes hayvanlarını yalnızca geçime yönelik beslemekte olup ticari gelir elde etmemektedirler. Ayrıca havzada kümes hayvanları içinde tavuk ve hindilerin yumurtasından horoz ve kazların ise daha etinden faydalanılmaktadır. Günümüzde Sarıkamış köyü sınırları içerisinde özel bir nitelik gösteren yani şahsa ait 25.000 ile 30.000 arası kapasiteye sahip bir kaz çiftliği kurulmuştur. Ancak bu çiftlik henüz faaliyete geçmemiş olup düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

Havzada yapılan anketlere göre günümüzde; Sarıkamış köyünde 100 Kumla köyünde 62, Örencik köyünde 30, Tepecik köyünde 70, Gümüşkaynak köyünde 50 , Kumyazı köyünde 68, Kartaldere köyünde ise 95 adet kümes hayvanı bulunmaktadır. Görüldüğü üzere 1981 yılına oranla havzadaki kümes hayvanı sayısında azalma yaşanmıştır.

4.2.2.4. Arıcılık

Havzada görülen bir diğer hayvancılık türü Arıcılık faaliyetleri olup günümüzde geçime yönelik bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok genel anlamıyla tarımın bal ve balmumu elde edilen ve karlı bir kolu ile insanlığın ilk dönemlerine kadar uzanmakta olan arıcılık coğrafi ortamla doğrudan bağlantılıdır. Topografya, iklim, flora ve hidrografya gibi doğal ve çevre faktörleri arıcılığı etkiler (Tunçel, 1992:97). Arıların aktivitelerini sürdürebileceği serin hava ve ilkbaharda hatta yaz aylarında bile açık kalan çiçekler arıcılığın gelişerek devam etmesini sağlamaktadır (Hayli; 1995:241). Araştırma sahasında bitki örtüsü çeşitliliği arıcılık faaliyetleri için elverişli bir nitelik taşımaktadır. Ancak havzadaki arıcılık faaliyetleri göçlerden sonra azalma trendine girmiştir. 1981 yılı envanter etütlerine göre Tepecik köyünde 52 adet kovan, Sarıkamış köyünde 450 adet kovan Örencik köyünde 32 adet kovan, Kartaldere köyünde 100 adet kovan olmak üzere toplamda 634 kovan bulunurken, günümüzde kovan sayısı 110'a düşmüştür. 2019 yılı itibariyle Kartaldere köyünde arıcılık faaliyeti ile uğraşan aile bulunmamaktadır. Sarıkamış köyünde 3 aile arıcılık faaliyetleri ile uğraşmaktadır ve bu ailelerin toplam kovan sayıları 90'dır. Örencik köyünde ise yalnızca bir aile 20 adet kovana sahiptir. Bu aileler geçmiş

dönemlerde bu faaliyetten elde ettikleri ürünleri kendi aileleri için ayırdıktan sonra şehir merkezine gönderip satmakta iken günümüzde kovan sayılarının azlığından da anlaşılacağı üzere tamamen kendi ve yakın akrabaları için kullanmaktadır.

4.3. Ulaşım

Ulaşım faaliyeti, çeşitli ilimler tarafından ele alınan bir konudur. Yeryüzündeki bölgelerin farklı görünümüler kazanmasında önemli rol oynayan elemanlardan biri ve bölgeler arasındaki ilişkilerin önemli bir ölçüsü olması sebebi ile ulaşım ile coğrafya da meşgul olur (Tümertekin,1965:76).

İnsanın çevresi ile ilişki kurmasında, herhangi bir malın veya eşyanın başka alanlara taşınmasında etken olan unsurların başında ulaşım gelir. Ulaşım sistemlerinin en eskisi, mekân üzerindeki varlığı ilkçağa kadar uzanan karayoludur (Ertin, 1993:74). Yolcu ulaşımında başlangıç ve varış noktaları, yük taşımacılığında ise üretim ve tüketim noktaları arasında aktarmasız bir ulaşım olanağı vermesi, taşıma kapasitesi ve güzergâh seçiminde esneklik sağlaması, yüklerin daha kolay ve belli mesafelere kadar daha hızlı taşınabilmesi karayolu taşımacılığının başlıca özellikleridir. Bu özellikleri yanında, genelde aktarmalı taşımanın söz konusu olduğu demiryolu, denizyolu ve hava taşımalarında tamamlayıcı olması sebebi ile tüm dünyada karayolu taşımacılığı diğer taşıma türlerine göre daha hızlı bir gelişme göstermiştir (DPT, 2005:1-2).

İlkçağdan veya daha eski dönem olarak kabul edilen tarih öncesi yani prehistorik dönemden günümüze kadar karayolu ulaşım güzergahı olarak vadiler, oluklar, boğazlar, bel noktaları, havzalar ve dağlar üzerindeki geçitler ulaşımı kolaylaştırıcı etkiye sahip olmaları bakımından daima kullanılan alanlar olarak karşımıza çıkar. Sayılan söz konusu bu alanların ulaşımı kolaylaştırıcı etkilerinin yanı sıra ayrıca tarihi, kültürel, sosyal ve ticari olarak da önemi bulunmaktadır. Sonuç olarak bu alanlarda kurulan yerleşmeler, çeşitli fonksiyonlarıyla beraber yoğun olarak kullanılır, bu da gelişimi hatta büyük kent konumuna ulaşmayı tetikler.

Kumyazı Çayı havzasında yerleşme tarihçesi bölümünde de bahsedildiği üzere, sahada bulunan Sarıkamış Höyüğü ile Haraba Tepe veya Şemşat kalesinin varlığı havzanın yerleşme tarihinin çok uzun yıllar öncesine kadar dayandığını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla yerleşme tarihinin ilk çağlara kadar uzanması, ulaşım ağlarının da bu

tarihlere kadar uzandığını akıllara getirmektedir. Ancak dönemin imkanları ve teknolojiyen yoksunluk düşünöldüğünde o dönemlerdeki yol ağlarının gelişkin bir özellik göstermediği anlaşılmaktadır. Yani ilk çağlardaki yollar, günümüz yollarından olmayıp, su, yiyecek ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere doğal arazi üzerine açılmış izler olarak düşünölmelidir. Günümüzde Örencik (Haraba) köyü sınırları içerisinde yer alan Şemşat kalesi ya da yaygın adıyla Haraba Tepe sahadaki yoğun Urartu varlığını göstermektedir. Urartuların sınır şehirlerine önem verdiği ve sahip oldukları sınır şehirlerini birbirileri ile bağlantılı hale getirme istekleri düşünöldüğünde araştırma sahasının ulaşım açısından önemli bir güzergahta yer aldığı anlaşılmaktadır. Elazığ'da Urartulara ait iki önemli kale olan Harput Kalesi ile Palu Kalesi arasında yer alan Şemşat kalesi eski dönemlerde Arsomasata şehri olarak anılan ve bir kısmı da Keban Baraj suları altında kalmış günümüzde ise Örencik olarak adlandırılan köyde bulunur. Söz konusu bu köy Uratular'ın iki önemli kenti ve iki önemli kalesi arasında zorunlu uğrak yeri ve kavşak olması bakımından ulaşım açısından da tarihi öneme sahiptir.

Gerek geçmiş dönemlerde gerekse de günümüzde Kumyazı Çayı havzasındaki ulaşım güzergâhları tamamen vadi yataklarını izlemektedir. Eskiden tamamen topografyaya bağlı gelişen ulaşım yolları günümüzde insanın doğaya olan müdahalesi ile beraber istenilen alanda ve istenilen şekilde ulaşım imkanı doğurmuştur. Havzada ulaşım tamamen karayolu ile sağlanmakta olup drenaj ağı boyunca vadi yataklarını takip etmektedir. Elazığ- Bingöl karayolunun 50. km'sinde Gülüşkür Köprüsü istikametinden ayrılarak Alacakaya yoluna girilmesiyle havza sınırı başlamaktadır. Bu yoldan ilk ulaşılan yerleşmeyi Keseköprü mezarası ve devamında Örencik köyü oluşturur. Tarihi öneme sahip bu köy, Keban Baraj Gölünün içine uzanan iki tepelik bir uzantının üzerinde kurulduğu için Arıcak yolu üzerinden dolaşarak gidilir. Köy esasında Gülüşkür Köprüsüne 5 km mesafede olmasına rağmen baraj gölünün etrafında 10 km'lik bir yol kat edilerek ulaşılır. Yani önceden Murat Nehrinin kenarında bulunan köy merkezi, şimdi Keban Baraj Gölü'nün içinde bir yarımadaadır. Köy merkezine ulaşmadan mezradan itibaren 4 km gidildikten sonra sağa dönölerek Gümüşkaynak köyü sınırları içirisine girilmektedir. Aynı yol güzergahı boyunca devam edilerek tüm köylere ve mezarlara gidilebilmektedir. Bunun istinai durumunu ise Kumyazı köyüne bağlı Tuzluca mezarası oluşturur. Çünkü bu mezra aynı yol üzerinde olmayıp, mezraya

Kumyazı köyü batısında virajlı toprak bir yola girilerek ulaşılmaktadır. Havzadaki köyleri birbirine bağlayan yol tamamen asfalt ve kaliteli bir özellik gösterirken köy içi yollar büyük ölçüde toprak yol az bir kısmı da stablize yol özelliği göstermektedir. Bununla beraber Örencik, Gümüşkaynak, Sarıkamış ve Kumla köyüne kadar fazlaca eğimli veya virajlı yollar bulunmazken, Kumla köyünden itibaren virajlı yollar başlamakta ve Kartaldere köyünde virajlar maksimum düzeye ulaşmaktadır. Dolayısıyla havzanın güney yarısı olarak belirtebileceğimiz alanda yer alan köylerde (Kumyazı, Kartaldere, Tepecik) eğim değerinin arttığı, topoğrafyanın bozulduğu, arızalı yüzeylerin arttığını kanıtlayan durumlardan biri de ulaşımında artan virajlardır. Havza içerisinde istisnaları olmakla beraber genellikle ulaşım kolay sağlanmaktadır. Ulaşımı olumsuz etkileyen faktörler köy altı iskan birimleri ile köy içi yolların asfalt olmayışı ve kış mevsiminde zaman zaman yolların kapanmasıdır.

1981 yılı Köy Envanter Etütleri incelendiğinde havzadaki araç sayısının bir hayli az olduğu görülmektedir. Ancak bu Türkiye geneli kırsal alanlarda karşılaşılan bir durumdur. Çünkü dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda ve ekonomik olarak fazla gelişmişliğin olmadığı düşünüldüğünde araç sayısının düşük olması da anlaşılabilir durumdur. Havzadaki en fazla taşıt türünü 38 adet ile otomobil oluşturur. 1981 yılında havzanın en kalabalık nüfuslu köyü olan Sarıkamış'ta otomobil sayısı en fazladır. Ayrıca günümüzde araştırma alanında bulunmayan otobüslerde o dönemde havza içerisinde 3 adet bulunmaktadır. Havzanın en kalabalık nüfuslu yerleşmesi olması bakımından gerek otobüs, gerek otomobil gerekse de kamyon sayısının en fazla olduğu köy Sarıkamış'tır (Tablo 42).

Tablo incelendiğinde dikkati çeken bir diğer husus da Örencik köyündeki Minibüs sayısının tüm köylerden fazla olmasıdır. Çünkü günümüz şartlarında bile en gelişmiş özellik gösteren köylerde hatta bazı ilçelerde bile ulaşım aracı olarak en fazla 2 minibüs bulunmaktadır. Buna karşılık havzanın en önde gelen köyünde bile iki adet minibüs bulunurken gerek nüfus gerek hane sayısı bakımından hem 1981 yılında hemde günümüzde sondan ikinci sırada yer alan Örencik köyünde 6 adet minibüsün bulunması şaşırtıcı bir durumdur. Bu durumun nedeni araştırıldığında ulaşılan sonuç şudur: Bizzat köye ait olan yani şehir merkezinden köye, köyden de şehir merkezine giden bir minibüs bulunmamaktadır. Fakat Örencik köyü yerleşme bölümünde de bahsedildiği üzere D300 karayolunun hemen doğu kenarında yer alması bakımından ulaşım

açısından avantajlı ve kolay ulaşılabilen bir noktadadır. Ayrıca bu köyün daha doğusunda veya kuzeydoğusunda bulunan köy ve ilçeler şehir merkezine giderken bu köye uğramak ve köy üzerindeki karayolundan geçmek zorundadır. Tüm bu nedenlerden dolayı bir civar köylere ve yakında bulunan Arıcak ilçesine giden minibüslerin zorunlu uğrak yeri olması bakımından köye gitmek isteyen veya köyden şehir merkezine gelmek isteyen nüfusun kullanabileceği 6 adet minibüs bulunmaktadır.

Tablo 42. Kumyazı Çayı Havzasındaki Taşıt Sayısı (1980)

Yerleşmeler (1981)	Otobüs	Minibüs	Otomobil	Kamyon	Pikap
Örencik	–	6	3	–	–
Gümüşkaynak	–	1	3	–	–
Sarıkamış	1	1	9	4	1
Kumla	–	1	5	–	–
Kumyazı	–	1	3	–	–
Kartaldere	1	2	6	–	1
Tepecik	1	1	2	–	–
Toplam	3	13	31	4	3

Kaynak: Köy Envanter Etütleri(1981)

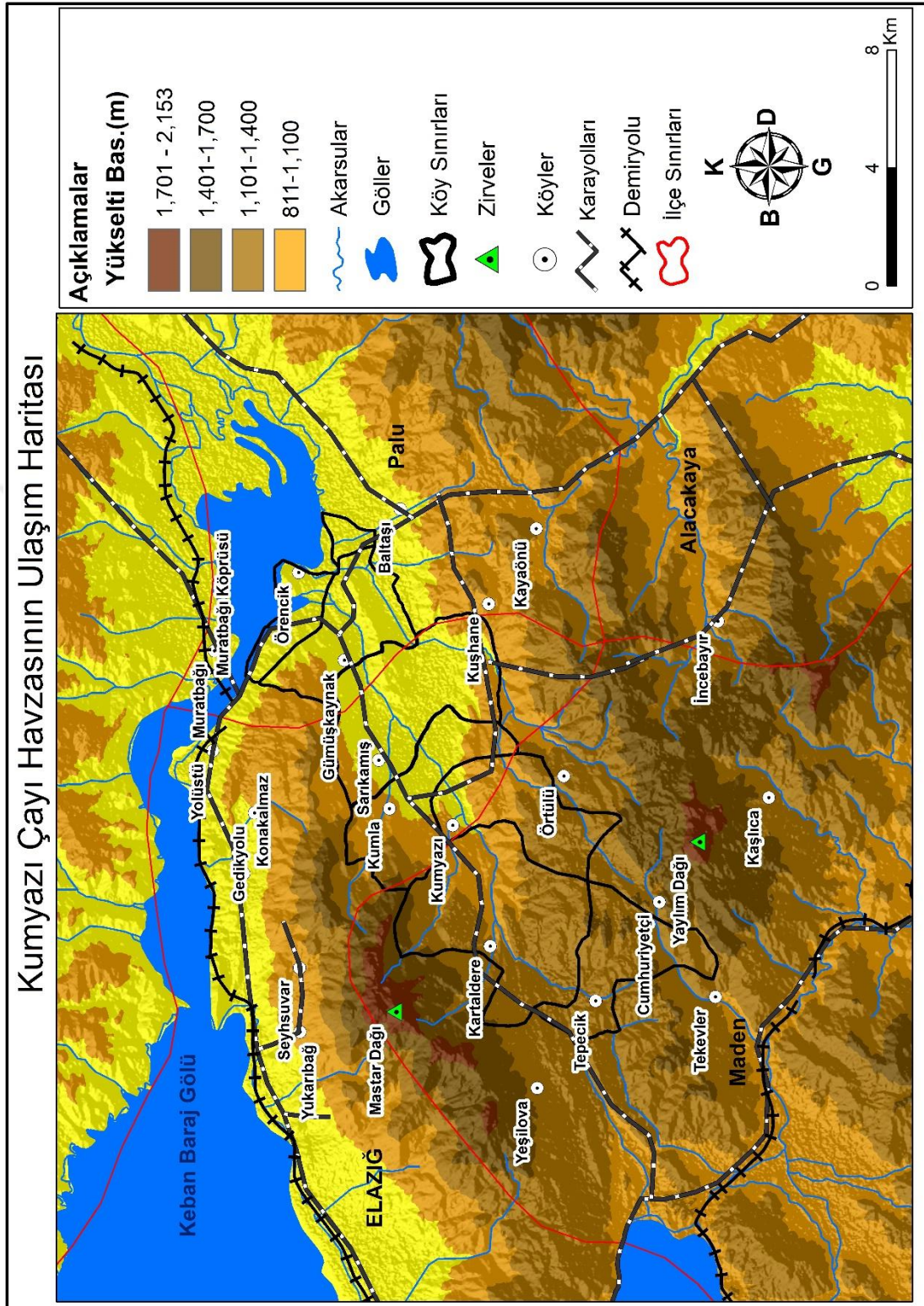
Günümüz açısından, araştırma sahasında taşıt sayılarına baktığımız zaman 1980 yılı ile 2019 yılı arasında çok fazla fark olduğu görülmektedir. 1981 yılında araştırma alanında 55 adet taşıt mevcutken, 2019 yılında bu sayı 445’e ulaşmıştır. 1981 yılında havzada 13 minibüs bulunurken 2019 yılında bu sayı 21’e, 31 otomobil bulunurken günümüzde 396’ya 4 adet kamyon bulunurken günümüzde 11’e 3 pikap bulunurken günümüzde 17’ye yükselmiştir (Tablo 47-48). Bu durum yaklaşık son 40 yılda taşıt sayısının ne denli arttığını göstermektedir. Taşıt sayısındaki bu artış, artan refah seviyesi ve gelir düzeyine bağlıdır. Tıpkı 1981 yılında olduğu gibi 2019 yılında da Örencik köyünün faydalandığı minibüs sayısı diğer köylerden fazladır. Minibüs sayısındaki bu fazlalık 1981 yılına ait verilerde bahsedildiği üzere civar köylerin ve ilçelerin minibüslerinin bu köy yolundan geçmeleri ve köy halkının da bu minibüslerden faydalanabilmeleri ile alakalıdır. Ayrıca 1991 yılında kurulan Alacakaya ilçesine gidiş ve dönüşlerde Örencik köyü yolunun kullanılması ve bu ilçe ile yakınlarındaki köylere giden minibüs sayısının artması köyün faydalanabildiği minibüs sayısında artışa neden

olmuştur. Bununla beraber her ne kadar arazi anketleri sonucunda ulaşılan bilgilere göre köyün ulaşım bakımından faydalanabildiği minibüs sayısı 15 olarak bilinse de gerçekteki durum bundan daha fazladır. Çünkü köy doğusunda, kuzeydoğusunda ve güneydoğusunda bulunan tüm köylerin mecburi istikamet noktasında yer almaktadır.

Tablo 43. Kumyazı Çayı Havzasındaki Taşıt Sayısı (2019)

Yerleşmeler (2019)	Otobüs	Minibüs	Otomobil	Kamyon	Pikap
Örencik	–	15	24	2	2
Gümüşkaynak	–	1	11	–	1
Sarıkamış	–	1	170	6	7
Kumla	–	1	60	2	1
Kumyazı	–	1	25	–	3
Kartaldere	–	1	75	1	3
Tepecik	–	1	31	–	–
Toplam	–	21	396	11	17

Kaynak: Arazi Anketleri

Harita 20. Kumyazı Çayı Havzasının Ulaşım Ağı Haritası

3.4. Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi (MNHRP)

İktisadi faaliyetleri etkileyen faktörler kapsamında değerlendirilebilecek unsurlardan biri de, havzada yer alan yerleşmeleri de kaplayan ve yerleşmeleri ekonomik olarak kalkındırıp daha iyi bir duruma getirme amacını taşıyan Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi'dir. 2012-2018 yılları arasında 7 yıl süre ile uygulanması planlanan Proje Orman Genel Müdürlüğü (OGM) tarafından yürütülmektedir. Projenin amacı; Murat Nehri su havzasında yer alan Elazığ, Muş ve Bingöl illerinde doğal kaynak bozunumunun önüne geçerek, üst kodlarında yaşayanların yoksulluklarını azaltmayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmadaki gösterge, söz konusu illerde, hane halkının ülke yoksulluk sınırının altında yaşadığı köy sayısındaki %10'luk azalma olacaktır. Projenin kalkınma amacı ise Murat Nehri Havzasında seçilen mahalle ve köylerde doğal kaynak tabanının rehabilitasyonudur. Bu rehabilitasyonun, mahalle ve köylerde sürdürülebilir kullanımı ile ekstrem hava olaylarına (yağış ve kuraklık) karşı dayanıklılıklarının artırılması için bir temel oluşturması ön görülmektedir. Murat Nehri Havzası, önemli ölçüde çevresel bozulma ve üst kodlarda yaşayanların yaygın yoksulluğu ile bilinmektedir. Sürdürülebilir olmayan bitkisel ve hayvansal üretim uygulamaları toprak yapısı ve verimliliği, doğal vejetasyon, su akışı ve kalitesi üzerinde zararlı etkisi bulunmaktadır. Bu durum kısır bir döngü yaratmakta, çevresel bozulma yoksulluğu arttırdıkça, yoksullaşanlar çevreye daha fazla baskı yaparak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Tüm bu nedenlerden dolayı Elazığ, Bingöl ve Muş illerinde yukarıda sayılan şartların hüküm sürdüğü sahalarda mikro havzalar belirlenmiş ve belirlenen havzalarda rehabilite çalışmaları başlatılmıştır (Orman Genel Müd).

Projenin hedefleri arasında; Köylerde yoksulluk sınırının altında yaşayan hanelerinin sayısını %10 azaltmak, mikro havzalarda bitki örtüsünde % 30 artış sağlamak, projeye katılan ailelerin % 80'inde geçim şartlarında iyileşme (beslenme, gelir, iş yükünde azalma) sağlamak, doğal afetlerden kaynaklanan hasarların telafisinde devlet tarafından yapılan harcamalarda %10 azalma sağlamak, proje planlama ve uygulama faaliyetlerine kadınların ve çocukların katılımını sağlamak ve uygulama yapılan alanlarda erozyonda % 20 azalma sağlamak yer alır. (Orman Genel Müdürlüğü).

Proje de her il için doğal ortam şartlarının nispeten iyi olandan kötü olana doğru gittiği üç alt bölge ve çeşitli mikro havzalar belirlenmiştir.

Bu kapsamda havzadaki Sarıkamış ve Kumla köyleri Merkez ilçeye bağlı olarak şartların daha iyi durumda olduğu I. alt bölge içerisinde, Örencik, Gümüşkaynak, Kumyazı, Tepecik ve Kartaldere köyleri ise şartların biraz daha kötü veya zor olduğu II. alt bölge içerisinde yer almaktadır. Mikro havzalar bakımından ise; Örencik köyü Hamzabey Mikro Havzası içerisinde yer alırken Gümüşkaynak, Sarıkamış, Kumla, Kumyazı, Kartaldere ve Tepecik köyleri ise Büyükçay Mikro Havzası içerisinde yer almaktadır.

Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi kapsamında köylerde yapılan iyileştirme ve geliştirme çalışmalarına bakacak olursak şu sonuçlarla karşılaşırız:

- Gümüşkaynak, Kumla ve Kumyazı köylerinde 90-180 tonluk sulama havuzları yapılmıştır.
- Büyükçay Mikro Havzası içerisinde yer alan Gümüşkaynak, Sarıkamış, Kartaldere ve Tepecik köylerinde ceviz ve badem ağaçlandırma sahaları yapılmış ve daha sonra Sarıkamış köyündeki ceviz ağaçlandırma sahalarının etrafında servi fidanları dikilmiştir.
- Kumla köyünde 987 m uzunluğunda sulama kanalı ve sulama havuzu, Kumyazı, Sarıkamış ve Gümüşkaynak köylerinde ise sulama havuzu damlama sulama sistemi yapılmıştır.
- Çalışma alanında yer alan tüm yerleşmelerde bağ kurulum alanları yapılmış ve sonrasında bağ terbiyesi ve budama için gerekli eğitimler uzmanlar tarafından verilmiştir. Kumyazı köyünde 23 bağın, Sarıkamış köyünde 43 bağın, Kumla köyünde 25 bağın ve Kartaldere köyünde 23 bağın tespiti ile kontrolleri yapılmıştır. Üzüm sıkma makineleri köylülere dağıtılmıştır.
- Havza genelinde 49 adet plastik örtü altı bitki yetiştiriciliği (sera) yapılmıştır. Seralarda bitki yetiştirme teknikleri, hastalık ve zararlılarla mücadele kapsamında uzmanlar tarafından ilgili eğitim verilmiştir. Seralarda çalışanların büyük bir kısmını da kadın nüfus oluşturmaktadır.

- Elma, kiraz, üzüm, kivi, armut, zeytin ve Trabzon hurması yetiştiriciliği için eğitim verilerek söz konusu meyve ağaçlarının budanması için uygulamalı çalışmalar yapılmıştır.
- Sarıkamış, Gümüşkaynak ve Kumla köylerinde arpa ve buğday tohumuna ihtiyaç duyan nüfus tespit edilerek gerekli ihtiyaçlar temin edilmiş ve nüfusa dağıtılmıştır.
- Gümüşkaynak köyünde 114 ha, Sarıkamış köyünde 300 ha, Kumla köyünde 200 ha alanda toprak muhafaza sahalarına bakım çalışması yapılmıştır.
- Açıkta yetiştirilen sebze ve meyve bahçelerine damlama ve sulama sistemi için tespitler yapılarak gerekli sulama sistemleri yapılmıştır.
- Büyükçay Mikro Havzası içerisinde yer alan Gümüşkaynak köyü için tahılların çöp ve saman gibi yabancı maddelerden ayrılmasını sağlayan selektör makinesi temin edilmiş ve söz konusu makinenin muhafazası için garaj yapılmıştır.
- Büyükçay Mikro Havzası köylerinde yapılan tarım faaliyetlerinin faydalanıcı sayısına göre hesaplama ve gerçekleştirmeleri belirlenerek cetvel hazırlanmıştır.
- Erozyon kontrol sahalarına iğne yapraklı fidanların dikimi gerçekleştirilip, ormanlık alan olarak kullanılması gereken sahalar tespit edilerek gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Ayrıca meşe rehabilitasyonu kapsamında bozuk ormanlar ağaçlandırılmıştır.
- Sarıkamış ve Örencik köylerine küçükbaş hayvanlar için ağıl, Tepecik, Gümüşkaynak, Kumyazı ve yine Sarıkamış köyüne büyükbaş hayvanlar için besi çiftliği özellikleri taşıyan ahırlar yapılmıştır.
- Mera ıslahı kapsamında 15 adet sıvat, kaşınma kazığı, tuzluk, hayvan gölgesi, yem bitkisi üretim alanları yapılmıştır.
- Gümüşkaynak köyünde onarılabılır nitelikteki mevcut ahırların çatıları tamir edilerek izolasyonu yapılmıştır.
- Sarıkamış köyüne bağlı Kaşıkçılar mezrasında Güneş enerji santral alanı (GES) yapılmıştır.
- Sarıkamış, Gümüşkaynak ve Kumla köylerine fırın yapılmıştır. Kadınların hem aile ekonomisine katkıda bulunmaları hemde kendi kazançlarını elde etmeleri adına yapılan bu fırınlarda kadınlar çalışmaktadır.

- Havza genelinde 472 konutta ısı izolasyonu yapılmış ve nüfusa 655 adet enerji tasarruflu kuzineli soba dağıtılmıştır.
- Hamzabey Mikro Havzası içerisinde yer alan Örencik köyü hariç havza içerisindeki diğer köylerde 13 adet çeşme yapılmıştır.

Murat nehri havzası rehabilitasyon projesi gerek yaşam standartlarının düşük olduğu kırsal alanlara yaptıkları yatırımlarla gerekse de rehabilite edilen alanlarda geri planda kalmış kadın nüfusu ön plana çıkaracak girişimlerle, 2019 yılında Yakın doğu, Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Asya bölgelerinde yer alan 30 ülkenin katılım sağladığı 41 proje arasından “Cinsiyet Eşitliği Ödülü” almaya hak kazanmıştır.

Fotoğraf 39. MNHRP Kapsamında Havzaya Yapılan Bazı Yatırımlar (Orman Alanı, Fırın, Sera, Ges, Meyve Ağaçları, Besi Çiftliği, Soba Yardımı) (Kaynak: Orman Genel Müdürlüğü)

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kumyazı Çayı havzasındaki yerleşmeler Elazığ ilinin güneydoğusunda kuzeydoğu güneybatı doğrultulu bir uzanış göstermektedir. Bununla beraber Kumyazı Çayı havzası bir kavşak noktası özelliği gösterip havzada yer alan köyler üç ayrı ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu bakımdan araştırma sahası; Palu ilçesi, Maden ilçesi ve Elazığ Merkez ilçesinin bir bölümünü kapsamaktadır.

Havzanın kuzeyinde; Keban baraj gölü, doğusunda; Elazığ'ın Merkez ilçesine bağlı Kuşhane köyü, kuzeydoğusunda; Palu ilçesine bağlı Baltaş köyü, güney ve güneydoğusunda; Maden'e bağlı köyler, batısında, kuzeybatısında ve güneybatısında; Elazığ Merkez ilçesine bağlı köyler bulunur.

Havzanın en önemli dağlık kütlelerini batıda bulunan Mastar dağı ile güneydoğuda bulunan Yaylın Dağı oluşturur. Bunların arasında ise Behrimaz-Çitli depresyonu ile Hazar Gölü depresyonu bulunmaktadır. Kumyazı Çayı havzası jeolojik birimler bakımından oldukça çeşitli bir görünüm arz etmektedir. İnceleme alanında daha çok Mesozoik, Tersiyer ve Kuvaterner yaşlı araziler bulunur.

Araştırma havzasında bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nin kontinental iklimine benzerlik göstermekle beraber yer yer karasal iklim ile bozulmuş akdeniz ikliminin geçiş özelliğini bir arada yansıtmaktadır. Kumyazı çayı havzasının ve yakın çevresinin doğal bitki örtüsünü, sahanın çeşitli yerlerinde rastlanan tek ve küçük topluluklar halindeki ağaçlar ile bunların dışında ağaç topluluklarının insan etkisiyle tahribi sonucu gelişen antropojen stepler oluşturmaktadır.

Araştırma sahasında en yaygın toprak türlerini; kırmızımsı kahverengi topraklar, kolüvyal topraklar ve kahverengi orman toprakları oluşturmaktadır. Kumyazı çayının vadi tabanında ise alüvyal topraklara rastlanmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde genel hatlarıyla araştırma sahasında 1935 yılından 2019 yılına kadar geçen süreçte yapılan nüfus sayımı sonuçlarına baktığımızda nüfusun değişimi yıllar itibarıyla farklı karakterler sunmaktadır. Çalışma alanında nüfusun gelişimi Cumhuriyet Tarihi boyunca 3 ayrı dönemde incelenmiştir. Bu dönemler; 1) 1935-1965 dinamik nüfus artış dönemi, 2) 1965-1990 değişken nüfus dönemi, ve 3)

1990-2019 nüfus azalma dönemidir. Birinci devrede II.Dünya Savaşı tehlikesi nedeniyle meydana gelen nüfus miktarındaki düşüş göz ardı edilecek olursa dinamik bir nüfus artışı yaşanmıştır ve 1945 yılından başlayarak 1965 yılına kadar düzenli bir şekilde nüfus miktarı artmıştır. İkinci devrede göze çarpan en önemli hususlar 1960'lı yıllarda başlayan Avrupa'ya ve ülke içi büyük kentlere göç süreci ile 1980 yılında gerçekleşen en yüksek nüfus miktarıdır. 3. Dönem olan 1990-2019 nüfus azalma döneminde ise kırdan kente göç sürecine bağlı olarak araştırma sahası nüfus kaybetmiştir. Ancak 2013 ve 2019 yıllarında mahalli seçimler nedeniyle nüfusun ikametgahlarını köylere aldırmasıyla beraber sanal artışlar yaşanmıştır. Günümüzde ise özellikle COVID-19 salgını neticesinde köyler daha güvenilir alanlar olarak görüldükleri için sahaya doğru bir göç hareketi başlamıştır. Ancak söz konusu problem ortadan kalkınca nüfus yeniden azalacağı için bu artış da sanal artış olarak değerlendirilmelidir.

Kumyazı Çayı havzasının yerleşme coğrafyası özelliklerine baktığımızda; yerleşme tarihi milattan öncelere dayanmaktadır. Bunun en büyük kanıtı adını havzadaki Sarıkamış köyünden alan ve köy sınırları içerisinde bulunan Sarıkamış höyüğü ile Örencik köyü ve bu köy sınırları içerisinde bulunan Haraba Tepe (Şimşat Kalesi) oluşturur.

Araştırma sahamız olan Kumyazı Çayı Havzası'nda yerleşmelerin dağılışı üzerinde etkili olan temel faktörler su ve yeryüzü şekilleridir. Yerleşmelerin dağılışı üzerinde etkili olan unsurlardan önemli bir diğer kısmını ise beşeri faktörler (ulaşım, tarihi faktörler, sosyo-ekonomik faktörler,) oluşturmaktadır. Araştırma alanındaki yerleşmeler form olarak ulaşım seçeneği ile su kaynaklarının etkisiyle yol boyu, küme ve şekilsiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerleşmelerin dokusu düzlük sahalarda toplu iken yükseltinin fazla olduğu sahalarda nispeten dağınıktır. Kuruluş yeri itibarıyla iskân birimleri genelde düzlük sahalarda, vadi tabanlarında ve vadi yamaçlarında yer alırlar. Saha içerisinde farklı dönemlerde gerçekleşmiş kayaç oluşumuna bağlı olarak zengin taşlık alanlar mevcuttur. Bunlar saha içerisindeki köylere yerleşen köy halkı için önceki dönemlerde önemli bir mesken yapım malzemesi olmuşlardır. Ancak günümüzde yeni inşa edilen meskenlerde modern yapılar göze çarpmaktadır. Kerpiç meskenlerin yerini hızla betonarme konutlar almıştır. Bu durumun sebebi olarak ise çalışma sahasındaki yerleşmelerin geçmişten günümüze hızla göç vermeye başlamasından dolayı yöre halkının sosyo-ekonomik yapıları değişimi gösterilebilir. Bunun sonucunda şehirlere

göç eden halk şehirsiz mimari ile tanışmıştır. Bu duruma paralel olarak kırsal alanda yaşayan halk kentleşmeye başlamıştır. Sonucunda ise emekliye ayrılan veya şehirsiz alanlardan kendi köylerine dönen halk yeniden şehirsiz mimariye uygun meskenler inşa etmişlerdir.

Kumyazı Çayı havzasında ekonomik geçim türünü tarım ve hayvancılık oluşturur. Havzada tarım arazilerinin oranı %45, mera alanlarının oranı %10, orman alanlarının oranı %5 ve diğer arazilerin oranı ise %39'dur. Tarımsal faaliyetler genel olarak bahçe tarımı ve tahıl tarımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Sulak alanlarda bahçe tarımı yapılırken, kuru tarım alanlarında hayvansal yem üretimi ve tahıl tarımı yapılmaktadır. Sahada hayvancılık faaliyetlerinin de tarımsal faaliyetler kadar önem taşıması nedeniyle her köyde miktarı değişmekle beraber yem bitkileri üretimi de görülmektedir. Tahıl tarımında ise önde gelen ürünleri buğday ile arpa oluşturmaktadır. Havzada endüstri bitkileri bakımından şekerpancarı, susam ve ayçiçeği görülmektedir. Gerek münavebeli tarımda gerekse de azot bakımından zengin olması bakımından nadas uygulamalarında önem taşıyan baklagiller sahada geniş yer tutmakta ve önde gelen temel ürünü fasulye oluşturmaktadır.

Araştırma sahasında kırsal karaktere sahip tüm alanlarda olduğu gibi hayvancılık faaliyetleri de temel geçim kaynaklarından bir diğerini oluşturmaktadır. Ve neredeyse tüm köylerde tarımdan sonra ikinci sırada gelmektedir. Havza genelinde küçükbaş hayvan sayısı büyükbaş hayvan sayısından fazla olup bu durum Türkiye geneline paraleldir. Yerleşmelerdeki toplam küçükbaş hayvan sayısı 3085, büyükbaş hayvan sayısı 1017'dir. Hayvancılık sektörü kapsamında yer alan arıcılık ve kümes hayvancılığı faaliyetleri de çalışma alanında görülmekle beraber büyük ölçüde geçime yöneliktir. Ticarete yönelik kaz yetiştiriciliğinin yapılacağı Sarıkamış köyü sınırları içerisindeki Marton Kaz Çiftliği ise henüz faaliyete geçmemiştir.

Araştırma sahasındaki ulaşım faaliyetleri açısından havza güneyinden geçen Elazığ-Diyarbakır karayolu ile havzanın batı ile kuzeybatısından geçen Elazığ-Bingöl karayolu önem taşımakta ve sahaya ulaşılma açısından kritik öneme sahip yollar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber çalışma alanındaki tüm köy yerleşmelerini birbirleriyle bağlayan asfalt yol, tüm yerleşmeler açısından zaruri kullanımı bakımından önem taşımaktadır. Ulaşım faaliyetleri kapsamında değerlendirebilecek

ulaşım araçları ise 1981 yılı köy envanter türlerine oranla büyük artış göstermiş olup; minibüs sayısı 13'ten 21'e, otomobil sayısı 31'den 396'ya, kamyon sayısı 4'ten 11'e pikap sayısı ise 3'ten 17'ye yükselmiştir.

Kumyazı çayı havzasının genel durumu ve buna bağlı yapılacak önerilere değinecek olursak:

Türkiye'de ki şehirlerde hızlı bir gelişimin söz konusu olması buna bağlı kentsel alanları cazibe merkezi haline getiren unsurların bu kentlerin çevresinde toplanması kırdan kente göçü kaçınılmaz kılmıştır. Ancak kırdan kentsel alanlara doğru gerçekleşen bu göçler kentsel alanlarda başta alt yapı yetersizliği ve çarpık kentleşme olmak üzere birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu olumsuz sonuçlara rağmen kırsal alanlarda gerçekleşen nüfus kaybını azaltmaya yönelik olarak tam teşekküllü bir çözüm üretilememiştir. Çiftçi kayıt sistemi yani çiftçinin devlet desteği olarak üretim yapması gibi teşvikler ise çok geniş alanlarda etkili olamamış hatta kayıt sistemine arazi kaydettirilip devlet desteği alınmasına rağmen üretim yapılmamıştır. Tüm faktörlerin genel bir sonucu olarak kırsal alanlar rağbetini yitirmiş ve kentsel alanların oluşturduğu toplumsal eşitsizliklere rağmen kırsal yerleşmelere dönüşler çok küçük miktarlarda gerçekleşmiştir. Kırsal alanlara olan bu küçük çaplı dönüşler de daimi olmayıp yaz mevsiminde yoğunlaşmıştır.

Bunun yanı sıra ülke genelinde kırsal nüfusta meydana gelen düşüşün ortanca yaşı yükseltmesi sorunu Kumyazı çayı havzasında da kendini göstermektedir. Kentleşme sürecinin etkileri ile doğumlar azalmış nüfus 20 ile 50 yaş arasında toplanmıştır ve giderek de yaşlanmaktadır. Dolayısıyla ortanca yaş ve buna bağlı evlilik yaşı ilerlemekte ve doğum sayısı ise azalmaktadır. Artık kadınların kırsal yaşam tarzını beğenmeyip hem evlilik hemde eğitim ve çalışma gibi nedenlerle göçe daha fazla katılması sonucunda havzada kalıp tarım ve hayvancık ile uğraşan erkek nüfus evlenememektedir.

Nüfusun sahada kalmaması yalnızca tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde verimsizlik veya istikrarsızlık oluşturmamakta bu durum ayrıca alt yapı, eğitim, sağlık gibi hizmetlere de yansımaktadır. Şöyle ki 2000'li yıllar veya daha öncesinde nüfus büyüklüğü ilk ve orta okulların faaliyetlerini sürdürmesi için yeterli konumdayken bu yıllardan sonra nüfus miktarında meydana gelen düşüş okulların kapanmasına neden

olmuştur. Benzer durum köylerdeki sağlık evleri içinde geçerlidir. Havzada yer alan köy yerleşmelerinin hepsinde sağlık evi bulunmasına rağmen yalnızca geçmişten günümüze nüfus miktarını nispeten koruyabilmiş Sarıkamış köyündeki sağlık evi faal durumdadır.

Kumyazı çayı havzasında nüfusun oldukça hareketli bir seyri vardır. Nüfus gelişim grafiği incelendiğinde aslında nüfusun daima düşüş göstermediği bazı sayım yıllarında da artış yaşandığı görülür. Ancak dikkat edilirse bu artışlar nüfus miktarındaki düşüslere oranla yaşanan artışlardır, yani nüfus miktarı esasında yüksek artışlar göstermemekte kayıp dönemlerinden sonra eski miktarına yakın değerlere ulaşmaktadır. Bununla beraber havza içerisinde özellikle 2013 ve 2018 yılında yaşanan artışlar ise kırsal karakterli bir havza için oldukça iyi artışlardır. Fakat bu artışların yerel seçimlerle ilgili olup seçimler sonrasında nüfus miktarının hemen düşmesi bu artışlarında daimi olmadığını ortaya koymuştur.

2017 yılından itibaren havzada nüfus küçük ölçekli de olsa yükselme eğilimindedir. Bu eğilim iyi değerlendirilmeli ve havzadaki nüfusu orada tutabilmek adına uygun sağlık ve eğitim hizmetleri sağlanmalıdır. En azından taşınabilir sistemle öğrencilerin götürüldüğü okullarda taşıma bedeli alınmayarak eğitim cazip hale getirilmelidir. Okullar da kullanılabilecek metaryaller kentsel sahalara paralel olarak modernleştirilmeli ve öğrenci erişimine açılmalıdır.

Sağlık evlerinde ki doktor sayısı arttırılmalı ve bu alanlara ulaşımın rahat sağlanabilmesi adına karayolları için gerekli iyileştirmeler yapılmalıdır. İl sağlık müdürlüğünden haftanın yalnızca bir gününde giden doktorlar için ise bu sayı haftanın 2 veya 3 günü haline getirilmelidir.

Kumyazı çayı havzasında hakim ekonomik faaliyetin tarım ve hayvancılık olduğu ve havzadan esas nüfus kayıplarının ekonomik nedenli olduğu düşünülürse en fazla üzerinde durulması gereken konu tarım ve hayvancılık teşvikleri olmalıdır. Sulama sistemleri geliştirilip modernleştirilmelidir. Devlet desteği almak adına kayıt ettirilen tarım arazilerinde ürün yetiştirilip yetiştirilmediği görevlilerce kontrol edilmeli ve gerekli prosedürler uygulanmalıdır. Çiftçi ile tüketici arasındaki arz talep dengesi sağlanmalı üretilen ürünlerin çiftçinin elinde kalmayacağı teminatı verilmelidir. Hayvancılık faaliyetlerinin meralardan ziyade besi hayvancılığı şeklinde yapılması için hayvan sayısı fazla olup bunu ihtiyaçtan ziyade ticari amaçla yapan çiftçiler için hayvan

yemleri fiyatları düşürülmeli veya hayvanlar için yetiştirilen ürünlerin tohumları ile uygun zirai gübreleri devlet tarafından karşılanmalıdır. Tarımsal faaliyetler için uygun olmayan köylerde (örneğin Tepecik ve Kumyazı) hayvancılık faaliyetlerinin sürdürülmesi için verilmesi gereken destek arttırılmalı yanlış arazi kullanımının toprak üzerinde oluşturacağı zararlı etkiler bakımından halk bilinçlendirilmelidir.

İnceleme sahasının batı ve güneyindeki dağlık alanlarda eğimin fazla olması ve buna bağlı olarak erozyonun artış göstermesi, sahadaki bitki örtüsü yoğunluğunun azalmasına neden olmuştur. Ayrıca sahadaki ormanlık alanların yakacak ve yapacak ihtiyacını karşılamak amacıyla insanlar tarafından tahrip edilmesi antropojen step alanlarının genişlemesine neden olmuştur. Bu nedenlerle gerek sahadaki erozyonu azaltmak gerekse de bitki örtüsü yoğunluğunu arttırmak amacıyla bitki örtüsünden yoksun sahalarda, zaten mevcut olan ağaçlandırma faaliyetlerine ağırlık verilmesi, saha için çok önemli çalışmalardan biri olacaktır.

İnceleme alanının Doğu Anadolu fay kuşağı üzerinde yer alması ve birinci dereceden deprem sahasına karşılık gelmesi sahanın deprem riski açısından taşıdığı ehemmiyeti ortaya koymaktadır. Sahadi deprem konut sayısının fazla olması da bu durumu desteklemektedir. Ayrıca sahadaki bazı yerleşmelerin taban suyu seviyesinin yüksek olduğu birikim alanlarında kurulmuş olması bu alanda oluşabilecek depremin oluşturacağı tahribatı daha da arttıracaktır. Bu nedenle söz konusu yerleşmelerin dağlık alanlara doğru çekilmesi yani taban suyu seviyesi yüksek alanlardan uzaklaştırılması, ayrıca konutların deprem riski açısından sağlam temel ve yapı üzerine oluşturulması, meydana gelebilecek depremin olası zararını azaltacaktır. Bu nedenlerle sahadaki nüfusun deprem riski açısından bilinçlendirilmesi, gerekli önlemlerin alınması konusunda ek bilgilerin verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ARDIÇOĞLU, N., 1996, Harput Tarihi, Harput Turizm Derneği Yayınevi, s. 51-80, İSTANBUL
- AŞAN, M.B., (1989), Harput ve yöresinde Türk iskânının Tarihi Gelişimi “Dünü ve Bugünüyle Harput sempozyumu”24-27 Eylül 1998 Elazığ, c.1, s.49-60., ELAZIĞ
- ATALAY, İ. (1989). Türkiye’de Kır Yerleşmelerinin Arazi Degredasyonu Üzerindeki Etkileri.
- BAYAR, R., 2004, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’nin Arazi Bölünüşü ve Tarım Alanlarındaki Değişmeler, Coğrafi Bilimler Dergisi, 2(1) s: 41-55, ANKARA.
- BAYRAMİN, İ. (2017), Toprak Oluşumu, Sınıflandırma ve Haritalama Ders Notları Ankara üniv., Ziraat Fakültesi Teksir No: 37
- BOYRAZ, Z., & BUDAK, E. (2017). Kuruçay Havzası Aşağı Çığırının (Malatya) Nüfus Özellikleri. Journal Of World Of Turks/Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, 9(2).
- BOYRAZ, Z., & ÇİTÇİ, M. D. (2005). Kuruluş, Gelişme Ve Şehrsel Fonksiyonlar Açısından Gürün Şehri. Doğu Coğrafya Dergisi, 10(14).
- BOYRAZ, Z., & ÜSTÜNDAĞ, Ö. (2008). Kırsal Alanlarda Arazi Toplulaştırma Çalışmalarının Önemi. e-journal of New World Sciences Academy, 3(3).
- BUDAK, E. (2018). Kuruçay Havzası Aşağı Çığırının (Malatya) beşeri ve iktisadi coğrafyası, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- BULUT, C., ÖZDEMİR, M.A., 2001, Kumyazı Deresi (Hazar Gölü Doğusu)Havzasının Jeomorfolojisi, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı, Lisans Tezi

- CANPOLAT F.A., (2011), Büyükçay Havzasının Beşeri ve Ekonomik Özellikleri, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- CANPOLAT F.A., (2017), Pınarbaşı İlçesinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ.
- ÇELİK, S., (2001), Elazığ Merkez İlçesinin Beşeri Ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ.
- DARKOT, B., (1943), “ Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Arasında Yukarı Fırat Bölgesi”, III.Üniv.Haftası İ.Ü.Yay., No:196, 221-222, İstanbul
- DENKER, B. T., 1977, Yerleşme Coğrafyası Kır Yerleşmeleri, İst. Üniv. Yay. No: 2275, Coğ. Enst. Yay. No: 93, İSTANBUL.
- DOĞANAY, H. (2014). Türkiye Beşerî Coğrafyası, (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı), Pegem Akademi Yayınevi, Ankara
- DOĞANAY, H., (1994), Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kiyabevi, Ankara.
- DPT, (2005), “Karayolu Ulaşımı Özel İhtisas Raporu” No: 33, Ankara
- DURAN C., GÜNEK H., (2007), Hazar Gölü Havzası Arazi Kullanımındaki Değişikliklerin Belirlenmesi (1956-2004), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 17, Sayı: 2 Sayfa:31-52, Elazığ
- ERİNÇ, S. (1953). Doğu Anadolu Coğrafyası, İÜ Coğr. Enst. Yay, (15). Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara.
- ERTİN, G., (1993). “Karayollarının Mekana Etkisi Üzerine (T.E.M. Otoyolu Kınalı-Gebze Kesimi)”, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülten 10: 73-87, İstanbul
- ESİN, U. (1979) “Tülintepe Kazısı 1973”, Keban Projesi 1973 Çalışmaları, Sayfa 115-119, Ankara

- ESİN, U., (1979) “Tepecik Kazısı, 1973”, Keban Projesi 1973 Çalışmaları, Sayfa 65, Ankara
- GİRGİN, M. (1991). Alaşehir Çayı Vadisinde Bağ Evleri. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(2).
- HAYLİ, S. (1995), Erzincan Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ.
- HERECE, E., AKAY, E., (1992) Karlıova-Çelikhan Arasında Doğu Anadolu Fayı, Türkiye 9. Petrol Kongresi, 361-372.
- KÖKTEN, İ. K., (1970), “Keban Baraj Gölü Çevresinde Taş Devri Buluntuları”, Atatürk Konferansları IV, s. 125-131, Ankara
- MUTLUER, M., (1992), Edremit Yöresi Kırsal Alanında Nüfus Hareketlerine Neden Olan Faktörler, Ege Coğrafya Dergisi, Sayfa 119, İzmir
- ÖZÇAĞLAR, A. (1996). Türkiye’nin idari coğrafyası bakımından köy, bucak, ilçe, il ve belde kavramları üzerine düşünceler. AÜ DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, (12), 725.
- ÖZÇAĞLAR, A., (1997), “1995 Yılında Türkiye Deki Belediye Örgütlü Yerleşmelerin Coğrafi Dağılışı”, Ankara Üniversitesi, Tücaum Dergisi, 243-272, Ankara
- ÖZDEMİR, M. A., 1996, Uluova Boğazı ile Baltaşı Ovası(Elazığ Doğusu) Arasında Murat Nehri Vadisinin Jeomorfolojisi, F. Ü. Sos. Bilm. Derg. C.8, S.1 Sayfa. 263-310
- ÖZDEMİR, M. A., İNCEÖZ, M., (2003), “Doğu Anadolu Fay Zonunda (Karlıova-Türkoğlu Arasında) Akarsu Ötelenmelerinin Tektonik Verilerle Karşılaştırılması”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5/1, s. 96-112, Afyon
- ÖZDEMİR, M.A., TONBUL, S. (1990). “Kovancılar Ovası ve Palu Çevresinin (Elazığ Doğusu) Uygulamalı Jeomorfoloji Bakımından İncelenmesi”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2), 222, Elazığ

- ÖZGÜÇ, N., 1979, Beşeri Coğrafyada Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri, İ.Ü.Yay. No. 2511, Edb. Fakt., Coğ. Enst. Yay. No:105 İstanbul.
- ÖZGÜÇ, N., TÜMERTEKİN E., (2006), “İnsan ve Mekân”, Çantay Kitabevi, 2006, s. 1-17, İstanbul
- ÖZGÜR E. M., (2010), Nüfusun Coğrafi Analizi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara
- ÖZGÜR M., 2010, Yerleşme Coğrafyası’na Giriş, Ank.Ünv.Coğ.Blm.Yerleşme Coğrafyasına Giriş Ders Notu, s. 56, ANKARA.
- ÖZGÜR, E. M., (2011), Nüfus Coğrafyası, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara
- SERGÜN, Ü., (1975) “Beşerî Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova”, İstanbul Üniversite Edebiyat Fak.Yayını, Sayfa 315, İstanbul
- SERGÜN, Ü., (1997), Türkiye’de Kır Nüfusunun Yüselti Basamaklarına Göre Dağılışı, İ.Ü. Edeb. Fak. Coğrafya Dergisi, S.4, S.7-16, İstanbul
- SÜRMELİHİNDİ, İ., GÜL, E., (2009), Hazar Gölü (Elazığ) Çökellerinde Holosen’deki İklim Kayıtları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü,
- TANOĞLU, A., 1966, Beşeri Coğrafya Nüfus ve Yerleşme, Taş Matbaa, İSTANBUL.
- TANOĞLU, A., 1969, Nüfus ve Yerleşme, İst. Üniv. Yay. No: 1183, Edb. Fak. Coğ. Enst. Neşr. No: 45, s.212-213, s. 214, İSTANBUL.
- TAŞ, B., (2016), “Türkiye’nin Kırsal Yerleşmeleri”, Yeditepe Yayınevi.
- TONBUL, S., ÖZDEMİR, M.A., (1994), Doğu Anadolu Fayı’nın Palu Civarında (Elazığ Doğusu) Jeomorfolojik Birimlere Yansıması Üzerine Gözlemler, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.275-290, Ankara
- TOPÇU, P., (2012), Planlama Uzmanlığı Tezi Tarım Arazilerinin Korunması Ve Etkin Kullanılmasına Yönelik Politikalar, Sayfa 16, Ankara.

- TUNÇDİLEK N., (1978), Türkiye'nin Kır Potansiyeli ve Sorunları, İst. Üniv. Coğ. Enst. Yay. No. 96, İstanbul
- TUNÇDİLEK, N. (1980). Türkiye'de Kır Yerleşmesinin Gelişimi Ve Evrimi. İst. Üniv. Coğr. Enst. Derg, 80(23), 1-2.
- TUNÇDİLEK, N. (1985). Türkiye'de Relief Şekilleri Ve Arazi Kullanımı(Vol.3). İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü., İstanbul.
- TUNÇDİLEK, N.(1967) Türkiye İskân Coğrafyası, Kır İskânı (Köy-Altı İskân Şekilleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1283, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 49, İstanbul.
- TUNÇEL H, (1996), “Mezra Kavramı ve Türkiye’de Mezralar” Türkiye Araştırma ve Uygulama Merkezi Der., S.5, s.73–98. Ankara.
- TUNÇEL, H., (1992), “Türkiye’de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış” Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Dergisi S:1, s.97-126, Sayfa 97, Ankara.
- TUNÇEL, H., (2000), “Türkiye’de ismi değiştirilen köyler”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, Sayfa: 23-34, Elazığ
- TÜMERTEKİN, E., (1968), Türkiye’de İç Göçler, İstanbul Üniversitesi, Yay. No: 1371, İstanbul
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N. (2012). Ekonomik Coğrafya Kalkınma Ve Küreselleşme. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N. (2015). Beşeri Coğrafya: İnsan. Kültür. Mekân. Çantay Kitabevi.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., (1998), “Beşeri Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekân”, Çantay Kitabevi, İstanbul
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., (2000), Beşeri Coğrafya’da İnsan, Kültür, Mekan, Çantay Kitabevi, İstanbul
- ÜNAL, M. A., (1989), “XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)”, T.T.K. Yayınları, XIV Dizi, Sayı 7, T:T.K. Basımevi, Ankara

- ÜSTÜNDAĞ Ö., 2009, Elazığ İlinde Genel Arazi Kullanımının Yükselti Kuşaklarına Göre Değişimi, TMMOB CBS Kongresi Bildirisi, İZMİR
- Y. İNANÇ, R., ELİBÜYÜK, M., (1983), Harput Sancağı Tahrir Defteri (1560) Ankara Üniv., Basımevi, Ankara
- Y. İNANÇ, R., ELİBÜYÜK, M., (1983), Palu Sancağı Tahrir Defteri (1560) Ankara Üniv., Basımevi, Ankara
- YILMAZ, M. (2015). Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi Ve İllere Göre Dağılımı (1980-2012). Doğu Coğrafya Dergisi, 20(33), 161-188.
- YILMAZ, Z., (2014), Caro Çayı Havzası (Elazığ –Palu)Beşeri Ve Ekonomik Coğrafyası, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- YİNANÇ, R., ELİBÜYÜK, M. (1983). Kanuni devri Malatya tahrir defteri (1560). Gazi Üniversitesi.
- YÜCEŞAHİN, M., (2009), “Türkiye’nin Demografik Geçiş Sürecine Coğrafi Bir Yaklaşım”, Coğrafi Bilimler Dergisi, S.1-25, Ankara Yüksek Lisans Tezi). Elazığ.
- YÜKSELER Z., TÜRKAN E., (2008), “Türkiye’de Hanehalkı, İşgücü, Gelir, Harcama Ve Yoksulluk Açısından Analizi”, Sayfa 26, Yayın No: TÜSİAD-T /2008-03/455

DİĞER KAYNAKLAR

Arazi Kullanım Verileri (2010), Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara.

Corine Verileri ve Arazi Gözlemleri (Genel Arazi Kullanım Haritası ve Sarıkamış Köyü Arazi Kullanım Haritası İçin Kullanılmıştır)

DİE-Genel Nüfus Sayımları (1935-2000).

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Elazığ Belediyesi / İl arazi Varlığı Raporları (Toprak ve Arazi Kabiliyet Haritalarında Kullanılmıştır.)

Elazığ İl Afet Müdürlüğü, 2014, Deprem Konutları Veri Temini.

Elazığ İl Milli Eğitim Müdürlüğü Eğitim Verileri (2019)

Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü Nüfus Verileri, ETF Raporları (2010,2019).

Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü, Palu Sağlık Ocağı Ve Üçdeğirmenler Sağlık Ocağı

ETF Raporları, 1997, 2003, 2006. Elazığ.

Elazığ İl Tarım Ve Orman Müdürlüğü Tarım ve Hayvancılık Verileri (2019).

Elazığ İli Köy Envanter Etütleri (1981), T.C. Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü, Planlama Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Elazığ Orman Bölge Müdürlüğü, (Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi Aylık Raporları)

Elazığ Projesi (2000’li Yıllara Hazırlık Çalışmaları) Mevcut Durum, T.C. Elazığ Valiliği Elazığ, Eğitim, Sanat, Kültür, Araştırma, Tanıtım Ve Hizmet Vakfı (ELESKAV) Yayın No:4, Elazığ

Gezin Sağlık Ocağı, Köylerin Sağlık Bilgileri

Harita Genel Müdürlüğü (25.000’lik Topografya Paftaları Sayısallaştırılarak Kullanılmıştır.)

Tarım Orman Bakanlığı (MNHRP Raporları)

Tay Projesi Dönem Ayrıntıları (tay.project.org)

T  K-ADNKS Sonuçları (2007,2019).

URL1.<http://www.gencziraat.com/Toprak-Bilgisi/Turkiye-Topraklari-8.html>(son erişim 04.06.2020)

URL1.<http://www.khgm.gov.tr/ubm> (Toprak ve Su Ulusal Bilgi Merkezi, Toprak ve Su verileri.) (Son Erişim 04.06.2020)

Yurt Ansiklopedisi

EKLER

Ek 1: Orjinallik raporu

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI BENZERLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Zeynep KARAGÖZOĞLU
Öğrenci Numarası	172202102
Anabilim Dalı	COĞRAFYA
Programı	Bölgesel Coğrafya (Tezli YL)
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Zeki BOYRAZ
Tez Başlığı (Türkçe)	Kumyazı Çayı Havzasının (Elazığ) Beşeri Ve İktisadi Coğrafyası

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

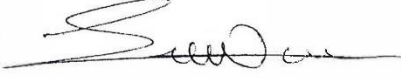
Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 286 sayfalık kısmına ilişkin, 01/07/2020 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 16 'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin yüksek lisans tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

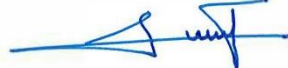
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Zeki BOYRAZ

Danışmanın Adı-Soyadı

(İmzası)

Prof. Dr. Saadettin Tonbul

Anabilim Dalı Başkanı

(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Firat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 23119 – Elazığ / TÜRKİYE	http://sosbe.firat.edu.tr/	Telefon : +90 424 241 5480 Fax: +90 424 233 2180 e-posta : sosbilenst@firat.edu.tr
---	----------------------------	--

EK 2: Köy Bilirkişi Anketi

ELAZIĞ İLİ
KUMYAZI ÇAYI HAVZASININ BEŞERİ VE İKTİSADİ
COĞRAFYASI

İsimli yüksek lisans tezi çalışmasında kullanılacak olan;

KÖY BİLİRKİŞİ
ANKETİ

KÖYÜN ADI :

BİLİRKİŞİNİN GÖREVİ :

BİLİRKİŞİNİN TELEFONU :

TARİH :

*Bu köy bilirkişi anketinde “**CANPOLAT, F. A (2017). Pınarbaşı İlçesi'nin (Kayseri) Beşeri Ve İktisadi Coğrafyası**, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ” adlı çalışmadan yararlanılmıştır.

YERLEŞME DURUMU

1. Köyün varsa eski adı nedir? Eski ve Yeni adları ne manaya geliyor?

2. Köyün kuruluş tarihi biliniyor mu? Köyle ilgili geçmişte meydana gelen en önemli değişiklik nedir?

3. Yerleşme neden buraya kurulmuştur?

4. Köyde şimdiye kadar herhangi bir doğal afet gerçekleşti mi? Gerçekleştiyse;

Doğal Afet / (Deprem, Sel, Taşkın, Heyelan, Diğer) Tarih / Köyde Oluşturduğu Hasarlar

5. Köyünüzün bulunduğu yer, hep burası mıydı? Köyün yerinde şimdiye kadar bir değişiklik oldu mu?

6. Köyün şekli nasıldır?

İşinsal / Küme / Lineer / Yıldızvari / Köşegen / Biçimsiz

7. Köyün yol durumu nasıldır?

Asfalt / Stabilize / Ham Toprak / Diğer

8. Köyün dokusu nasıldır?

Toplu /Dağınık / Küme / Seyrek

9. Köy hane sayısı olarak büyümekte mi yoksa küçülmekte midir?

Büyüyor / Küçülüyor / Önemli bir değişiklik yok / Toplam Hane Sayısı / Büyüme veya Küçülmenin Sebepleri

10. Köy ve bağlı yerleşmelerdeki toplu olarak, evlerin özellikleri:

Ev Yapıları	Hane Sayısı	Hane Sayısı	Hane Sayısı	Hane Sayısı
Duvar Malzemesi	Taş	Kerpiç	Tuğla	Diğer
İskelet Sistemi	Betonarme	Ahşap	Yığma	Diğer
Kat Sayısı	Tek Katlı	2 Katlı	3 Katlı	4 ve üzeri
Oda Sayısı	Tek Oda	2 Oda	3 ve üzeri	
Çatı Malzemesi	Sac	Toprak	Kiremit	Kompozit Bitüm
Çatı Şekli	Beşik	Kırma	Sundurma	Şemsiye (Piramit) Diğer
Eklenti Durumu	Ev Bünyesindeki Ahır	Ev Eklentisi olarak Ahır	Mutfak	Depo Samanlık

11. Köye bağlı mahalle, mezra ve yaylanın adlarını ve hane sayıları nedir?**12. Evlerin belli bir yönü farklı malzemedan yapıyorsa; hangi yön ve niçin farklı belirtiniz.****13. Evlerin pencereleri genellikle hangi yöne bakar? Hangi yönde pencereler yok ya da çok azdır.****ULAŞIM DURUMU****14. Yerleşmenin yolu kapanıyor mu? Hayır (), Evet () kapanıyorsa, neden ve hangi aylarda ;****15. Köydeki motorlu ulaşım araçları ve sayıları:**

Otomobil: () Minibüs: () Otobüs: () Kamyon: () Kamyonet: () Motosiklet: ()
Tic.Taksi: ()

16. Köyünüzle il merkezi arasında düzenli bir köy arabası var mı? Varsa hangi günler sağlanıyor?

NÜFUS DURUMU

17. Köyün nüfusu ne kadardır:

Yerleşmenin yaz nüfusu ()

Yaz Hane sayısı ()

Yerleşmenin kış nüfusu ()

Kış Hane Sayısı ()

**18. Kışın şehirde oturup sadece yazın gelen ailelerin sayısı ve özellikleri nelerdir?
Meslek / Kışın oturduğu şehir / Kaç Aile**

**19. Köyden son 30 yılda (1985'den sonra) YURT DIŞINA göç eden aile var mı?
Varsa;**

Ülke adı / Göç eden aile sayısı / Göç tarihi

20. YURT DIŞINDAN dönen aile sayısı ne kadardır, hangi yıl yurt dışından dönmüşlerdir? Bunlar şimdi hangi işle uğraşıyorlar, köye ekonomik katkıları olmuş mudur?

21. Son 30 yılda (1985'den sonra) YURT İÇİNDE nerelere göç olmuştur? Kaç aile gitmiştir?

Göç edilen yer / Göç eden aile / Göç tarihi

22. Son 30 yılda (1985'den sonra) yurt içindeki uzak veya yakın yerlerden buraya gelip yerleşen var mı?

Geldikleri yer / Geliş yılı / Göç sebebi / Aile sayısı / Uğraştıkları iş

23. Günümüzde, Günöbirlik iş için Köyden gidenler var mı?

Gidilen yer / Kişi sayısı / Yaptığı iş

24. Günümüzde, Mevsimlik iş için bu Köyden başka yerlere gidenler var mı?

Gidilen yer / Kişi sayısı / Yaptığı iş

25. Günümüzde, yerleşme dışından farklı illerden mevsimlik iş için buraya gelenler var mı?

Gelinen yer / Kişi sayısı / Yaptığı iş

İKTİSADİ YAPI

26. Köyünüzde oturanlardan;

Sadece Tarımla geçinen hane sayısı ()

Sadece Hayvancılıkla geçinen hane sayısı ()

Tarım ve Hayvancılığı birlikte yapan hane sayısı ()

Esnaf () Memur () İşçi ()

Sadece emekli maaşı veya tarım kirasıyla geçinen hane sayısı ()

Diğer (Hangi faaliyet olduğu belirtiniz)

27. Köyde bir ailenin geçimini normal olarak sağlayabilmesi için en az kaç dekar arazisi olmalıdır?

Sulak Arazi İçin En Az ()

Kurak Arazi İçin En Az ()

28. Köyde, Tarım arazisi olmayan aile sayısı ()

Bu aileler geçimlerini ne ile sağlıyorlar ()

29. Köyde yaşayan ailelerin arazi dağılımı;

Arazi (Dekar)	Aile Sayısı	Parça Sayısı
1--25		
26-50		
51-100		
101-200		
201 ve üzeri		

30. Köyde arazisi olup, köy dışında yaşayan ailelerin, arazi dağılımı;

Arazi (Dekar)	Aile Sayısı	Parça Sayısı
1-25		
26-50		
51-100		
101-200		
201 ve üzeri		

31. Köyde arazisi olduğu halde Köyde oturmayan, fakat arazisini işleyen:

Hane Sayısı: () Tarım Ürünü: () Tarım Arazisi Miktarı: ()

32. Köydeki tarım ürünlerinin üretim durumu;

Ürün	Arazi Miktarı	Yaklaşık Üretim Miktarı

33. Önceden ekimi yapılan fakat bugün ekilmeyen ürünler var mıdır? Neden?**34. Köyünüzdeki meyve ağacı türleri ve sayıları nelerdir? Bu ürünler nasıl değerlendirilmektedir?**

Meyve Türü	Ağaç Sayısı	Yaklaşık Üretim Miktarı	Değerlendirme Türü

35. Köyde sulama kanalı var mıdır? Varsa;

Yapılış tarihi nedir?

Kanaldaki su nereden gelmektedir?

Köyde sulama kanalı yoksa arazi nereden nasıl sulanıyor?

36. Köyde nadasa bırakılan arazi, toplam kaç dönümdür:**37. Köydeki tarım alanlarında hangi sulama sitemleri kullanılmaktadır:**

Yağmurlama () Damlama () Salma ()

38. Organik tarım (İYİ TARIM) ile uğraşan hane sayısı ve toplam tarım arazisi miktarı:**39. Köyünüzde herhangi bir el sanatı (halıcılık, dokumacılık vs.) ile uğraşan kişi sayısı:****40. Köyde et besiciliği yapan hanelerdeki:**

Hayvan Türü	Sayısı	Cinsi	Besi / Damızlık	Nereye Gönderilmektedir?
Koyun				
Keçi				
Sığır				

41. Köyde süt besiciliği yapan hanelerdeki;

Hayvan Türü	Sayısı	Cinsi	Günlük Ort. Süt (kg)	Nereye Gönderilmektedir?
Koyun				
Keçi				
Sığır				

42. Köyde arıcılık veya tavukçuluk yapanlar var mı? Varsa;

Arıcılık (Aile Sayısı / Kovan Sayısı / Bal Üretimi)

Tavukçuluk (Et Tavuğu / Yumurta Tavuğu)

43. Köyünüzde Alabalık üretim çiftliği var mı? Varsa;

Kuruluş Tarihi ()

Üretim Miktarı ()

Ürünler nereye gönderilmektedir?

44. Kooperatif var mı? Varsa;

Türü	Kuruluş Yılı	Üye Sayısı	Çalışan Sayısı
Üretim			
Tüketim			
Sulama			
Kredi			
Kalkınma			

45. Köyünüzde Avrupa Birliği tarım veya hayvancılık hibelerinden faydalanan kimse var mı? Varsa kaç kişi?**46. Köyde turizm faaliyetlerini arttıracak tarihi veya doğal bir yer var mıdır?****47. Köyde bulunan resmi ve özel kurumlar hangileridir?****48. Köydeki tarım aletlerinin sayısı:**

Traktör: () Batöz: () Mibzer: () Biçerdöver: () Kültivatör: () Pülverizatör: ()

Motopomp: ()

49. İş kollarına göre köyde bulunan ticarethane ve çalışan sayıları:

Bakkal: () Kasap: () Fırın: () Değirmen: () Tamirhane: () Demirci: () Lokanta: ()

Benzinlik: () Marangoz: () Doğramacı: () Berber: () Terzi: () Benzinlik: () Diğer: ()

50. Köyde, aktif sanayi işletmesi ve çalışan sayısı:

Taş Ocağı: () Kum Ocağı: () Süt Fabrikası: () Yem imalathanesi: () Diğer: ()

51. Köyde üretilen ürünleri köylüler kendisi mi pazarlıyor? Yoksa tüccar veya komisyoncu yerleşme yerinde mi alıyor? Ve bu ürünler nerelerde pazarlanıyor?

52. Köylü aşağıda listelenen, ürün ve hizmetleri aldıkları yer:

Gıda Malzemesi	
Mobilya, Beyaz Eşya	
Tarım Araçları	
Yem Ürünleri	
İnşaat Malzemeleri	
Acil Sağlık Hizmetleri	
Uzun Süreli Sağlık Hizmetleri	

53. Köyde oturan ailelerden eğitim nedeniyle (Lise, Üniversite) köy dışında kalan öğrenci sayısı kaçtır:

54. Köyünüzün sorunları, ihtiyaçları ve istekleri nelerdir?

55. Köyün çevredeki diğer köylerden farklı olan özellikleri nelerdir?

ÖZGEÇMİŞ

Aralık 1995 Elazığ doğumluyum. İlköğretimimi Kazım Karabekir İlköğretim Okulu'nda, Ortaöğretimimi ise Necip Güngör Kısaparmak Anadolu İletişim Lisesi'nde tamamladım. Lisans öğrenimime 2013 yılında Fırat Üniversitesi, Coğrafya Bölümünde başlayıp 2017 yılında tamamladım. 2018 yılında Fırat Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Bölgesel Coğrafya dalında, yüksek lisans öğrenimine başladım.

Zeynep KARAGÖZOĞLU

zynp.karagoz23@gmail.com

Elazığ – 2020